VICTOR HUGO

SEFİLLER

İKİNCİ CİLT

ROMAN oda YAYINLARI

VICTOR HUGO

SEFİLLER

DÜNYA KLASİKLERİ

Romantik akımın ilk kuramcısı ve şefi Victor Hugo'nun *Sefiller* adlı bu romanı 19. Yüzyıl'ın en çok tanınmış ve sevilmiş klasik yapıtlarının başında gelir.

Klasik tiyatronun yapay ve dar dünyasını kıyasıya eleştirerek modern dram tarzını ortaya atan, çağının sanatçılarını derinden etkileyen Hugo, yaşadığı yüzyıla damgasını vuran belli başlı sorunları, halkın özgürlük tutkusunu *Sefiller*'de değişik bir biçim ve şiirsel bir tarzla dile getirir. Bu bakımdan *Sefiller*, roman olduğu kadar trajik bir şiir, görkemli bir söz ustalığının örneğidir.

Halk bir sessizliktir.
Ben bu sessizliğin
yılmak bilmez avukatı olacağım.
Dilsizler için konuşacağım.
Halkın dili haline geleceğim.
Tıkacı çıkarılmış
kanlı bir ağız gibi konuşacağım.
Her şeyi bir bir söyleyeceğim.

ISBN 975-385-334-3
ISBN 975-385-336-X

SEFİLLER

VICTOR HUGO

Türkçesi: NURTEN **TUNÇ**

ISBN 975 - 385 - 334 - 3 (TK.)

ISBN 975 - 385 - 335 - X

Dizgi: Tunç Reklam (0212) 292 64 86

Baskı: Umut Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

1. Basım Kasım 2004

ODA YAYINLARI TURİZM SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Tünel, Kumbaracı Yokuşu 119 Beyoğlu - İSTANBUL

Tel.: (0212) 252 07 63 - 252 87 53 Fax: (0212) 249 79 62

www. oda yayinlari. com. tr.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

HARABE GORBEAU

1

GORBEAU USTA

Kırk yıl kadar önce, Salpetriere Mahallesi'nde gezinip dursaydınız, Paris'in dışında olduğunuza dair bir hisse kapılırdınız. Dikkat çekici bir yerdi burası. Paris şehri burada yitip gidiyor gibiydi. Burası bomboş sayılmazdı, biriler geçip gidiyordu; kırlara benzemezdi; Sokaklar ve evler vardı; buna karşın, burası tartışmadan şehir diyebileceğimiz türde bir yer değildi. Yollarda hendekler beliriyor ve adam boyunda otlar uzanıyordu. Köy denilemezdi, konutlar epeyce yüksekti. Evet ama neydi burası? Ortalıkta kimsenin görünmediği kalabalık bir yerleşim yeri, insanların yaşadığı bir tenhaydı. Karanlık çökünce ormanlardan daha korkunç bir görünüme sahip bir Paris mahallesi, gündüzleri mezarlığı andıracak ölçüde ücra bir sokaktı.

Buraların adı eskiden, «At Pazarı»ydı.

Öğrenmeye hevesli biri buranın harap duvarlarını geçmeye kalksa, kocaman avcı kulübelerine benzeyen, yoğunlaşmış ağaç tozlarının yükselip durduğu otlağı geçip, marangoz elinden çıkma tahtaların üzerinde koca bir köpeğin uluduğu kütük, talaş ve yongaların doldurduğu bir avluya yürüse, ilkbaharda çiçeklerle bezenen yosunlu, siyah ve matemli bir kapısı olan virane, alçak, uzun bir duvarı da aşınca, en tenha yerde, üzerinde büyük harflerle İLAN YAPIŞTIRILMAZ yazan eskice bir binayı da sağına alsa ve buraların dört duvarından ileri geçmeden

sadece Petit-Banquier Sokağını geçse, Vigne-Saint-Marcel Sokağının girişine ulaşırdı. Orada bir fabrikayla iki duvar arasındaki bir samanlığı andıran bir yıkıntı göründü.

Yakından bakıldığında bir kilise ölçüsünde büyüktü, ama yoldan bakıldığında sadece bir kapı ve bir pencere görülürdü. Neredeyse bütün ev viran bir duvarın arkasına sinmişti.

İki katlı bir yerdi burası.

Buraya ilgiyle bakan birinin dikkatini çeken ilk şey, bu kapının sadece bir ahır kapısı olma ihtimaliydi. Ama penceresi rastgele bir taştan değil de mermerden yapılmış olsa, bir konak penceresi kadar lüks olabilirdi.

Üstünkörü çivilenmiş, kurtların kemirdiği tahtalardan yapılma kapı, dik basamaklı bir merdivene açılıyordu. Kapının üstüne ince bir tahta perde kapatılmıştı. Tam ortada üç köşeli ufak bir pencere, delik gibi bir şey açmışlardı. Kapının içinde «52» yazıyordu ve aynı yazıyla tahta perdeye de '50' karalanmıştı. Bunu okuyan afallar, «Neresi burası?» diye sorardı kendine. Kapının üstünde haki renk bir bez parçası sallanıp duruyordu.

Kapıda '50', içerdeyse '52' yazılıydı.

Pencere enlice ve boyluydu. Dört köşeli camlar çerçeve ve panjurla süslüydü. Ama bunlar bir yerlerinden kırılmış olduklarından, üzerlerindeki etiketler, bu çatlak ve kırıkları gizleyeceklerine, ileri çıkartıyordu.

Kırık, çivileri düşük panjurlar, içinde yaşayanları koruyacağına, oradan geçenlere korku veriyordu. En önemsiz rüzgârlarla yıkılmaları an meselesiydi. Artık pervazsız olan bu panjurlar tahtalarla kapatılmıştı, bu halleriyle, sadece birer tahta kanat gibi görünüyorlardı.

Üstünkörü bir işçilikle yapılmış bu kapıyla, yıkık olması bir yana, epeyce emek verilerek yapılmış bu pencere, beraberce işe çıkmış iki dilenci gibiydi. Fakat pılı pırtı içinde olmalarına rağmen, ikisinden birinin doğuştan ipsiz sapsız, diğerinin de sonraları düşkünleşmiş asil biri olduğu belliydi. Merdivenler bittiğinde, depodan bozma ev şekline getirilmiş epey ferah bir kata varılırdı. Burası mecbur kalmanın dayattığı, ev niyetine iş gö-

ren bir dükkâna benzeyen, farklı ölçülerdeki odalardan oluşuyordu. Bunlar uzunca bir koridora; pencereler binanın önünde uzanıp giden tenha topraklara bakardı. Yine de ev epey karanlık görünümlüydü. Kapılar ve tavandaki büyücek oyuklardan arada bir, güneş ışını, arada bir de iliklere işleyen rüzgârlar eserdi. Bu kadar yıkılmış yapıların ayrılmazlarından olan kocaman örümcekler de buraya ağlar örmüşlerdi.

Yolda, kapının solunda, uzunca yapılmış bir çatı penceresi, çocukların rastgele attığı taşlarla dolmuş, dörtgen bir oyuk oluşturmuştu.

Binanın kimi yerleri bugünlerde yıktırılmıştı. Geriye kalanı, daha önce nasıl olduğu hakkında bilgi verebilir. Olsa olsa, yüz yıldan daha eski sayılmazdı. Yüz yıl, bir kilisenin delikanlılığıdır ama, bir evin kocamışlığıdır. İnsanların evi gelgeçliğini, Tanrı'nın evi sonsuzluğunu çoğaltır.

Postacılar arasında burası, «50-52 numaralı ev» diye geçerdi, ama mahalle sakinlerine göre adı ise «Gorbeau Evi»ydi.

Bu ismin kaynağını, birkaç sözcükle açıklamaya çalışalım: Geçen yüzyılda, 1770 yıllarında, Chatelet Mahkemesinde iki savcı görevliydi. Adları Corbeau ile Renard'dı.(*) Bunlar, La Fontaine'de ölümsüzleşen isimlerdi.

Karga üstad bir dosyaya tünedi,
Gagasında bir haciz ilamı asılı;
Üstat Renard kokuyu çabuk aldı,
Başladı yağcılığa,
Aman efendim...

Duruşma salonlarında, tuhaf isimli bu savcılarla sürekli eğlenirlerdi. Fakat işbilir görevliler kendilerine edilen bu şakalardan o kadar usandılar ki, bir gün, zamanın egemeni olan XV. Louis'ye bir dilekçeyle başvurup isim tashihi izni istediler. Savcı Corbeau'nun talihi yaver gitti, ismini Gorbeau olarak düzeltir-

---

(*) Corbeau: Karga, Renard: Tilki. Burada Fransızca bir kelime oyunu var.

di. Renard'ın şansı pek yoktu, fakat o da isminin önüne bir 'P' koydurup Prenard ismini aldı.

Değindiğimiz «50-52 numaralı evin» yıllar önceki sahibi Üstad Gorbeau imiş. Üstelik o göz alıcı pencereyi de yaptıran oymuş.

Bu ev işte bu yüzden, Gorbeau Evi olarak bilinirdi.

Bu evin tam karşısında, yarı canlı büyücek bir karaağaç vardı, Gobelins Sokağının kapısı onun yanına açılırdı. O, eski zamanlarda, burası sıskacık ağaçların yaşamaya çalıştığı toprak bir yoldu. Bu yol Paris'i kuşatan duvarda bitimlenirdi. Oradaki bir fabrikadan acımsı bir kükürt kokusu yayılırdı. Şehrin kapısı buraya epey yakındı. 1823 yılındaki kuşatmadan beri sağlamdı. Bu kapının varlığı bile düşünceleri uğursuz renklerle karartıyordu. Bu yolun adı Bicetre idi. İmparatorluk ile Restorasyon döneminde de idamlıklar, infaz yerine getirileceği gün şehre buradan girerlerdi. İşlenme tarihi 1829 olan ve «Fontainebleau Kapısı Cinayeti» olarak isimlenen esrarengiz olayın yeri burasıydı. Adliye cinayet işleyenleri bulamadı, sırrı aydınlanamayan, kederlendiren bir sorun, gizemi korkunç ve çözümsüz bir bilmeceydi bu. Birkaç adım gidin, bir melodramda olduğu gibi gökgürültüleri arasında, Ulbach'ın, Ivry'li keçi çobanı kızı bıçakladığı lanetli Croulebarbe Sokağını bulursunuz. Birkaç adım daha atın, kendinizi Saint-Jacques kapısının, üst yanları kopmuş lanet karaağaçlarında; hümanistlerin darağacını, şu alçak ve tiksinç Gréve Meydanını, en yüce davranıp geçersizleştirmeye, ne de otoriteyle korumaya cesaret ettikleri idam cezası karşısında gerileyen bir esnaf, ve kenter toplumunun ölümcül alanını gizleyen şu tek çarede bulursunuz.

Alınyazısı çok zaman önce belirlenmiş ve her zaman tiksindirici olan bu Saint-Jacques Meydanını umursamasak, otuz yedi yıl önce bu renksiz, sıkıntılı yolun belki de en boğucu noktası, bugün bile cazibesi fazla olmayan, «50-52 numaralı ev» olarak geçen yıkıntının bulunduğu yerdi.

Zengin evlerinin buralarda yükselmeye başlamasının tarihi, yaklaşık otuz beş yıla uzanıyor. Burası esasen epey sıkıntı ve-

rici bir yerleşimdi. Bitmek bilmez kesimevleri, kışla duvarına benzeyen fabrika duvarları ve manastırlar görünürdü. Kefen gibi kararmış duvarları alçılanmış, beyaz kulübeler ve eşdüzeye dikili ağaçlar. Tepsi gibi, ne çıkıntı, ne de bayır... Bu yüzden burası, ürpertici, düzenli ve kasvetli görünürdü. Aslında bu aşırı düzenliliğinden oluyordu. Bakışım, kasvet demektir. Burada insan acılanır. Acılar çekilen bir cehennemden daha kötü bir yer var mıdır? Evet, can sıkacak bir cehennem. Eğer böyle bir yer varsa, Hastane Caddesi, bunun en karakteristik örneği olurdu.

Karanlığın çöküp, gün ışığının kaybolduğu vakitlerde, özellikle havanın çarçabuk karardığı o kış günlerinde, günbatımından esen o acı rüzgâr, ağaçların kalan yapraklarını da savurduğunda, gökyüzünün yıldızların bulunmadığı gecelerde, burası, iyice ürkünç bir görünüm kazanırdı. Sayısız cinayetin işlendiği bu tekinsiz yerin tenhalığı korkunçtu. Gündüzleri bakılamayacak kadar uğursuz görünen bu köşe, akşamları iç sıkıcı lanetli bir görünüme bürünürdü.

Yazları günbatımında karaağaçların altına çökmüş kocakarılar yoldan geçenlerden sadaka isterdi.

Bu eski mahalle de giderek değişmeye, gelişmeye başlayacaktı. Neredeyse her gün, bir şeyler değişiyordu. Bugün, burada bir tren garı var: Orleans Garı. Başkent sınırlarında nereye bir tren garı yapılsa, mahalle ölür, şehir doğar gibi olur. Halk kaynaşmasının bu büyük merkezlerinin çevresinde, bu güçlü makinelerin çalışmaya başlamasıyla, kömür yiyip ateş kusan uygarlığın, bu azman beygirlerinin soluğuyla, tohum ekili toprak titriyor, insanların eski evlerini yutup yenilerinin yapılmasını sağlamak niyetiyle açılıyordu. Eskimiş, yıpranmış evler yıkılıyor, yenileri yükseliyordu.

Orleans demiryolunun Salpetriere'in arazisini kapsamasından beri, Saint-Victor hendekleriyle Botanik Bahçesi civarında, dar sokaklar günde birkaç kez süratle geçen arabaların, faytonların ve omnibüslerin seyirleriyle sarsılıyordu. Bunlar, giderek her iki yakadaki evleri geriye sürüyorlardı. Çünkü tartışmasız

doğru olan öyle şeyler vardır ki, açımlamak zordur, büyük şehirlerde güneş evlerin yüzünü güneye döndürür ve o yönde geliştirir, demek ne kadar gerçekse, arabaların sık aralarla geçmesinin sokakları genişlettiği de o kadar gerçektir. Yeni bir hayatın belirtileri açık seçik ortadadır. Bu eski taşra mahallesinde, en kıyı bucak yerlere kadar, yollar yapılıyor, kaldırımlar henüz kimsenin yürümediği yerlere kadar uzanıyor. Bir sabah, 1845 Temmuzunda, önemli bir sabah, apansız, kocaman zift kazanlarından dumanlar yükseldiği görüldü; o gün uygarlığın Lourcine Sokağına kadar ulaştığı ve Paris'in Saint-Marceau Mahallesine girdiği söylenebilir. Üstelik, 1846 yılının bir temmuz sabahında, zift kazanlarının kaynatıldığı da görüldü. İşte o gün oradakiler uygarlığın buraya geldiğine ve Paris'in de Saint-Marceau Mahallesine dek uzandığını anladılar.

2
YOKSULLARA BARINAK

İşte Montfermeil'den geldiği o akşamın geç vakti Jean Valjean bu Gorbeau yıkıntısının önünde durdu. Evini kurmak için bu tenha mahaleyi istemişti. Tıpkı yabani hayvanların barınaklarını yapmak için en kimsesiz oyuklara yönelmeleri gibi.

Yelek cebinde bir şeyler arandı, anahtar işlevi gören şeyle kapıyı açıp içeri girdi ve kucağında Cosette'yle üst kata çıktı.

Buraya geldiğinde başka bir anahtarla, bir kapıyı daha açtı. Durduğu oda epey büyüktü. Yere bir şilte yayılmıştı. Bir masa ve bir-iki sandalye vardı. Sokak feneri, bu döküntü odayı birazcık aydınlatıyordu. Odanın bir köşesinde perdeli bir kısım ve taşınabilir bir somya vardı. Jean Valjean çocuğu usulca bu somyanın üstüne uzattı.

Çakmağıyla bir mum yaktı, bunlar masanın üzerinde önceden hazırlanmıştı. Yanan bir sobanın alevleri seçiliyordu. Jean Valjean elinde mum, Cosette'i beğeniyle izledi. Yüzünde bir iyilik ve şefkat ifadesi vardı.

Küçük kız, çocuklara has bir güvenle kendini yeni dostuna bırakmıştı ve nerede olduğunu bilmeden uyuyordu.

Jean Valjean eğildi, kızın elini usulca öptü. Dokuz ay önce de, artık uyanmamak üzere uyuyan bedbaht annesinin, Fantine'in de elini öpmüştü.

İçi merhamet duygularıyla ezilerek kıza baktı, baktı. Kızın baş ucunda diz çöktü.

Ortalık aydınlandığı halde, Cosette henüz uyanmamıştı. Solgun bir kış güneşi, pencereden içeri sızıyordu. Yüklü bir araba kaldırımları sarsarak geçti. Evin temelleri yerinden oynamış gibi sallandı. Aniden sıçrayarak uyanan Cosette, korkuyla seslendi:

«Özür dilerim hanımefendi, uyandım, hemen, geliyorum.»

Gözleri yarı açık kendisini yere attı, elini duvara uzattı:

«Tanrım, süpürgem nerede?» diye bağırdı.

Sonra hemen gözleri açıldı, karşısında kendisine gülümseyen Jean Valjean'ı gördü.

«Oh, artık orada değilim ya, şükür Tanrı'ya. Günaydın efendim.»

Çocuklar mutluluk ve sevinci çarçabuk benimserler.

Yatağın baş ucunda Catherine'i gören kız, hemen bebeğini aldı. Oynuyor, bir yandan da, ihtiyar adamı soru yağmuruna tutuyordu. Neredeydiler? Burası Paris miydi? Paris ne kadar büyüktü? Madam Thenardier artık çok uzaklarda mı kalmıştı? Yoksa kadın buralara da mı gelirdi? Derken sevinçle bağırdı:

«Oh Tanrım, burası ne kadar güzel!»

Aslında bulunduğu yer kasvetli bir barakaydı, ama kız kendisini özgür hissediyordu. Sonra birden ürküntüyle:

«Odayı süpüreyim mi?»

Jean Valjean onun saçlarını okşadı:

«Oyna sen çocuğum.»

Gün böylece bitti. Bütün bu yaşadıklarından hiçbir şey anlamayan Cosette, bebeğiyle yeni koruyucusunun yanında çok mutluydu.

3
ŞANSSIZLIKLARIN GETİRDİĞİ MUTLULUK

Ertesi gün, ortalık henüz ağarırken, Jean Valjean, yine Cosette'in baş ucunda, onun uyumasını izliyordu.

İhtiyarın kalbi yepyeni duygularla doluydu.

Bu adam kimseyi sevmemişti. Yirmi beş yaşından beri sürekli bir başına yaşamıştı. Ne baba, ne sevgili, ne koca, ne de dost olmuştu! Cezaevi yıllarında, kendi kabuğunda yaşayan, sessiz, somurtuk, geçimsiz bir adamdı. Aslında bu ihtiyarın yüreği hiç dokunulmamış bir yürekti. Ablasını ve bir zamanlar sevmiş olduğu yeğenlerini biraz olsun hatırlıyordu. Bir zamanlar onları ne çok aramış, bulmak için her şeyi yapmıştı, fakat onları tamamen yitirdiğini anlayınca, aklından da, yüreğinden de silip atmıştı. İşte insan yüreği genellikle vefasızdır.

Cosette'i görüp kurtardığında, onunla yollara düştüğünde, ansızın içinde bir kımıldama oldu. İçindeki sevecen duygular hemen canlandı. Çocuğun yattığı yere yaklaştığında, mutlulukla titriyor gibiydi, çocuğunu uykusunda izleyen bir annenin heyecanını andırır bir his...

Zavallı, yepyeni yürek.

Fakat o ellisini geride bırakmıştı. Cosette ise sekizindeydi daha. Bu onun hayatında rastladığı ikinci ışıktı. Piskopos onun karanlık ufuklarında erdemin ışığını parlatmıştı, Cosette ise sevgi güneşini.

Beraberliklerinin bu ilk günlerini, böyle hoş bir mutluluk içinde geçirdiler.

Cosette de değişiyordu hiç sezdirmeden. Annesinden ayrıldığında öyle küçüktü ki; onu neredeyse hiç hatırlamıyordu. Kendisinden daha güçlü bir fidana sarılan bütün bitkiler gibi, birisine dayanmak, birisini sevmek istemişti, ama çok yazık ki, bunu hiç başaramamıştı. Nereye, kime tutunmak istediyse itilip kakılmıştı. Thenardierler, kızları ve köyün diğer çocukları herkes Cosette'i itmişti, hepsi kendisinden uzak kalmıştı. Küçük kız

bir ara handaki köpeği sevmişti, ama köpek de ölmüş ve zavallı çocuk iyiden iyiye yalnız kalmıştı. Evet işin en üzücü tarafı da, sekizindeki bu kızın yüreğinin taşlaşmış olmasıydı. Fakat bundan kendisi sorumlu tutulamazdı; sevmek istemiş, onu kimse istememişti. İşte bu yüzden, küçük kız, kendisine sevgi ve yakınlık gösteren bu adama bütün varlığıyla bağlandı. Derken nefis bir duyguya kapıldı, içinde çiçekler açmış gibiydi.

Yeni koruyucusunun ihtiyarlığını ve yoksulluğunu bile fark etmiyordu. O kasvetli odayı nasıl güzel bulduysa, Jean Valjean'ı da alımlı buluyordu.

Bunlar çocukluk, gençlik ve sevincin getirdiği izlenimlerdir. Yeni bir hayata başlamanın da, bunda epey katkısı vardı. O sıkıntılı çatı katını da Cosette yüreğinde maviye boyamıştı. Çoğumuzun anılarında böyle bir mavi oda vardır.

Doğa elli yıllık bir farkla Jean Valjean'la Cosette arasında bir uçurum oluşturuyordu, ama kader bu uçurumu kapattı. Alınyazısı birden bu iki yalnızı bir araya getirdi. Cosette bir baba, Jean Valjean da bir evlat arıyordu. Birbirlerini buldular, ellerinin birleşmesiyle ruhları da birleşmişti.

Konuşmamızı anlamlı hale getirirsek, mezarlık duvarlarının sevdiklerinden ayırdığı Jean Valjean bir dul, Cosette ise bir yetimdi. İşte bu yüzden yaşlı adam Cosette'in babası oldu.

Daha görür görmez, birbirlerine ısınmışlardı. O gecenin karanlığında ormanda elini tutan bu yabancıdan zerrece korkmamıştı yavrucuk. Çocuğun hayatına adamın girmesi talih eseriydi, fakat bu işte Tanrı'nın da parmağı vardı.

Jean Valjean yaşayacağı yeri iyi seçmişti. Onun buralarda bulunabileceği kimsenin aklına gelmezdi. Cosette'le paylaştığı odanın penceresi caddeye bakıyordu. Evin başka penceresi olmadığı için, yandan ve karşıdan hiçbir yabancı tarafından izlenemezlerdi.

Evin girişi, manavların malzemlerini bıraktığı bir tür depo gibiydi ve dostlarımızın kaldığı katla hiç bağlantısı yoktu. İlk katta odalar vardı, bunların çoğu boştu, sadece odaların birinde Jean Valjean'ın hizmetine bakan yaşlı bir kadın kalıyordu.

«Asıl Kiracı» diyebileceğimiz bu ihtiyar kadıncık, buranın kapıcısı gibi olduğu için, odayı Jean Valjean'a o kiralamıştı. Jean Valjean, kendisini İspanyol senetleri nedeniyle batan bir emekli olarak tanıtmış, burada torunuyla yaşayacağını açıklamıştı. Altı aylık kirayı önceden ödemiş ve kadından, odayı ve yandaki bölmeyi de döşemesini istemişti.

İşte buraya geldikleri akşam, sobayı yakan ve odayı hazırlayan bu ihtiyarcıktı.

Zaman su gibi akıyordu, ihtiyarla çocuk bu sefalet yuvasında çok mutlu bir hayat sürüyordu.

Gün doğar doğmaz Cosette gülmeye, eğlenmeye başlıyordu. Çocuklar da kuşlar gibidir, sabahtan akşama cıvıldarlar.

Kimi zaman, Jean Valjean kızın işten nasırlanmış ve çatlamış o küçük elini dudağına götürünce, dayaktan başka bir şey bilmeyen küçük kız, şaşırır, utanır, başını eğerdi.

Kimi zaman ağırbaşlı tavırlarla, üzerindeki matem elbisesini incelerdi. Artık pılı pırtı giymeyen Cosette ölen annesinin matemini tutuyordu. Yokluktan kurtulmuş, hayata atılmıştı.

Jean Valjean ona okumayı öğretiyordu. Arada bir, çocuğun hecelemesini beğeniyle dinlerdi. O zamanlar, derin derin düşünürdü, cezaevinde yalnızca fenalık etmek, hayattan intikam almak için okuma öğrenmişti. Oysa artık iyilikle çarpan yüreği, onun küçük bir çocuğu eğitmesini sağlıyordu. İşte bunları hatırlayan eski mahkûm, kederle gülümsüyor ve kendisine doğru yolu gösteren o Piskopos'a dualar ediyordu.

Yukarıdan, gizli bir elin kendisini koruduğuna emindi, gizemli bir gücün emrindeydi artık. Kötülük uçurumları bulunduğu gibi, iyiliğin de bitip tükenmezliği vardır.

Evet işte Jean Valjean'ın olanca hayatı böylece özetlenmişti. Cosette'e okuma öğretmek ve onun oynamasını izlemek. Kimi zaman, küçük kıza ölen anasını, onun ne kadar acı çektiğini yeniden anlatıyor ve Cosette'e, onun ruhunu dua etmesini öğretiyordu.

Cosette onu «Baba» diye çağırıyordu. Onun asıl ismini bile bilmiyordu. Evet Jean Valjean artık eksiksiz bir huzura kavuş-

muştu. Kızın bebeğiyle oynamasını, Catherine'i giydirip soymasını izlemek, ona okuma öğretmek, işte bütün bunlar onun vaktini dolduruyordu. Artık insanlara da kin duymuyordu, her şeyle ilgileniyordu. En büyük gayesi, bu çocuğun yanında yaşlanıp gitmekti. Fakat şunu da belirtelim ki, en iyi insanın bile egoist olduğu kaçınılmaz bir olgu. Jean Valjean çoğu zaman Cosette'in çirkin oluşuna seviniyordu. En azından hep yanında kalırdı.

Jean Valjean, Cosette'le karşılaştığında insanoğlunun en kötü taraflarını görmüş, ama kendi ruhunu kurtarmıştı. Bu kez, yalnızca kendi yerine yargılanacak bir zavallıyı kurtarmak için onun yerine cezaevine dönmüştü. Bu arada kadının da acı yazgısını, Fantine'in o sefil hayatında özetlemiş oluyordu. Toplumun haksızlıkları, Javert gibi kalın kafalı, emir kulu polislerin eline düşen adalet, bütün bunlar adamın ruhunu tekrar karartabilirdi. Şu da var ki, böyle acılandığı zamanlarda Piskopos'un anısı ruhuna ışıklar veriyordu. Fakat yine de bilinmez, belki Cosette'le karşılaşmamış olsa Jean Valjean yine düşebilirdi. Ama kızı sevmek onu Tanrı'ya yaklaştırmıştı. Zayıflıklarını aştı, tekrar güçlendi. Evet o Cosette'i korumuştu, fakat kız da sevgisiyle onu fenalıklardan koruyordu. Cosette'in yardımıyla, yine iyilik yolunda yürüdü. Birbirlerinin dayanağı oldular. İşte bu da, alınyazısının en inanılmaz gizlerinden biri değil mi?

4
KAPICININ DÜŞÜNCELERİ

Paris'in en ücra mahallesini seçmesine karşın, yine de Jean Valjean kadere kafa tutmuyor, dikkatli davranıyordu. O gündüzleri hiç dışarıya çıkmıyordu. Akşam güneş battıktan sonra, bir saat kadar Cosette'in elinden tutarak onunla gezintiye çıkardı. Kimsenin olmadığı yolları seçerek, çoğu zaman boş bir kiliseye, mahalleye en yakın olan Saint-Medard Kilisesine giderdi. Bazen Cosette'i götürmez, kapıcı kadınla bırakırdı. Fakat küçük kızın en büyük mutluluğu ihtiyarla el ele sokaklarda gezmekti. Hatta bebeği ile oynamaktan daha eğlenceli bulurdu bu gezin-

tileri. İhtiyarla kızla yürürken ona merak çekici hikayeler anlatırdı.

Aslında Cosette doğuştan neşeli biriydi.

İhtiyar kapıcı yemeklerini pişirir, odalarını temizler ve alışveriş ederdi.

Jean Valjean küçük kızla epey gösterişsiz bir hayat sürüyordu, fakat ocaklarında ateş sürekli yanardı. Yine de adam odanın eski eşyalarının hiçbirini değiştirmemişti. Sadece Cosette'in uyuduğu bölmeye, camlı kapının yerine tahta bir kapı yaptırmıştı.

Üzerinde hep hardal rengi ceketi; başında eski şapkası olurdu. Sokakta çoğu kez dilenci sanarak ona sadaka verenler olmuştu. Jean Valjean parayı alır ve şapkasını çıkartıp o iyi yürekli adamı saygıyla selamlardı. Daha sonra gerçekten yoksul birini gördüğünde etrafına bakınır ve kimsenin olmadığını görünce ona uzatırdı bu paraları. Fakat şu da var ki onun bu yaptığını görenler vardı ve ona mahallede «Sadaka veren dilenci» adını vermişlerdi.

Hizmetine bakan kapıcı, aslında kimsenin mutluluğunu dayanamayan, içi fesat dolu bir yaratıktı. Aynı zamanda epey de meraklı olduğu için, Jean Valjean'ı gözetimine almıştı.

Kadın sağır olduğundan habire konuşurdu. Sadece iki dişi sağlamdı, üst ve alt dişi. Konuşurken habire bunları birbirine çarpardı. Cosette'i soru sağanağına tutmuş, fakat hiçbir şey bilmeyen küçük kız Montfermeil'den geldiklerini söylemekle kalmıştı. Yine bir sabah kadın, Jean Valjean'ın, sanki gizlenir gibi evin ıssız bölümlerinden birine girdiğini gördü. İhtiyar, bir kedi gibi, sessizce onun ardından gitti ve gözünü kapıdaki çatlaklardan birine dayadı.

Fakat Jean Valjean, önlemini almışcasına, sırtını kapıya vermişti. Kadın, adamın ceplerini karıştırıp, makas, iğne-iplik çıkardığını gördü, daha sonra, ceketinin eteğinin astarını sökerek sarı bir kâğıt parçası aldı, sonra söktüğü yeri dikti. Kapıcı kadının gözleri, bunun bin franklık bir banknot olduğunu görünce, yuvalarından uğradı. Dünyaya geldiğinden bu yana, üçüncü

kez binlik bir banknot görüyordu, korkmuş gibi, oradan telaşla ayrıldı.

Birkaç dakika sonra Jean Valjean onu çağırdı ve kendisine binlik bir banknot verip, bozdurmasını rica etti. Bu onun, üç ayda bir aldığı paraydı. Bir gün önce bunu almıştı. Kadın aklında hemen bir hesap yaptı. Adam bir gün önce karanlık çöktüğünde çıkmıştı ve o saatte bankalar kapalı olurdu. Bu bin franklık banknot mahallenin dedikoducu kocakarıları arasında uzun uzun konuşulacaktı.

Birkaç gün sonra kadın bir şey daha izledi. Jean Valjean, üzerinde gömleğiyle odun kesmek için avluya inmişti. İhtiyar kadın odayı temizliyordu. Bir çiviye asılı olan adamın redingot ceketini indirip eteklerini inceledi, astar tekrar dikilmişti. Kadın orasını iyice elledi, sanki astarla kumaş arasında kâğıtlar vardı. Herhalde, daha bir sürü binlik banknot vardı.

Sonra adamın cebinde bir şeylerin daha olduğunu fark etti. İğne-iplik ve makastan başka, çok dolgun bir cüzdan ve epey uzun bir bıçak vardı. Bütün bunların yanı sıra, değişik renklerde peruklar da vardı. Bu ceketin her bir cebi, beklenmedik durumlar için, bir şeyler gizleme aracıydı.

Böylece zaman geçti ve yıkıntılarda oturanlar kışın son günlerini gördüler.

5
METAL
PARANIN SESİ

Saint-Medard civarında, boş bir kuyunun dibinde, dilenen bir ihtiyar vardı. Jean Valjean kimi zaman bu adama da sadaka verirdi. Kimi zaman da, onunla konuşurdu. Onun bir zamanlar polis olduğu söylenirdi.

Yine bir akşam Cosette'i evde bırakıp, tek başına çıkan Jean Valjean dilenciyi her zamanki yerinde gördü. Adamın altında oturduğu sokak fenerini yeni yakmışlardı. Dilenci, her zamanki gibi dua ediyordu ve iki kat olmuş halde oturuyordu. Jean Val-

jean, ona yaklaştı ve her zamanki gibi sadakasını adamın avcuna bıraktı. Dilenci başını kaldırdı ve kendisine para verene baktı. Sonra tekrar eğildi. Bu hareketini çok seri biçimde yapmıştı. Jean Valjean titredi, fenerin ışığında ihtiyar dilencinin sakin ve kırış kırış yüzünü değil de, kendisini korkutan dehşet uyandıran çirkin bir suratı görmüş gibiydi. Derken donakalmış gibi, geriledi, soluk alamıyor, konuşamıyordu; öylece duruyordu. Başında bir paçavrayla karşısında duran dilenciden bakışlarını alamadı bir süre. Sanki bir kaplanla karşılaşmış gibiydi. Oysa dilenci, her zamanki gibi pılı pırtısına bürünmüştü. Oturuşu, boyu her günkü gibiydi. Jean Valjean elini alnına atıp, «Aman Tanrım, yoksa çıldırıyor muyum?» diye söylendi, «rüya bu, başka bir şey olamaz!» Evine, afallamış ve üzgün geldi.

Bir anlığına görür gibi olduğu o suratın Javert'in suratı olduğunu, kendi kendine bile söylemeye çekiniyordu.

Gece gözüne uyku girmedi, bir ara, adamla konuşmadığına üzüldü. O zaman adamı başını kaldırmaya zorlar ve kimliğine dair kesin bir şeyler öğrenirdi.

Ertesi akşam karanlık çökünce aynı yere gitti. Dilenci aynı yerdeydi. Jean Valjean, ona birkaç meteliklik bir metal para verip:

«Nasılsın ihtiyar?» diye sordu.

Adam başını kaldırdı ve o kızarmış gözlerini kendisine çevirdi:

«İyiyim, teşekkür ederim efendim,» dedi.

Jean Valjean hemen rahatladı, adam o eski dilenciydi. Kendi kendisiyle eğlendi: «Ben de sanırım artık hayal görüyorum» dedi. «Onun Javert olabileceğini nereden de çıkardım ki? Yoksa artık asılsız şeyler mi görüyorum?..» Ve bir daha bunu düşünmedi.

Birkaç gün sonra odasında Cosette'e hecelemeyi öğretiyordu ki, gece saat sekizde, evin giriş kapısının açılıp kapanma sesini duyar gibi oldu.

Bu kendisine epey tuhaf göründü. Bu yıkıntıda, onunla ihtiyar kapıcı dışında kimse yoktu ki. Kim gelmiş olabilirdi?

Jean Valjean Cosette'e susmasını işaret etti ve merdivenlerden birinin çıktığını duydu. Alt katta yaşayan kapıcı kadın, mum yakmamak için erkenden, karanlık çökmeden yatardı. Kim bilir, belki kadın rahatsızlanmış olabilirdi. Jean Valjean merakla dinledi, oysa ayak sesleri iri yapılı birinin adımları gibi tok ve ağır seslerdi, fakat kapıcı kadın da, kaba nalınlar giyerdi. Jean Valjean mumunu söndürdü.

Cosette'i uyumaya yollamış ve ölgün bir sesle: «Sakın sesini çıkarma!» demişti. Ayak sesleri bir ara kesildi, Jean Valjean, hiç hareket etmeden sandalyesinin üzerinde bekledi, karanlıkta soluk bile almadan duruyordu. Bir süre sonra, hiçbir şey duymayınca, sessizce başını çevirdi ve oda kapısının anahtar deliğinden süzülen oynak bir ışık gördü. Bu ışık karanlık duvarın karşısına bir yıldız çizmiş gibiydi. Elinde mum olan birinin kapının ardında olduğu kesindi.

Birkaç dakika daha geçti ve ışık da kayboldu. Fakat artık Jean Valjean hiçbir ses duymadı. Birden, kapısında bekleyenin ayakkabılarını çıkarmış olduğunu anladı.

Jean Valjean giyinik halde yatağına uzandı ve bütün gece uyumadı.

Gün doğarken, tam dalıyordu ki, holün dibindeki odalardan birinin gıcırtısıyla sıçradı yerinden. Sonra, bir gece önceki erkek ayak seslerini duydu. Adımlar yaklaşıyordu. Jean Valjean gözünü anahtar deliğine uydurdu ve geceleyin girmiş olanı görmek istedi.

Kapının önünden bu kez çabuk adımlarla geçen bir erkek gördü. Jean Valjean adamın yüzünü göremedi, hol epey karanlıktı, fakat yabancı, merdivenin önünde durduğunda dışarıdan gelen aydınlıkta dostumuz, onun boylu ve iri yapılı biri olduğunu gördü. Ta çenesine dek ilikli bir ceket giymiş ve kolunun altında bir sopa tutan adam Javert'in çam yarması gölgesiydi.

Aslında isterse Jean Valjean, pencereden sarkıp, onu caddede görebilirdi fakat pencereyi açacak cesareti yoktu.

Bu yabancının kendi evi gibi, bir anahtarla girdiği belliydi.

Ama anahtarı kendisine kim vermiş olabilirdi? Bütün bunlar ne demekti?

Sabah saat yedide, yaşlı kadın odalarını temizlemeye geldiğinde, Jean Valjean ona dik dik baktı ama, bir şey sormadı. Kadın her zamanki gibi rahat davranıyordu.

Süpürürken bir ara şöyle dedi:

«Efendim, dün gece bazı sesler duydunuz, değil mi?»

O günlerde ve o karanlık yolda, gecenin sekizinde hayli karanlık olurdu. Jean Valjean çok olağan bir sesle:

«Aa, evet aslında, bir şeyler duyar gibi oldum. Kimdi?» diye sordu.

Kapıcı:

«Yeni bir kiracı.»

«Adı ne?»

«Pek bilemeyeceğim, ama sanırım Dumont ya da Daumont öyle bir şey...»

«Bu adam neyin nesi?»

Kadın sansarınkine benzeyen ufak gözlerini Jean Valjean'a çevirdi ve:

«O da sizin gibi; emekli.»

Belki kadının art niyeti yoktu, ama Jean Valjean yine de işkillenmişti.

Kadın çekip gittikten sonra, Jean Valjean bir çekmeceye koyduğu parasından birkaç yüz franklık bir demet oluşturdu ve cebine yerleştirdi. Paraya dokunduğunu duyurmamak için epey dikkat etmesine karşın beş franklık metal bir para yere yuvarlandı ve çok gürültü çıkardı.

Akşamın gölgeler çöktüğünde, Jean Valjean, kaldırıma inip ta uzaklara kadar caddeyi taradı. Bomboştu, ama ağaç altına gizlenmiş birileri olabilirdi...

Jean Valjean koşarak merdivenleri çıktı ve küçük kıza:

«Gel Cosette,» dedi,

Kızın elini tuttu ve dışarı çıktılar.

BEŞİNCİ KİTAP

KARANLIKTA AV VE KÖPEKLER

1

STRATEJİK EĞRİLER

Burada yazılı sayfalar ve daha sonra yazacaklarımız için, okurlarımıza ışık tutmak için, kimi bilgiler vermenin gerekli olacağını düşündük.

Kaç yıldır, bu kitabın yazarı, Paris'ten ayrılmaya mecbur bırakıldı.(*) Yazarınız Paris'ten ayrıldığından beri Paris iyiden iyiye değişti. Yabancısı olduğu yepyeni bir şehir doğdu. Yazarımızın Paris'i ne kadar sevdiğini söylemek gereksiz, Paris onun aklının ve ruhunun şehriydi. Harabeler ve yeni binaların yükselmesi yüzünden, onun gençliğinin Paris'i sürgünde hayalinde yaşattığı o sevgili Paris'i hâlâ var sayacak ve «adı filanca sokakta, şöyle adlı bir ev vardı» diyecek. Ama artık bugün ne böyle bir sokak, ne de böyle bir ev var... Okurlar dilerse, bunu doğrulayabilirler. Oysa yazar, yokluğunda yükseltilen Paris'ten hayli habersiz olduğundan, hâlâ anılarındaki eski şehirden yazacak. Ülkesinde olduğu o mutlu günlerde, sevdiği şeyleri geride bıraktığını düşünmesi, onun için eşsiz bir avuntuydu. Bir daha göremeyeceği bu mahalleler, sokaklar ve evler anılarımızda solgunca yaşarlar. İnsan doğup büyüdüğü ülkede gezinirken,

---

(*) Yazar Victor Hugo siyasal nedenlerle, imparator üçüncü Napoleon tarafından Guemesey Adasına sürgüne yollanmıştı.

sokakların kendisine kayıtsız kaldığını, pencereleri, damları, kapıları kadar değerli olmadığını, duvarların yabancısı olduğunu, ağaçların sıradan ağaçlar olduğunu, girilmeyen evlerin nafile olduğunu, üzerinde yürünen yolların taş olduğunu düşünür. Epey sonraları, artık oralardan ayrı kalınca, bu sokakların değerli olduğunu, bu damların, kapıların, pencerelerin özleminin duyulduğunu, bu duvarlara ihtiyaç duyulduğunu, bu ağaçların sevdiğini, girilmeyen bu evlere her gün girildiğini bu kaldırımlarda yüreğimizi, kanımızı, ruhumuzu bıraktığımızı sezeriz. Artık görülmeyen, belki bir daha görülmeyecek olan ama, anısı canlı tutulan bütün bu yerler acı bir cana yakınlığa bürünür, bir hayaletin keder veren görüntüsüyle hatırlanır, kutsal toprakları görmüş gibi olursunuz; bir bakıma hepsi Fransa karakterine bürünür. Onları oldukları gibi, üstelik eski halleriyle anımsar, seversiniz, bunda ısrar edersiniz, hiçbir değişiklik istemezsiniz, çünkü vatanın yüzü anne yüzü gibi değerlidir, insan gözü gibi korur.

İşte bu yüzden biz, geçmişten bugün gibi söz edeceğiz ve okurlarımızdan bunu önemsemelerini rica edeceğiz.

Jean Valjean, hemen yoldan uzaklaşmış ve ıssız sokaklara dalmıştı. İzlenip izlenmediğini anlamak için, arada bir, arkasına dönüp bakıyordu.

Sürek avında kovalanan bir geyik gibi arkasındaki köpek sürüsünü şaşırtmak istiyordu. İz bırakılan yerlerde bu tavır, başka yararlarının yanı sıra, izin tersine gitmekle avcıları ve köpekleri şaşırtır. Buna avcılıkta avın «tavlama» denir. Gece epey aydınlıktı. Mehtaplı bir gece. Aslında bu da Jean Valjean'ın işine yarıyordu. Ufuktan yeni yeni yükselen ay, sokaklarda gölgeler yaratıyordu. Kitabımızın kahramanı, karanlık duvar diplerinden yürüyerek, gözlerini karşısındaki ışıklı yerlere çevirdi. Belki yanılıyordu, ama şimdiye kadar geçtiği sokakların hiçbirinde, arkasından kimsenin gelmediği kesindi.

Cosette sessizce onun yanında yürüyordu. Hayatının o ilk yıllarında çektiği acılar, kişiliğinin uyuşmasına neden olmuştu.

Üstelik o kendisini koruyan bu yeni arkadaşının alışılmamış davranışları fazla yadırgamıyordu. Aslında kaderin gizemlerinden çok çekmiş olan küçük kız, ihtiyar adamın yanında kendisini güvende hissediyordu.

Jean Valjean da, aslında Cosette gibi, nereye gittiğine pek dikkat etmiyordu. Kız nasıl kendisine güveniyorsa, o da Tanrı'ya güveniyordu.

Görünmez bir gücün kendisini meçhul bir yerlere sürüklediğini seziyordu. Aslında hiçbir planı yoktu. Hatta birkaç gün önce gördüğünün ve yeni kiracının Javert olabileceğinden de pek emin değildi. Hadi diyelim ki Javert olsun, kendisi de kılık değiştirmiş Jean Valjean değil miydi? Hem herkes onu öldü sanıyordu, boğulduğu, gazetelerde haber olmuştu. Yine de birkaç gündür, bir şeylerin döndüğünü hissediyordu ve Gorbeau yıkıntısına geri dönmeye hiç niyeti yoktu. İninden kovulan bir hayvan gibi sığınacak yer arıyordu.

Jean Valjean da, doğrusu Cosette gibi, nereye gittiğinin o kadar ayrımında değildi. Kız nasıl kendisine güveniyorsa, o da Tanrı'ya güveniyordu.

Jean Valjean ortaçağda gibi görünen, ya da karartma yapılmış gibi, şimdiden uykuya dalmış olan Mouffetard Mahallesinde zikzaklar çizdi. Ustaca stratejilerle, Censier Sokağıyla Copeau Sokağını, Battoir-Saint-Victor Sokağı ile Puits-l'Ermite Sokağını farklı biçimlerde birleştirdi. Buralarda eşyalı kiralık odalar bulunur ama, asıl aradığını bulamadığından buralara girmedi. Örneğin, arkasına takılan biri varsa onu kesinlikle yanılttığına emindi. Burası epey erken yatan işçilerin yaşadıkları sessiz ve tenha bir yerleşimdi.

Kilisede çan saat gecenin on birini haber verdiğinde, kahramanımız Postoise Sokağındaki 14 numaralı karakolun önünden geçti. Birkaç dakika sonra içgüdüyle başını arkaya çevirdi ve köşedeki fenerin ışığında ardından üç kişinin geldiğini belirgince seçti. Bu üç adamdan biri, karakola girdi, Jean Valjean en başta yürüyenden epeyce kuşkulandı.

Cosette'e «Gel çocuğum» dedi ve kızın elini daha sıkı tutarak Pontaise Sokağından hemen çıktı.

Bir dönemeçten geçerek, Patriarche Geçidine dalmak istedi, fakat vakit geç olduğundan bu geçit kapalıydı, o da Postane Sokağına girdi.

Orada tam kavşakta Rollin Koleji vardır. Neuve-Sainte-Genevieve Caddesi de burada başlar.

Neuve-Sainte-Genevieve Sokağından hiçbir zaman tek bir arabanın bile geçmediğini hemen söyleyelim, burası alabildiğine tenha bir yerdir.

Göklerde yükselen ay mahalleye gümüş bir ışık vermişti. Jean Valjean bir kapı eşiğine sokuldu, yanındaki kızla kaçtığı adamları belirgince göreceğinden emindi.

Sahiden henüz birkaç dakika geçmişti ki, ardındakiler ortaya çıktılar. Bu kez dört kişiydiler. Hepsi uzun boyluydu, kahverengi uzun redingotları vardı, yuvarlak şapkaları başlarında, kalın sopaları ellerindeydi. Gece karanlığında tekinsiz yürüyüşleri de en az cüsseli boyları, kocaman yumrukları kadar korkutucuydu. Şehirli giysilerine bürünmüş dört hayalet gibilerdi.

Sapağın ortasında durdular, birbirlerine bir şeyler söylemek ister gibi bir araya geldiler. Kararsızlardı. Liderleri olan kişi, birden arkalarına baktı ve sağ elini kaldırıp Jean Valjean'ın gizlendiği yeri gösterdi. Başını çevirdiğinde yüzüne ay vurmuştu. Jean Valjean bu kez onu hemen tanıdı: Javert'ti.

2
İYİ Kİ AUSTERLİTZ KÖPRÜSÜNDEN ARABALAR GEÇİYOR

Jean Valjean yanılmadığına emindi. Fakat ardındakiler kararsızdı. Onların bu durumunu değerlendirdi. Onlar vakit yitirmiş, kendisi kazanmıştı. Gizlendiği kapının gölgesinden çıktı ve bulunduğu sokaktan hemen çıkarak Hayvanat Bahçesi Sokağına saptı. Cosette yavaşlamaya başlamıştı, yaşlı adam, kızı ku-

cağına aldı. Sokak bomboştu, dolunay nedeniyle köşedeki sokak fenerlerini de yakmamışlardı.

Jean Valjean seri adımlarla yürüdü.

Birkaç adımda Gobelat Fabrikasının önüne geldi. Burası bir çanak-çömlek imalathanesiydi. Ayışığında yapının cephesindeki eski yazılar belirgince okunuyordu:

İşte Goblet oğullarının fabrikası.
Gelin de görün ibrikleri, testileri,
Saksıları, boruları, tuğlaları.
Her müşteriye satıyor maltataşlarını.

Clef Sokağını geçip Saint-Victor Çeşmesini de geride bırakıp rıhtıma vardı. Orada arkasına baktı. Kimsecikler yoktu. Sokaklar bomboştu, geniş bir nefes aldı.

Sonra Austerlitz Köprüsüne geldi.

O zamanlar ayakbastı parası vardı, gişede bir metelik uzattı. Parayı alan adam ona:

«İki metelik vereceksiniz,» dedi. «kucağınızdaki çocuk yürüyebilir.»

Jean Valjean istenilen parayı verdi, ama beri yandan geçişinin bir yoruma yol açması canını sıkmıştı. İz bırakmadan geçmek isterdi.

O sırada köprüden, epey büyük bir yük arabası geçiyordu. Bu, Jean Valjean'in işine yaradı, arabanın gölgesine sinip köprüden görünmeden geçti.

Köprünün tam ortasında, ayakları karıncalanan Cosette, yürümek istediğini söyledi. Adam onu yere bıraktı ve elini tuttu.

Köprüyü yeni geçmişlerdi ki, sağ tarafta şantiyeler gördüler. Fakat oraya gitmek için aydınlıktan geçmeleri gerekiyordu. Uzun zamandır sokakta kimseyi görmeyen Jean Valjean ardındakilerden kurtulduğunu sandı. Tehlikenin geçtiğine inandı. Evet belki aranıyordu, fakat artık şu anda arkasına takılan yoktu.

Hemen sağda, dar bir sokak gördü: Saint-Antoine Sokağı.

Bu karanlık yol epey işine yaradı, fakat oraya sapmadan bir kez daha dönüp baktı.

Durduğu yerden Austerlitz Köprüsünü olduğu gibi görebiliyordu.

Köprüde ilerleyen dört gölge gördü.

Gölgeler hayvanat Bahçesine gidiyorlardı.

Jean Valjean avlanmış bir hayvan gibi hissetti kendini.

Biricik umudu, belki bu adamların henüz köprüden geçmemiş olmalarıydı. Belki onun öteden Cosette'i elinden çekerek yürüdüğünü görmemişlerdi.

O zaman bu karanlık dar sokağa girip şantiyelere varacak olursa ardındaki bataklıklarda onlardan sıyrılabilirdi.

Birden bu tenha sokağa güvenebileceğini hissetti ve oraya saptı.

3
1727'Lİ YILLARIN ŞEHİR PLANI

Üç yüz adım yürüyüp sokağın sapağına vardı. Burada yol ayrılıyordu, biri sağa, diğeri sola gidiyordu. Jean Valjean bir süre bocaladı. Ne yana gitmeliydi?

Derken sağa saptı.

Niye?

Çünkü soldaki yol mahalleye gidiyordu. Yani kalabalık bir sokağa, oysa saptığı sağ yol kırlıklara uzanıyordu...

Ama hızlı gidemiyorlardı. Cosette yine yorulmuş olmalıydı ki, adam onu sürüklemek durumunda kaldı.

Kızı yine kucağına aldı. Cosette, başını onun omuzuna yasladı ve hiç konuşmadı.

Jean Valjean zaman zaman arkasına bakıyordu. Sokağın o gölgelik tarafından yürümeye dikkat ediyordu. İlk iki, üç bakışında, kimsecikleri görmedi; sokak karanlıktı ve çıt yoktu ortalıkta. Birazcık güçlenerek yolunda ilerledi. Sonra başını geriye çevirdiğinde, ta uzaklarda hareketli gölgeler seçer gibi oldu.

Kendisini öne attı, gizlenebilecek bir yer, sokak, çıkış aradı.

Bir taş duvarın önünde durdu.

Ama bu geçilemeyecek yükseklikte değildi, bulunduğu yere paralel bir sokağı ayıran bir duvardı.

Burada da karar vermesi gerekiyordu. Sağa mı, sola mı?

Sağa bir baktı, küçük sokak depo ya da samanlıkların sıralandığı ve bir çıkmazla bitimlenen bir sokaktı. Çıkmazın dibinde epey yüksek bir duvar vardı.

Sola baktı, burada çıkmaz yoktu, aksine burası ona daha güvenli göründü. Buraya saparak kurtulabilirdi. Ama tam oraya dönecekti ki, sapakta kocaman kapkara bir taş heykel gördü, yolu kapatan bir engel. Hemen geriledi.

Jean Valjean şu anda, Saint-Antoine Mahallesi ile Rapée Mahallesinin tam ortasındaydı. Bugün burası epey değişmiştir. Artık o eski şantiyelerin ve bataklıklarla depoların yerini, yepyeni binalar aldı. Bugün oralarda, geniş sokaklar, parklar, sirkler, hipodromlar, istasyonlar, Mazas Cezaevi var. Görüldüğü gibi ilerlemeye karşı ilerleme.

Jean Valjean'ın üzerinde bulunduğu yer bundan elli yıl önce, geleneklerden oluşan her günkü halk dilinde -o dil ki 'Institut'ye 'Quatre-Nations', 'Oqéra-Comiqu'e 'Feydeau' demekte ısrarlı-; 'Petit-Picpus' diye anılıyordu. Saint-Jacques Kapısı, Paris Kapısı, Sergents Kapısı, Porcherons Kapısı, Galiote, Célestinsler, Capucinsler, Mail, Bourbe, Arbre-de-Cracovie, Petite-Pologne, Petit-Picpus, bunlar yeninin içindeki eski Paris isimleridir. Halkın belleğinde geçmişin harabeleri üzerinde dalgalanır.

Oysa elli yıl önce buranın ismi Petit-Picpus'tu. Bu da eski Paris'ten kalan bir isimdi... Artık halkın belleği bu eski adları unutup gitti.

Petit-Picpus Mahallesi tıpkı bir İspanyol dinsel şehrine benziyordu. Yollar henüz topraktı, sokaklar henüz belirgin değildi.

İsimlerini birazdan vereceğimiz iki-üç sokaktan başka, sadece duvarlar ve ıssızlık vardı. Ne bir dükkân, ne de bir araba, pencerelerde yanan sadece birkaç titrek mumdu. Gece saat

onda, bunlar da söndürülürdü. Burada uçsuz bucaksız bahçeler, arsalar, şantiyeler, manastırlar, bataklıklar uzar giderdi. Duvarlar da, evler gibi yüksekti.

İşte geçen asırda, bu mahallenin görünümü. Aslında İhtilal buraları epeyce hırpalamıştı. Hendekler açılmış, çukurlar oluşmuştu yollarda. Petit-Picpus Mahallesi, 1727'nin planında belirgince görülür.

Bu plan Paris'te Plâtre Sokağı karşısındaki Saint-Jacques Sokağında, kitapçı Deniz Thierry tarafından, Lyon'da da Merciére Sokağındaki Prudence yayınevi sahibi Jean Girin tarafından yayınlanmıştı. Değindiğimiz gibi, Petit-Picpus'te bir sokaklar Y'si vardır. Bunu Chemin-Vert-Saint-Antoine Sokağı iki kola ayrılarak oluşturuyordu; solda Petit-Picpus Sokağı, sağda ise Polonceau Sokağı ismini alıyordu. Y'nin iki kolu, tepelerinden bir çizgiyle birleşir gibilerdi. Bu çizginin adı da, Droit-Mur Sokağı idi. Polonceau Sokağı burada bitiyordu; Petit-Picpus Sokağı onu atlıyor, Lenoir pazaryerine kadar çıkıyordu. Seine'den gelen bir yolcu Polonceau Sokağının bitimine ulaşıyordu, solunda ansızın dik açıyla kıvrılarak Droit-Mur Sokağı, önünde bu sokağın duvarları, sağında ise Droit-Mur sokağının yarım duvarı vardı, bu sonuncusunun çıkışı yoktu, ismi Genrot Çıkmazıydı.

Jean Valjean, tam bu noktadaydı.

Ardında o gölgeyi seçer seçmez geriledi. Takip edildiğinden, kovalandığından emindi. Ne yapmalıydı?

Artık geri dönmek anlamsızdı. Demin ardında kımıldadığını gördüğü o gölge Javert'le, adamları olabilirdi. Javert, Jean Valjean'ın bulunduğu yolun hemen girişini tutuyordu. Adamları da bu yola paralel yolları tutuyordu kesinlikle. Birden Jean Valjean sağdaki Genrot Çıkmazını inceledi, orası kesilmişti, Picpus Sokağının köşesinde bir nöbetçi duruyordu. Ay ışığında, adamın gölgesini açık seçik görebiliyordu. İlerlemek, onun avcuna düşmekti. Gerilemekse Javert'in. Jean Valjean kendisini bir kapana sıkışmış gibi hissetti. Kendisini saran bir ağa kıstırılmıştı; acılı dolu gözlerini yukarı kaldırdı.

4
KAÇIŞ İÇİN TEK ÇARE

Daha sonra yaşanacak olayı anlayabilmek için, Jean Valjean'ın bulunduğu sokağın planını iyi bilmek gerekir. Onun şu anda içinde bulunduğu Droit-Mur Sokağı, yoksul evlerin olduğu daracık bir yoldu. Fakat Picpus Sokağına bakınca, kişi tek katlı bir bina görürdü. Birkaç binadan oluşma bu yapı Picpus Sokağına yaklaştıkça, sanki birkaç kat daha yükseliyorlardı. Özetle, Picpus yolundan bakıldığında, hayli yüksek görünen bu bina, Polonceau Sokağından daha alçak görünürdü. Bulunduğumuz açıdan bakıldığında epey geride kalıyordu.

Girintinin iki kenarından sonra duvar Polonceau Sokağında 49 numaralı bir eve kadar uzanıyordu. Duvarın daha kısa olduğu Droit-Mur Sokağında ise daha önce değindiğimiz karanlık binaya kadar gidiyor, onun da kenarını çapraz keserek epey içerlek bir köşe daha oluşturuyordu. Üçgen çatısı olan bu evin renksiz bir görünümü vardı; orada bir pencere görünüyordu; ya da daha iyi anlatmak için söyleyelim, üzeri çinko kaplı, sürekli kapalı duran iki panjur vardı.

Burada anlattığımız yerler kesinlikle bir gerçektir, burada eskiden oturanların belleğinde belli bir anı mutlaka uyanacaktır.

İki duvarın birleştiği köşede girinti büyücek, virane, kapıya benzer bir şeyle doldurulmuştu. Bu, dikey inen tahtalardan oluşan şekilsiz, geniş bir yığındı; üstteki tahtalar aşağıdakilerden daha genişti, çapraz uzun demir çubuklarla tutturulmuşlardı. Yanda normal büyüklükte bir araba kapısı vardı; bu kapı, olsa olsa elli yıl önce yapılmıştı.

Polonceau Sokağı tarafındaki duvar sarmaşıklarla kaplıydı ve basık tarafında bir ıhlamurun dalları uzanıyordu.

Bulunduğu o korkulu anında, birden bu duvarın ardındaki bahçe ve bina, Jean Valjean'a kurtuluş yolu gibi geldi. Oraya varacak olsa mutlaka kurtulurdu.

Bu binanın önyüzünde Droit-Mur Sokağına bakan ön tarafında, her pencerede kurşundan oluklar vardı. Ana borudan çe-

şitli dallara oluşan bu oluklar, evin cephesinde bir ağaç oluşturmuş gibiydi.

İşte bu tuhaf sac ve demirden oluşma dallanıp budaklanma, Jean Valjean'ın ilgisini çekti. Cosette'i yere oturtarak, ona kımıldamamasını tembihledi ve oluğun kaldırıma değdiği yere kadar yürüdü. Belki o oluktan tırmanarak eve girebilirdi. Ama kurşun oluklar da, epey eskimiş görünüyorlardı. Onlar bir kişiye destek olamazdı, hem binanın bütün pencerelerinde demirden çubuklar vardı. Kaldı ki, dolunay evi iyice aydınlatıyordu. Köşebaşındaki nöbetçi, Jean Valjean'ın tırmandığını kesinlikle görürdü. Cosette de vardı. Onu nasıl bunca yükseğe çıkaracaktı? Tam üç katlı bir evin çatısına! Oluklardan tırmanıp eve girme düşüncesinden vazgeçerek duvar boyunca yerde süründü. Cosette'in olduğu yere gelince, bulundukları yerden, kimsenin kendilerini göremeyeceğini anladı, çünkü orası karanlıktı. Duvarın ardında dallarını gördüğü ıhlamur ağacı, herhalde, bir bahçenindi. En azından duvardan atlayabilse, o bahçede saklanabilirdi.

Zaman akıyordu, bir karara varmaya mecburdu, hem de hızlı bir karar.

Giriş kapısı içeriden ve dışarıdan kilitliydi. Jean Valjean dokunuşuyla anladı bunu.

Diğer kapıya daha büyük bir umutla atıldı. Bunun tahtaları çok eskimişti, öteki kapı gibi sağlam değildi. Fakat demir çubuklarla sağlamlaştırılmıştı. Kilit bile görünmüyordu. Jean Valjean, bu kapının tahtalarını sökecek olsa bile, bunun hemen arkasında bir duvar bulacağını hemen anladı.

5
GAZ FENERLERİNİN OLMAYIŞI BÜYÜK ŞANS

O sırada uzaktan bir ses duyuldu. Jean Valjean sokak köşesinden bakma cesaretini gösterdi. Yedi-sekiz kişilik bir jandarma mangası, süngülerini parlatarak kendisine yaklaşıyordu.

Manganın başında Javert vardı ve telaşsızca, dikkatle ilerli-

yorlardı. Sık aralarla duruyorlardı. Duvar önlerini ve ağaç altlarını araştırdıkları belliydi.

Bu, Javert'in karakoldan sağladığı bir jandarma ekibiydi.

Fakat adamlar, ağır ağır yürüdükleri için, Jean Valjean'ın yanına yaklaşmaları bir çeyrek kadar sürerdi. Bu çok korkunç bir düşünceydi. Jean Valjean aniden korktu. Hayatında üçüncü kez ayaklarının dibinde, dipsiz bir uçurum beliriyordu. Hem bu kez sadece cezaevi değil, Cosette'i hepten kaybetmek vardı işin içinde.

Jean Valjean iki ruhlu gibiydi. Biri hayırsever bir aziz; diğeri bir mahkûmun hinlikleri. Sanki sırtındaki dağarcıkta iyilik ve hileyi taşıyordu, aynı zamanda, duruma göre bunlardan arzu ettiğini kullanabilirdi.

Bu arada Toulon'dan kaçma girişimlerinde bir beceri de edinmişti, düz duvara bir kedi çevikliğiyle çıkabilirdi. Bir binanın altıncı katına bile. Bu hüner Paris'te Conciergerie'nin avlusunun bir köşesine çok korkunç bir ün kazandırmıştı: Bundan yirmi yıl önce, tutuklu Battemolle oradan bu yolla tüymüştü.

Jean Valjean, ıhlamurun dalının bulunduğu duvar kısmını gözleriyle hesapladı. Aşağı yukarı, on sekiz ayak yüksekteydi. Fakat duvarın altında, üçgen bir çimentodan, bir dolgu vardı ki, oraya çıktıktan sonra, mesafe on dört ayağa inerdi.

Duvarın tepesi düz bir taştı.

Peki, Cosette'i ne yapacaktı? Küçük kız duvardan nasıl çıkacaktı? Jean Valjean onu bırakmayı düşünemezdi bile, ne yapmalıydı?

Ah, bir ip olsaydı? Fakat Jean Valjean'da ip yoktu ki! Gece yarısı Polonceau Sokağında ip bulmak kolay iş değildi. Ah, şimdi, Jean Valjean bir ip bulabilmek için neler vermezdi!

En kritik anlarımızda bize yol gösteren bir ışık çakar. Jean Valjean, gözlerini kararsızca gökyüzüne çevirdi ve birden bakışları köşedeki sokak fenerine ilişti.

O zamanlarda, Paris sokakları gazla aydınlatılmazdı, karanlık çökerken, köşelerdeki sokak lambalarını yakarlardı. Bu lambayı da bir iple indirirlerdi. İpin sarılı olduğu turnike, fenerin he-

men altındaki demir bir çekmecede sallanırdı. Çekmecenin anahtarıysa fenercideydi.

Jean Valjean, yazgının da güçlendirdiği bir hızla, sokağı birkaç adımda geçti. Bıçağının ucuyla o demir çekmecenin kilidini kırdı ve bir kaç dakika sonra, elinde iple Cosette'in yanına döndü.

Değindiğimiz gibi, mehtap olduğundan, o gece sokak fenerlerini yakmamışlardı. Adam bütün bu işleri, loş ışıkta kimselere görünmeden başarabildi.

Ama vaktin geç olması, karanlık, Jean Valjean'ın telaşlı davranışları, tuhaf tavırları, küçük kızı kaygılandırmaya başlamıştı. Başka bir çocuk olsa, avazı çıktığınca haykırırdı. Fakat silik ve uslu bir kız olan Cosette, sadece adamı ceketinden çekip, kısık sesle:

«Baba korkuyorum, kim var orada?» diye sordu.

Biçare adam onu sindirmek için, tek çareye başvurdu:

«Sessiz ol! O, kötü kalpli hancılar!..»

Cosette'in titrediğini görünce şunları da ekledi:

«Sesini çıkarma, ağlayacak filan olursan, seni izleyen kadın izini bulur. Üstelik seni almaya geldi o!»

Sonra, telaşsız ama vakit de yitirmeden çok doğru hareketlerle, kıravatını çözdü. Bunu kızın beline sardı. Yaptığı bir düğümü ipe geçirdi. İpin bir ucunu dişlerinin arasına aldı, kundura ve çoraplarını çıkartıp duvardan bahçeye aşırdı ve sanki basamakları tırmanır gibi, rahatça yükseldi duvarda. Yarım dakika sonra, duvarın üzerinde diz çökmüştü.

Cosette, tek kelime etmeden, ona şaşkınca bakıyordu. Hancılar sözcüğü kızı korkudan dondurmuş gibiydi.

Sonra Jean Valjean'ın hafif, fakat kararlı sesini duydu:

«Duvara yaslan!»

Kız, söylediğini yaptı.

Jean Valjean onu bir daha uyardı:

«Sakın konuşma, gürültü etme ve korkma, ben yanındayım.»

Birden kız ayaklarının yerden kesildiğini hissetti.

Neye uğradığını bilemeden, kendisini duvarın üzerinde buldu.

Jean Valjean onu sırtına aldı, sol eline kızın küçük ellerini aldı ve duvarın üstüne karınüstü uzanarak, o kesik bölüme kadar ilerledi. Tahminleri doğruydu, bulunduğu yerde, çatısı yere epey yakın küçük bir bina vardı.

Bu da büyük şanstı, çünkü duvarın bahçeye inen bölümü sokaktaki bölümünden daha yüksekti.

Adam, henüz çatının bulunduğu kesime yaklaşmıştı ki, birden Javert'in o gürleyen sesini duydu.

«Çıkmazı araştırın! Droit-Mur Sokağı tutuldu. Picpus Sokağına da nöbetçiler bırakıldı. Onun o çıkmazda olduğuna eminim!»

Jandarmalar Genrot Çıkmazına daldılar.

Jean Valjean, Cosette'i sıkıca tuttu ve damda sürünerek ıhlamur ağacına yaklaştı ve dala tutunarak yere kolayca atladı. Korkudan mı, cesaretten mi bilinmez, Cosette soluk almaya bile çekinmişti. Taşlara sürtünen elleri kanamıştı.

6
SIRLARIN BAŞLANGICI

Jean Valjean kendisini epey enli ve çok farklı manzarası olan bir bahçede buldu. Bu kışa ve geceye özgü bir bahçe gibiydi; hüzünlü bir bahçe.

En dipte söğütlü bir yolun bulunduğu hayli uzun ve dar bir bahçeydi. Orda burda çalılar görünüyordu, sonra ferah bir açıklık. Burada kendi başına, çok büyük bir ağaç vardı. Dalları çarpılmış gibi birkaç sıska meyve ağacı. Sebzelerden oluşan bir dörtgen, oval cam kapaklarla korunan kavunlar ve bir kanalizasyon.

Jean Valjean şu anda çatısından indiği alçak binanın önündeydi, hemen ardında biraz odun ve onların arkasında başı kopmuş, taş bir heykel...

Bu alçak bina, yıkıntıya benziyordu. Kapısız odalardan biri ardiye niyetine kullanılıyordu.

Droit-Mur Sokağına bakan o büyük bina ise, bahçeyi gören dik açılı iki önyüzden oluşmuştu. Pencerelerin hepsinde demir çubuklar vardı, hepsi de karanlıktı. Üst katlarda cezaevlerindeki gibi demir kepenkler vardı.

Başka bina yoktu. Bahçenin kalanı, pusun ve gece karanlığının arasında yok olmuştu, ama sanki ötelerde daha başka çatılar varmış gibi bir etki bırakıyordu.

Bu bahçe, hem epey ıssız, hem de balta girmemiş bir orman gibi vahşiydi. Ortalıkta kimseler yoktu, saatin geç olmasına yorulabilirdi bu, ama gelgelelim, bu bahçe gündüzleri bile kimsenin dolaşmadığı bir yer gibiydi. Jean Valjean bahçeye çıkar çıkmaz, ilk yaptığı, çorap ve ayakkabılarını bulup ayaklarına giymek oldu, bundan sonra Cosette'i elinden tutup onunla ardiyeye girdi. Çocuk, hancıları düşünerek sesini çıkarmıyor ve Jean Valjean'ın ardı sıra gidiyordu.

Jean Valjean, kollarıyla kendisine sokulan Cosette'i sardı. Bir ara o çıkmazı ve sokağı kolaçan eden takımın sesi kendilerine kadar ulaştı.

Taşa vurmalar, Javert'in jandarmalara seslenmeleri ve yarısını duydukları bir alay sövgü...

Bir çeyrek saat sonra, bu gürültüler uzaklaşır gibi oldu. Jean Valjean tekrar nefes aldı.

Elini usulca Cosette'in ağzına dayamıştı.

Buranın sessizliği, o kadar ürkütücüydü ki, dışarıdaki gürültü bile buraya gelemiyordu.

Derken bu koyu sessizlikte, farklı bir ses duyuldu. Bu, ilahi bir sesti. Deminki o korkunç seslerin yerine sanki meleklerin sesi gibi gelen bir ezgi yükseldi. Karanlıklardan gelen bir ilahi, gecenin karanlık ve ürküntüsünde göklere yükselen bir dua ve uyum şenliği. Kadın sesleri, ama bu dünyaya ait olmayan sesler. Sanki bakirelerin ve çocukların çıkartabilecekleri bir ses. Bu ses bahçenin diğer ucundaki karanlık yapıdan yükseliyordu.

Şeytanların sesleri uzaklaşırken, yerini gölgelerden yapılan melek sesleri almıştı.

Cosette ve Jean Valjean hemen diz çöktüler.

Kendilerini buna zorlayan gücün ne olduğunu bilmiyorlar, nerede oldukları ve ne duyduklarını da belirgince anlamıyorlardı, fakat adamla çocuk, üstün bir gücün önünde diz çökme ihtiyacı duymuşlardı. İşin en garip tarafı, bu ilahi seslerin tenha bir binadan gelmesiydi. Bu kimseciklerin olmadığı bir yerde kusursuz ezgiler... Jean Valjean, bu seslerin etkisinde, hiçbir şeyi düşünemez oldu. Geceyi de unuttu. Masmavi göklerin altında uzaklaşan kanat seslerini duyar gibi oldu. Sanki ruhu uçuyordu.

Ezgiler uzaklaştı, belki epey uzun sürmüştü. Jean Valjean'ın bu konuda bir fikri yoktu. Bazı saatler bir anda geçer.

Her yeri yine sessizlik aldı. Sokakta, ve bahçede çıt yoktu. Korkutan ve avutan seslerin hepsi kesilmişti. Rüzgâr ağaçların yapraklarını hışırdattı, bu da hüzünlü bir sesti.

7
SIRRIN DEVAMI

Ayaz bastırmıştı, saat sabahın ikisi olmalıydı. Biçare Cosette'in sesi sedası çıkmıyordu. Jean Valjean'a sokularak oturmuş, başını onun omuzuna yaslamıştı. Adam bir ara onun uyuduğunu sandı, yüzüne bakınca, onun dalgın göründüğünü ve ifadesiz gözlerle etrafına bakındığını fark etti.

Çocukcağız hâlâ titriyordu.

«Uyumak ister misin?» diye sordu Jean Valjean.

«Üşüyorum,» dedi Cosette ve ekledi:

«Onlar sürekli burada mı?«

«Kimler?»

«Hancılar.»

Ama kızı susturmak için denediği hileyi Jean Valjean unutmuştu bile.

«Ha, o mu? O gitti, korkma, artık gelmez!»

Çocuk derin iç çekti, üzerinden yük kalkmış gibiydi.

Oturdukları yer nemliydi, içinde bulundukları ardiyenin her yeri soğuğa açıktı, adam ceketini çıkartıp onun omuzlarına sardı.

«Biraz ısındın mı?»

«Oh evet, Babacığım.»

«Bekle beni, şimdi gelirim.»

Oradan çıktı ve kocaman bina boyunca yürümeye başladı. Kapılar gördü, tamamı kapalıydı ve alt kat pencerelerin hepsinde demir çubuklar vardı.

Ana yapının önünden geçerken, birden kemerli pencerelerin önünden geçtiğini gördü, bir parça ışık gördü. Ayaklarının ucunda yükselerek içeri bakmaya çalıştı. Kocaman kubbe ve sütunların bulunduğu mermer zeminli kocaman bir salon gördü; boştu. Işık, bir kenarda yanan bir kandilden yükseliyordu. Salon tenhaydı, hiçbir hareket yoktu. Fakat epeyce dikkatle bakınca, yerde mermer zeminde kefene benzeyen bir şekil görür gibi oldu. Bu bir insana benziyordu. Yere, taşın üstüne karınüstü uzanmış, kolları birer haç gibi iki kenara açılmıştı. Ecelin dondurduğu bir kütle gibi...

Çok daha sonraları, hayli korkunç şeyler görmüş olmasına karşın, o anda yaşadığı dehşetten uzun zaman kurtulamadığını hissedecekti Jean Valjean.

Bunun ölü olması, korkunçtu, fakat bu şeklin canlı birinin bedeni olması kendisine daha da kötü göründü.

Olanca cesaretini toplayarak, alnını cama yasladı ve ilgiyle içeri baktı. Kendisine epey uzun gelen bir zaman bakakaldı, o şey hareketsizdi.

Derken bir korkuya kapılan Jean Valjean, arkasına bakmaya cesaret edemeden ardiyeye doğru koşmaya başladı.

Neredeydi? Paris'in ortasında böyle bir mezarın olabilmesi mümkün değildi. Bu garip bina neydi? Gecenin sırlarıyla dolu bu yer, melek sesleriyle gölgelerde ruhlara seslenilen ve sonra

o çağrıya gelen ruhlara ürkünç görüntüyü sunan yer. Cennetin kapısını açmayı vaat eden, ama tam aksine mezarın korkunç kapısını açan ev, Jean Valjean gördüklerinin sahici olduğuna inanabilmek için taşlara dokunma ihtiyacı duydu.

Cosette'in yanına geldiğinde, ecel teri döküyordu, nefesini tutmuştu. Demin gördüğü o korkunç şey ne olabilirdi ki? Bu bir karabasan değildi...

O geceki heyecanlar, korku, sabah ayazı onu ateşlendirmişti, bir çeşit nöbete kapıldığına inandı. Aklı karışmıştı. Cosette'in üzerine eğildi. Küçük kız uykudaydı.

8
SIRRIN ŞİDDETİ

Başını bir taşa koyan çocuk, derliksiz bir uykuya dalmıştı. Adam onun yanı başına geçti ve ona uzun süre baktı. Giderek duruldu ve zekâsı tekrar güçlendi.

Bir ara Cosette'in varlığının kendisi için ne anlama geldiğini düşündü. Kız yanında olduğu sürece hiçbir şey korkmaz, bir şeyden çekinmezdi. Hem kızın üstüne örtmek için ceketini çıkarmasına karşın, soğuğu hissetmiyordu bile.

Bu arada koyu düşüncelere daldı. Uzun bir süreden beri epey tuhaf bir ses duyuyordu. Bu sallanan bir çıngırak sesi gibiydi.

Gürültünün kaynağı bahçeydi, hafif olmasına karşın açıkça duyulan bir sesti. Otlaklarda, hayvan sürülerinin çıkardığı seslere benziyordu.

Jean Valjean, seslerin geldiği tarafa doğru baktı. Baktı ve bahçede birinin olduğunu gördü.

Bir erkek, kavunları koruyan o cam kapaklar arasında yürüyordu. O adam topallar gibiydi.

Jean Valjean birden ürpermeye başladı. Mutsuzlara has bir korkuyla doldu içi. Onlar her şeyi ve herkesi kendilerine düşman beller. Geceden, gündüzden çekinirler. Demin bahçenin

ıssızlığından kaygı duyan adam, şimdi burada birinin var olmasından korkmuştu.

Derken daha şiddetli korkulara kapıldı. Belki kendisini aramaktan hemencecik vazgeçmeyen Javert, henüz buradaydı, belki hâlâ duvarın ardındaydı. Bahçede dolaşan adam, onu görünce hırsız sanıp yardım çağırmak için haykırabilir ve onu polisin eline verebilirdi. Bunun için, Jean Valjean, uyuyan kızı kollarına aldı ve ardiyenin en karanlık yerindeki bir saman yığınının ardına gizledi. Cosette kıpırdamadı bile. Jean Valjean bundan sonra, kavunların üstüne eğilip onlar üzerine bir bez geren o adamın yaptıklarını izledi. Adamın her hareketinde çıngırak sesi daha belirgin duyuluyordu. O uzaklaşınca ses de uzaklaşıyordu. Herhalde çıngırak adamın gövdesine bağlıydı. Peki ama, bunun anlamı neydi? Bir koyun ya da bir inek gibi üzerinde bir çıngırak taşıyan, bu adam kimin nesiydi?

Jean Valjean kendi kendisine bunları sorarken, Cosette'in ellerine dokundu. Bu eller donmuş gibiydi.

«Aman Tanrım!» diye söylendi.

Yarım sesle:

«Cosette,» diyecek oldu.

Kız gözlerini açmadı.

Adam onu silkeledi.

Kız uyanmadı.

«Aman Tanrım! Acaba öldü mü?» diyen Jean Valjean yerinden fırladı. Tir tir titriyordu.

Aklından korkunç şeyler geçti. Öyle bir zaman gelir ki, en olmayacak, en müthiş şeyler beynimizi doldurur. Söz konusu, sevdiklerimiz olunca, hayal gücümüz inanılmaz şeyler tasarlar. Birden adam, bu soğukta onun donmuş olabileceğini düşündü,

Yüzü bembeyaz kesilen Cosette hareketsizce yere serilmiş, uyuyordu. Babası onun soluğunu dinledi, neyse ki soluk alıyordu fakat her an sönebilecek hafif bir soluk. Onu nasıl ısıtabilecek, nasıl uyandıracaktı? Cosette'in birkaç dakika içinde, ateş karşısında, sıcak bir yatakta yatması gerekiyordu mutlaka.

9
BAHÇIVAN

Jean Valjean bahçenin diğer köşesindeki adama doğru yürüdü, aynı zamanda yeleğinin cebinden çıkardığı bir para destesini de eline almıştı.

Başı eğik adam, onun yaklaştığını fark etmemişti. Birkaç adımda, Jean Valjean ona yaklaştı ve şöyle seslendi:

«Yüz frank!»

Adam titreyerek başını kaldırdı.

Jean Valjean bir daha konuştu:

«Beni bu gecelik barındırırsanız, yüz frank veririm.»

O anda, ay Jean Valjean'ın telaşlı yüzünü aydınlatmıştı. Adam şaşkınca söylendi:

«Vay canına, burada ne işiniz var, Madeleine Baba?»

Bu tanımadığı adamın, bu karanlık bahçede söylediği bu ad, Jean Valjean'ı birkaç adım geriletti.

Hiç ummadığı bir durumla karşılaşmıştı. Kendisiyle konuşan adam, kambur ve topal bir ihtiyardı. Köylü kılıklı adamın sol bacağındaki bir dizliğe çıngırak takılıydı. Karanlıkta kalan yüzü görünmüyordu.

Adam başındaki yün başlığı çıkartıp ziyaretçiyi selamladı:

«Aman Tanrım! Buraya nasıl girdiniz, Madeleine Baba? Nasıl girebildiniz? Yoksa göklerden mi düştünüz? Hoş, buna şaşmam ya. Siz düşecek olsanız sadece gökyüzünden düşerdiniz... Aman Tanrım, kıravatınız çözülmüş ve şapkanız, ceketiniz bile yok. Sizi tanımasaydım, inanın korkardım. Aman Tanrım, artık evliyalar deli mi oluyorlar? Peki ama, buraya nasıl girebildiniz?»

Bahçedeki adam habire konuşuyordu, sözcükleri art arda sıralıyordu. Hem bunu da, derin bir şaşkınlıkla ve saflıkla yapıyordu. Jean Valjean kendisini toparladı, adama sordu:

«Siz kimsiniz? Burası neresi?»

İhtiyar bu kez şaşkınca bağırdı:

«Artık bu kadarı da, inanın, fazla! Ben, sizin buraya bahçıvan olarak yerleştirdiğiniz kişiyim, yoksa beni tanımadınız mı?»

«Yoo, hayır ve sizin de beni nereden tanıdığınızı anlayamadım.»

«Siz benim hayatımı kurtarmıştınız...»

Jean Valjean, ona ilgiyle baktı tam o anda bulutlardan çıkan ay, adamın yüzünü aydınlattı ve ihtiyar Fauchelevent'i tanıdı.

«Ya demek sizdiniz? Şimdi tanıdım.»

İhtiyar acıklı bir sesle:

«Şükür Tanrı'ya,» diye söylendi.

Jean Valjean sordu:

«Peki, burada ne işiniz var?»

«Ne işim mi, kavunlarımı örtüyordum, donmasınlar diye...»

O zaman Jean Valjean, adamın elinde eski bir hasır örtü gördü, bunu cam kapakların üstüne geriyordu. Adam sürdürdü:

«Bu dolunay gecesinde, don çıkar diye düşündüm ve kavunlarımı korumak istedim... Sizin de bu soğukta burada ne işiniz olduğunu anlayamadım, Madeleine Baba?»

Tanındığını anlayan Jean Valjean iyice kaygılanmıştı. Adım atmaya cesareti yoktu. İşin tuhafı, soruları o soruyordu, roller değişmişti. Dışarıdan gelen, ev sahibini soru yağmuruna tutmuştu.

«Peki dizinizdeki o çıngırak da ne?»

«Bu, benden kaçmalarını sağlamak için.»

«Sizden kaçmalarını mı?»

«Bakın anlatayım. Sorun şu: Bu binada sürekli kadınlar yaşar, bir sürü de genç kız. Meğerse ben tehlikeli biriymişim, çıngırak onlara geldiğimi bildiriyor, ben gelince onlar da uzaklaşıyorlar.»

«Bu bina nedir?»

«Canım siz, bunu elbette biliyorsunuz ya...»

«Hayır, bilmiyorum.»

«Beni buraya bahçıvan olarak siz yerleştirmediniz mi?»

«Yine de hiçbir şey bilmiyormuşum gibi, anlatın.»

«Burası Petit-Picpus Manastırı.»

Jean Valjean her şeyi hatırladı birden. Tesadüf, daha doğrusu Tanrı'nın hiç şaşmayan eli, onu Saint-Antoine Mahallesindeki bu manastır okuluna getirmişti. Tam iki yıl önce sakatlanan ihtiyar Fauchelevent'i buraya kendisi bahçıvan olarak işe koymuştu. Kendi kendisine konuşurcasına söylendi:

«Petit Picpus Kuvanı...»(*)

İhtiyar Fauchelevent bunlardan pek bir şey anlayamamıştı. Bir daha sordu:

«Bana buraya nasıl girdiğinizi hâlâ anlatmadınız Madeleine Baba? Aslında siz bir evliya, bir aziz sayılırsınız, fakat ne de olsa bir erkeksiniz, ama buraya erkekler asla giremez. Bu nasıl oldu?»

«Siz buradasınız ya Fauchelevent, siz de erkeksiniz ama.»

«Evet, ama başka erkek yok.»

Jean Valjean üsteledi:

«Benim de artık burada kalmam zorunlu.»

Fauchelevent acıyla haykırdı:

«Yüce Tanrım!..»

Jean Valjean ihtiyar bahçıvana sokuldu ve ağır bir sesle:

«Fauchelevent Baba, bir zamanlar hayatınızı kurtarmıştım,» dedi.

İhtiyar bahçıvan:

«Bunu önce ben hatırladım,» dedi.

«İşte bana borcunuzu ödeme fırsatı. Siz de şu anda benim hayatımı kurtarabilirsiniz.»

«Ah, bunu yapmanın benim için ne güzel bir şey olacağını bilemezsiniz Madeleine Baba. Emredin, her istediğinizi yaparım.»

İhtiyar, alabildiğine sevinmiş göründü. Yüzü ışıklanmış gibiydi.

«Ne yapmamı istiyorsunuz?» diye sordu.

«Bunu sonra anlatırım, sıcak bir odanız var mı?»

(*) Kuvan: Manastır, kız okulu.

«Eski kuvanın ardında, eski bir kulübede yatıyorum. Orada üç yatak var.»

Kulübe sahiden viraneliğin hemen ardındaydı, gözden ırak bir yerde. Jean Valjean bile orayı görmemişti.

Jean Valjean:

«Bakın,» dedi, «şu anda sizden iki şey isteyeceğim.»

«Buyrun, Madeleine Baba.»

«Öncelikle gelişimden kimseye söz etmeyeceksiniz. İkincisi, soru sormayacak, daha fazlasını bilmeye çalışmayacaksınız...»

«Nasıl isterseniz. Sizin sadece iyi şeyler yapacağınızdan eminim. Siz Tanrı'nın en aziz kullarındansınız. Kaldı ki, beni buraya yerleştiren siz olduğunuza göre, benden ne isterseniz, emrinizdeyim.»

«Tamam, öyleyse gelin, çocuğu alalım.»

Fauchelevent şaşkındı:

«Ya, demek bir de çocuk var!»

Ama başka şey söylemedi ve bir köpeğin sahibini izlemesi gibi, Jean Valjean'ın ardı sıra yürüdü.

On beş, yirmi dakika sonra, Cosette, yanan ateşin karşısında, yaşlı bahçıvanın yatağında bebek gibi uyuyordu. Yanakları tekrar renklenmişti.

Jean Valjean da ceketini giymiş, kıravatını boynuna takmıştı. Duvardan attığı şapkasını bulup kaldırmıştı. Bu arada kulübesine giren ihtiyar Fauchelevent, o çıngırağın bağını açıp, bunu duvardaki bir çiviye astı.

İkisi de, ocakta ellerini ısıttılar. Fauchelevent masaya ekmek, peynir, bir şişe şarap ve iki de bardak koydu ve Jean Valjean'ın elini tutup:

«Ah Madeleine Baba, nasıl oldu da beni tanımadınız?» dedi. «Olacak iş değil! İnsanın hayatını kurtarıyor, bir de onu tanımıyorsunuz. Bu çok kötü, fakat onlar sizi asla unutmadılar, siz ne çok nankörsünüz!..»

10
JAVERT BOŞUNA YORULUYOR

Demin anlattığımız olaylar, çok sıradan bir şekilde yaşanmıştı. Fantine'in öldüğü akşam, Montreuil-sur-Mer Cezaevinden firar eden Jean Valjean'ın doğruca Paris'e gideceğini tahmin etmişti polis. Paris herkesin ve her şeyin kaybolacağı bir anafor gibidir. Hiçbir ormanadamını bu karmaşık şehrin kalabalığı gibi saklayamaz. Her firari bunu bilir ve en güvenli yerin Paris olacağına inandığından, orayı seçer gizlenmek için. Polis de, bunu bildiğinden, çoğu zaman avına orada tuzak hazırlar.

İşte bu nedenle, şehrin eski valisini de orada aradılar. Javert çağrıldı ve Jean Valjean'ın yakalanmasında esaslı bir rol üstlendi.

Onun harcadığı çaba Bay Chatbouillet adlı emniyet amirinin ilgisini çekmişti. Adam o günden sonra, Javert'i Paris'teki emniyet örgütüne aldı. Orada Javert kendisini göstermek fırsatlarını kolayca buldu.

Artık Jean Valjean'ı düşünmüyordu bile. Tıpkı dünkü kurdu unutan av köpeği gibi, o da artık o eski kürek mahkûmunu aklından atmıştı. Fakat 1823 yılının Aralık ayında, bir gazetede onun ölüm haberini okuyunca hatırladı ve rahat bir nefes alıp: «Oh, oh, çok iyi!» diye zevkle söylendi.

Birkaç gün sonra, bir zabıta haberinde Montfermeil'de yedi-sekiz yaşlarında bir kız çocuğunun kaçırıldığını da okudu. Cosette adlı bu küçük kız, hastanede ölen Fantine adlı bir yosmanın kızıymış.

Javert rastlantı sonucu bu haberi okudu ve koyu düşüncelere daldı.

O Fantine adını iyi bilirdi. Hatta yakalandıktan sonra, Jean Valjean, kadının çocuğunu getirmek için kendisinden üç günlük izin istemişti. Hem bir şey daha hatırladı. O Jean Valjean'ı Paris'te Montfermeil'e giden posta arabasına binerken tutuklatmıştı. O köyde ne işi vardı? Hafızası güçlü olan Javert, Fanti-

ne'in kızının o köyde olduğunu bulacaktı. İşte şimdi de şaşılası bir haber; bu çocuk kaçırılmıştı! Kimsenin adını bilmediği bir yabancı tarafından. Bu adam kim olabilirdi? Jean Valjean olmaya? Fakat Jean Valjean ölmüştü... Javert'in aklı bulandı, kimseye söylemeden posta arabasına binerek kapağı Montfermeil'e attı.

Orada bir şeyler bulacağını sanmıştı, oysa öğrendikleriyle aklı iyice karışacaktı.

Kızın anasını sızdırarak yıllarca yaşayan hancılar, ilk günler onu elden çıkardıklarına epey öfkelenmiş ve onun kaçırıldığını yaymışlardı. Kasabada «Tarlakuşu» olarak bilinen küçük kız, uzun süre dedikoduya neden olacaktı. Nihayet bunu bir çocuk kaçırma işine bağlayarak, gazetenin zabıta haberlerinde bundan dem vurulmuştu.

Fakat cinoğlu cin Thenardier, Javert'in karşısında fazla açılmaya korktu. Evet belki ilk günler, çok alıştıkları küçük kızın kendilerinden koparılıp alınmasına üzülmüşlerdi, fakat eninde sonunda, kızı götüren onun özdedesiydi. Hem, çok da namuslu birine de benziyordu bu adam. Hancıların üzerinde iyi etkiler bırakmıştı. Bunu duyan Javert, böyle dürüst görünen birinin de Jean Valjean olmayacağına inandı. Ancak onlara bazı sorular sormaktan da geri durmadı... Bu dede neyin nesiydi? Adı neydi? Ne iş yapıyordu?

Thenardier, rahatça yalanlarını sürdürdü:

«O varsıl bir çiftçi, ben adamın pasaportunu gördüm. Adı da, Bay Guillaume Lambert.»

Javert bu addan hoşlanmıştı, güven uyandıran bir addı. Merakı geçerek Paris'e döndü. Kendi kendisine «Amma yaptım» diye söylendi, «Jean Valjean ölüp gitti, ben ahmağın biriyim!»

Bütün bu olanları aklından tamamen silip atmıştı ki, 1824 yılının ilk aylarında, Saint-Medard Bulvarına yakın eski bir binada yaşayan esrarengiz birinden söz edildiğini duydu. Ona «Sadaka Veren Dilenci» diyorlardı. Bu adam, emekli maaşı olan biriydi. Sekiz yaşındaki küçük bir kızla beraber oturuyordu. Kız

da ona dair bir şey bilmiyordu. Sadece Montfermeil'den geldiğini söylemişti. Javert bu ismi duyunca kulak kesildi. Eski bir zangoç olup şu sırada dilencilik yapan bir ihtiyar dilenci daha başka ayrıntılar vermişti. Bu ihtiyar emekli, sadece geceleri sokağa çıkan ve kimseyle görüşmeyen bir ihtiyardı. Sırtında hardal sarısı bir ceket vardı, ama bu eski ceket birkaç milyon ederdi, çünkü astarı paraları gizliyordu. Javert, bütün bu duyduklarından epeyce işkillenmişti. Bir akşam, dilenci kılığına girip, onun dilendiği yere oturup, onun yerine gelip geçenden sadaka istedi.

Kuşkulandığı kişi, beklenilen vakitte gelerek, kendisine birkaç metelik verdi. Tam o sırada, başını kaldıran Javert, karşısında Jean Valjean'ı gördüğünü sandı; tıpkı Jean Valjean'ın kendisini tanımış olması gibi.

Sonra onu izledi, ardından, kaldığı yere gitti ve yaşlı kapıcı kadını konuşturdu ki, bu da hiç zor olmadı. İhtiyar kadın, ona, kiracının ceketinde bir sürü paranın dikili olduğunu hemen anlattı. Hem gözleriyle gördüğüne, aslında dikili paralara kumaşın üstünden elini sürdüğüne bile yemin billah etti. Fakat Javert, yine de emin değildi, karanlık kendisini aldatmış olabilirdi, evet adamı Jean Valjean'a benzetmişti ama, o aslında ölmüştü. Polis hafiyesi bir kez daha şüpheye düşmüştü, bu işin peşini bırakmamaya yemin etti.

Kapıcı kadınla konuştuğu günün akşamı, orada bir oda tuttu. O esrarengiz kiracının kapısında nöbet bekleyip, anahtar deliğine gözünü uydurdu, ama onun ışığını gören Jean Valjean, sırtını kapıya verdi ve çıt çıkarmadı.

Ertesi sabah bilindiği gibi Jean Valjean, oradan sıvışmıştı. Fakat onun yere düşürdüğü beş franklık gümüş paranın şıngırtısı ihtiyar kadını evhamlandırmıştı. Kadının ilk yaptığı Javert'e haber salmaktı. Geceleyin Jean Valjean çıkınca, kendisini ağaçların altında izleyen Javert de, yanına iki adam alıp onun peşine takıldı.

Javert, karakoldan bir manga adam istemişti ama, aradığı

adamın adını söylemedi. Bu sır kendisinindi. Bunun için geçerli üç nedeni vardı. Öncelikle, Jean Valjean'ı kuşkulandırmak istememişti. İkincisi, çok daha önemliydi. Bütün polis örgütünün ölü sandığı firari bir mahkûmu yakalayıp emniyete teslim etmek çok unutulmaz bir başarı olacaktı. Bu yüzden, eski polis ilerigelenleri bu onuru ona bırakmak istemeyecekler, Jean Valjean'ın avına kendileri konacaklardı. Bu da Javert'in işine gelmezdi. O Jean Valjean'ı yakalamaya yeminliydi. Kaldı ki, mesleğinde tam bir tutucu olan Javert, en güzel eserlerini karanlıkta oluşturup, başardığında meslektaşlarını afallatmaya yemin etmişti.

Javert adım adım avını kovaladı... Jean Valjean kendisini güvende sandığı anlarda bile, hafiyenin gözü onun üzerindeydi.

Fakat o tarihte polis rahat çalışamazdı. Serbest basın, onu huzursuz ederdi. Kimi tutuklanmalar gazetelerde epey yankı yaratmış ve polisin işini zorlaştırmıştı. Bireysel özgürlüğe saldırı bağışlanmaz bir suçtu. İşte bundan dolayı polisler epey çekinirlerdi. Böyle bir hata görevden alınmakla sonuçlanabilirdi. Yirmi gazetede, böyle bir haberin yayınlanmasının nasıl bir yankı uyandırabileceğini okurumuz düşünebilir mi?: «Dün ak saçlı bir dede, sekiz yaşındaki torunuyla gezerken, eski ve kaçak bir mahkûm diye yakalanıp karakola götürüldü!»

Böyle bir haber Javert'in sonu olurdu. Üstelik onun da hakkını yemek istemeyiz. Onun ne kadar özenli, ne kadar vicdanlı olduğunu okurlarımıza tekrar anımsatalım. Aslında Javert kovaladığı adamın Jean Valjean olduğundan emin değildi, şimdilik sadece kuşkuluydu...

Jean Valjean ona sırt çevirmiş, karanlığa gizlenmişti.

Yazgı, izini belli etme endişesi, merak, tekrar tutuklanma korkusu Cosette'i sonsuza kadar yitirme acısı, bütün bunlar Jean Valjean'ı o kadar perişen etmişti ki, yürüyüşünü bile değiştirmişti. Geceleyin evini bırakıp Paris'te kendisine bir yer arama kaygısı, adımlarını bile yavaşlatmıştı. Şu anda Jean Valjean, epey ihtiyar bir adam gibi tökezleyerek yürüyordu. Javert de bu-

na kandı. Thenardier'nin kendisine söylediği; adamın birini kurtarırken denizde boğulması haberi de onun kararsızlığını güçlendiriyor ve harekete geçmesini önlüyordu.

Bir ara adama yaklaşıp, ondan kimlik sormayı düşündü. Evet, ama bu da yanlıştı. Ya adam, Jean Valjean değilse, ya söyledikleri gibi dürüst ve kendi halinde bir emekli değil de, Paris'teki katillerden oluşan şebekelerden birinin üyesiyse, belki de suçortakları vardı... Onu hemen tutuklamak, altın yumurtlayan tavuğu kesmek olurdu. Javert ne yapacağını bilemiyordu...

Bu yabancıya dair, kendi kendisine sorular sorup, ağır ağır ardı sıra gidiyordu.

Fakat Pontoise Sokağında bir meyhaneden yayılan şiddetli ışıkta Jean Valjean'ı tanıdı.

Dünyada iki tür sevinç titreyişi vardır. Kaybettiği yavrusunu bulan annenin sevinci, avını bulan kaplanın sevinci. İşte Javert de tıpkı bir kaplan gibi hazla titredi.

Evet, artık kuşkuya gerek yoktu, Jean valjean'ı tanımıştı, ama sadece üç kişiydiler; kendisi ve iki jandarma, o zaman karakoldan adam isteme kararı aldı.

Bu gecikme, onun Jean Valjean'ın izini kaybetmesine neden oldu. Fakat ansızın beyninde bir ışık yandı. Jean Valjean'ın ırmağın diğer kıyısına geçeceğini akletti. İçgüdüsüne uyan Javert, Austerlitz Köprüsündeki ayakbastı parası alan adama:

«Küçük kızla, ihtiyar bir dede buradan geçti mi?» diye sordu.

Adam hemen hatırladı:

«Evet, onlardan iki metelik geçiş parası bile aldım.»

Javert, tam vaktinde köprüyü koşarak geçti ve aradıklarının Saint-Antoine Sokağına saptıklarını gördü. Adamlarından birini sokağın başına bıraktı.

Tam o anda Arsenal Kapısından dönen bir jandarma mangasına rastlaması kendisi için büyük talih oldu, onlardan kendisini izlemelerini istedi.

Böyle takiplerde askerler önemlidir. İşte Javert, artık adamı-

nı avcuna aldığından emindi. Jean Valjean'ın Genrot Çıkmazına girdiğini bildiğinden, sola nöbetçisini bırakan Javert, bir ara mola vermek için durdu ve bir tutam enfiye çekti keyifle...

Daha sonra avıyla oynamayı düşündü. Bu onun için engin bir haz olacaktı. Jean Valjean'ın epeyce uzaklaşmasına rıza gösterdi, nasılsa onu yakalamak artık çocuk oyuncağıydı. Kendisini, tuzak kuran ve sineğin uçmasına izin veren bir örümceğe, izlediği farenin koşmasını hoş gören bir kediye benzetti.

Javert eşsiz hazlar yaşıyordu. Adamın çevresine kurduğu ağlar iyice sıkılaşıyordu. Başarıdan kesinlikle emindi, artık birkaç adım sonra her şey bitecekti.

Üstelik bire karşı epey kalabalık sayılırdı. Jean Valjean ne kadar güçlü olursa, olsun, kurtulması olanaksızdı...

Hafiye usulca ilerledi, bir hırsızın cep araştırması gibi, sokak köşelerini özenle araştırdı.

Fakat kurduğu tuzağın tam ortasına geldiğinde, tahminlerinde yanıldığını görünce deli gibi oldu.

Çaresizliğe kapıldı.

Zaman zaman bir geyik çevresindeki halkayı kırıp ardına takılan köpek sürüsünden kurtulmayı başarır, işte böyle zamanlarda en eski, en usta avcılar bile ne edeceklerini bilemezler. Davidier, Lignoville ve Desprez'in dillen tutulur, kalır. Böyle bir şey karşısında Artonge şöyle bağırmıştı: «O bir geyik değil; büyücü!»

Javert de böyle bağırabilirdi.

Droit-Mur ve Picpus sokaklarının başına bıraktığı adamlarına sorular yağdırdı. Onu gören yoktu.

Napoleon'un Rusya Savaşında bağışlanmaz hatalar yaptığı ortada. Büyük İskender Hindistan savaşında aldanmıştı, Sezar Afrika'da ustaca davranmadı, işte Javert de, Jean Valjean'ın takibinde böyle olmayacak bir hata yapmıştı. Kim bilir belki de, o eski mahkûmu geç tanımasının bu başarısızlığına epeyce katkısı olmuştur. İlk bakışla yetinmeli, onu yakalamalıydı. Pontouse Sokağında belirgince görür görmez onu tutuklamalıydı. Ja-

vert yardım istemekle avını huylandırmış ve onun yok olmasına neden olmuştu.

Rollin sapağında, o ay ışığında, yardımcılarına danışmakla hataya düşmüştü. Aslında akıl akıldan üstündür derler, çoğu zaman başkasının düşüncesini de sormak gerekir, hem bu tip bir izsürmede, güven aşılayan av köpeklerine danışmak iyidir. Fakat kuşkulanmış bir hayvan söz konusu olduğunda, avcı onları ne kadar alsa iyidir. Kuşkulanmış hayvan derken kurt ve kürek mahkûmunu amaçladık.

Javert avının ardına köpekleri takmak isteğiyle kuşkulandırmış ve onun kaçmasına sebebiyet vermişti. Üstelik en büyük yanlışı onu Austerlitz Köprüsünde gözetimde tuttuğu anda yakalamak olmuştu. Kendisini olduğundan daha güçlü sanmış ve ona bir fare gibi davranmıştı. Hem yardım istemekle de büyük hata işlemişti o zamanda kendisini güçsüz sanarak yanılmıştı. Lanetli bir önlem, değerli bir zaman kaybı. Javert hata üstüne hata yapmıştı. Oysa o şimdiye dek gelip geçen polislerin en deneyimlisi ve en güçlülerindendi. O deyime göre tam bir «Akıllı köpek»ti. Ama kusursuz olmak kime nasip olmuş ki? En büyük taktik uzmanları bile hataya düşebilir.

En büyük ahmaklıklar kalın ipler gibi, yığınla birleştirilen ipliklerden oluşur, ipi ele alıp tel tel ayırın, bütünleri oluşturan o belirli nedeni bir kopardığınızda «Aman Tanrım bu kadar mı?» dersiniz. Ama bunları birleştirip yan yana getirin; burkun, irice bir şey çıkar. Bu, doğudaki Marcien ile batıdaki Valentinien arasını durak sayan Attila'dır. Bu Capie'de kendisini zevk ve eğlenceye bırakıp uyuşarak saldırı erteleyen Anibal'dır; Arcis-sur-Aube'de uyuklayan Danton'dur.

Fakat Jean Valjean'ı kaybettiğini anladığı anda bile Javert telaşlanmadı. Eski forsanın fazla uzaklarda olmadığından emindi. Bu nedenle ona tuzaklar kurdu. Adamlarını kimi sokak başlarına yerleştirdi ve gün doğuncaya kadar mahallenin her yerini arattı.

İlk dikkatini çeken şey, sokak fenerinin o kırılan demir çek-

mecesi ve kesilen ipin yerde duran parçası oldu. Fakat bu işaretler onu da şaşırtacaktı. Bütün araştırmalarını Genrot Çıkmazına kaydırdı. Bu çıkmazda tenha bahçelere ve kırlıklara açılan epey alçak duvarlar bulunur. Herhalde Jean Valjean, oradan sıvışmıştı. Aslında eğer ilk düşüncesine uymuş olsaydı, Jean Valjean sahiden mahvolmuştu. Javert bütün bu bahçeleri samanlarda bir iğne arar gibi özenle arayıp dururdu.

Ortalık ağarırken en zeki adamlarından ikisini gözlemci olarak sokak başlarına bıraktı ve bir hırsıza yakalanan bir polis gibi süngüsü düşük halde karakola döndü.

ALTINCI KİTAP

PETİT-PİCPUS MANASTIRI

1

PETİT-PİCPUS SOKAĞI NUMARA 62

Yarım asır önce Petit-Picpus Sokağındaki bütün giriş kapıları birbirleri gibiydi. Hepsi de 62 numaralı kapının eşiydi. Çoğu zaman misafirperverce yarı aralı bulunan bu kapı, epey iyi görünümlüydü. Asmaların örttüğü duvarların kuşattığı bir avlu ve avluda dolaşan bir kapıcının güler yüzü. En gerideki duvarın ardından, çok yüksek ağaçlar görünürdü. Avlu güneşle dolduğunda, kapıcı da bir bardak şarapla neşesine kavuştuğu zaman, 62 numaralı kapının önünden geçenler, gördüklerinden memnun halde geçerlerdi. Ama o gördükleri yer, hiç de ilk izlenimlerinde gördükleri gibi iyi bir yer değildi.

Evin kapısı gülümsüyor, fakat ev dua ediyor ve ağlıyordu. Eğer kapıcı dairesinin ardına biri geçecek olsa ki, bu neredeyse olanaksızdı, çünkü o kapıyı geçebilmek için, parolayı bilmek zorunluydu. Bu kapının «Açıl susam açıl»ı andırır bir parolası vardı. Evet eğer biri o kapıyı aşacak olsa, sadece tek bir kişinin geçebileceği çok dar bir holden, ve tek kişinin çıkabileceği dar bir merdivene varırdı. Duvarlar sarı badanalı, merdivense kahverengi ve epey kasvetliydi. Yukarı çıkabilen kişi, bir avludan sonra bir merdiven daha çıkıp, binanın ilk katına varırdı. Bu koridor da koyu sarı badanalı ve süpürgelikler kahverengiye boyalıydı. Merdiven ve koridor, iki büyücek pencereden ışık alırlardı.

Koridor bir dönemeçten sonra bir parça karanlık hale gelirdi, burayı da geçen kişi kapısı açık duran bir odaya varırdı. Kapıyı itince kendinizi altı ayak boyunda, küçük bir odada bulurdunuz. Çini döşeli bu oda, tertemiz ve buz gibi soğuktu. Duvarlar küçük çiçekleri olan ve tomarı on beş meteliğe satılan hesaplı bir kâğıtla kaplıydı. Soldaki duvarı iyice kaplayan geniş bir pencereden giren beyaz ve cansız ışık odayı aydınlatırdı. Bakardınız, kimseyi göremezdiniz; dinlerdiniz, bir ses olmazdı. Ne bir ayak sesi, ne de bir fısıltı!.. Duvarlar çıplaktı, odada hiç eşya yoktu, bir sandalye bile göremezdiniz.

Etrafına ilgiyle bakan, tam karşı duvarda, bir ayak boyunda dört köşe bir delik görürdü, bu dörtgen biçimli delik siyah ve boğumlu demir bir kafesle örtülüydü. Burada, demir çubuklar olmasa bile geçecek yer yoktu. En sıska bir insanın bile, buradan başı değil sadece gözleri, diyesim ruhu geçebilirdi. Sanırım yapan böyle düşünmüş olmalıydı ki, duvara çakılmış ve bin bir delikli bir teneke levha bulunurdu. Bunun hemen altında posta kutularının ağızlarına benzeyen bir delik vardı. Bir tele bağlı bir kurdele, bu delikli levhanın yanından sarkardı.

Bu kurdeleyi çekince bir çan sesi ve çok yakından gelen ve titreten bir ses duyulurdu:

«Kim o?»

Bu bir kadın sesiydi, o kadar uysal ve tatlı bir sesti ki, duyanın kalbini ezerdi.

İşte o zaman, girebilmek için, o büyülü kelimeyi söylemek gerekirdi; parolayı. Bunu bilmeyen kişi, sesi bir daha duyamazdı ve duvar da sessizleşirdi.

Eğer gereken parolayı bildiyseniz, ses:

«Sağdan gidin» derdi.

O zaman, hemen pencere karşısında, camlı bir kapıyı fark ederdiniz. Tokmağı çevirip odaya girince, kendisini, kafeslerle ayrılmış, iki eski koltuk ve eski bir hasır paspasla döşeli bir tiyatro locasında sanırdınız.

Bu loca korkuluklarla çevriliydi, ama bu opera veya tiyatrolarda olduğu gibi yaldızlı değildi. Bu kapalı yumruklardan oluş-

turulmuş gibi, demir çivili, birbirine geçmiş demir çubukların oluşturduğu korkunç bir kafesti.

Birkaç dakika sonra, girenin gözleri bu ışığa alıştığında, kişi kafesi geçmek isterdi, gelin görün ki birkaç santimden öteye gidemezdi. Çünkü orada acı-sarı renkli pervazlarla sağlamlaştırılmış kara tahta panjurlarla karşılaşırdı ve bu panjurlar her zaman kapalı olurdu.

Birkaç saniye sonra, panjurların arkasından bir ses duyulurdu:

«Buradayım, ne istemiştiniz?»

Bu, bir zamanlar sevilmiş, hem de tapınırcasına sevilmiş birinin sesiydi. Fakat kimse görünmezdi, sadece solgun bir hışırtı, sanki mezarın ardından bir ölüyle konuşurdunuz...

Bazı durumlarda o tahta panjurun kanadı açılır ve ses bir görüntüye dönüşürdü. Kafesin ve panjurun arkasından, sadece çenesini ve ağzını görebildiğiniz bir baş görünürdü. Yüzün kalan bölümü kara bir duvakla kapatılmıştı. Bu baş sizinle konuşurdu, fakat size ne kızar, ne de gülümserdi.

Bu görüntünün arkasındaki aydınlık o kadar ayarlıydı ki, siz onu beyaz görürdünüz, ama karşısındaki örtülü yüz kara görürdü. Bu ışıklı bir simgeydi.

Bütün gücünüzü gözlerinizde toplayarak, bu deliğin arkasını görmeye çalışırdınız. Matem giysili ve salt yüzünün altını görebildiğiniz bu şeklin etrafı belirsiz bir ışıkta yüzerdi. Hemen sonra, hiçbir şey seçemediğinizin farkında olurdunuz. Görülen gece, boşluk, gölgeler ve mezardan yayılan sise benzer, yoğun bir kış sisi... Korkunç bir sessizlik, hiçbir sesin olmadığı bir yer, iç çekişlerin bile duyulmadığı bir suskunluk, gölgelerin bile seçilmediği şekiller.

Evet burası, bir manastırdı.

«Ara Vermeden Tapınma» tarikatına mensup rahibelerin yaşadıkları bir manastır içinde bulunduğunuz bu loca, ziyaretçilerin kabul edildiği salondu. Size ilk seslenen, kapıdaki o ses, habire duvarın ardındaki yerinde oturan ve kapıcılık da yapan rahibenin sesiydi.

Manastırın dışa açılan hiçbir penceresi bulunmadığından, dışarıdan gelen kişi, bu kutsal yerden bir şey göremezdi.

Fakat bu gölgenin arkasında bir şeyler, bir ışık vardı. Bu ölümcül sessizlikte bir hayat vardı. Bu manastır dışarı kapalı olmasına karşın, biz okuyucuyu oraya sokmaya çalışacağız. Bundan dolayı da olabildiğince, şimdiye değin hiçbir anlatıcının bilmediği şeyleri aktarıp, okurlarımızı biraz olsun aydınlatacağız.

2
MARTİN VERGA RUHANİ İDARESİ

1824 yılında, dışarıdan baktığımız bu manastır yıllardır Petit-Picpus Sokağındaydı. Burası Martin Verga tarikatına mensup Bernardin(*) rahibelerinin yuvasıydı.

Fakat şu var ki Bernardinler diğerleri gibi Clairvaux'ya değil Citeaux'ya bağlı olduklarından, Saint-Bernard tarikatına değil de, Saint-Benoit'ya bağlıydılar.

Manastırlara ilişkin bilgi sahipleri, Martin Verga'ın Salamanka'da, 1425 yılında Bernardin-Benedictine rahibeleri için bir manastır yaptırdığını bilirler. Daha sonra Alcala'da(**) bu manastırın bir şubesi kurulacaktı.

Daha sonraları bu tarikat, Avrupa'nın diğer Katolik ülkelerinde örgütlendi.

Bir tarikatın bir diğeri üzerine aşılanması, Latin Kilisesinde olağandır. Burada söz konusu olduğu için hemen belirtelim ki, salt bu Saint-Benoit tarikatına, Martin Verga'nınkinden başka dört tarikat daha bağlıdır; ikisi İtalya'da Montecassis ile Sainte Jüstine; ikisi Fransa'da: Cluny ile Saint-Maur'dur. Bunlar dışında dokuz tarikat daha vardır:

Valembrosa, Grammont, Célestines, Camaldoli, Chartreux, Humiliés, Olivateurs, Silvestrinis, bir de Citeaux. Çünkü Cite-

---

(*) Bernardine: Saint Bernard tarikatından rahip veya rahibeler.
(**) Salamanka ve Alcala: İspanyol şehirleri.

aux diğer tarikatların kökeni olmanın yanı sıra, Saint-Benoit'nın bir koludur. Citeaux, 1098'de Langres bölgesinde Molesme rahibi olan Saint Robert devrinde başlar. Oysa, Subiaco çölüne çekilen şeytanı (kocamıştı, iblislikten rahipliğe mi dönüşmüştü?) yerleşip oturduğu eski Apollo tapınağından, on yedisindeki Saint-Benoit 529 yılında kovmuştu.

Habire çıplak ayakla dolaşan, boyunlarında kamıştan bir halka taşıyan ve hiçbir zaman oturmak nedir bilmeyen Karmelitler tarikatından sonra en oturaklı tarikat, Martin Verga tarikatıdır. Bu rahibeler sürekli siyahlar giyer ve yüzlerini çenelerine değin kapatan bir yakayla örtünürler. Büyük kollu, siyah yünlüden ayaklarına dek inen bir giysi, omuzlarına taktıkları yünlü bir şal ve gözlerinin yarısını kapatan beyaz bir çatkı; işte giydikleri. Gözlerini kapatan o çatkıdan başka bu giysilerin tümü simsiyahtır. Rahibe adayı olanların giysileri ise beyazdır. Öğretmen rahibelerin bellerinden de bir tesbih sarkar.

Martin Verga'nın Bernardin-Benedicten rahibeleri de, Saint Sacrement rahibeleri denen, bu devrin başında, Paris'te; biri Temple'da, diğeri Neuve-Sainte-Geneviéve Sokağında iki binası bulunan Benedicten rahibeleri gibi, «Ara Vermeden Tapınma»nın gereklerini uygularlar. Zaten bizim sözünü ettiğimiz Petit-Picpus Bernardin-Benedictinleri, Neuve-Sainte-Geneviéve Sokağıyla Temple'daki manastırlardaki rahibelerden farklı bir tarikattır. Kurallarında pek çok benzemezlikler vardı; giydiklerinde de. Petit-Picpus Bernardin-Benedictinleri'nin başlığı, önlüğü siyahtır; Saint-Sacrement Bernardin-Benedictinleri'yle Neuve-Sainte-Geneviève'delerinki beyaz; ayrıca, göğüslerinde üç parmak kadar mineli, ya da yaldızlı bakırdan bir Saint-Sacrement haçı bulunurdu. Petit-Picpus rahibelerinde bu yoktu. Petit-Picpus ve Temple'deki manastırlarda aynen uygulanan bu tapınmaya karşın, her iki tarikat yine de birbirinden büsbütün farklıdır. Birbirinden ayrı ve hatta bazen rakip olan, Filippo Néri'nin Floransa'da kurduğu İtalya Oratoire'i ile, Pierre de Bérule'un Paris'te kurduğu Fransa Oratoire'i adlı iki tarikat arasında Hazreti İsa'nın, Hz. Meryem'in çocuklukları, hayatları ve ölüm-

leri hakkındaki sırların incelenmesinde ve yüceltilmesinde benzerlikler görüldüğü gibi, Saint-Sacrement rahibeleriyle Martin Verga'nın Bernardinler'i arasında da, sadece bu tapınma açısından benzeşme bulunurdu (Paris'teki Oratoire üstünlük iddiasındaydı, çünkü Filippo Neri sadece azizdi, Berulle ise kardinaldi).

Bu tarikatın rahibeleri, yıl boyu perhizdedir. Büyük Perhiz'de ve başka özel yortularda oruç tutarlar. Gece saat birde yataklarından kalkıp, sabahın üçüne dek dua edip kutsal kitaplarını okurlar. Her mevsimde, saman şiltelerde ve yünlü çarşaflarda uyur, hiçbir zaman yıkanmazlar. Isınmak için ateş bile yakmazlar. Her cuma kendilerini kırbaçlarlar. Susma kuralını uygularlar. Birbirleriyle çok kısa olan teneffüslerde konuşurlar ve tam altı ay, yani 14 Eylül'den Paskalya başlayıncaya değin bedenlerini dağlarlar. Sağlık nedenlerinden dolayı uygulamayı sınırlamışlardı. İtaat, yoksulluk ve namus, manastırdan hiç çıkmama; işte onların hayatı.

Başrahibe, üç yıllığına seçilir. Bir başrahibe sadece iki kez daha seçilebilir, böylece bir rahibenin en fazla dokuz yıl hükümran olmasına izin verilir.

Rahibeler töreni idare eden rahibi hiç görmezler, adam birkaç metrelik bir perdeyle kürsüde kendilerinden uzak durur. Vaaz vereni de görmezler ve ona görünmemek için örtülerin ta çenelerine kadar çekerler. Bu manastıra girebilme hakkına sahip tek erkek başpiskopos'tur.

Bir erkek daha vardır ki, o da manastırın bahçıvanıdır. Fakat o her zaman çok yaşlı biri olur. Rahibeler onunla karşılaşmamak için onun dizine bir çıngırak takarlar.

Rahibeler yöneticilerine kesin bir itaatle bağlıdırlar. Onların izni olmadan hiçbir girişimde bulunmazlar.

Sırayla her rahibenin uyguladığı bir tören vardır ki, buna Tövbe denir. «Tövbe» dünyada insanların işledikleri bütün günahların, bütün düzensizliklerin, bütün saldırıların, bütün öldürümlerin bağışlanması içindir. Tam on iki saat, akşamın dördünden sabahın saat dördüne kadar «tövbe» duasını okuyan rahi-

be, boynunda bir ip, ellerini birleştirip haç önünde, taş üzerinde dizinin üstünde kalır. Katlanamayacağı kadar yorulduğunda, bir ara karınüstü uzanabilir. O zaman biraz rahatlayıp dünyadaki bütün suçluların bağışlanmaları için dualarına devam eder.

Bu «tövbe» edimi, bütün ruhları yücelten bir duadır. Bunun için hayli yoğunlaşmak gerekir; o kadar ki «tövbe» duasını eden bir rahibe kıyamet kopsa, başını çevirip bakmaz.

Bir de 'Ara Vermeden Tapınma' duası var ki, bunun için de, büyük haç önünde sürekli diz çökmüş, bir rahibe olur. Bu haçın önü asla boş kalmaz; buna da 'Ara Vermeden Tapınma' denir. Bu kısa sürer, sadece bir saat ve rahibeler habire nöbet devreder.

Rahibeler manastıra adım attıkları andan başlayarak, kendi adlarını da unutup epey görkemli adlar alır. Bunlar İsa peygamberin İncili'nden alınma adlardır. Rahibe Nativité, Rahibe Conception, Rahibe Présentation, Rahibe Passion gibi. Bu arada azize adları da yasaklanmış değildir.

Onların ağızlarından başka yerlerini göremezsiniz. Hepsinin dişleri sararmış ve çürükler içindedir. Diş temizliği ruhunu kaybetmeye eş tutulur.

Mülkiyet kavramını asla benimsemezler. Asla «benim» demezler. Hiçbir malları olmadığı gibi, dünya mallarından uzak durmaya mecburdurlar. Fakat «bizim» diyebilirler. Mesela, «bizim şalımız, bizim tesbihimiz». Zaman zaman ufak bir şeye bağlanacak olurlar, ama bu mala eğilimlerinin olduğunu sezer sezmez, bunu hemen bir başkasına verirler. Sainte Thérése'nın bir sözüne sürekli bağlıdırlar. Bu kutsal rahibe, tarikatlarına girmek isteyen bir kadınla şöyle konuşmuştu:

Manastıra girmek isteyen genç kadın:

«İzin verirseniz çok sevdiğim ve yanımdan hiç ayırmadığım Kutsal Kitabımı getireyim?»

Sainte-Thérése, şöyle demişti:

«Sevdiğiniz şeyler var ha, o zaman bizim tarikata giremezsiniz...»

Hiçbir rahibenin barınacağı, özel bir odası yoktu. Hepsi ka-

pıları açık hücrelerde yatarlar, karşılaştıklarında şöyle selamlaşırlardı:

«Yüce Tanrı'nın büyüklüğüne şükürler!..»

«Her zaman, ebediyen.»

Birbirlerinin kapılarını çaldıklarında aynı tören tekrarlanır.

Kapı arkasından tatlı bir ses telaşla:

«Her zaman, ebediyen,» diye yankılanır.

Bütün töreler gibi, bu da kendiliğinden hale geldiğinden, ilk rahibe «Yüce Tanrı'nın yüceliğine, şükürler» demeden, diğeri hemen yanıtı verir. Birbirlerine iyi günler dilemek için de «Ave Maria» ve «Gratia Plena»(*) derler.

Günün her vakti, manastır çanı üç defa çalar. Bu işareti alır almaz rahibelerin tümü, yaptıkları işi bırakarak, günün saatine göre şu sözleri eder: «Saat beşte ve her saatte, Tanrı'nın yüce adına şükürler!» Saat sekizde ve her saatte ve günün saatine göre her saat başı, böyle gider.

Bu töre de her an insanın aklına Tanrı'nın yüce varlığını getirmek içindir, birçok tarikatlarda bu uygulanır.

Düşünceyi dağıtmak, onu hep Tanrı'ya yöneltmek niyetini güden bu alışkı, pek çok tarikatta vardır; sadece kalıplaşmış sözler değişir. Örneğin, Enfant-Jesus tarikatında: «İçinde bulunduğumuz saatte ve her saatte İsa'nın sevgisi yüreğimi yaksın!» denir.

Elli senedir Petit-Picpus Manastırına kapanan Martin Verga Bernardin-Benedictinleri ayinleri ağır bir dua havasıyla, saf kilise ayini olarak, bütün dua boyunca yüksek sesle okurlar. Ayin kitabının her yıldız işaretli yerinde dururlar, kısık sesle: «İsa-Meryem-Yusuf» derler.

Ama ölüm ilahilerini, o kadar kısık sesle okurlar ki, onları dinleyen, kadın seslerinin bu kadar kısık notalara erişebileceğine inanamaz. Bu da dinleyende epey acıklı bir etki bırakır.

Buranın rahibeleri, ölülerini gömmek için dua salonunun altında bir mahzen kazdırmışlardı. Fakat son yıllarda, hükümet,

---

(*) Ave Marie: Selam Marie, Gracia Plena: Tam Şükran.

onlara ölülerini oraya gömmekten men edecekti. Rahibeler buna epey içerlemiş, bunu aşağılanma sayarak, umutsuzluğa düşmüşlerdi. Özel arzuları üzerine sanki bir ihsan gibi, Vaugirard Mezarlığının eskiden tarikatlarına ait bir kısmında gömülme hakkını koparabilmişlerdi.

Tıpkı pazar günlerinde olduğu gibi, perşembe günleri de muhteşem dinsel törenler yapılırdı. Üstelik bu tarikatın rahibeleri, bütün dini yortuların ayinlerini de yaparlardı. Katolik dünyasının tüm üyelerinin bilmedikleri ayinleri bile boşlamazlardı.

Haftada bir kez, bir toplantı yapılır. Bunu başrahibe yönetir, dua eden rahibeler de bulunurlar. Her rahibe taşta diz çökerek yüksek sesle günah çıkartır ve hafta boyu işlemiş olduğu günahları anlatır. Rahibelerin hepsi, birbirlerine danışarak suçluya uygun cezayı verirler.

Ağır günahların açıklandığı yüksek sesle yapılan günah çıkarmadan başka, «la coulpe» adlı tövbe etme biçimleri vardır. Bu suçluların bağışlanması için de, tören sırasında, başrahibenin önünde karınüstü yere kapanırlar, her zaman «annemiz» dedikleri başrahibe günahkâra kalkabileceğini, bölmesinin tahtasına vurduğu küçük bir darbeyle duyuruncaya kadar öylece kalırlar. Epey önemsiz şey için günah çıkarırlar. Kırılan bir bardak, yırtılan bir peçe, bir törene elde olmadan birkaç saniye gecikme, kilisede hatalı söylenen bir nota... Günah çıkarmak için yeterli sayılır. Bu günah çıkarma kendi kendine yapılır, kendini yargılayan da, cezayı veren de suçlunun kendisidir. Yortu ve pazar günleri, dört sehpalı büyük kürsüde ilahiler okuyan dört rahibe bulunur. Bir gün, bir rahibe «Ecce» diye başlayan bir ilahiyi söylemeye koyuldu fakat bunu diyeceğine «Do, si, sol» diye üç hatalı nota okudu. Bu dalgınlığı için bütün tören boyunca süren bir günah çıkarma cezasına çarptırıldı. Suçun büyüklüğü şuradaydı ki, bütün rahibeler gülmüştü.

Bir rahibe dışarıdan gelen birini görmek için, salona çağrıldığında, örtüsünü ağzına dek çeker.

Yalnızca başrahibe yabancılarla konuşma hakkına sahiptir. Diğer rahibeler sadece çok yakın akrabalarıyla görüşebilir. Böy-

le bir görüşme için de epeyce protokol gerekir. Eğer ziyaretçi bir kadın ise, izin bazen verilir. Rahibe gelir ve ziyaretçi onunla panjur arkasından konuşur. Şunu da söylemek gerekir ki, bu izin erkeklere hiçbir zaman verilmez.

Evet işte Martin Verga tarikatının rahibeleri böyle bir sıkıdüzenle yaşarlardı.

Bu rahibeler öbür tarikat mensupları gibi güler yüzlü pembe yanaklı değildir. Hepsi de acılı bakışlı, solgun yüzlü, ağırbaşlı kadınlardır. 1825 ile 1830 yılları arasında rahibelerden üçünün delirdiği kaydedilmişti.

3
SIKIDÜZEN

Rahibe adayları iki ya da çoğu zaman dört yıllık bir süre boyunca beklemek durumundadırlar ki, bu sürenin bitişinde bile dört yıl süren bir adaylık zamanı vardır. Yirmi üç, yirmi dört yaşından büyük biri, tam rahibelik yemini edemez. Hem bu tarikatın rahibeleri aralarına dulları da almazlar.

Kendi hücrelerinde, asla söz etmeyecekleri bedensel cezalarla kendilerine acı çektirirler.

Rahibe adayının asıl rahibelik yeminini edeceği gün muhteşem bir tören yapılır. Ona en güzel giysileri giydirirler, başına beyaz güller takıp, saçlarını kıvırırlar. Daha sonra rahibe adayı karınüstü yere serilir, üzerine siyah bir duvak serilir ve ölüler ilahisi okunur. Sonra rahibeler iki sıraya dizilir. İlk sıra yerdeki kızın önünden geçerken epey hüzünlü bir sesle:

«Kardeşimiz öldü,» der.

Diğer sıradaki rahibeler, şen bir sesle:

«Hayır, yaşıyor, Tanrı'nın katında yaşıyor,» derler.

Bu hikâyeyi anlattığımız yıllarda manastırın yanında bir de kuvan vardı. Bu kuvan, asil genç kızların eğitim aldıkları bir genç kız okuluydu. Sıkıdüzen altında yetiştirilen ve dört duvar arasında olan bu kızların çoğu varsıl ailelerdendi. Hiç kuşku-

suz, dini yayma düşüncesiyle, bu çocuklara kutsal giysilerin keyfini aşılamak için manastırda izin verilen, özendirilen bu gösteriler -ilgiyedeğer bir şeydir bu- öğrenciler için gerçek bir mutluluk, tam bir eğlence aracı oluyordu. Onlar bundan yalnızca zevk alıp eğleniyorlardı. Yeni bir şeydi bu, değişiklikti. Bu kutsal su serpmecini elde tutmanın, saatlerce dört kişi bir kürsünün önünde durup dua etmenin getirdiği mutluluğu, bizim gibi dünya insanlarına anlatmayı zaten başaramayan çocuklar için epey çocuksu düşüncelerdir bunlar.

Aralarından biri bir gün bize şöyle demişti:

«Sokağın kaldırımını görmek bile, beni baştan ayağa titretiyor.»

Onlar mavi bir üniforma giyerler, başlarına beyaz boneler geçirirlerdi. Boyunlarında İsa'yı betimleyen bir madalyon olurdu. Dinsel yortularda büyüklük gösterilerek, onların da rahibeler gibi giyinmelerine ve bütün bir gün rahibeler gibi törenlere katılıp, duaları yönetmelerine izin verilirdi. İlk zamanlar rahibeler, bu kızlara siyah giysilerini ödünç verdiler, ama daha sonra başrahibe bunu yasakladı. Gerçek rahibeler değil, henüz «Rahibelik Yemin»ni etmeyen çömez rahibeler, giysilerini öğrencilere ödünç verme iznini aldılar.

Öğrenciler de aslında manastırın bütün kurallarına tabiydi. Anlattıklarına göre, okuldan yetişen bir genç kadın, evlendikten birkaç yıl sonrasına kadar, hâlâ bu huylarını bırakamamıştı. Kapısı her çalındığında «Her zaman, ebediyen» demeyi bırakmamıştı.

Öğrenciler de tıpkı rahibeler gibi, ailelerini sadece salonda görebilirlerdi. Kendi özanalarının bile onlara sarılma hakları yoktu. Disiplin o kadar sıkıydı ki, bir gün öğrenci bir kız kendisini ziyarete gelen annesiyle ve küçük kız kardeşiyle görüşmüştü. Genç kız ağlıyordu, çünkü küçük kardeşine sarılmak istemişti. Bunu yasakladılar, o zaman kızcağız, kız kardeşinin küçücük elini parmaklıklar arasından geçirmesini istedi, en azından, onun parmaklarını öpebilirdi. Bunu da kendisinden esirgediler, neredeyse bir rezalet çıkacaktı.

4
EĞLENCELİ VAKİTLER

Tüm bu sıkıdüzene karşın, kızlar bu manastır okulunda unutulmaz ve hoş anılar bırakmışlardı.

Bazı zamanlarda çalan çan, çocukların eğlenme vaktinin geldiğini duyuyurdu. Kapı gıcırtıyla açılır ve kafesten kaçan kuşlar gibi, kızlar bahçeye yığılırdı. Bahçede tarhlar haç şeklinde dikilmişti... Yine de, gülen yüzler, bembeyaz alınlar, parıltılı gözler bu gölgeleri şenlendirirdi. Zil seslerinden, ölü dualarının kederli ezgilerinden sonra, bahçe sanki güneş doğmuş gibi bir ışığa boğulurdu. Küçük kızlar, arı vızıltısından bile daha hoş seslerle oynaşırlardı. Petekler açılmış, herkes bal saçar gibi sevinç ve neşe saçmaya başlamıştı. Kızlar birbirlerine gülüşerek seslenir, koşuşur, oynaşırlardı. Pembe ağızların aralığından, bembeyaz dişler çıkar, uzaktan duvaklarına bürünen rahibeler, bu kızları gözetirlerdi.

Sanki bu matemli yere serpilen bir gül yağmuruydu. Küçük kızlar ip atlıyor, daha büyük kızlar birbirlerinin ellerini tutarak dans ediyorlardı. Bu çocuklar sayesinde, bu gölgelerin de arada bir parlaması insanın içini ısıtırdı.

Bu şen çocuklar, genç kızlar, rahibelerin bakışları altında gülüp oynarlardı. Günah işlemişliğin gözleri masumiyete zarar veremez. Bunca sertliğin, acının arasında bu çocuklar sayesinde saf vakitler olurdu. Küçükler hoplar, zıplar, büyükler oynarlardı. Bu manastırda oyun cennetle karışmıştır. Açılan bu tazecik ruhlar kadar cazip, yüce bir şey düşünülemez. Homeros yaşasa, Perrault ile gülmek için buraya gelirdi; bu loş bahçede, destandakilerden masaldakilere, saraydakilerden kulübedekilere varasıya, Hekabe'den Büyükanneye kadar bütün nineleri güldürmeye yetecek gençlik, sağlık, şamata, bağrışma, şaşkınlık, neşe ve mutluluk bulunurdu.

Bu kapalı manastırda, çocukların konuşmaları arasında, insanın unutamayacağı boş sözler kaydedilmişti. Bu okulda beşinde bir küçük kız bir gün şöyle bağırmıştı:

«Ah Kutsal Ana! Ablalardan biri, burada daha dokuz yıl ve on ay kalacağımı söyledi, çok çok mutluyum.»

Yine çocuklar arasında geçen ve kaydedilen bir konuşma:

Rahibe soruyordu:

«Niye ağlıyorsun çocuğum?»

Altısındaki çocuk, hıçkırarak:

«Alix bana tarih dersimi bilmediğimi söyledi... Oysa ben dersimi biliyorum».

Alix (dokuzunda), «Hayır Kutsal Ana, dersini bilmiyor.»

Rahibe, «Daha uzun anlatın, bakalım.»

«Benden kitabı açıp rastgele bir soru sormamı istedi, sonra bu soruya karşılık veremedi.»

«Peki ona ne sordunuz?»

«Onun dediği gibi kitabı rastgele açtım ve ona ilk okuduğum cümleyi sordum, bu da şöyleydi: Daha sonra, ne oldu?»

Yine bu manastırda yedisindeki bir kız, rahibe şöyle günah çıkarmıştı:

«Kutsal Peder, kendimi pinti olmakla suçluyorum.»

«Kutsal Peder, zinadan suçluyum.»

«Kutsal Peder, gözlerimi erkeklere kaldırmaktan suçluyum.»

Yine buranın bahçesinde, altısında bir kızın pembe dudaklarından şunlar dökülmüştü:

«Üç küçük horozun yaşadıkları ülkede pek çok çiçek vardı. Onlar bu çiçekleri toplayıp ağızlarına soktular, daha sonra ceplerini çiçekle doldurdular ve oyuncaklarını da çiçeklerle süslediler. Ormanda bir kurt vardı ve kurt geldi ve küçük horozları hemen yiyip yuttu.»

Şöyle bir şiir de vardı:

Bir yerden sopa vuruldu.
Kediye soytarı vurdu.
Bu ona iyi gelmedi, canını yaktı.
O zaman bir hanım soytarıyı zindana tıktı.

Manastırın kapısında bulunan kimsesiz bir kız, yıllar sonra

diğer çocukların annelerinden söz ettiğini duyunca şu unutulmaz sözleri etmişti:

«Ben doğduğumda annem yanımda değilmiş.»

Belindeki anahtarları şıngırdatarak hep koşuşan şişman bir rahibe vardı ki, ayak işlerini yapardı. «Hemşire Agathe» adlı bu rahibeye on yaşından büyük kızlar, «Anahtarlı Agathe» adını vermişlerdi.

Bahçeye açılan ama dışa penceresi bulunmayan bitişik mutfaktan ışık alan yemekhane, loş ve nemliydi. Çocukların deyimine göre orası böceklerle doluydu. Yemekhanenin her yerinde başka başka böcekler vardı.

Örümcekler köşesi, solucanlar köşesi, karafatmalar köşesi ve cırcırböceklerinin köşeleri vardı. Çocuklar arkadaşlarına oturdukları köşelerin adını vermeyi huy edinmişlerdi. Bir gün kuvanı ziyaret eden Başpiskopos, altın saçlı elma yanaklı güzel bir kızı görüp, çocuğun arkadaşlarına onun adını sormuştu:

«Kim bu kız?»

«O bir Örümcek, efendim.»

«Peki ya, şu siyah saçlı kız?»

«O da bir cırcırböceği.»

«Peki ya şu kumral olan?»

«O bir solucan, efendim.»

«Peki, ya sizin adınız çocuğum?»

«Ben bir karafatmayım, efendim.»

Her okulda böyle şeylere rastlanır...

Epey muhteşem bir kızlar manastırı olan Ecouen Okulunda dinsel törende «bakireler»le «çiçekler» adı verilen ve çelenk taşıyan kızlar bulunurdu. Bir de «sayvanlar»la «buhurdanlıklar» vardı; bir kısmı sayvanın kordonlarını taşırdı, diğer kısmı Saint-Sacrement'in buhurdanlarını sallarlardı. Çiçekler çiçekçilerin hakkıydı. Dört bakire önde yürürdü.

Yortu sabahı kızlar birbirlerine sorarlardı:

«Kim bakire?»

Okulda yetişen Madam Campan, yedisindeki bir kızın şu unu-

tulmaz sözünü yazmıştı. Küçük kız, sıra başında yürüyecek on altı yaşındaki ablaya şunu demişti:

«Sen bakiresin, fakat ben değilim...»

5
MUTLULUKLAR

Yemekhane kapısında, büyük siyah harflerle «Beyaz Tesbih» denilen ve insanı doğruca cennete götüreceği söylenen bir dua vardı.

«Tanrı'nın yaptığı, Tanrı'nın söylediği, Tanrı'nın cennete koyduğu küçük ak tespih. Akşam uyumaya gittiğimde, yatağımda üç melek buldum; biri ayak ucunda, ikisi baş ucunda; ortalarında duran iyi kalpli Meryem Ana, hiçbir şeyden korkmadan yatağıma gitmemi söyledi. İsa babamdır, Meryem anamdır; üç havari erkek kardeşlerim, üç bakire kız kardeşlerimdir. İsa'nın içinde doğduğu gömlek benim bedenimi kapatıyor; Sainte Marguerite haçı göğsümde yazılı; Hazreti Meryem Anamız tarlalara gidiyor; kanlı gözyaşlarıyla ağlarken, Bay Saint Jean'a rastlıyor. 'Bay Saint Jean, nereden geliyorsunuz?' ... 'İsa'yı orada görmediniz mi?' 'Haça asılı; ayakları sarkıyor, elleri çivili; başında ak dikenli bir başlık var.' Bunu üç kez akşam, üç kez sabah okuyan sonunda doğruca cennete gidermiş.

1827 yılında bu tuhaf dua, kalın bir boyayla silinmişti. Günümüzde sadece çok ihtiyar olan birkaç hanımefendi bu duayı hatırlar...

Duvara asılı kara bir haç yemekhanenin biricik süsüydü. Bu yemekhanenin kapısı bahçeye açılırdı. İki dar masa, odanın uzunluğu boyunca giderdi. Duvarlar beyaz, masalar ve sıralar siyahtı. Manastırlarda çoğu zaman matem renkleri olan bu kara ve beyaz karışımına rastlanır. Yemekler epey yalındı. Sebzeyle pişirilmiş et yahnisi veya tuzlanmış balık bile epeyce lükstü. Çocuklar kendilerini gözeten bir rahibenin eşliğinde, sessizce yerlerdi yemeklerini... Eğer zaman zaman, disipline aykırı olarak bir sinek uçmaya, vızıldamaya kalkarsa, nöbetçi rahibe

tahtadan bir kitabı açıp seslice kapatırdı. Öğrencilere azizlerin hayatlarını anlatan bir kitap okunurdu. Kitabı büyük öğrencilerin arasından her hafta seçilen bir kız okurdu.

Sessizliği dağıtmak bağışlanmaz suçtu. Bunu yapan öğrenci haç çıkarmak zorunda kalırdı ve bunu da diliyle tozlu taşlar üzerinde yapardı. Cıvıldadıkları için cezalandırılan bu pembe dudaklar, toza toprağa bulanırdı. Masalarının üstünde, aralıklarla konulmuş küçük leğenler olurdu ki, kızlar orada kendi bulaşıklarını yıkarlardı. Zaman zaman da, dişlerinin kesmediği çok sert bir et parçasını ve bozuk balığı oraya attıkları olurdu, o zamanda savurganlık nedeniyle öğrenci ceza alırdı.

Manastırda yasak olan bir kitap vardı ki, şimdiye dek kimse bunu okuma cesaretini göstermemişti. kitap, *Saint-Benoit Kuralları*'ydı. Tek nüshadan oluşan bu kitap, günün birinde birkaç öğrencinin eline geçti ve kızlar bunu okumayı başarabildiler. Fakat bu kadar tehlikeye boşuna atıldıklarını anlayacaklardı. «Genç erkek çocukların günahları»nı anlatan bölümden başka ilginç bir şey bulamamışlardı.

Sıskacık meyve ağaçlarının dikili olduğu bir bahçe yolunda oynarlardı. Rahibelerin sıkı gözetimlerine karşın, ağaç dallarını salladığı zamanlarda arada bir düşen yeşil, ham bir elma veya çürümüş bir kayısıyı yerden alabilirlerdi. Günümüzde epey ün kazanmış bir dükün eşi olan ... Düşesi'nin bir zamanlar bu manastırda öğrencilik ettiği yıllarda yazdığı mektuptan aldığımız bir kısmı okurlarımıza sunacağız:

Ham elma veya armudu gizlice korumaya çalışırız. Zaman zaman yatağımızın içine, yastığımızın altına koyarız ve geceleyin herkes uyuduktan sonra yatağımızda yeriz. Zaman zaman da önlüğümüzün bir cebinde koruduğumuz bu ham veya çürük meyveyi tuvalette yeriz ki, bu da bizim için epeyce zevklidir.

Günlerden bir gün manastırı denetlemeye gelen Piskopos Montmorency, ailesiyle ilişkisi olan Matmazel Bouchard'la tanıştı. Bu genç kız arkadaşlarıyla iddiaya girmiş ve disiplinin

baskısına karşın, bir günlük izin isteyeceğini iddia etmişti. Bahis kabul edildi, kızların hiçbiri Matmazel Bouchard'ın bahsi kazanacağını düşünmiyordu bile.

Piskopos kızları denetlerken genç kızı önünde buldu:

«Efendim, sizden bir iyilik rica edecektim, bir günlük izin.»

Matmazel Bouchard boylu, güzel, pembe yanaklı, ışıltılı gözlü bir kızdı.

Piskopos gülümseyerek kendisine şu karşılığı verdi:

«Elbette hanımefendi, ama bir gün az, size üç gün izin veriyorum.»

Başrahibe bu buyruğa karşı gelemezdi, Piskopos konuşmuştu. Manastır için büyük rezalet olan bu olay, kızlar okulu için bir zaferdi.

Fakat dış dünyaya her ne kadar kapalı olursa olsun, dünya tutkularını sızdırabiliyordu. Bunu kanıtlamak için bir olay aktarmalıyız. Gerçi anlatacaklarımızın konuyla hiçbir ilgisi yok fakat manastırın nasıl bir yer olduğu hakkında okurumuza daha anlaşılır bir fikir vermek istiyoruz.

O yıllarda manastırda sırlarla dolu bir kadın vardı. Rahibe olmayan bu hanımefendinin adı Madam Albertine'ydi. Ona epey saygı gösterilirdi. Hakkında hiçbir şey bilinmezdi, sadece onun deli olduğu söylenirdi. Sosyete onu öldü sanırdı. Dedikodulara göre, bu kadının manastıra kapatılması, bir yığın miras ve para işi yüzündendi.

Madam Albertine henüz otuzunda, hayli alımlı, esmer bir kadındı. Büyük güzel gözleriyle anlamsızca bakardı. Görüyor muydu? Kimse bilmezdi bunu. Yürümüyor, sanki kayıyordu. Hiçbir zaman konuşmazdı. Soluk alıp almadığı bile tartışılırdı. Burun delikleri son nefesini vermek üzere bulunan bir ölününki gibi solgundu. Elini tutmak buza dokunmak gibiydi. Bir hayalete benzeyen, ahenkli bir edası vardı. Onun girdiği yerde serin bir rüzgâr eserdi. Günün birinde genç bir rahibe, bir diğerine onu gösterip:

«Dış dünyada herkes onu öldü sanıyormuş,» dedi.

Beriki de şu anlamlı karşılığı verdi:

«Belki de ölüdür ya, bilinmez!»

Madam Albertine dair çeşitli söylentiler dolaşırdı. Kız öğrencilerin özellikle ilgisini çekerdi bunlar. Kilisede «Öküz Gözü» adı verilen yuvarlak bir cam vardı ki, oradan kilise iyice görünürdü. İşte Madam Albertine, dinsel törenleri sürekli burada dinlerdi. Günlerden bir gün vaiz yerinde asil bir din adamı vardı: Roland Dükü. Fransız aristokratlarının en soylularından, Mösyö De Roland, ilk kez Petit-Picpus Manastırında vaaz veriyordu. O gün onu öteden gören Madam Albertine ansızın olduğu yerde doğrularak:

«Vay canına, Auguste!» diye seslenmişti.»

Onun bu ilgisi oradakileri şaşırtmıştı. Bütün başlar kendisine çevrildi fakat Madam Albertine o eski miskinliğine dönecekti. Sessizce oturdu. Dış dünyadan esen hayat rüzgârı bir anlığına bu cesedi canlandırmış, ama hemen sonra kadın eski haline dönmüştü.

Fakat kadının bu tepkisi sayısız dedikoduya neden oldu. Onun «Vay canına, Auguste» demesi epey manidardı. Dük'ün ön ismi sahiden Auguste idi. Demek o bir zamanlar adamı yakından tanımış, onunla içlidışlı olmuştu. Onun ön ismini bildiğine göre, başka bir şey düşünülmezdi...

Çok ağırbaşlı ve oturaklı iki düşes, Choiseul ve Serent Düşesleri, kimi zaman manastırı ziyaret ederlerdi. Onlar geldiklerinde biçare kız öğrenciler yaprak gibi titrerlerdi.

Bu arada epey alımlı ve genç olan asil vaiz de genç öğrencilerin dikkatini çekiyordu. Petit-Picpus Manastırındaki dinsel törenleri yönetmeyi gelenek edinmişti. Aslında kızlardan hiçbiri o kalın perde var diye onun yüzünü göremezdi. Fakat çok sıcak ve ezgili bir sesi vardı. Bir zamanlar onun orduda olduğu söyleniyor, çok alımlı olduğu da belirtiliyordu. Gür kumral saçlarını kapatan başlığın çok şık olduğu, en süslü cüppeleri giydiği her yere yayılmıştı. O da henüz on altı, on yedisindeki bu kızların hayalini süslüyordu.

Dış dünyanın hiçbir şeyi giremezdi manastıra. Fakat bir yıl,

bir flüt sesi yükseldi, bu epeyce gürültüye neden oldu ve pansiyoner kızlar, bugün bile hâlâ bu olayın etkisinde.

Evet, biri flüt çalıyordu. Sürekli aynı ezgiyi... O zamanlar biraz demode bir ezgiyi, yıllar öncenin bir romansını. Günde birkaç kez, bu aşk şarkısı çalınırdı.

Genç kızlar, esrimiş gibi bu flütü dinlerlerdi. Rahibeler bu yüzden perişandı, sürekli öğrencileri cezalandırıyorlardı. Öğrenci kızların yaklaşık tümü, biraz olsun yüzünü görmedikleri flüt çalgıcısına sevdalıydı. Flüt sesi Dorit-Mur Sokağından geliyordu. Kızlar öteden olsun, bir kez, hayallerinin kahramanı olan bu genç müzisyeni görmek için neler vermezlerdi! Hem günün birinde kızlardan birkaçı, servis kapısından kaçıp Droit-Mur Sokağındaki üçüncü kattan sokağı görmek istedi. Hiçbir şey göremedi. Bir başka kız beyaz mendil salladı. Aralarında bir kız, elinde tuttuğu beyaz bir mendili sallayabilmek için kolunu bile kafesten çıkartmayı başardı. Hatta iki kız daha, büyük ataklık gösterip çatıya çıktılar ve bu «masal kahramanı»nı nihayet görebildiler. Bu girişim ne yazık ki, bütün hayallerini yıkacaktı. Flüt çalan o «masal prensi» ihtiyar ve kör bir göçmendi. İhtilalde sürgüne giden bu zavallı, kocamışlığında gözlerini ve servetini yitirdikten sonra vatanına dönmüştü, arada bir efkâr dağıtmak için kendi kendine flüt çalıyordu.

6
KÜÇÜK MANASTIR

Bahçede üç ayrı bina vardı.

Rahibelerin yaşadıkları büyük manastır, kızların kaldığı okul binası ki, buna küçük «kuvan» denirdi. Burası bahçeyle çevrili bir binaydı. Burada çeşitli tarikatlara mensup kocamış rahibeler yaşardı. Bu zavallılar İhtilal'de dağıtılan manastırlardan kalan evsiz barksız rahibelerdi.

İmparatorluk tekrar kurulduğunda, bütün bu zavallı rahibelere bir barınak sağlamak isteyen hükümet, onları çeşitli manastırlara dağıttı. Petit Picpus Manastırının rahibeleri, kendilerine

sığınan bu biçareleri hemen kabul etti. Bunlar belli bir yeri bulunmayan rahibelerdi. Her biri farklı bir tarikata mensuptu. Pansiyonerlere arada bir bu biçare rahibeleri ziyaret izni verilirdi. Bu yüzden, okulda eğitilen genç kızlar, uzun yıllar azize gibi saygı duydukları Sainte-Basile Ana'yı, Sainte-Scolastique Ana'yı ve Jacob Ana'yı anılarında var ettiler.

Rahibelerden biri bu manastırda epey rahata kavuştu. Kendini evindeymiş gibi hissediyordu. Bu kadın Sainte-Aure tarikatındandı. Tarikatın diğer rahibeleri öldürülmüştü, aralarında sağ kalmayı başaran sadece kendisi olmuştu. İşin en şaşılası tarafı, bu tarikatın 18. yüzyılın ilk günlerinde, daha sonra Martin Verga tarikatının değindiğimiz rahibelere ait evinde yaşamış olmasıydı. Bu bedbaht rahibe, kendi tarikatının muhteşem üniformasını giyemeyecek ölçüde yoksuldu, bu nedenle artık bir daha yenileyemeyeceği eski beyaz üniformasıyla kızıl ve sırmalı şalını bir mankene giydirmiş ve ölümünden sonra bunu kaldığı manastıra bağışlamıştı. 1825 yılında bu tarikattan sadece tek bir rahibe kalmıştı, günümüzde ise bir bebek kaldı...

Bu rahibelerin yanı sıra, asil birkaç hanımefendi manastırda konaklama iznini alabilmişlerdi; Madam Albertine gibi...

1820, 1821 yıllarında o sırada aylık bir dergi yayınlatan Madam de Genlis, Petit-Picpus Manastırına girmek istediğini bildirdi. Orléans Dükü onu öneriyordu. Rahibeler bundan fazla memnun kalmadılar. Madam de Genlis romanlar yazan bir sosyete kadınıydı. Fakat kadın, artık dünya nimetlerinden iğrendiğini yazmış olduğunu, romanlardan dolayı pişmanlık duyduğunu ve artık kendisini dine ve Tanrı'ya bağlamak istediğini içtenlikle açıklamıştı. Tanrı'nın ve koruyucusu olan Orléans Dükü'nün yardımlarıyla isteğine ulaştı. Fakat burada uzun süre kalmayacaktı. Yedi-sekiz ay sonra, bahçenin yeterince gölgeli olmadığı gibi sıradan bir gerekçeyle manastırdan ayrıldı. Rahibeler onun gitmesine çok sevinmişlerdi. Çünkü epey ihtiyar olmasına karşın, Madam de Genlis ustaca arp çalıyordu...

Kadın gitmeden önce izlerini bırakacaktı. Boşinançları olan

Madam de Genlis, çok da bilgili bir kadındı. Latincesi çok iyiydi. Kadın parasını ve değerli takılarını gizlediği bir dolabın içine sarı bir kâğıt yapıştırmış ve kırmızı kalemla kimi Latince dizeler yazmıştı. 6. yüzyıl Latincesiyle yazılı bu dizelerin büyülü bir güçleri olduğuna inanıyordu. Sözüm ona, bu Latince dizeler yardımıyla hırsızlar ondan uzak duracaklardı.

Üç ayrı beden dallarda sallanıyor.
Dismas, Gesmas, ve Tanrısal güç.
Dismas Cenneti, Gesmas kötü şeyleri düşünüyor
Yüce Güç bizi ve varlıklarımızı korusun.

Malını hırsızlar çalmasın diye bu dizeleri oku.

6. Yüzyıl Latincesiyle yazılan bu dizeler üzerine, İsa'nın çarmıha gerildiği tepedeki iki hırsızın adının, genellikle sanıldığı gibi Dismas'la Gestas mı, yoksa Dismos'la Gesmas mı olduğu sorunu ortaya atıldı. Bu yazım biçimi, geçen asırda Gestas Vikontu'nun bu ahlaksız hırsızın soyundan geldiği konusundaki tezlerine engel olabilirdi. Bu dizelere yakıştırılan yararlı erdemler, Hospitalliere tarikatından olan rahibeler arasında da yaygın bir inançtı.

Bir kesik gibi yükseltilmiş kilise, büyük manastırı, kızlar okulundan ayırıyordu. Rahibeler ve öğrenciler bu kiliseyi kullandıkları gibi, sokağa bir kapısı olan tapınağa halk da girebilirdi.

Her şey öyle yapılmıştı ki, manastırda yaşayanlar dışarıdan geleni göremezlerdi. Kilise korosu yedi ayak uzunluğunda bir perdeyle kiliseyi ikiye bölerdi. Perdenin arkasında rahibeler ve öğrenciler tahta sıralara oturup tapınırlardı. Kilise, ışığını bahçeden alırdı. Manastırda yaşayanlar sessizliği o kadar benimsemişlerdi ki, kimi zaman dışarıdan gelen diğer Hıristiyan dindarlar, bu perdenin arkasında sayısız kişinin bulunduğunu asla fark etmezlerdi. Bu kutsal kadınlar varlıklarını, sadece kalkıp giderken, giysilerinin çıkardığı sesle gösterirdi.

7
IŞIK VEREN BİRKAÇ GÖLGE

Matmazel de Blemeur 1819 ile 1825 yılları arasında iki kez seçilerek manastırda başrahibelik etmişti. Dinsel adı «Melek Ana» olan bu asil kadın, Marguerite de Blemeur'un sülalesindendi. Uzun yıllar, önce bu asil kadın Marguerite de Blemeur da azizlerin hayatlarını anlatan bir dinsel eser kaleme almıştı.

Altmışındaki başrahibe, tıknaz ve tombuldu. Manastırın en şakrak rahibelerindendi. Tek hatası ilahileri okurken sesinin fazla güzel olmamasıydı.

O da akrabası Marguerite de Blemeur gibi epey bilgiliydi. Tarihi bilmesinin, Latince ve Grekçeyi su gibi konuşmasının yanında, İbraniceyi de anadili gibi bilirdi.

Müdire yardımcılığı yapan rahibe epey kocamış bir İspanyol'du. Gözleri iyi görmezdi. Adı Cineres Ana'ydı.

Rahibeler Meclisinde söz hakkı olan rahibeler içinde, manastırın mali işlerine bakan Sainte-Honorine Ana'nın da elit biri olduğunu söyleyebiliriz. Hemşire adaylarını yöneten Sainte-Gertrude Ana, yardımcısı Sainte-Agne Ana ile bu zor görevi üstlenmişti. Kilise işlerine bakan Annonciation Ana ve hemşirelik eden Sainte-Augustine Ana. İşin garip yanı rahibelerin neredeyse hepsinin çok iyi kalpli olmalarına karşın, hemşire olan bu Sainte-Augustine Ana aslında içlerinde en kötüsü olmasıydı. Bu rahibeler arasında epey genç ve epey etkileyici bir sesi olan Sainte-Matchilde Ana ve daha nice Fransız sosyetesinin en tanınmış ailelerinden gelen asil kızlar bulunurdu. Fakat bunlar arasında iki asil rahibenin delirdiğini de eklemeliyiz.

Bir Fransız sömürgesi olan Bourbon Adasından gelen, çok alımlı ve henüz yirmi üçünde bir kız vardı ki, Şövalye Roze'un torunuydu. Manastırda kendisini Assomption Ana diye çağırırlardı.

Koro ve ilahileri yönetme görevindeki Sainte-Matchilde Ana, genelde korosuna öğrencileri de alırdı. Kızların tam bir gam

oluşturmalarına dikkat eden bu sanatçı ruhlu kadın kadın, çoğu zaman on ile on altı yaşları arasından seçerdi kızları. Bu da gözleri okşayan bir tablo olurdu. Tıpkı büyülü bir flüt gibi...

Manastırın ev işlerini yapan rahibeler arasında, kızlar en fazla Sainte-Euphrasie Ana ile Sainte-Marguerite Ana'yı severlerdi. Bir de, epey yaşlı olduğu için bunamış olan Sainte-Marthe Ana vardı ki, o da herkesin sevgisini kazanmıştı. Kızlar çok büyük burunlu Sainte-Michel Ana ile habire şakalaşırlardı.

Bütün bu rahibeler, öğrencilere karşı çok sevecen davranır, ama onların sorularını kesinlikle yanıtlamazlardı. Fakat derslerde gerektiğinde onlarla konuşurlardı. Ancak kızların rahatı için, kendilerinden esirgediklerini onlara sunarlardı.

Kışın soğuk günlerinde kızlar okulunda ateş yakarlar ve onlara kendi yemeklerinden çok daha bol ve yenebilir yemekler verirlerdi.

Demin sözünü ettiğimiz o susma kuralına gelince; ses bu manastırda yaşayanlara değil, cansız şeylere sunulmuş gibiydi. Zaman zaman kilisenin çanı onlara vakti anımsatır, zaman zaman da bahçede çalışan ihtiyar bahçıvanın dizine bağlı çıngırak onun yaklaştığını haber verirdi.

Kapıcı kadının hemen yanı başındaki ziller, manastırdaki bir tür akustik telsizdi. Maddi hayatın, bütün ihtiyaçları bu zillerle düzenlenirdi. Her rahibenin kendisine göre bir zil kodu vardı. Başrahibeninki bire birdi, yardımcısınınki bire iki. Altı beş derslerin başladığını bildirirdi; bundan dolayı öğrenciler «sınıfa girelim» demezler «altı beş»e gidelim» derlerdi. Dört dört manastırda kaldığı sürece Madam de Genlis'in ziliydi; çoğu zaman o zilini kullanırdı. On dokuz, önemli bir olaydı. Fakat Piskopos geldiğinde manastırın ana kapısının açıldığını bildiren, sevinçli bir zildi.

Daha önce değindiğimiz gibi ondan ve bahçıvandan başka hiçbir erkek manastıra giremezdi. Fakat okuldaki kızların, iki erkeği daha görme hakları vardı. Bunlardan biri kilisede ayini yöneten Rahip Banes, ihtiyar ve çirkin biriydi... Onu da dua sıra-

sında bir demir korkuluk ardından görebilirlerdi. Diğeri kendilerine resim dersleri veren kambur ve iğrenç yüzlü Bay Ansiaux idi.

İşte seçilen erkekler bunlardı.

Evet işte, bu manastır böyle tuhaf bir yerdi.

8
İÇTENLİK VE ELEŞTİRİ

Birkaç bölümdür, manastırın manevi yönlerini anlatmaya çalışıyoruz. Dış görünümüne de biraz eğilelim istiyoruz.

Bu manastırın eklentileri ve bahçeleri Polonceau Sokağı, Droit-Mur Sokağı ve Petit Picpus Sokağı ile, bir çıkmazın oluşturduğu büyücek bir dörtgeni kaplardı. Bu dört sokak, manastırı derin bir hendek gibi dışarıdan ayırırdı. Asıl bina öteden bakıldığında toprağa çakılmış bir darağacını andırırdı. Darağacının büyük kolu, Droit-Mur Sokağı ile Picpus Sokağı ve Polonceau Sokağı aralarındaki yerdi. Diğer kolu ise yalın görünümlü ve kafesli pencereli bir kanattı ve Petit-Picpus sokağında yükselirdi. 62 numaralı giriş kapısı onun bitimiydi. Bu önyüzün tam ortasında örümcek ağlarından ve tozdan beyazlaşmış alçak bir tahta kapı vardı ve bu kapı pazarları birkaç kez açılırdı. Bir de rahibelerden herhangi birinin ölümünde tabutun dışarı çıkması için açılırdı. Bu kapı kilisenin girişiydi. Darağacının dirseğini oluşturan kısımda duaların edildiği bir salon bulunurdu. Büyük kolda rahibelerin hücreleri diziliydi. Küçük kolda ise mutfaklar, yemekhane, çamaşırhane ile manastır avlusu vardı. 62 numara ile çıkmaz kavşağında dışarıdan görünmeyen kızlar okulu vardı. Dörtgenin kalan bölümünü bahçeler oluştururdu. Aslında bu bahçe Polonceau Sokağından çok daha alçak bir eğimdeydi. İşte bu yüzden bahçeyi kuşatan duvarların iç bölümleri dışlardan daha yüksekti. Tam ortada bir tümsek ve bu tümsekte güzel bir çam ağacının yükseldiği bahçe dört yolla ayrılmıştı ki, bunlar da büyük yollar olup, esasen sekiz küçük yol oluşturur-

du. Özetle, bahçenin geometrik planı bir haça benzerdi. Bir yuvarlağın üstüne dikilmiş bir haç. Bu yollar bahçenin farklı ebatlardaki duvarlarıyla sınırlanırdı. Duvar diplerinde, frenküzümü ağaçları vardı. Dipte büyük manastırdan küçük manastıra uzanan söğütlerle süslü bir yol bulunurdu. Küçük manastırın, daha doğrusu küçük kuvanın tam önünde «küçük bahçe» denilen bölüm vardı. Bunlara avluyu ve bu farklı yapıların oluşturdukları açıklık dirsekleri ve açıları ekleyecek olursak, bundan kırk beş yıl öncesindeki, bu manastıra ilişkin bir görüş edinmiş oluruz. Aslında bu manastır 15. yüzyılda «Bir oyun alanı» üstünde yükseltilmiştir.

Adlarını verdiğimiz bütün bu sokaklar Paris'in en eski sokaklarıdır. Bir zamanlar Droit-Mur Sokağının adı «Yaban Gülleri Sokağı» imiş. Yani insanların yollar yapmak için taş kırmalarından çok daha önceleri Tanrı orada çiçekler açtırmıştı.

9
RAHİBE DUVAĞINA GİZLENEN YÜZYIL

Manastıra dair sayısız ayrıntı verdikten sonra, birkaç şey daha eklemeliyiz. Okurlarımız bizi bağışlasınlar.

Manastırda, yüz yaşını geçkin biri vardı. Bu kişinin İhtilal'den önce Paris sosyetesinin tanıdık yüzlerinden biri olduğu da söylenir. Sarayda önemli bir görev üstlenen XVI. Louis'nin yakınlarından birini, Bay de Miromesnil'yi yakından tanıdığı için övünürdü. Yine çok iyi dostu olduğu bir Madam Duplat'dan söz ederdi. Bu adları dilinden eksik etmemek artık onda bir saplantı gibiydi. Daha önce yaşamış olduğu, Fontevrault Manastırına dair epey ilginç şeyler söyler, oranın küçük bir şehre benzediğini, manastırda sokakların bile bulunduğunu anlatırdı. Öğrencilerin epey beğenisini kazanan bir Picardia ağzıyla konuşurdu. Her yıl rahibelik adağını yeniler, ama son yeminden çekinirdi. Bu yüzden, yıllar boyunca manastırda yaşamasına karşın, henüz rahibe olmamıştı.

Kimi zaman, bu yüz yaşlarındaki asil kadın, gençlik anılarını anlatır, 18. yüzyılın, her bakımdan çok renkli ve dikkat çekici bir çağ olduğunu söylerdi.

Clampagne ve Bourgogne eyaletlerinin o ünlü şaraplarının tarihçelerini anlatmaktan keyif alırdı. İhtilal'den önce bir Fransız soylusu, bir prens, bir mareşal, bir dük, bir kont, Bourgogne veya Champagne eyaletlerinden geçecek olsa, şehrin valisi kendisine «hoş geldiniz» demek için, gümüş gondollar biçiminde dört kupaya dört farklı şarap koyarak, kendisine sunmaya gelirmiş. İlk kupanın üzerinde «Maymun Şarabı», ikincide «Aslan Şarabı», üçüncüde «Koyun Şarabı» ve dördüncüde «Domuz şarabı» kelimeleri yazılımış. Bu dört söz sarhoşluğun dört evresini simgelermiş. «Maymun Şarabı», neşelendiren bir sarhoşluk; «Aslan şarabı» öfkelendiren; «Koyun şarabı» uyuşturan ve sonuncusu «Domuz şarabı» kişiyi iyice sersemletenmiş.

Kilitli tuttuğu ve çok sevdiği bir malı vardı ki, bunu tüm gözlerden gizlerdi. Fontevrault Manastırının kuralları, buranın kuralları kadar katı olmadığından, o bu şeylerini de beraberinde getirmişti, kendisi rahibe olmadığına göre bunu alıkoymasında bir şey yoktu.

Koridorda yüründüğünü duyar duymaz, o buruşuk, titrek elleriyle hemen dolabını kilitlerdi. Çok rahat konuşan biri olmasına rağmen, bu sırrından söz edildiğinde sürekli susardı. En meraklı öğrenciler bile, onun sırrını çözememişlerdi. Neydi, o kadının böyle kıskanç bir özenle sakladığı bu gömü? Herhalde kutsal bir kitaptı. Belki de kutsanmış bir tespih ya da azizlerden kalan bir andaç... Herkes bir şey söylerdi. Kadıncağız ölür ölmez bu meraklı kızlar hemen onun dolabını açtılar ve üç katlı bir beze sarılı bir porselen tabak buldular. Bu Faenza porseleninden yapılmış ve üstü renkli resimlerle süslü bir tabaktı. Küçücük aşk perileri ellerinde iğnelerle kendilerini kovalayan gençlerden kaçıyorlardı. Bu kovalamaca epey göz alıcı biçimde resmedilmişti. Bu aşk perilerinden en küçüğünü eczacı çocuk yakalamış ve şırıngayı ona batırmıştı bile, o kanat çırpıyor, kaçmak için uğra-

şıyordu. Bu da karın ağrısının aşkı altettiğini gösteren bir resimdi.

Bu yüz'ündeki ihtiyar hanımefendi, ziyaretçi salonunu çok kasvetli bulduğunu söyler ve ziyaretçi kabul etmezdi.

10
'ARA VERMEDEN TAPINMA'NIN KÖKENİ

Demin, okurlarımıza betimlemek istediğimiz bu çok sade salon, diğer manastır salonlarından çok daha kasvetliydi. Örneğin Temple Sokağındaki bir manastırın ziyaretçilere ayrılan salonunda siyah panjurlar yerine, kahverengi kadife perdeler vardı. Zemini cilalı parkeli ve pencerelerine beyaz muslin perdeler asılı olan, duvarları resimli ve güzel döşeli bir salonu vardı.

Temple Sokağındaki manastırın bahçesindeki atkestanesi Fransa'da bulunanların en güzeli, en büyüğü sayılırdı; 18. yüzyılın saf insanları onun «krallık toprağındaki bütün kestane ağaçlarının atası» olduğunu söylerlerdi.

Daha önce de değinmiştik, Temple Sokağındaki manastırda Citeaux'dan gelme Benediktin'lerden çok farklı olan, rahibeler vardı. Bu tarikat fazla eski değildir, iki yüz yıldan ileriye uzanmaz. 1649 Saint-Sacrament yortusunun kutsallığı, birkaç gün arayla, Paris'in iki kilisesinde (Saint-Sulpice'te, bir de Gréve'deki) Saint-Jean iki kez bozuldu; bütün şehri heyecanlandıran az rastlanan bir küfürdü bu. Saint-Germain-des-Prés'nin başrahibi olan piskopos vekili bütün rahiplerinin katılacağı görkemli bir ruhani tören düzenlenmesini buyurdu; papanın vekili de burada bir tören düzenledi ama, bu kefaret iki sayın (Bones Makizi Bn. Courtini ile Châteauvieux'ee) yeterli gelmedi. «Mihrabın çok yüce Sacrement»ına yapılan bu hakaret, geçici de olsa, bu iki insanın kalbinden, ruhundan silinmiyordu, bunun sadece herhangi bir genç kız manastırında yapılacak bir «Ara Vermeden Tapınma» ile giderilebileceğini düşündüler. Her ikisi de, ilki 1652'de, diğeri 1653'te, Saint-Sacrement'a bağlı Benediktin ra-

hibesi Catherine De Bary Ana'ya, bu dinsel niyetle Saint-Benoit tarikatında bir manastır kurulması için çok önemli para bağışında bulundular; bu kuruluş için ilk izni Catherine Du Bary Ana'ya Saint-Germain başrahibi B. De Metz, «her geçen kızın buraya kabul edilmek için sermayesi altı bin lira civarında, üç yüz lira yıllık gelir getirmesi koşuluyla» verildi. Saint-Germain Manastırı başkanından sonra kral ferman çıkardı; rahibin beratıyla kralın fermanı 1654'te Sayıştay'da ve Parlamento'da onaylandı.

Paris'teki, bu tarikatların resmileşmesi anlattığımız gibi oldu. İlk manastırları, Madam De Bocucs'la Madam De Châteauvieux'nün paralarıyla, Casette Sokağında «yeniden yapılandırıldı».

Görüldüğü gibi bu tarikat Citeaux'lu adlı Benediktin'lerle hiç de kaynaşmıyordu. Nasıl ki Sacré-Coeur rahibelerini Cizvitlerin başkanı yolluyorsa, «Merhamet Hemşireleri» de Laziristlerini başkanından geliyordu.

İçyüzünü anlatmaya çalıştığımız Picpus Bernardin Manastırı da ayrı yapıdaydı. 1657'de, Papa Alexandre özel bir ulakla, Picpus Bernardin'lerinin de Saint-Sacrement Benediktin'leri gibi 'Ara Vermeden Tapınma'larına izin verdi. Ama yine de her iki tarikat birbirinden farklıydı.

11
BU TARİKATIN SONU

Restorasyon'dan beri, Petit–Picpus Manastırı güçten düşmeye başlamıştı. 13. yüzyılda, tarikatın önderi olan başrahibenin ölümünden sonra, bütün tarikatlar gibi kurallar da aşınmaya başladı. «İç âleme dalma» da, dua gibi bir ihtiyaçtır. Fakat İhtilal'in dokunduğu bütün kavramlar gibi, bu «iç alemi izleme» kavramı da değişmiş ve toplumsal gelişime düşman kesileceğine, faydalı olmuştu.

Petit-Picpus Manastırı, giderek boşalıyordu. 1840'ta, küçük

kuvan gibi Kızlar Okulu da kaybolmuştu. Artık ne çok kocamış kadınlar, ne de çok genç kızlar vardı. Bazıları ölmüş, bazıları de buradan göçmüştü.

Doğrusunu söylemek gerekirse, «Ara Vermeden Tapınma»nın, kuruluşunun sıkıdüzenli bir yer olduğunu söylemeliyiz. 1845'te ev işlerinde çalışan yardımcı rahibelerden henüz birkaç aday bulunuyordu fakat artık koro hemşirelerine o kadar sık rastlanmıyordu. Kırk yıl önce, yaklaşık yüz olan rahibe sayısı yirmi sekize düşmüştü. Acaba *bugün*(*) kaç kişi kalmıştır ki?

1847 yılında, başrahibe, epeyce gençti, kırkında bile değildi. Bu da başka şansının kalmadığını anlatıyordu. Sayıları düştükçe, rahibelerin işleri giderek zorlaşıyordu. Omuzlar azaldıkça yük ağırlaşıyordu ve yüklenen kişiyi eziyordu. Rahibeler de gencecikken ölüyorlardı. Bu öykünün yazarının Paris'te yaşadığı süre boyunca içlerinden ikisi daha ölmüştü, bunlardan biri sadece yirmi beşindeydi, diğeriyse, yirmi üç...

İşte bu yüzden, artık manastırdaki kızlar okulu kapatılmıştı.

Kahramanımız Jean Valjean'ın hayatında bir işlevi olacak bu manastırın önünden geçerken, biraz bilgi vermek istedik okurlarımıza. Bu tuhaf yerin ayrıntılarından saygıyla söz ettik. Belki her şeyi anlatamadık, fakat hiçbir saygısızlıkta bulunmak da istemedik.

19. yüzyılda, dinsel düşüncelerde bir değişim başlayacaktı. Din kavramı da derin bir krizdeydi. Bazı reformlar başlayacaktı, bazı felaketler. Felaketler de bazen faydalı olabilir, ama yıkıntıların üzerinde yeni kavramların yükseltilmeleri önelenemez bir şeydir.

Yine de biz geçmişe dönüp o güne kadar, kimi şeyleri ifade etmek istedik. En azından, bunlardan uzak durmak için, bunları bilmemiz gerekiyordu.

(*) 'Bugün' derken, yazarın bu eseri 1862'de yazmış olduğunu hatırlatmak isteriz.

Bir tür hayalet sayılan geçmişin pasaportunda sürekli hileler vardır. Geçmişin öykünmeleri, çoğu zaman sahte isimlerle tekrar karşımıza çıkar. Bu tuzaktan uzak duralım. Geçmişin de bir yüzü var, boşinanlar; ve bir maske, riyakârlık. Yüzü gizleyen o maskeyi çıkarıp atalım.

Manastırlar ise çetrefil bir sorun oluşturuyor. Uygarlık onları suçlar, fakat özgürlük korur...

YEDİNCİ KİTAP

PARANTEZ

1

MANASTIR: SOYUT BİR DÜŞÜNCE

Bu kitap sonsuzluğun kahraman olduğu bir dramdır; insanoğlu bu eserin diğer kahramanıdır.

Bu yüzden, karşımıza çıkan ilk manastıra girdik. Niye? Çünkü, manastır Doğu ve Batı diyarlarında epey rastlanan bir kurumdur. Eski çağlarda olduğu gibi, bugün de Putperestlerin, Budistlerin, Müslümanların, Hıristiyanların öngürdükleri bir kurum... İnsanoğlunun sonsuza baktığı bir dürbün...

Burada felsefi düşüncelerle oyalanacak değiliz, ama şu kadarını söylemek isteriz ki, insanoğlunda sonsuzu bulduğumuzda ona saygı duyarız. Sinagokta, Camiide, Pagodada ya da kilisede bizi iten bir şeyler olmasına karşın, bizi dize getiren, tapınmaya zorlayan yüce bir şeyin de bulunduğunu asla inkâr edemeyiz. Tanrı'nın insanlık duvarına yansıması, engin ufuklara yol açar...

2

TARİHSEL AÇIDAN MANASTIR

Tarih, gerçek ve mantık açısından keşişlik kavramı hiç bağışlanmaz. Bir ülkede lüzumundan fazla manastırın bulunması ülkenin trafiğini aksatan boğulmalara, tıkanıklıklara benzer. İş ocaklarının yerini miskinlik ocaklarına bırakması gibi. Manastır-

lar uygarlığın gelişimini kısıtlayan yerlerdir. Bu kurumlar, toplum hayatında, tıpkı meşelerin yanında biten sazlar gibidir. Bu manastırların refahı ve gelişmesi ülkenin güç kaybetmesine yol açar.

Bu kapanma evlerinin dönemleri geçti. Gerçi barbarlık zamanında kaba gücü bastırmaya yardımcı olmuşlardı, fakat bunun yanı sıra, halkların da gücünü yitirmesine sebebiyet verdiler. Manastırlar, ilk kuruluşlarındaki zekalarını kaybedip yıkıcı olmaya başladılar.

Evet, değindiğimiz gibi artık uygarlığın büyük adımlarla ilerlediği bu çağda, bu kapalı tapınma yerleri uygarlık için tehdittir.

Yüzyılımızın ilk zamanlarında, İtalya, Avusturya ve İspanya'da bulunan sıkıdüzenli, kadınlara has manastırlar, yani kuvanlar, ortaçağın en karanlık en korkunç kuruluşlarındandır. Katolik manastırı ölümün siyah ışıklarıyla örtülüdür.

Hele İspanyol manastırı çok kasvetlidir. Orada, sisli tavanlardan karanlık çöktüğünde, küçük kiliselerin mihrapları yükselir. Karanlıklarda zincirlerden sarkan irice, bembeyaz haçlar görünür. Sanki hep kanayan İsa heykelleri seçilir. Heykelin dirsekleri kemiklerdir, yaralar etleri gösterir, gümüş dikenlerden yapılma taç süsler İsa'nın başını. Onun alnında yakut damlaları gibi dururlar; gözlerinden elmas gibi yaşlar dökülür. Elmaslar ve yakutlar nemli gibidir, bunları izleyen çuha giysili bedenleri yaralı, diz çökmekten dizleri kanamış, kamçılardan etleri kanayan, göğüsleri kamış çemberden ezilmiş biçare yaratıklar, habire ağlar. Bunlar, kendilerinin İsa'nın eşleri olduklarına inandırmışlardır. Bu kadınlar düşünürler mi? Hayır. İsterler mi? Hayır. Severler mi? Hayır. Yaşarlar mı? Hayır. Onlardaki sinirler kemiklere dönüşmüş, kemikleri katılaşmıştır. Yüzlerini kapatan duvak gece gölgelerinden dokunmuştur. Bu duvak altından duyulan soluklar, can vermek üzere olan birinin son nefesine benzer. Başrahibe onları ürkütür, onları kutsar, fakat onları aynı zamanda ezer. İşte eski İspanyol manastırları müthiş birer yobazlık yuvasıdır. Bakirelerin vatanı dehşete düşüren bir yerdir.

Katolik İspanya aslında, Roma'dan bile daha bağnaz Kato-

lik'tir. Bu manastırlarda, Doğu'nun yakınlığını hissedersiniz. Piskopos bir haremağası gibi, Tanrı'ya bağlanan bu kadınların kapılarını kilitler. Rahibe bir «cariye»dir, burada. Çok dindar olanlar, rüyalarında İsa'ya sahip olduklarını sanırlar. Geceleri, alımlı, genç, giysisiz adam, gerildiği haçtan inerek, hücreye bir sarhoşluk sunar. Kocaman duvarlar çarmıhtaki krala eşlik eden kadın sultanı, diğer vakit geçirme biçimlerinden korur. Dışarı bakmak sevgiliye ihanet gibidir. Zindana kapanmak gerekir. Deri çuvalın yerine geçer. Doğu'da vefasız kadınları suda boğarlarmış, Batı'da böylesi kadınları toprağa gömüyorlar.

Günümüzde geçmişten yana çıkanlar, bunları inkâr edemedikleri için, gülüp geçmekle kalıyorlar. Tarihin açıklamalarını ortadan kaldırmak, felsefenin yorumlamalarını boşlamak, bütün tedirgin edici olayları, karanlık sorunları ustaca baştan savmak için çok elverişli, tuhaf bir yöntem buldular. «Gösterişli sözler konusu» diyor buna ağzı laf yapanlar. «Madrabaz» diye tekrarlıyor sersemler. Jean-Jacques, Diderot, Calas, Voltaire, Sirven, Voltaire madrabazmış. Geçenlerde, bilmiyorum kim, Tacitus'un hilebaz olduğunu, Neron'a haksızlık edildiğini, şu zavallı kale komutanı Holofernes'e de merhamet etmek gerektiğini söylemiş.

Ama olayların akışını bozmak, bulandırmak zordur, direnç gösterirler. Bu kitabın yazarı, Brüksel'in sekiz fersah berisinde, herkesin ulaşabileceği bir Ortaçağı, Villers Manastırını, manastırın avlusu olan meranın ortasında yeraltı zindanlarının deliğini, Dyle Irmağı kıyısında, yarısı suyun altında, yarısı toprak altında bulunan dört taş zindanı gördü. Bunlar, işkence zindanlarıydı. Her birinin bir demir kapısı, bir ayakyolu, dışarda ırmak seviyesinden iki ayak, içerde yerden yedi ayak yüksekliğinde korkuluklu bir penceresi vardı. Yerler nemliydi. Burada yaşayanın yatağı bu yamyaş topraktı. Bu zindanların birinde duvara perçinli bir boyunduruk artığı var; bir başkasında dört granit plakadan oluşan dörtköşe bir kutu var, içinde yatılamayacak ölçüde kısa, ayakta durulamayacak ölçüde alçak. Bunun içine canlı bir varlık koyup üstünü taşla kapatıyorlardı. Bu sözlerim, doğ-

rudur. Gözle görülüyor. Elle dokunuluyor. Bu işkence hücreleri, bu zindanlar, bu demir menteşeler, bu boyunduruklar, tam önünden ırmak geçen bu pencere, mezar gibi taş kapakla kapatılan bu taş kutu -şu farkla ki ölü burada canlıydı- her yeri çamur içindeki yer, tuvalet çukurları, su sızan duvarlar. Asla abartma değildir bunlar!

Zavallı kadınların bazıları, dalgalarla boğuşurken, bazıları hendekler altına gömülüyor. Korkunç bir paralellik.

3
GEÇMİŞE SAYGI DUYMANIN YOLLARI

İspanya'da ve Tibet'de bulunan bu keşişevleri, uygarlık için öldürücü bir virüstür. Bu hayatı durdurur, nüfusu azaltır. Kapatılma bir tür iğdiş etmedir. Bu Avrupa için bir beladan başka bir şey değildir. Buna bir de vicdana yapılan baskı eklenirse, tam bir felaket doğar. Zorla manastıra kapatılanlar, kiliseye yaslanan, ondan güç alan bir feodalite. Ailenin büyük çocuklarına gelir kazandırmak için, kardeşleri zorla bu manastırlarda kapatmak. Demin söz ettiğimiz işkenceler, öldürülen beyinler, zorla, canlı canlı gömülen genç ruhlar.

Bireysel acıların yanı sıra, ulusların gelişimlerinin durdurulması da söz konusudur. O zaman bir kefene benzeyen cüppe ve siyah örtüler karşısında bir iğrenti duyarsınız.

Birçok açıdan ve birçok ülkede, felsefeye, gelişimlere karşın bu keşişlik kavramı, 19. yüzyılda bile hâlâ sökülüp atılamadı. Bunları tıpkı saçınıza sürdüğünüz fakat artık sirke gibi kötü kokan bir lavantaya, yenilmeyi bekleyen bozuk balığa, yetişkin birinin bedenini kapatmak isteyen bir çocuk giysisine benzetebiliriz. Arkada bıraktıklarını ise, ölen canlı insanları kucaklamak için mezarlarından kalkan cesetlerin direncine benzetebiliriz.

Artık bedenimize küçük gelen bu çocuk elbisesi, «nankör» der, «bir zamanlar kötü havalarda seni koruyup, ısıtmadım mı?» O çürümüş balık; «Beni neden yemek istemiyorsunuz, beni denizden çıkarmadınız mı?» der... O sevdiğimiz koku; «Bir

zamanlar ben koklamayı sevdiğin bir güldüm» der... Ceset: «Ah, seni ne çok sevmiştim!» der... Manastır da kişioğluna «ona medeniyet getirdiğini» söyleyecektir.

Evet fakat bütün bunların, tek bir yanıtı var: «Evet ama, bir zamanlar...»

Ölen şeyleri sonsuza kadar yaşatabileceğinin hayalini kurmak, hükümetleri mumyalaştırmak, sakat doğmaları önlemek, sandukaları yaldızlama, yıkılan manastırları tekrar yapmak, boşinanları beslemek, tutuculuğu güçlendirmek, kiliselerdeki kutsal su kaplarını ve kılıçları yenilemek, manastırları askeri güçle donatmak, parazitlerin çoğalmasıyla beraber, toplumun kurtuluşuna inanmak, geçmişi zorla günümüze yüklemek, bütün bunlar çok çelişkin fikirler... Ama böylesi fikirlere yandaş olan geniş yığınlara yayılan bir yöntemdi bu. Siyah bir ineği beyaza boyar ve alın işte size beyaz bir inek derlerdi: «Bos cretatuz.»

Biz ise üstünkörü bir saygı duyuyor ve ölmeyi kabul ettiği takdirde yine de geçmişi koruyoruz. Geçmiş hortlamaya başlarsa, ona saldırıp yok etmeye çalışacağız.

Boşinanlar, bağnazlık, softalık, önyargılar bütün bu hurafelerin hayatlarımızın sıkıca bağlı olduklarını, asla inkâr edemeyiz. Hava cıva olmalarına karşın, dişleri ve tırnakları keskindir, avlarını hemen bırakmazlar. İşte bu yüzden, onlarla yüz yüze gelmek kaçınılmaz bir zorunluluk gibidir.

19. yüzyılın tam öğle vaktinde Fransa'da bir manastır, gün ışığına karşı koyan bir baykuşlar evidir. 1789'un, 1830'un, 1848'in şehri olan Paris'in tam ortasında alenen keşişlik, suçüstü halindeki bir manastır, Paris'te açılıp gelişen Roma... Tarihin akışına ters bir şeydir bu. Olağan zamanlarda böyle bir tersliği dağıtmak, yok etmek için ona yılları heceletmek yeter. Fakat biz öyle zamanlarda değiliz.

Evet, onlarla savaşalım.

Peki ama, yine de sahiden uzaklaşmalayım. Yok etmemiz gereken şeylerin yanında, açıklamak ve incelemek durumunda olduğumuz bazı gerçekler de var. Işığın yeteceği yere, yangınlar götürmeyelim.

Evet 19. yüzyılda yaşadığımıza göre, dünyadan el etek çekip inzivaya karşıyız, evet. Dünyanın bütün uluslarında Avrupa'da olduğu gibi Asya'da da, Hindistan'da olduğu gibi Anadolu'da da manastır kavramına karşıyız. Bir bakıma böyle bir manastır bir bataklık gibidir, avını ele geçirdikten sonra kolayca bırakmaz, onu boğuncaya dek uğraşır. Hint fakirlerinin, Buda rahiplerinin, Afrika büyücülerinin ve Osmanlı dervişlerinin parazit gibi kaynaştıkları o ülkeleri düşünmek bile tüyler ürpertici.

Ama yine de, dinsel açıdan çok kişinin asla çözemeyeceği sır dolu şeyler vardır. Bunları incelemek bizlere bir ödevdir.

4
MANASTIR PRENSİPLERİ

Bir sürü insan birleşip beraber yaşamaya karar veriyorlar. Hangi hak onları buna götürüyor? Birleşme hakkı.

Kendilerini evlerine kapatıyorlar, hangi hakla? İnsanoğlunun kapısını açıp kapatma hakkına sahip olması hakkıyla. Peki kapandıkları evlerde ne yapıyorlar?

Usul sesle konuşuyor, bakışlarını yere eğiyor, çalışıyorlar. Dünyadan uzak kalıyor, şehirlerden ayrılıyor, şehvete, eğlenceye, gösterişlere, gururlara ve dünya nimetlerine yüz çeviriyorlar. Bunlardan hiçbirinin kişisel malı yok. Buraya giren, zenginlikten yoksulluğa düşer. Bir asil, bir beyefendi, bir feodal olan bir köylü ile eşitlenir. Hepsi de birbirinin aynısı odalara kapattılar kendilerini. Hepsinin de üzerlerinde aynı siyah cüppe, aynı siyah ekmekli sofra, saman yataklarda yatarlar ve sonunda aynı küller üstünde ölürler. Sırtlarında aynı çıkın, bellerinde aynı ip kuşak vardır. Eğer yalınayak yürüme kararı alınmışsa tümü de yalınayak olacaktır. Aralarında belki bir prens vardır, o da yazgı arkadaşlarının hayatını paylaşır. Unvanlar unutulur, soyadları bile unutulur. Artık sadece önisimlerini kullanırlar. Kendi özailelerini reddederler ve bütün insanlarla kardeş olmayı seçerler. Yoksullara yardım ederler, hastalara bakarlar. Kendilerine emir

verecek birini seçerler. Birbirlerine: «Kardeşim» diye seslenirler.

Siz şimdi bana: «Tamam, ideal bir manastır tanımı bu!» diyeceksiniz.

Bu, gerçeğe uygun olduğuna göre, biraz düşünmek gerekir. İşte bu yüzden, yukarıdaki sayfalarda, manastırdan saygılı bir dille söz etmiştim. Tarihi, ortaçağı ve politik sorunları bir kenara bırakırsak ve manastırda sadece gönüllülerin bulunduklarını hesaba katacak olursak, onların oraya kendilerini kapattıklarına inandıktan sonra, dünyadan çekilenlerin hallerini, daha fazla dikkate alabiliriz. Manastır «Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik» prensiplerinin sonucudur. Özgürlük ne eşsiz bir kavram! Özgürlük, manastırı bir cumhuriyete dönüştürür. Sürdürelim. Peki ama, demirler ardındaki bu erkekler, bu kadınlar abalara bürünürler, birbirlerinin eşitleridirler, birbirlerine kardeş derler, fakat başka şeyler de yaparlar.

Ne yaparlar?

Gölgelere gözlerini çevirip bakarlar, diz çöküp ellerini birleştirirler. O da ne demek?

5
DUA

Dua ediyorlar.

Kime?

Tanrı'ya.

Tanrı'ya dua etmek mi? Ne demek bu?

Kendi varlığımız dışında, bir sonsuz var mı? Bu sonsuz salt sonsuz olduğundan mı, kesintisizdir? Eğer madde eksilse, o da kısıtlanır mı? Sonsuz olduğuna göre, akıllı olduğu kesin, çünkü zekâ eksik olsa hikaye biterdi. Bu sonsuzluk bir de, bir «öz» kavramı varediyor mu? Özetle bizim bağlantılı olduğumuz, bir mutlak mı?

Dışımızda, bir sonsuz varolduğuna göre, içimizde de bir sonsuz var mı? Bu iki sonsuz (ne müthiş bir çoğul!) birbirleriyle

çakışmayacaklar mı? İkinci sonsuz, ilki sonsuzun altındaki sonsuz değil mi? Onun aynası, yansıması, yankısı değil mi? Bu ikinci sonsuz da, tıpkı ilki gibi akıllı mı? Bu nedenle, alttaki sonsuz ruh ve üstteki sonsuz da Tanrı Alttaki sonsuzla yukarıdaki sonsuzu birleştirme eğilimine, «dua etmek eylemi» deriz.

İnsanoğlunun zekâsından hiçbir şeyi çıkarıp almayalım, tam aksine, reform yapmak en doğru çare. İnsanoğlunun birçok özelliği meçhule yönelir: «Düşünce-Hayal-Dua». Bilinmeyen bir okyanus, bir sonsuzluktur. Vicdan nedir ki? Vicdan, insanoğluna kılavuzluk eden bir pusuladan başka nedir ki? Bunlara saygı duymalıyız. Ruhun bu yüce ışınları, nereye kadar uzanabilir ki? Gölgeye, yani ışığa.

Demokrasinin en özel niteliği, insanlığın hiçbir özünü inkâr etmemek. İnsan haklarının yanı sıra, ruh hakları da var.

Evet boş sözleri, fanatizmi ezmek, sonsuza saygı duymak; işte hayat. Sadece, yaradılış ağacının altında, diz çöküp gezegenlerle dolu dalları izlemek az gelir. Bir ödevimiz var. İnsan ruhunu yüceleştirmeye çalışmak, tansıklara karşı sırrı korumak, anlaşılmayana tapmak ve saçmaları ayıklamak. Dinlerden boşinanları ayıklayarak Tanrı'yı ortaya çıkartmak.

6
DUA'NIN TARTIŞILMAZLIĞI

Dua etme biçimleri, sahici oldukları sürece, faydalıdır. Kitabı ters çevirin, sonsuza yaklaşmış olursunuz. Sonsuzu yoksayan bir felsefe olduğunu bilirsiniz, evet fakat güneşi de yoksayan bir felsefe var. Buna «körlük» denir.

İşin en üzücü yanı, Tanrı'ya inanan felsefe karşısında bu karanlıkta tökezleyen felsefenin aldığı, üstün ve vakur tavırlardır. Güneşi görmediği için, ondan nefret eden bir köstebeğin: «Güneş de ne?» diye bağırması kadar zırva bir düşünce şeklidir.

Evet, Tanrı'yı yoksayanlar arasında, çok üstün ve başaralı kişiler olduğunu söylemeyecek değiliz, ama bunlar bile aslında

«ateist» olduklarından emin olmamaları bir yana, Tanrı'ya inanmasalar bile, tavırlarıyla Tanrı'yı kanıtlarlar.

Onların düşünce tarzını beğenmemekle birlikte, onlara saygı duyarız. Sürdürelim.

Kelime oyunları, farklı anlamlara yol açar. Kuzeyin sisli bir ülkesinin bir metafizik okulu insan kavramında bir devrim başlatmak niyetiyle «erk» yerine «istem» sözünü koydu.

«Bitkiler gelişiyor» diyeceğine, «bitki istiyor» demek, belki anlamlı olabilirdi, ama buna «Dünya istiyor» kelimesini eklemek gerekirdi. Niye mi? Çünkü o zaman bundan şu çıkardı: «Bitki istiyor, çünkü onun bir varlığı var. Dünya istiyor, çünkü onun da bir Tanrısı var.»

Sonsuzun istemini, yani Tanrı'yı yoksaymak, sonsuzu yoksaymakla aynıdır. Bunu az önce kanıtlamıştık.

Sonsuzu yoksaymak ise bizleri Hiç'e götürür, her şey bir «ruh kavramı» olur çıkar.

'Hiç' olduğunda tartışma gereksizdir. Çünkü hiç'çinin kendini karşısındakinin varlığının kuşkulandığından, kendi varlığından bile emin değildir.

O da kendi düşüncesine göre, kendi zekâsının bir kavramı dışında bir şey olamaz.

Fakat burada bir tezat oluşuyor, yoksaydıklarını değişmez kabul ediyor demektir. Ruh ve zekâ kelimelerini kullandığına göre.

«Hayır» sözüyle her şeyi bitirmek isteyen bir felsefeye «evet» diye yanıt verdiler.

'Hiç'in önemi yoktur.

Hiçlik yoktur, sıfır olamaz. Her şey bir şeydir. «Hiç» kelimesiz bir sözdür. İnsanoğlunun yaşaması için onama, ekmekten daha faydalıdır. Görmek ve göstermek de yetmez. Felsefe bir güç olmalı, onun çabası insanoğluna iyice geliştirmek. Yani birkaç sözle; insanoğlunun en iyi taraflarını ortaya çıkarmak, onun bilge yönünü güçlendirmek. Bilim büyülü bir ilaç olmalı. Haz almak; ne boş bir kavram. Kaba kişi, haz alır, bilge kişi düşünür.

Düşünce: İşte ruhun gerçek utkusu! İnsanların susuzluğunu gidermek için, bol bol düşündürmek, onlara büyülü ilaç olarak Tanrı kavramını getirmek, onların vicdanlarını yücelterek akıllarına bilgi yığmak, onların namuslu ve haktanır kişiler olmalarını sağlamak. İşte asıl felsefenin amacı bu olmalı. Ahlak kavramı da gerçeklerin çiçeklenmesi değil mi? Düşünce eyleme götürür: Mutlak ve kılgısal. İdeal, insan ruhunun ve zekâsının yiyip içebileceği bir şeyler taşımalı.

Felsefe sadece sır üzerinde yığılı, soyut bir kavram olmaktan çıkmalı. Gelişme bir erek olmalı, bunun tipi idealdir.

İdeal ne? Tanrı.

İdeal, mutlak, kusursuzluk, sonsuz, sürekli aynı anlama gelen şeylerdir.

7
ANLAMA ÇABASI

Tarih ve felsefe esasen yalın olan, sonsuz görevlere sahiptirler. Riyakâr bir din adamıyla, zalim bir yargıçla, zorba bir imparatorla uğraşmak gerekir. Böyle bir yaşam tarzının kötü yönleri incelenmelidir. Keşişlik de insanal bir şeydir.

Demin manastırlardan söz ettik, evet belki bunların uzak durulmaları gereken yerler olduklarını söyledik ama, masumiyet ve iyi niyet yerleri olduklarını inkâr edemeyiz. Aldanmaya karşı namus, yoldan çıkmaya karşı iyi niyet, bilisizliğe karşı özveri. Böyle hallerde devamlı iki tercih bulunur: Evet ya da hayır.

Bir manastır, tezattır. Gaye, ruhun selameti buna erişme yolu, özveri. Manastır yüce bir vazgeçişin bitimlediği sonsuz egoizm.

Manastıra kapanan kişi, haz almak için acı çeker, ölümle bir pazarlığa girmiş gibidir. Sonsuz geceyi, ilahi ışıkla değiştireceğine inanır. Cenette girebilmek için, önce cehenneme girmeyi göze almalı...

Cüppe ya da kara duvağa bürünme, sonsuzlukta biten bir

özkıyımdır. Böyle şeylerle eğlenmek, yanlıştır. Burada her şey ciddidir, iyi de kötü de.

Haktanır kişi somurtur, fakat asla berbat bir gülüşle gülmez. Öfkeyi anlarız fakat domuzluğu, ihaneti, asla bağışlamayız.

8
KANUN VE İNANÇ

Birkaç şey daha!

Entrikalardan örülü kilise hayatını ayıpladık. Maddi yaşama manevi yaşamı tercih edeni horluyoruz. Ama düşünene her zaman saygı duyarız. Diz çökeni her zaman selamlarız.

İnanç: İnsanoğlunun en ilkel ihtiyacı. İnanmayana Tanrı acısın!.. Düşünen, dalan biri çalışmıyor sanmamalı. Görünür iş var, görünmez iş var. Derin, düşünen biri, meşguldür, düşünmek bir şeyler yapmak demektir. Çapraz kollar düşünür, birleştirilmiş eller bir şeyler yapar. Göklere çevrili gözleri, bir eserin doğuşu kadar yücedir.

Düşünmek toprağı işlemek gibidir, düşünmek eylem yapmaktır. Dört yıl hareketsiz duran Thales felsefeyi var etti.

Fikrimizce, keşişler uyuşuk insanlar değildir. Gölgeleri düşünmek ağırbaşlı bir eylemdir.

Bu arada canlıların kimi zaman ölümü düşünmeleri de iyidir.

Düşünme gücü sınırlı insanlar şöyle der:

«Sürekli mistik hayaller kuran bu uyuşuklar ne yaparlar, ne işe yararlar?»

Üzücü! Bizi kuşatan karanlıkta, ne olacağımızı kesinlikle bilmediğimizden, şöyle bir yanıt verebiliriz:

«Bu ruhların yaptıkları işlerden daha yücesi olamaz; belki de daha faydalı bir iş de bulunmaz» diye ekleriz. Bizler için en önemlisi duadaki düşünce oranıdır. Leibnizt'in dua etmesi eşsiz bir eylemdir. Voltaire'in tapınması güzeldir.

Biz dinlere karşı çıkarken, dine yandaş oluyoruz.

Biz vaazların zırvalarını sadece duanın yararına, yüceliğine inanırız.

Evet, demin söylendiği gibi, manastır bir vazgeçme, nasıl olursa olsun özveridir. Ağır bir hatayı kabullenmenin de yüce yönleri bulunur.

Yansızca tartışacak olursak, şu kadınlar manastırını ele alalım. Bizim toplumumuzda en fazla acı çeken kadınlar değil midir? Onların dünya nimetlerine yüz çevirmelerinde, bir tür karşı koyuş sezilir. Kadınlar manastırının kendisine has bir yüceliği vardır.

Bu sıkıdüzenli ve sıkıntılı kapatılma hayat değildir, çünkü özgürlükten uzaktır. Ama buna ölüm de denemez, tam bütünlük gerçekleşmediğinden ölüm de değildir. Kendimizi yüksek bir dağın zirvesinde düşünelim: Bir yandan, içinde bulunduğumuz uçurumu görürüz. Bu sınırlı ve sisli bir sınır gibidir, her iki yönden aydınlanmış veya karartılmış iki dünyayı ayırır, burada, hayatın silinen ışıkları ölümün o belirsiz ışığına karışır. Burası mezarın loşluğudur.

Bu kadınların inandıklarına inanmayan bizler ise, yine de inançlarımıza yaslanıp, onlar gibi yaşamaktayız. Bu özverili, güvenli ve ürkek yaratıkları, bu kibirsiz ve yüce kadınları derin bir saygıyla selamlarız. Bunlar sır uçurumun kıyısında yaşarlar. Kapalı dünyayla henüz açılmayan gökler arasında, görülmeyen o ışığa dönük, sadece onun var olduğunu bilmekten mutlu, sonsuzluğun kapısında umutla bekleşirler.

SEKİZİNCİ KİTAP

MEZARLAR VERİLENİ ALIR

1

MANASTIRA GİRİŞ

Evet Fauchelevent'in belirttiği gibi, Jean Valjean, böyle bir evin bahçesine göklerden inmişti.

Polonceau Sokağında bir kıvrım oluşturan o duvardan bahçeye inmişti.

Duyduğu Melekler Korosu, sabah duasını eden rahibelerin ahenkli sesleriydi. Loş ışıkta gördüğü taş salon, kiliseydi. Taşta yatan biçim ise tövbe eden rahibeydi. Zavallı yorgun düştüğünden, yere öylece serilmişti. Duyduğu çıngırak Bahçıvan Fauchelevent Baba'nın dizine bağlı çıngırağın sesiydi.

Cosette'i sıcak bir yatağa yatırdıktan sonra, Jean Valjean ve ihtiyar bahçıvan, masanın başına geçmiş şarap içerek, ekmek peynir yiyor ve dans eden alevlerde ellerini ısıtıyorlardı. Cosette'in yattığından başka yatak olmadığı için, adamların ikisi de kendilerini samanların üzerine attılar. Ama uyumadan önce Jean Valjean,

«Burada kalmaya mecburum,» demişti.

İhtiyar Fauchelevent, bu sözleri düşünüp sabaha kadar uyuyamadı.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Jean Valjean da uyumuş sayılmazdı. Jean Valjean, Javert'in peşinde olduğuna emindi. Yeniden Cosette'le Paris'e dönecek olsa işi biterdi. Mademki

yazgı rüzgârı kendisini buraya atmıştı; Jean Valjean'ın tek amacı, artık burada kalmak, buradan hiç çıkmamaktı. Onun gibi bir zavallı için bu manastır bulunmaz bir yerdi. En tehlikeli, aynı zamanda en emin sığınak. Çünkü buraya hiçbir erkek giremeyeceğine göre, burada yakalandığında kendisini hemen cezaevinde bulurdu. Fakat burada sürekli kalmayı başaracak olursa, kimsenin onun burada olduğunu düşünmesi mümkün değildi. Böyle bir yerde kalabilmek onun için kurtuluş gibiydi.

Bu arada Fauchelevent'in aklı çatlıyordu. Önce, hiçbir şey anlamadığına yeminler etti. Nasıl olmuştu da bu adam bu yüksek duvarı aşıp bu bahçeye inebilmişti? Manastır duvarları kolay aşılmazdı. Üstelik kucağında bir çocukla? Hem kimdi, bu küçük kız? Nereden geliyorlardı? Manastıra bahçıvan olarak girdiğinden beri, Fauchelevent, Montreuil-sur-Mer'den hiç haber alamamıştı. Neler olduğundan haberi yoktu. Ama Madeleine Baba, kendisinden soru sormamasını özellikle rica etmişti. Yaşlı bahçıvan kendi kendisine şöyle diyordu:

«Bu adam bir melek, bir ermiş, bir evliya sayılır. Ben de bir evliyayı sorguya çekemem.» Bu adam onun için her zaman olağanüstü, üstün biriydi. Ona epey saygı duyardı. Ama Jean Valjean'ın ağzından kaçırdığı bazı sözlerden, Fauchelevent onun battığını sezer gibi oldu. Adam borçlandığı için, herhalde alacaklılardan kaçıyordu. Ya da belki siyasal bir sorundan dolayı kaçmak zorunda kalmıştı. Bu da Fauchelevent'i epeyce keyiflendirdi. Bütün Kuzey köylüleri gibi bu Bahçıvan da Napoleon Bonapartçıydı. Saklanmak için manastıra sığınmak istemesi, adamın aklına yattı. Ama Fauchelevent'in, hiç anlamadığı şey, onun böyle damdan düşer gibi, bahçede bulunmasıydı ve özellikle yanında küçük bir kızla. Fauchelevent karanlıklarda el yordamıyla yönünü bulmaya çalışıyordu. Fakat bütün bunlardan önce bir gerçek vardı. Adam kendi kendisine aynı sözleri söylüyordu.

«Bir zamanlar bu adam benim hayatımı kurtardı.» Bu da yeterli ve geçerli bir nedendi. Kendi kendisine artık borç ödeme vaktinin geldiğini düşündü. Daha sonra:

«Beni arabanın altında gören Mösyö Madeleine, hiç düşünmeden ölümü göze alarak tekerleklerin altına girdi.»

Onu kurtarmasının engellenemez olduğuna ve onu ne pahasına olursa olsun kurtarma kararına vardı.

Yine de kendisine sorduğu soruları yanıtladı:

«Bana ettiği iyiliklerden sonra o bir hırsız olsa, onu kurtarır mıydım? Peki ama, ya o bir katil ise, yine mi kurtaracaktım? Ama aslında o kutsal bir adam, bir evliya!..»

Yine de onun manastırda kalmasını sağlamak çözülmesi gereken bir sorundu. Bu akıllara ziyan girişim karşısında sıradan bir köylü olmasına karşın, kozu olmayan bu zavallı, yine de köylü zekâsının hinliğinden yararlanarak bunu sağlamayı aklına koydu. Evet inanılmaz görünen bu işi yapacaktı! Her zorluğu geçecek, Madeleine Baba'ya el verecekti. Saint-Benoit tarikatının sıkı kurallarını bile çiğneyecekti. Bütün hayatında kendinden başkasını düşünmeyen bir bencil olan Fauchelevent Baba, kocamışlık yıllarında topal ve sakat olmasına karşın, dünyayla hiçbir ilgisi kalmayan bu adam, kendisine edilen eski bir iyiliği ödemeyi ödev bildi. Sanki ölmek üzere olan bir adamın hemen yanında bulduğu bir bardak şarabı tatmak istemesi gibi, bundan doyasıya içmeye yeminler etti.

Şunu da söylemek zorundayız ki, yıllardır, böyle kutsal bir havayı ciğerlerine çeken adamın, olanca kişiliği değişmiş, apayrı biri olmuştu.

Kendisini Mösyö Madeleine için harcamaya karar verdi.

Demin onun bir köylü olduğunu vurguladık. Bu tanım yeterli sayılmaz. Evet, Fauchelevent, gerçi Picardialı biriydi, ama bir zamanlar noterlik etmişti. Bu da, onun cinliğine bir mızıkçılık ifadesi vermişti. Ayrıca sezgileri de gelişmişti. Çeşitli nedenlerle işleri kötülemiş, ofisini kapatmış ve arabacılığa başlamıştı. Fakat atlarını kırbaçlarken savurduğu küfürlere karşın, yine de noterlik günlerinden bir şeyleri korumuştu. Hemşerileri gibi kaba saba değildi, çok isabetli düşünceler açıkladığında, onu dinleyenler hayran olur ve başlarını kaşıyıp:

«Vay canına, şu Fauchelevent tıpkı bir beyefendi gibi konu-

şuyor,» derlerdi. Evet, Fauchelevent, 19. yüzyılda denildiği gibi «yarı kentsoylu, yarı köylü» sayılırdı. Bütün hayatında, sayısız acı çeken Fauchelevent, yine de, içindeki sesi dinleyen bonkör ruhlu biriydi. Onun da belki kötü huyları ve hataları vardı, ama hiçbir zaman kötü ruhlu ve alçak olmamıştı.

Sabah erken vakit, Fauchelevent Baba, saman yığını üstünde oturan ve Cosette'in uyumasını izleyen Mösyö Madeleine'e baktı ve:

«Burada olduğunuza göre, burada kalabilmek için neler yapacaksınız?» diye sordu.

Bunu duyan Jean Valjean, düşüncelerden sıyrıldı. Baş başa vererek çözüm yolu aradılar.

Fauchelevent:

«Siz ve yanınızdaki küçük kız, bu odadan hiç çıkmayacaksınız. Sizden birini bahçede görecek olurlarsa kötü olur!»

«Evet...»

Fauchelevent sürdürdü:

«Mösyö Madeleine, doğrusu iyi bir zamanı seçtiniz. Hoş, kötü demem gerekir ama. Rahibe hanımlardan biri çok hasta. Bu yüzden, şu sırada kimse bizim burayla pek ilgilenmez. Duyduğuma göre rahibe ölüm döşeğindeymiş, Kırk Saatlik duaları bile okunmuş. Ölmek üzere olan bu kadın aslında bir azize. Hoş, burada bulunanların hepsi de öyle... Her neyse, bütün gün ve bütün gece dualar edilecek. Bugünlük yakayı sıyırdık, ama yarın için hiçbir şey diyemeyeceğim.»

Jean Valjean:

«Fakat bu baraka duvarın neredeyse içinde gibi, üstelik bir yıkıntı onu gizliyor, ağaçlar var. Burası manastırdan görünmez,» dedi.

«Rahiplerin de buraya gelmediklerini söyleyebilirim.»

«O halde, mesele ne?»

Jean Valjean, burada kalabileceğini anlatmak istemişti, fakat Fauchelevent onun neşesini hemen kaçırdı:

«Kızlar var!»

«Kızlar mı? ne Kızı?»

Fauchelevent, yanıt vermek için tam ağzını açıyordu ki, ansızın çok hüzünlü bir çan sesi duyuldu; bu bir matem çanıydı.

«Rahibe öldü! Matem çanı çaldı!» dedi Fauchelevent.

Jean Valjean'a sus işareti verdi.

Çanı tekrar çaldı.

«Bu matem çanı, efendim, bu çan, tam yirmi dört saat düzenli aralıklarla çalacak, ta ki tabut manastırdan çıkıncaya dek. Evet ama işte çocuk bunlar; oynarlar, teneffüste kaç kez toplarını buraya kadar attılar. Yasaklara rağmen toplarını almaya gelirler. Bu küçük kızlar, çok zeki yaratıklar!..»

Jean Valjean, adamın konu değiştirmesinden bir şey anlamadı:

«Neden söz ediyorsunuz?» diye sordu.

«Öğrencilerden. Sizi bulmaları çocuk oyuncağı. Sizi görür görmez avazları çıktığınca, 'Vay canına! Burada bir erkek var!' diye yaygarayı basarlar. Ama şansınız var ki, bugün çocuklara teneffüs yok. Bütün gün dualar edilecek. Matem çanını duyuyorsunuz değil mi? Demin değindiğim gibi dakikada bir çalıyor. Bu matem çanı; ölüler için çalar.»

«Fauchelevent Baba, ne demek istediğinizi nihayet anladım, burada pansiyoner kızlar var demek?»

Jean Valjean düşündü:

«Cosette için bu bir nimet, eğitimi hazır!»

İhtiyar bahçıvan bağırdı

«Ben de bunu anlatmaya çalışıyorum, efendim. Burada erkek olmak beladır. Kızlar sizi bir görseler, hemen bağırırlar. Dizime bir çıngırak takılı olduğunu görmediniz mi?»

Jean Valjean duyduklarından epeyce etkilenmişti. Şu manastırda kalabilme fırsatını bulsa kendisi de Cosette de kurtulurlardı. Birden konuştu

«Evet. anlıyorum Burada kalmak o kadar kolay değil!»

Fauchelevent:

«Kalmak değil. Çıkmak asıl sorun. Nasıl çıkacaksınız?»

Jean Valjean'ın kalbi duruyordu:

«Çıkmak mı?» diye soludu.

«Evet, Mösyö Madeleine, buraya girebilmek için çıkmanız gerekiyor.»

Adam tekrar çan sesine kulak verdikten sonra sürdürdü:

«Sizi burada görürse, rahibeler ne düşünürler? Nereden geldiniz? Nasıl girdiniz? Benim için fark etmez, bir evliya olduğunuza göre gökten düştünüz. Ama rahibeler aynı fikirde olmayabilir. Onlara göre sadece kapıdan girilir.»

Derken bir zil sessizliği bozuldu, Fauchelevent sürdürdü:

«Toplanacaklar, söz hakkı olan rahibeleri çağırıyorlar. Bir ölüm olunca kesinlikle toplantı yaparlar. Kadın da gün doğumunda öldü, nedense hep aynı vakitlerde ölürler. Girdiğiniz yerden çıkamaz mısınız? Doğrusu, işinize karışmak istemem efendim, ama buraya nasıl girdiniz?»

Jean Valjean'ın rengi soldu. O korkunç sokağa tekrar inme düşüncesiyle bile titriyordu. Bu, kaplanların olduğu bir ormana girmek gibiydi. Jean Valjean polisini hâlâ buralarda olduğundan emindi. Kim bilir, belki de bir sokak köşesinde Javert'le karşılaşırdı! Ağır bir sesle:

«Bu mümkün değil, dostum,» dedi. «Göklerden indiğimi varsayın.»

Fauchelevent onun telaşını sezmişti, rahatlatmak istedi:

«Buna eminim. Bana söylemeniz de gerekmez. Tanrı, sizi yakından görebilmek için avcuna almış olmalı. Sonra hemen avucunu açtı ve siz de düştünüz. Ah, tamam ama, keşke sizi keşişlerin manastırına düşürseydi. Sanırım hesap hatası. Bir zil daha. Bu da kapıcının zili; doktoru çağırması için. Yüce Tanrım! Ölmek de ne çok tören gerektiriyor. Rahibeler, doktor ziyaretinden hoşlanmaz. Doktorların pek inancı yoktur. Ölünün yüzündeki duvağı kaldırıp bakar, zaman zaman da örtüleri de kaldırır ya... Peki ama niye, bu kez doktoru böyle telaşla çağırdılar? Bunda bir iş var. Sizin küçük hâlâ uyuyor. Adı nedir?»

«Cosette.»

«Kızınız, yani şey, siz onun dedesi olmalısınız?»

«Evet.»

«Kızı buradan çıkarmak kolay. Ne de olsa alışverişe gider-

ken, sırtımda küfe taşırım. Çocuğu küfeye koyup, üstüne örtü atınca tamam demektir. Siz sadece ona ses çıkarmamasını söyleyin, gerisi kolay. Onu iyi kalpli bir manav kadına bırakırım. Kadın sağırdır, kulağına, kızın yeğenim olduğunu, ertesi güne kadar onu evinde barındırmasını söyledim mi, tamam. Fakat siz nasıl çıkacaksınız?»

Jean Valjean başını salladı:

«Kimse beni görmemeli Fauchelevent Baba. Bütün mesele bu. Ah, ben de bir küfeyle çıkabilsem!»

Bahçıvan, şaşkındı. Ne yapacağını bilemiyordu. Sol kulağını kaşıdı.

«Ah, Belediye doktoru kontrole gelmiş, şimdi gidiyor. Doktor cennet pasaportunu imzaladı mı, cenazeciler de bir tabut gönderir. Ölen rahibe «Ana» unvanına sahipse, kendisini «Analar» hazırlar, eğer daha genç biriyse ölüyü tabuta koyma işi hemşirelerindir. Tabutu kilise salonuna yerleştirir, buraya da doktor dışında kimse giremez. Ben erkekten saymıyorum kendimi. Ben de o salona gider tabutun çivilerini çakarım. Bunun ardından, cenazeciler tabutu arabaya taşır ve atlar kırbaçlanır. İşte cennetin yolu. Önce, boş bir tabut getirir, sonra onun içine bir naaş konur. Bu da bir gömülme tanımı. Tanrı rahmet eylesin.»

Tam o sırada, pencereden süzülen bir güneş demeti Cosette'in yüzünü aydınlattı. Pembe dudaklarını aralayan küçük kız şimdi havayı içen bir melek gibiydi. Jean Valjean'ın gözleri ona çevriliydi, ihtiyarın anlattıklarını dinlemiyordu.

Ama adam hiç umursamadan sürdürdü:

«Çukur Vaugirard mezarlığında kazılır. Bu yıllanmış bir mezarlıktır. Orada birkaç ay sonra emekli olacak bir arkadaşım var; Mestienne Baba. Rahibelerin bir ayrıcalıkları var, karanlık çökerken gömülürler. Belediye bu izni yalnızca onların istekleri üzerine verdi. Yüce Tanrım, tek bir gün içinde neler yaşanmadı! Şu kutsal rahibe, Mevla'sına kavuştu ve Madeleine Baba...»

Adam kederle gülümsedi:

«Madeleine Baba da gömüldü!» diye söylendi.

Fauchelevent hemen bir kelime oyunu yaptı:

«Burada kalmak istediğinize göre gömüldünüz sayın kendinizi.»

Zil dördüncü kez çaldı, kederle:

«Başrahibe beni çağırıyor, şimdi dönerim. Aman dostum sakın bir yere kıpırdamayın! Acıkırsanız, şurada peynir, ekmek ve şarap var.»

Jean Valjean, onun aksayan bacağını sürükleyerek koşar gibi, manastıra doğru yürümesini izledi.

Birkaç dakika sonra, Fauchelevent Baba bir kapıyı çaldı: «Sonsuza kadar» karşılığını aldı ki, bu da «Girin» demekti. Koltuğunda oturan başrahibe kendisini bekliyordu.

2
FAUCHELEVENT DARDA

Aslında yüzü sürekli gülen başrahibe, yukarıdaki sayfalarda portresini verdiğimiz bilgili ve akıllı Matmazel de Blemeur (Melek Ana), şu sırada epeyce kederliydi.

Bahçıvan ürke çekine selam verdi. Tesbih çeken başrahibe ona:

«Sizi ben çağırdım Fauvent Baba,» dedi. (Manastırda adamın adını kısaltmışlardı).

«Buyurun, Kutsal Ana.»

«Sizinle görüşmeliyiz.»

Bahçıvan olanca cesaretini toplayıp:

«Aslında benim de sizden bir ricam vardı,» diye başladı.

«Anlatın.»

Fauchelevent Baba, ahmak gibi görünse de, hinoğlu hin bir köylüydü. Birazcık zırcahil görünmek de gizli bir güç gibidir, kimse sizden kuşkulanmaz. Manastıra yerleştiği iki yıldan beri, açıkgöz köylü, işlek zekâsını maskelemekte çok hünerliydi. Sürekli yalnız ve sürekli bahçesinin işleriyle ilgilenen adamın yine de merakını gidermenin çaresini bulurdu. Peçeli hanımlardan hep uzakta durduğundan, karşısında yalnızca hareketli gölge-

ler görüyordu. Fakat aklını işletip, zamanla bütün bu hortlamışlara ve bu yaşayan ölülere birer biçim vermeyi başarmıştı. Evet artık onlar kendisine göre canlı gölgelerdi. Fauchelevent tıpkı gözleri iyi gören bir sağır ya da kulakları çok keskin bir sağır gibiydi. Çeşitli çan ve zillerin farkını anladığı için, artık esrarengiz manastır ona göre sır dolu bir yer değildi. Evet sırküpü olan şu kutsal evi, sırlarını onun kulağına söylüyordu. Her şeyi bilen Fauchelevent bir yandan da, bunları gizliyordu. İşte bu da onun becerisiydi. Bütün manastır onu ahmak sanıyordu. Bu da, dinsel atmosferde eşsiz bir erdemdi. Söz hakkı olan rahibeler ona çok güvenirlerdi. O çok şaşılası bir dilsizdi, bütün varlığı güven veriyordu. Üstelik çalışmaları da hiç aksamayan bir düzeni koruyordu. Yalnızca meyveliğin ve bostanın ihtiyaçlarını sağlamak için dışarı çıkardı. Onun böylesi tavırları da pek sevilirdi. Yine de Fauchelevent'in arkadaş olduğu iki adam vardı. Kapıcı ve mezarcı. Kapıcıdan ziyaret salonunun özelliklerini ve mezarcıdan gömülmenin sırlarını öğrenmişti. Böylece şu rahibelere ilişkin iki önemli bilgi sağlayabilmişti. Biri onların canları, ikincisi ise ölümleri.

Ama o yine de, bu bilgileri kendisine ayırıyor, bunlardan çıkar sağlamaya kalkmıyordu. Aslında bütün manastırın ona saygısı vardı. İhtiyar, topal, keskin fikirli olmayan, bir parça da sağır olan bu adamcağız çok erdemli sayılırdı. Onun yerine bir başkasını almayı düşünmezlerdi.

Fauchelevent Baba, rahibeyle konuştu. Kocadığından, hemen yorulduğundan dem vurdu. Hele şu son zamanlarda, romatizmaları da pek rahat vermiyordu. Güç bela yürüyordu. Bahçe de öyle büyüktü ki, bir gece önce ta sabahlara kadar kavunları soğuktan korumak için, üzerlerini örtmüş, hiç uyuyamamıştı. Ah bir yardımcı olsaydı! Bir kardeşi vardı. Rahibenin irkildiğini gören adam, kardeşinin kendisinden sadece bir yaş küçük olduğunu, onun da ihtiyar olduğunu ekledi. Fakat kardeşi kendisi gibi engelli değildi, hem çok da hünerli bir bahçıvandı. Kardeşini getirtse onunla beraber kalırlardı. Fakat kardeşinin

bir de torunu vardı. Küçük bir kız. Bu kızı da okulda eğitirler ve kim bilir belki bir gün, bu kız da saygıdeğer bir rahibe olma şerefine ulaşırdı.

Adam konuşmasını tamamlandığında, rahibe sordu:

«Bu akşama kadar bana sağlam bir demir çubuk getirebilir misiniz?»

«Ne için?»

«Kaldıraç niyetine kullanılmak üzere.»

«Elbette, Ana.»

Başrahibe, başka söz etmeden toplantının yapıldığı yandaki salona geçti. Fauchelevent bir başına kaldı.

3
MELEK ANA

Bir çeyrek saat olmuştu ki, başrahibe kapıda belirdi, ama dalgın gibiydi, oturur oturmaz hemen başladı:

«Fauvent Baba, siz kiliseyi bilirsiniz değil mi?»

«Evet bir kafesin arkasında ayinleri izliyorum.»

«Oradan bir taşı kaldırmak gerekiyor.»

«Ağır mı?»

«Mihrabın hemen önündeki mermer.»

«Ah, bunun için iki kişi olmalı!»

«Çok güçlü olan Miraç Ana size yardımcı olur.»

«Evet ama, ne olursa olsun, bir kadın hiçbir zaman bir erkek gibi güçlü olamaz.»

«Şu anda, size yardımcı olarak sadece bir kadını öneriyorum, o kadar.»

«Ah kardeşim olsa, o kadar güçlüdür ki!»

«Taşta bir halka var, kaldıraçla bu halkayı tutup, mermeri kaldıracaksınız.»

«Peki Ana, mahzeni açarım ama, sonraki buyruklarınız?»

«Size güvenebilir miyim, Fauvent Baba?»

«Ben buraya her emrinizi yerine getirmeye geldim.»

«Peki o halde, mahzen kapağı açıldıktan sonra, oraya bir şey indireceksiniz!»

Bir sessizlik oldu. Başrahibe, birkaç saniye düşündükten sonra her şeyi söylemeye karar vermiş gibi:

«Bu sabah rahibe analarımızdan birini yitirdik, matem çanını duymadınız mı?»

«Kulübemin olduğu yerden pek bir şey duymadım. Sizin zilinizi zor duydum, hem bu sabah rüzgâr o yönden esmedi.»

«Ölen Crucifixation Ana idi, bir azizeydi o. Hiç unutmam; birkaç yıl önce onun dua okuduğunu gören Madam de Bethime din değiştirdi.»

«Evet; buradan matem çanı duyuluyor, Ana.»

«Rahibe kardeşlerimiz, bu kutsal naaşı ölüler odasına götürdüler. Sizden başka hiçbir erkek o odaya girmemeli.»

Tam o sırada saat dokuzu çaldı, başrahibe hemen:

«Saat dokuzda ve günün her vaktinde, Tanrı'nın yüceliğine şükürler!» diye mırıldandı.

«Amin!»

Başrahibe biraz daha düşündükten sonra, sürdürdü:

«Yaşarken o Kutsal Ana, kişinin din değiştirmesini sağlıyordu. Ölümünden sonra onun tansıklar yaratacağına eminim.»

«Kuşkusuz, buna ben de inanıyorum Ana.»

«Ah, melekler gibi öldü. Son soluğunu verirken bizimle konuştu, sonra gülümsedi. Sanırım meleklere gülümsüyordu. Ah Fauvent Baba, daha inançlı olsanız ve o anda ölecek olan Kutsal Ana'nın yanında olsaydınız, o bacağınıza elini sürüp sizi iyileştirirdi. Ah, o doğruca cennete gitti.»

Fauchelevent bunun biten bir ölü duası olduğuna inanmıştı, tekrar:

«Amin,» dedi.

«Fauvent baba, ölülerin son arzularını yerine getirmek gerekir.»

Başrahibe, tesbih çekmeyi sürdürüp:

«Üstelik, o sadece bir ölü değil, bir azizeydi. Yirmi yıldır geceleri bir tabutta yatıyordu. Papa'dan özel izin almıştı.»

Kadın usulca tesbihini çekti ve ansızın:

«Fauvent Baba,» dedi. «Ölen kardeşimiz, o Kutsal Ana, yirmi yıldır yattığı o tabutla gömülecektir. Bu da onun uykusunun devamı olacak.»

«Doğru. O halde, ben o tabutu çivileyeceğim ve gelen tabut boş duracak?»

«Evet, dört rahibe daha size yardımcı olacak.»

«Tabutu çivilemek için mi?»

«Hayır, mahzene indirmeye.»

Fauchelevent, olduğu yerde sıçradı:

«Tabutu mahzene indirmek mi?»

«Demir kaldıracanız olacak ya!»

«Evet ama, bu yasak.»

«Kim yasakladı ki? İnsanlar. Tanrı yasaklamadı. Üstelik, ölünün son arzusu yerine getirilmelidir.»

«Peki ama, bu duyulacak olursa?..»

«Size güveniyoruz Fauvent Baba.»

«Size ölünceye dek sadık kalacağımı bilmelisiniz.»

«Böyle karar verildi. Ölen kardeşimizin arzusuyla onu kilisenin altındaki mahzene gömülmesine karar aldık. Düşünün Fauvent Baba, burada oluşacak tansıkları. Yüce Tanrım! Tarikatımız için ne bulunmaz bir mutluluk olurdu. Mezarlarda tansıkların gerçekleştiğine çok rastlandı.»

«Peki ama Ana, ya sağlık denetmeni, ya da komiser...»

«Tanrı'nın istemi karşısında, insanların hiç önemi yoktur, *Stat ceux dum volvitur orbis.*»

«Amin.»

Ne zaman Latince bir dua duysa, yaşlı bahçıvan «Amin» diyerek yakayı kurtarırdı.

Uzun süre konuşmayan birine herhangi bir dinleyici yeter. Güzel konuşma öğretmeni Gumnastoras, içinde birçok ikilemlerle, tasımlarla dolu halde tutukevinden çıktığı gün, rastladığı ilk ağacın önünde durdu, ona uzun bir nutuk çekti, kandırmak için çok gayret harcadı. Genel olarak sessizliğe bağlı olan, de-

posu ağzına kadar dolu Başrahibe ayağa kalktı, serbest bırakılan bir suyun coşkusuyla bağırdı:

«Benim sağımda Benoit, solumda Bernard var. Bernard kimdir? Chairvaux'un başrahibi. Onun doğrusunu gördüğü için Fontaines en Bourgogne, kutsanmış bir yerdir. Babasının adı Aléthe'ti. Chalon-sur-Saone piskoposu Guillaume de Champeaux tarafından rahip tayin edildi. Yedi yüz çömezi vardı, yüz altmış manastır kurdu. 1140 yılında, Sens Konsilinde, Abeilard'la Pierre de Bruys'i ve çömezi Henry'yi, bir de Apostoliques adını verdikleri başka bir şeyden yoldan çıkmışları yere devirdi. Arnaud de Brexe'i susturdu, Yahudilerin katili rahip Raoul'u afallattı. 1148'de Reims konsiline egemen oldu, Poitiers piskoposu Gilbert de la Porée'yi mahkûm ettirdi, Eon de l'Etoile'i mahkûm ettirdi, prenslerin uzlaşmazlıklarını çözümledi, kral genç Louis'ye doğru yolu gösterdi. Papa III. Eugéne'e öğüt verdi, Temple'ı düzeltti. Haçlı Seferlerini önerdi, sağlığında iki yüz elli tansık yarattı, bir günde otuz dokuz tansığa çıktığı oldu. Benoit Monte Cassino patriği; manastır kutsallığının ikinci kurucusu, Batı'nın Basilius'u. Onun tarikatı kırk Papa, iki yüz Kardinal, elli Patrik, bin altı yüz Başpiskopos, dört bin altı yüz Piskopos, dört İmparator, on iki İmparatoriçe, kırk altı Kral, kırk bir Kraliçe, evliyalar sırasına geçen üç bin altı yüz aziz yetişirdi, bin dört yıldır da süregidiyor. Bir yanda Saint Bernard, beride sağlık görevlisi! Bir yanda Saint Benoit, diğer yanda belediye müfettişi! Devlet, belediye, cenaze dairesi, kurallar, idare, bunların bizimle ne ilgisi var? Herhangi biri bize karşı takınılan tavrı görse öfkelenirdi. Tozumuzu İsa'ya vermeye hakkımız yok. Sizin sağlık daireniz İhtilal'in buluşudur. Polis komiserine bağlanan Tanrı; işte dünya bu hale geldi. Susunuz, Fauvent!»

Bu söz yağmuru altında Fauchelevent afalladı. Beriki sürdürdü:

«Manastırın cenazelerini gömme hakkından hiç kimsenin kuşkusu yok. Müthiş karışıklar zamanında yaşıyoruz. Bilinmesi gerekeni bilmiyorlar da, bilinmemesi gerekenden eminler. Kaba, dinsiz oldular. Bu çağda yüceler yücesi Saint Bernard'la 13.

yüzyılda yaşamış çocuk yürekli herhangi bir rahip olan, Yoksul Katoliklerin rahibi denilen Bernard'ı göremeyenler var. Bir bölümü XVI. Louis'nin idam sehpasıyla İsa'nın çarmıhını aynı tutarak günaha giriyor. XVI. Louis sadece kraldı. Tanrı'ya kulak verelim. Artık ne doğru kaldı, ne yanlış. Voltaire adını biliyorlar da, Sezar de Bus'ün kim olduğundan bihaberler. Oysa Sezar de Bus cennetliktir, Voltaire'se günahkâr. Son başpiskopos Périgord Kardinali Charles de Condren'in Bérulle'den sonra, François Bourgoin'ın Condren'den sonra, Jean François Senault'nun Bourgoin'dan, Sainte Marthe'ın babasının Jean-François Senault'dan sonra geldiğini bile bilmiyordu. Rahip Coton'un adını da, Oratoire'ın kuruluşuna önder olan üçlerden biri olduğu için değil de, Kalvinist kral IV. Henri'nin sövgülerine hedef olduğu için biliyorlar. Saint François de Sales'in halka şirin görünmesi, oyunda hilekâr davranması yüzünden. Sonra, dine sataşıyorlar. Niye? Çünkü kötü rahipler olmuştu. Gap piskoposu Saigittaire, Embrun piskoposu Salone'un kardeşiydi ve her ikisi de Mommol'un ardı sıra gitmişlerdi. Ne olur giderlerse? Martin de Tours'un aziz olmasına, hırkasının yarısını bir yoksula vermesine engel mi bu? Azizlere işkence ediyorlar. Gerçeklere arkalarını dönüyorlar. Karanlıklar huy edinildi. En vahşi hayvanlar kör hayvanlardır. Kimse cehennemi gerçekten düşünmüyor. Ey! Kötü ruhlu halk! Bugün 'Kral adına' demek, 'İhtilal adına' demektir. Artık ne dirilere, ne ölülere ne olacağı biliniyor. Kutsalca ölmek yasaklandı. Gömülme bir devlet işi oldu. Korkunç bir şey bu. II. Saint Léon özel iki mektup yazdı, biri Pierre Notaire'e, ikincisi de Vizigotlar kralına, ölüleri ilgilendiren konularda valilerin yetkisiyle imparatorun üstünlüğüyle savaşmak, onları yadsımak için. Châlons piskoposu Gautier, bu konuda Bourgogne dükü Othon'a meydan okuyordu. Eski yönetim de onunla işbirliği etti. Eskiden dünya işlerinde bile söz sahibiydik. Tarikatın lideri Citeaux rahibi, Bourgogne meclisinde doğal üyeydi. Ölülerimize istediğimiz gibi davranırız. Saint Benoit, her ne kadar 543 yılının 21 Martı'nın bir cumartesi günü İtalya'da Monte Cassino'da öldürüldüyse de, ölüsü Fransa'da, Saint-Benoit-sur-Lo-

ire denen Fleury manastırında değil mi? Bütün bunlar tartışılamaz. Koro rahiplerinden iğreniyorum, başrahiplerden nefret ediyorum, sapkınlık mezhebindekilere lanet ediyorum; fakat bunun tersini iddia edecek olanlardan daha da çok iğrenirim. Arnoul Wion'u, Gabriel Bucellin'i, Tritheme'i, Kauroticus'u, Dom Luc d'Achery'yi okumak yeter.»

Biraz düşünüp dua ettikten sonra, başrahibe bahçıvana sordu:

«Anlaştık mı Fauvent baba? Size güvenebilir miyiz?»

«Kesinlikle! Emirlerinize harfiyen uyacağım. Manastıra ne kadar sadık olduğumu bilirsiniz.»

«Tamam. Siz tabutu çivilersiniz, rahibe kardeşlerimiz kiliseye götürürler. 'Ölüler Duası'nı okuruz, daha sonra manastıra döneriz. Gece saat on bir, on iki suları, demir kaldıraçla gelirsiniz. Kilise de size yardım edecek. Miraç Ana ile dört rahibe daha olacak.»

«Peki ya 'Tövbe Duası'nı eden rahibe?»

«O duysa bile, başını çevirip size bakmaz. Zaten manastır rahibeleri için bu bir sır değil. Dışarıdan duyulmaması gerek.»

Biraz sessizlik oldu. Başrahibe sürdürdü:

«Dizinizdeki o çıngırağı çıkartın.»

«Kutsal Ana, çok güçlü bir kaldıraç gerekir, bahçede bunlar elimin altında. Fakat böyle güç gerektiren işler için size kardeşimi tavsiye ederim, o çok güçlüdür.»

«İşi mümkün olduğunca hızlı tamamlayın.»

«Evet ama hemen yapamam, engelli olduğumu biliyorsunuz. Ayağım aksıyor, bana bir yardımcı gerek.»

«Bu bir kusur sayılmaz. Tanrı'nın bir ihsanı. Ha, Fauvent Baba, saat gece on birde, kaldıraçla gelin. 'Ölüler Duası' gece yarısı edilir. Her şey birkaç saniyede sonuçlanmalı.»

«Elimden gelenden fazlasını yapacak, kendimi zorlayacağım, bağlılığımı belirtmek isterim. Dediğiniz gibi tabutu çivilerim, gece, on bir de kilisede olurum. Dört rahibe ve Miraç Ana da beni bekleyecekler. Mahzeni açıp tabutu indireceğiz. Ah keşke, iki erkek olsaydık. Neyse, ne yapalım idare ederiz. Mah-

zeni kapattıktan sonra bütün izler silinecek. Bunu istemediniz mi Ana?»

«Bir mesele daha var; levazım mağazasından yollanan boş tabut ne olacak?«

Biraz sessizlik oldu. Bahçıvan düşündü, başrahibe düşündü. Sonra Fauchelevent:

«Boş tabutu da mezarlığa gömeriz,» dedi.

«Boş halde mi?»

Fauchelevent beklenmedik bir karar almış gibi konuştu:

«Kutsal Ana, tabutu çivileyen ben olduğuma göre tabutu çiviler ve üstüne ölüler örtüsünü örterim, kimse açmaya kalkışamaz.»

«Evet ama, mezarcılar bunu taşırken, boş olduğunu anlamazlar mı?»

«Ah öyle ya? Hay kör şey...»

ihtiyar bahçıvan «şeytan» sözünü tamamlayamadı. Başrahibe kendisine aksice bakarak haç çıkarmıştı. Lafın yarısı, adamın boğazına takıldı. Hemen suçunu bağışlatmak için konuştu:

«Kaygılanmayın Ana, tabutu toprakla doldururum, bu da ona ağırlaştırır.»

«Haklısınız, güzel bir fikir, demek boş tabut işini de böyle çözdünüz.»

«Siz o işi bana bırakın.»

Başrahibenin acılı yüzü güldü. Adama gitmesi için izin verdi, ama bahçıvan kapıdan çıkmadan:

«Fauvent Baba,» dedi. «Yarın kardeşinizi bana getirin, küçük kızını da alsın. Sizden memnunum...»

4

JEAN VALJEAN'IN MANASTIRDAN ÇIKMAK İÇİN BULDUĞU ÇARE

Ayağı aksayanın yürümesi, körün göz kırpması gibidir; hedefe hemen ulaşamazlar ikisi de. Kaldı ki, Fauchelevent afallamıştı, bocalıyordu.

Fauchelevent acelesine rağmen, kulübesine tam çeyrek saat sonra döndü. İçeri giriyordu ki, Jean Valjean'ın Cosette'le şunları konuştuğunu duydu:

«Beni dinle küçük Cosette, buradan gitmek zorundayız, ama sonra tekrar buraya döneceğiz ve burada çok mutlu olacağız. Şu benim ihtiyar dostum seni bir sepete koyup dışarı çıkacak. Sen bir hanımın evinde gelişimi bekleyeceksin. Madam Thenardier'nin, seni yakalamasını istemiyorsan, sakın sesini çıkarma. Sadece söyleneni yap.»

Cosette yetişkin biri gibi başını eğdi.

Fauchelevent'in kapıyı açmasıyla Jean Valjean başını çevirdi. İhtiyar keyifli görünüyordu:

«Tamam,» dedi. «Mesele kolayca çözümlendi. Kardeşim olduğunuzu, sizi yardımcı olarak buraya almak istediğimi söyledim. İzin verdiler. Başrahibe yarın sizi torununuzla bekliyor. Küçük kızı da okula alacak. Kızı çıkarmak mesele değil, fakat sizi buradan nasıl çıkaracağız ki?»

«Siz onu sepetle götürün, sesini çıkarmaz, ona güvenirim.»

«Peki ama Madeleine Baba, sizi ne yapacağız ki?»

Uzun bir sessizlikten sonra ihtiyar haykırdı:

«Geldiğiniz yoldan çıkabilirsiniz?»

Jean Valjean bu öneriye deminki yanıtı verdi:

«Mümkün değil.»

Fauchelevent çenesini kaşıdı:

«Bir mesele daha var. Başrahibeye, boş tabutu toprakla dolduracağımı söyledim. Evet ama, ceset başka, toprak başka. Toprak kaydı diyelim, taşıyanlar bunu anlamazlar mı, bundan kuşkulanmazlar mı?»

Jean Valjean onu sayıklıyor sanmıştı, ilgiyle baktı.

Fauchelevent tekrar konuştu:

«Evet nasıl çıkacaksınız ki, bu iş yarından erken olmalı, başrahibe sizi yarın bekliyor.»

Sonra, konuğunun bir şey bilmediğini fark edip, ona her şeyi anlattı. Bunun manastıra vereceği bir hizmet karşılığı bir tür rüşvet olduğunu da ekledi. Yapacağı özel bir hizmet karşılığın-

da başrahibe kardeşini almaya ikna olmuştu. Bu arada Fauchelevent manastırda ölen olduğunda tabutu kendisinin çivilediğini ve mezarcıya da yardım ettiğini anlattı.

Başrahibe ondan çok önemli bir iş bekliyordu. Bu sabah ölen kutsal kadın son soluğunda kilise mahzeninde gömülme arzusunu bildirmişti. Oysa bu devlet tarafından yasaklanmıştı. Kolay değildi. Fauchelevent, başrahibeye bu işi yapacağı sözünü vermişti. Kadın da ona, kardeşini bahçıvan yardımcısı olarak alacağını ve torununu da okula yazdıracağını söylemişti. Fakat adamı görünmeden nasıl dışarı çıkaracaktı? Hem, bir de boş tabut işi vardı. Tabuta kimi koyacaklardı?

Jean Valjean'ın aklında bir ışık yandı, elini alnına atıp:

«Buldum!» dedi, «Boş tabuta koyacağınız birini.»

«Kimi?»

«Beni. Boş tabuta beni koyarsınız.»

«Yapmayın Madeleine Baba, şaka mı bu?»

«Hayır, ciddiyim. Benim için bundan emin bir çıkış yolu var mı?.. Fakat söyleyin bakalım, şu boş tabut nerede?»

«Ölüler salonunda.»

«Tabut benim gireceğim ölçüde mi? Tabutu kim çiviliyor?»

«Ben. Bu işi ben kendi başıma yaparım, ölen bir rahibe yani bir kadın olduğuna göre tabutun üstüne beyaz keten örtü serilir. Tabut tam size göre.»

Bu gece herkes uyuduktan sonra, beni o salonda saklar mısınız?»

«Hayır, sadece bu salonun yanında olan geniş bir dolap var ki, orada gereçlerimi saklarım, sizi orada bekletirim.

«Demek bütün gece ve bütün gün o dolapta bekleyeceğim, acıkırım.»

«Mesele değil, size bir şeyler getiririm.»

«O zaman gömülmeden birkaç saat önce, beni tabuta çivilersiniz.»

«Olamaz!..» diye bağırdı Fauchelevent.

Fakat bu yol Jean Valjean için o kadar korkunç değildi. O cezaevinde böylesi neler görmüştü. Tabut dar bile olsa, oraya sı-

kışabilirdi. Tutuklu için bir kaçış, hastanın tedavisi gibidir. O da iyileşebilmek için nelere göğüs germezdi ki? Tabuta kendisini koydurmak iş bile değildi onun için. O saatlerce nefesini tutabilirdi. Toulon'da denize atlayıp kaçtığında, saatlerce su altında kalmamış mıydı? Ölmeden, boğulmasını bilmek de Jean Valjean'ın hünerlerindendi.

Hem, içinde bir canlı bulanan bir forsa çaresi olduğu kadar, imparator önlemidir de. Rahip Augistin Castillejo'ya inanmak gerekirse, Charles Quint, tahttan ayrıldıktan sonra Plombes adlı kadını son kez görmek istediği zaman onu bu yöntemle Saint-Just manastırına sokmuş, sonra tekrar çıkartmıştı.

Fauchelevent bunlara hâlâ inanamıyordu:

«Peki ama, nasıl soluk alacaksınız?» diye sordu.

«Bulurum yolunu.»

«Aman Tanrım! Tabutta çiviliyken soluk alabilmek. Aklıma gelmesi bile kanımı donduruyor!»

«Bir matkabınız yok mu? Tabutta birkaç delik açarsınız olur gider.»

«Peki, ya öksürecek ya da aksıracak olsanız?»

Jean Valjean kararlıca:

«Firari biri, ne öksürür, ne de aksırır, buna hakkı yoktur! Dostum, hemen karar vermeliyiz, ya burada yakalanırım ya da tabutla buradan çıkarım.»

Kedilerin bir özellikleri vardır aralık kapıların önünde duraksarlar, ne içeri girerler, ne de dışarı çıkarlar. Çoğu zaman insanoğlu da hayatının önemli karar anlarında böyle davranır. Ya alınyazısının kendisini çiğneyip ezmesine rıza gösterecek, ya da tehlikeyi göğüsleyip, meçhule atılacaktır! Fauchelevent de hemen karar alamayan tiplerdendi, fakat Jean Valjean'ın kararlı ve sakin tutumundan etkilendi.

«Haklısınız,» dedi, «başka çare olmadığına göre...»

«Beni tek heyecanlandıran, mezarlıkta olacaklar.»

Fauchelevent, heyecanla haykırdı:

«Beni dert etmeyin! Benim işim bu. Sizi mezardan hızla çıkarmanın çaresini bulurum. Mezarcı Mestienne Baba benim iyi

arkadaşım. Onun işi cesetleri toprağa gömmek, ben de onu parmağımda oynatırım. Bakın nasıl olur, ben de tabutun ardından mezarlığa girerek, cebimde çekiç, bıçak-makas ve kıskaç götürürüm. Sizi toprağa indirecekler. Rahip dua eder, haç çıkarır, üzerinize okunmuş sular serper ve gider. Tabut taşıyıcılar da orada uzun süre oyalanmazlar. Ben Mestienne Baba ile yalnız kalırım. Adam şarabı çok seviyor, genellikle yarı ayıktır. İki tercihten biri, ya o içti ve sarhoş, ya da henüz içmedi. Eğer içmediyse, onu hemen köşedeki «Taze Ayva» içkievine götürür, birkaç kadeh şarap ısmarlarım. Birkaç dakika sonra, Mestienne Baba, masanın altında horlamaya başlar. Ben de adamın cebinden izin kartını alır, tekrar mezarlığa giderim. Eğer o daha önceden sarhoş ise 'üzme kendini arkadaş, ölüyü ben gömerim,' derim. O da çıkıp gider, ben de sizi hemen oradan çıkartırım.»

Jean Valjean ona elini uzattı, Fauchelevent coşkuyla onun elini sıktı.

«Anlaştık Fauchelevent Baba, işler yolunda gidecek...»

Fauchelevent Baba içinden şöyle geçirdi:

«Aman Tanrım! Umarım bir aksilik çıkmaz! Yoksa battık.»

5
SARHOŞLUK ÖLÜMSÜZLÜK DEĞİLDİR

Ertesi gün akşam vakti, eski tarz bir cenaze, beyaz örtülü bir tabutla cenaze arabasında gidiyordu. Peşinde bir rahiple, kırmızı başlık giymiş yamağı yürüyorlardı. Gri giysili iki cenaze taşıyıcısı da geliyordu. En geriden de işçi kılıklı engelli bir ihtiyar onları izliyordu. Bu kafile, Vaugirard mezarlığı yolunda ilerliyordu. En gerideki adamın cebinden bir çekicin ve bir kıskacın ucu görünüyordu.

Vaugirard mezarlığı Paris'in diğer mezarları gibi değildi. Kurallarının farklılığı bir yana, diğer mezarlıklarda olmayan bir avlu kapısı, bir de ufak kapısı vardı. Bu kapılardan birine «araba-

lar kapısı», diğerine «yayalar kapısı» denirdi. Benedictine rahibelerinin buraya gömülmeye hakkı olduğuna, değinmiştik. Bu nedenle mezarcılar, yaz akşamları ve kış geceleri, geç vakitlere değin çalışmak zorunda kalırlardı. Fakat o yıllarda, Paris kapıları gün batımında kapanırdı. Vaugirard mezarlığı da bu geleneğe uymak zorundaydı. Araba kapısıyla yaya kapısı yan yana iki parmaklıktı. Mimar Perronet'nin yaptığı bu küçük evde mezarlığın kapıcısı kalırdı. Gecleyin bir mezarcı gecikirse tek çaresi, belediyenin kendisine verdiği mezarcılık kartını kapıcıya göstermekti. Yoksa oradan çıkamazdı. Ya da on beş frank ceza öderdi.

Aynı zamanda bu mezarlık artık antik bir kalıntıydı. İyice köhnemişti; çiçekler solmuş ve yok olmuş, parmaklıklar paslanmıştı. Kentsoylular bu fukara mezarlığa gömülmek istemezlerdi. Onlar Pere Lachaise mezarlığını seçerdi. Orada sonsuza dek uyumak büyük lükstü. Orada incelik göze çarpıyordu. Vaugirard mezarlığı, eski Fransız bahçesi tarzında ekilmiş saygıdeğer bir avluydu: Düz yollar, şimşirler, mazılar, çobanpüskülleri, ihtiyar selvilerin altında eski mezarlar, çok uzamış otlar. Akşamlar burada epey hazin olurdu. Çok keder veren hatlar göze çarpardı burada.

Beyaz örtülü ve üzerine siyah bir haç çizili tabut, mezarlığın kapısına geldiğinde, güneş daha batmamıştı. Kafilenin en gerisinde yürüyen engelli adam, dostumuz Fauchelevent'ti.

Manastırda ölen rahibenin mahzene gömülmesi, Cosette'in sepetle bahçeden dışarı çıkarılması, Jean Valjean'ın ölüler salonuna girmesi, her şey sorunsuz çözümlenmişti.

Bu arada şunu da ekleyelim ki, hemşire Crucifixion'un manastırın mihrabının altına gömülmesi bizim için çok önemsiz bir suçtur, görevle ilgili suçlardan. Rahibeler bunu yaparken tedirgin olmadıkları gibi, vicdanlarınca aklanmışlardı. Manastırda «idare» dedikleri otoriteye karışmadır salt, her zaman tartışabilecek bir şey bu. Önce kural; yasaya gelince, o sonraki iş. Ey insanlar, istediğiniz kadar yasa yapın fakat onları kendinize saklayın. Caesar'a ödenen geçiş parası, sadece Tanrı'ya öde-

nen geçiş parasının kalıntısıdır. Bir ilkenin yanında bir prens hiçtir.

Fauchelevent cenaze arabasının arkasında toppallıyordu, çok memnundu. Giriştiği her iki gizli iş, iki hile, biri rahibelerle, diğeri Mösyö Madeleine'le, biri manastır için, diğeri ona karşı olan çifte hilebazlığının her ikisi de başarıya ulaşmıştı. Jean Valjean'ın sessizliği, başkalarına da bulaşan güçlü sessizliklerdendi. Fauchelevent artık başarıdan emindi. Bundan sonra yapılacak olan hiçti. İki yıldır o işe yaramaz, tombul yanaklı, babacan Mestienne Baba'yla gönlünce oynuyordu. İstediğini yapıyordu ona. Canının istediği gibi onun başını süslüyordu. Mestienne Baba'nın başı, Fauchelevent'in yaradılışına uygundu. Fauchelevent'in huzuru eksiksizdi.

Cenaze topluluğu mezarlığa giden yola girince, Fauchelevent hoşnutça cenaze arabasına baktı; kocaman ellerini oğuşturup kendi kendine kısık sesle: «Aman, ne hoş bir oyun oldu!» dedi.

Tabut mezarlığın korkuluğu önünde durdu. Gömme iznini göstermeleri gerekti. Cenazeci mezarlık kapıcısıyla görüştü ve derken Fauchelevent o güne değin görmediği birinin hemen arkasında durduğunu fark etti; sordu:

«Kimsiniz?»

Adam yanıtladı:

«Mezarcıyım.»

«Peki ama nasıl olur, buranın mezarcısı Mestienne Baba değil mi?»

«Evet, o idi.»

«İdi mi? O da ne demek oluyor?»

«Öldü!»

Fauchelevent, beyninden vurulmuş gibi oldu. Hiç de beklemediği bir şeydi bu. Ama neden sanki bunca şaşmıştı ki, mezarcılar da ölmezler mi? Aptalca söylendi:

«Ama, bu mümkün değil!»

«Oldu ama.»

Fauchelevent ölü bir sesle tekrarladı:

«Mezarcı Mestienne Baba idi...»

«Evet ama artık değil. Napoleon'dan sonra iktidara XVIII. Louis geldi. Mestienne'den sonra da Gribier var. Hey adamım, ismim Gribier.»

Fauchelevent bembeyazdı, şaşkınca o Gribier'ye bakakaladı. Yeni mezarcı kısa boylu, ölü yüzlü bir adamdı. Mezarcılık işine girmek zorunda kalan bir eczacıya benziyordu.

Fauchelevent'in kendisini toparlaması fazla sürmedi:

«Ah Tanrım! Ne garip şeyler oluyor. Mestienne Baba öldü ha! Tanrı rahmet eylesin, ama bak işte küçük, Lenoir Baba yaşasın. Lenoir Baba'nın ne olduğunu bilir misiniz dostum? Bu saf Suresne şarabı, kırmızı şarap. Ya, demek öldü şu zavallı Mestienne, kendisiyle iyi arkadaşımdı. Üzüldüm doğrusu, fakat seni de pek sevdim kardeş. Bundan böyle seninle iyi dost oluruz. Haydi gel, tanışma onuruna birer kadeh tokuşturalım.»

Adam yanıtladı:

«Ben okumuş adamım, dördüncü sınıfa kadar okudum, ağzıma içki sürmem.»

Fauchelevent neye uğradığını bilemedi, daha da fazla topallıyordu fakat bu kez artık kederden topallıyordu. Mezarcı onun önünden yürüyordu. Fauchelevent onun genç olmasına karşın, yaşlı görünen tiplerden olduğunu düşündü, sıska olmasına karşın çok da güçlü olduğu belliydi.

Fauchelevent karara varmış gibi:

«Hey adamım,» diye seslendi, «ben de manastırın mezarcısıyım.»

«Ya, öyleyse meslektaşız.»

Çok uyanık olan Fauchelevent adamın kolay lokma olmadığını sezmişti. Kendi kendisiyle homurdanırcasına söylendi:

«Ya, demek şu biçare Mestienne de öbür dünyaya göçtü ha...»

«Evet, vakti gelen gider. Bu işler böyledir.»

Fauchelevent, «Yüce Tanrım!» diye söylendi.

Adam keskin bir sesle:

«Tanrı ha!.. Filozoflara göre 'Sonsuzluk Baba,' Jakobenler için o 'Üstün Varlık'tır.»

Fauchelevent fısıldarcasına:

«Seninle arkadaş olmak isterdim,» dedi.

«Arkadaşız ya. Sen köylüsün, ben de Parisli.»

«Evet, ama beraber kadeh tokuşturmadan, ben kimseyle arkadaş olamam. Kadeh boşalınca kişi arkadaşına kalbini açar. Haydi beni kırma kardeş, gel birkaç kadeh atalım.»

«Mademki ısrar ediyorsunuz olur, ama önce iş, sonra eğlence...»

Fauchelevent, «Yüce Tanrım! Mahvoldum!» diye düşündü.

Mezarcı tekrar konuştu:

«Hey Köylü, bakmak zorunda olduğum yedi çocuğum var benim. Onlara yiyecek gerek, ben içemem!.. Onların açlığı, benim yapacaklarımın düşmanı olur.»

Cenaze arabası rahibelere ayrılan bölümün köşesini döndü. Fauchelevent usulca yürüyordu, ne yazık ki cenaze arabasının yürümesine engel değildi. Neyse ki, nemli toprak yüzünden tekerlekler çamura batıyordu.

Bahçıvan tekrar mezarcıya sokuldu:

«Ah, şu köşedeki meyhanede bir Arghenteuil şarabı var, nefis, inanın.»

Yeni mezarcı, ağırbaşlıca:

«Bak kardeş, aslında ben mezarcı olacak biri değildim ya, alınyazının acı bir oyununa geldik. Kapıcı olan babam, benim yazar olmamı istedi, beni okuttu. Fakat borsada para kaybetti, ben de edebiyattan vazgeçmek durumunda kaldım. Yine de genel mektupçuyum.»

Fauchelevent hemen umutlanmıştı:

«Ya demek mezarcı değilsin ha?» diye sordu.

«Mektup yazmanı olmam mezarcı olmamı engellemez. İki işi birden yapıyorum...»

Fauchelevent:

«Hadi, içelim.»

Bu arada bir ayrıntıyı açıklamak zorundayız, bahçıvan içme-

yi öneriyor, ama şarabın parasını kimin vereceğini söylemiyordu...

Mezarcı, onurlu bir gülümseyişle sürdürdü:

«Yemek gerekir. Mestienne Baba, ölünce ondan boşalan yere geçtim. Okumuşluk insanın beyefendi olmasına sağlar. Ne yapalım, el emeğine kol emeğini de ekledim. Sévres Sokağı köşesinde mektupçuluk ederim. Küçük bir işim var orada. Bildiniz mi, şemsiye satılan yerde? Kızıl Haç, aşçı kadınlar, hep bana yazdırırlar. Sabahları aşk mektupları yazıyor, akşamları mezar kazıyoruz. İşte köylü, hayatım böyle geçip gider...»

Araba giderken mezarların olduğu kısma yaklaşmıştı. Perişan halde olan Fauchelevent alnında biriken terleri elinin tersiyle sildi. Mezarcı konuşuyordu:

«İki patrona hizmet etmek zor iş. Çukur kazmak yoruyor. İkisinden birini seçmen gerekir; ya kalem, ya kürek.»

Cenaze arabası durdu.

Rahip ve yardımcı çocuk arabadan indiler.

Önlerinde kazılı bir çukur vardı.

6
TAHTALAR ARASINDA

Tabuttaki, bildiğimiz gibi Jean Valjean'dı.

Jean Valjean tabuta kendi rızasıyla girmişti. Nefes alacak cesareti yoktu. O, Fauchelevent'e ve onun arkadaşı Mestienne Baba'ya güveniyordu. Sanki ölülerin rahatı Valjean'ın ruhuna girmişti. Emindi. Bu arada yine de tabutun içinde, ölümle oynadığı o müthiş oyunun bütün evrelerini izliyordu.

Fauchelevent kendisini tabuta çiviledikten sonra kollar tarafından yukarı kaldırıldığını hissetti, daha sonra bir arabaya konduğunu hissetti.

Taşların sesinden, Austerlitz Köprüsünden geçtiklerini sezdi ve daha sonra mezarlığa girildiğini de fark etti.

Tabutun yine el üstünde kaldırıldığını hissetti ve bir ip bağlayarak onu çukura indirdiklerini sezdi.

Derken sersemledi, mezarcı tabutu çukura düşürmüştü, kısa bir baygınlıktan sonra toparlandı. Saçlarına kadar ürperdi.

Ağır bir ses yükseldi, Latince dualar edildi, bir çocuk sesi yanıt verdi: «De profundis.»(*)

Aynı ses, Latince bir şeyler söyledi.

Çocuk aynı dilde yanıtladı.

Derken hafif bir ıslaklık duydu. Herhalde tabutuna kutsanmış su serpmişlerdi. Deliklerden süzülen su adamın üstünü ıslattı.

Şöyle düşündü. «Birazdan çilem biter. Rahip gittikten sonra Fauchelevent mezarcıyı meyhaneye götürüp, içirir, daha sonra kendi başıma döner ve ben de buradan kurtulurum. Hepsi, hepsi, bir saat içinde sonlanır.»

Ağır ses Latince: «*Bequiscat in pace*»(**) dedi.

Çocuk: «Amin» dedi.

Jean Valjean kulak kesildi, uzaklaşan ayak sesleri duydu: «Oh gittiler, yalnızım,» diye söylendi.

Derken gökgürültüsüne benzeyen bir ses duydu.

Bir kürek toprak tabutun üzerine düştü.

Hava aldığı deliklerden biri tıkanmıştı.

İkinci, üçüncü ve dördüncü kürek toprak tabutu kapladı.

En güçlü insanı bile zorlayan şeyler vardır; Jean Valjean kendinden geçti.

7
KARTI KAYBETMEK NE DEMEK?

Jean Valjean, bayıldığında olanlar neydi? Rahip, cenazeci çocuk ve arabacı oradan gittikten sonra, Fauchelevent mezarcının küreğine davrandığını gördü.

İşte o an bir karar aldı.

(*) *De profundis:* Derinliklerden.
(**) *Bequiscat in pace:* Huzur içinde yat.

Çukura indi ve kollarını birleştirip mezarcıya seslendi:

«İçkiler benden.»

Mezarcı, ona şaşkınca baktı:

«Efendim?»

«Arghenteuil şarabının parasını benim vereceğimi söylüyorum.»

«Başka işin yok mu?» dedi mezarcı.

Kürekle tabutun üstüne toprak atmaya başladı. Fauchelevent acının verdiği bir cesaretle:

«Kardeş, işi sonra beraber yaparız,» dedi. «Gecikmeyelim, meyhane birazdan kapanır.»

Mezarcı küreği tekrar toprağa daldırdı. Bahçıvan tekrarladı:

«Hesaplar benden,» diyerek mezarcıyı kolundan çekiştirdi... İçinden de «Ya içtikten sonra kafayı bulup sızmazsa» diye geçirdi.

Mezarcı onu eliyle kıyıya itti:

«Madem ısrar ediyorsun, tamam, ama işimi yapmadan bir adım atmam. Şu mezarı kapatalım, sonra içeriz.»

Fauchelevent adamın bir kürek toprak daha attığını görünce boğulurcasına:

«Canım, hesaplar benden olduğuna göre, niye gelmiyorsun ki?»

Mezarcı küreğine abandı:

«Evet ama, gece soğuk çıkar, ölü açıkta kalıp üşümesin, onu yerine koyalım gideriz.»

Derken, eğilen adamın cebi aralanmıştı. Fauchelevent gözünü adamın cebinde sallanan o giriş kartına dikti. Kafasında bir ışık yandı, iyi bir şey bulmuştu. Mezarcı fark etmeden adamın arkada kalan ceket cebine elini koydu ve sezdirmeden çekip aldı.

O sırada mezarcı dördüncü kürek toprağı atıyordu.

Tam beşinci küreği almak için eğilmişti ki, Fauchelevent o zaman aklına gelmiş gibi pat diye sordu:

«Kartınız var mı?»

«Ne kartı?»

«Giriş kartı. Birazdan gün batacak, mezarlık kapısı kapanacak, nasıl çıkacaksınız ki?»

«Ha o kart... bakayım, cebimdeydi.»

Mezarcı ellerini cebine attı, boş çıkardı, bütün ceplerini, para kesesini aradı, yok... sonra acı bir çığlık attı:

«Eyvah! Kartımı almayı unuttum, on beş frank ceza ödeyeceğim.»

«Vay canına! Az para değil dostum, ne yapsak ki?»

Mezarcı elindeki küreği düşürdü.

Fauchelevent onun omzunu sıvazladı:

«Kendine gel kardeş, ne yapalım, dünyanın sonu değil ya! Fakat on beş frank da az para değil. Ama sen bu işte yenisin, ne de olsa çok gençsin. Bense bu işin ustasıyım, çareleri bana sor. Sana bir tavsiye. Birazdan güneş batacak, baksana ufuklarda epeyce alçaldı, beş dakika sonra mezarlık kapanır.»

«Evet,» dedi mezarcı.

«Beş dakika içinde mezarı kapatman olanaksız. Kapı kapanmadan çıkmayı başaramazsın, işte o zaman yandın, on beş franklık cezayı vermek zorundasın.»

«Ah, ne yapmalı!»

«Dinle arkadaş, vaktin var, evin neredeydi?»

«Buraya yirmi dakika çeker, kapılardan birine yakın, Vaugirard Sokağı, 87 numara.»

«Haydi, hemen koşarsan vaktinde yetişirsin. Parmaklığı geçer geçmez evine koş, kartını al gel. Kapıcı sana kapıyı açar. Kartı göstereceğine göre sen de ölünü gömersin. Ben de burada tabutun başında beklerim, ne olur ne olmaz...»

«Yaşa be!»

«Haydi koş, vakit kaybetme!»

Mezarcı şükranla onun elini yakaladı ve koşarak gitti.»

Adam görünmez olunca Fauchelevent onun ardından bir süre baktı. Sonra hemen çukura indi, makasıyla tabut tahtalarından birini açtı, gün batımında bembeyaz bir yüz gördü. Jean Valjean'ın gözleri kapalıydı.

Fauchelevent'in saçları dikildi. Neredeyse tabutun üstüne düşecekti: «Aman Tanrım! Ölmüş!» diye söylendi.

Jean Valjean hareketsizdi.

İhtiyar bahçıvan dövünmeye başladı:

«Aman Tanrım, işte ben de onu ölümün kucağına atarak kurtardım!»

Sonra sanki birisinden hıncını çıkarmak gerekirmiş gibi yüksek sesle yakındı:

«Ah Mestienne Baba, ölecek vakti buldun! Ne diye öldün! Senin ölümün arkadaşımın ölümüne yol açtı. Ah Tanrım, melek gibi adam öldü! Ah, beni kurtarmak için kendini tekerleklerin altına attığı günü asla unutmam. Onun gibi bir adamın, böyle körü körüne ölmesi ne feci! Evet ama, o da sanki niye şu manastıra geldi ki. Ah Madeleine Baba, Madeleine Baba, Mösyö Madeleine. Beni duyuyor musunuz? Benim başıma gelenler de başka felaket, beni yine kurtarmak zorundasınız!»

İhtiyar adam dövünmeye başladı.

Bu sırada bir gıcırtı duyuldu, mezarlığın kapanan kapısıydı.

Birden Fauchelevent gördüklerine inanamadı, Jean Valjean, gözlerini açmış şaşkınca bakıyordu.

Ölü görmek korkunçtur, ama dirilen ölü, daha da korkunç. Fauchelevent hemen bembeyaz kesildi, neredeyse kalbi duracaktı. Karşısındaki ölü mü, canlı mı, bilemedi.

Sonra onun konuştuğunu duydu:

«Dalmışım.»

Jean Valjean doğruldu.

Fauchelevent diz çöküp ellerini kavuşturdu:

«Yüce Tanrım, ne çok korktum!»

Daha sonra sevinçle bağırdı:

«Madeleine Baba! Madeleine Baba!»

Sadece bayılan Jean Valjean, havayı hissedince ayılmıştı.

Büyük sevinçler korkunun bir tepkisi gibidir.

Yaşlı bahçıvanın da kendisine gelmesi vakit aldı. Sayıklarcasına konuşuyordu:

«Ya, ölmediniz ha! Oh, ne kadar akıllısınız, size güvenece-

ğimi biliyordum. Demin sizi gözleriniz kapalı görünce, yandın Fauchelevent, o öldü diye çok korktum, fakat artık dirildiniz. Ya ölseydiniz, ne yapardım? Hele şu küçük kız, onu yanında bıraksam manav kadın şaşakalırdı!»

Jean Valjean:

«Üşüdüm,» dedi.

Fauchelevent hemen aklını başına topladı:

«Hemen gidelim,» dedi.

Cebinden küçük bir konyak şişesi çıkarıp Jean Valjean'a uzattı. Konyak adamın toparlanmasına yardım etti, ihtiyar bahçıvan da birkaç yudum içti ve telaşla tabutu tekrar çiviledi. Üç dakika sonra mezardan çıktılar.

Fauchelevent mezarcının uzun süre gelemeyeceğini biliyordu, bütün gece gelemezdi, hâlâ kartını arıyor olmalıydı.

Biri küreği, diğeri kazmayı aldı ve boş tabutu hemen gömdüler.

Çukur dolduğunda Fauchelevent:

«Haydi küreği götürün, kazma bende kalsın,» dedi.

Karanlık çökmüştü.

Jean Valjean güçlükle yürüyordu, soğuktan her yanı tutulmuştu. Damarlarındaki kanı donmuş gibiydi. Ama hemencecik toparlandı.

Cenaze arabasının geçtiği yollardan geçip kapıya yaklaştılar. Fauchelevent mezarcının kartını kutuya attı, kapıcı ipi çekip kapıyı açtı, çıktılar.

Fauchelevent:

«Tanrı'ya şükürler olsun, ne güzel düşündünüz Madeleine Baba,» dedi. «Artık kurtuldunuz.»

Vaugirard kapısından çıktılar. Bir ara Fauchelevent, arkadaşına:

«Madeleine Baba,» dedi «sizin gözleriniz daha keskin. Bana 78 numarayı gösterin.»

«Tam önündeyiz,» dedi Valjean.

Fauchelevent bir elinde kazma, diğerinde kürek kapıyı çaldı.

Çatı katından bir ses duyuldu:

«Girin.»

Bu, Gribier'in sesiydi.

Fauchelevent kapıyı itti. Mezar kazıcısının evi de bütün o yoksul evleri gibi eşyasız ve karmakarışık bir mezbeleydi. Belki bir tabut olabilecek bir tahta sandık dolap niyetine kullanılıyor, bir yağ çanağı yıkama leğeni olarak kullanılıyordu. Yatak yerine bir saman yığını, bir ot minder vardı. Zemin taşları iskemle ve masanın yerine geçiyordu. Bütün bu yoksul ev sanki bir zelzeleden izler taşıyordu. Sanki demin burada şiddetli bir sarsıntı olmuştu. Kapaklar yerinden oynatılmış, pılı pırtı karmakarışık halde savrulmuştu. Bir köşede sıska bir kadın ve bir yığın çocuk birbirlerine sokulmuşlardı. Yere atılan testi kırılmış, ana ağlamış, çocuklar herhalde epeyce dövülmüşlerdi. Bu fukara oda deminki uzun bir araştırmanın izlerini taşıyordu. Şu kesin ki, kartını yitirmekten perişan olan mezarcı odada kartını boşuna aramıştı. Bakmadık yer bırakmamış ama bulamamıştı.

Fakat Fauchelevent'in başarısının bu üzücü yanını fark edemeyecek kadar acelesi vardı.

«Küreğinle kazmanı getirdim,» dedi.

Gribier ona şaşkınca baktı:

«Sen misin?»

«Evet, kartınızı buldum, kapıcı kutusuna attım, yarın sabah alın. Ben de işiniz yarım kalmasın diye ölüyü gömdüm ve gereçlerinizi getirdim. Kapıcı size kartınızı verir, böylece on beş frank cezadan kurtulursunuz.»

Gribier'in sevinçten ağzı kulaklarına vardı:

«Sağol arkadaş,» dedi, «gelecek sefere içkiler benden.»

8
SORGUDAKİ BAŞARI

Bir saat sonra, koyu karanlıkta iki erkek ve bir küçük kız çocuğu Petit Picpus Sokağının 62 numaralı kapı tokmağını çaldılar.

Bunlar Fauchelevent, Jean Valjean ve Cosette idi.

Adamlar manav kadında kalan kızı almışlardı. Cosette manav kadının evinde kaldığı yirmi dört saat içinde tek kelime etmemiş, sessizce titremişti. Ne bir şey yemiş, ne de uyumuştu. İyi kalpli manav kadının bütün sorularına acılı dolu bir bakışla yanıt vermişti. Cosette son iki gündür olanlardan hiç söz etmemişti. Zavallı kız, dara düştüklerinin farkındaydı. «Sessiz durmasının» gerekli olduğunu çok iyi biliyordu. Ona «Bir şey söyleme» denmişti, o da buna uyuyordu. Korku dilsizleştirir. Üstelik kimse bir çocuk kadar sır tutamaz.

Ama yine de, korkuyla geçirilen yirmi dört saatten sonra Jean Valjean'ı tekrar karşısında bulan çocuk, o kadar sevinçle bağırmıştı ki, onu duyan bir insan, kızın ne kadar rahatladığını anlardı.

Manastırda uzun yıllardır kalan Fauchelevent, parolaları bilirdi. Kapılar önünde açıldı.

İşte böylece Jean Valjean'ı manastırdan çıkarma işini de halletmiş oluyordu.

Başrahibeden buyruk alan kapıcı, kapıyı açarak yeni gelenleri başrahibenin odasına gönderdi.

Başrahibe elinde tesbihiyle onları bekliyordu. Yanında, söz hakkı olan rahibelerden biri vardı. Tek bir mum salonu aydınlatmaya çalışıyordu. Başrahibe Jean Valjean'ı baştan ayağa inceledi, sordu:

«Bahçıvanımızın kardeşi siz misiniz?»

Fauchelevent yanıtladı:

«Evet, Ana.»

«Adınız nedir?»

Yine Fauchelevent yanıtladı:

«Ultime Fauchelevent.»

Sahiden yıllar önce ölen kardeşinin adı böyleydi.

«Nerelisiniz?»

«Amrens civarından, Picquigny.»

«Kaç yaşındasınız?»

Fauchelevent yine kardeşinin yerine yanıtladı:

«Elli.»

«İşiniz nedir?»

«Bahçıvan.»

«Hıristiyan mısınız?»

Fauchelevent yanıtladı:

«Ailemizde herkes Hıristiyandır.»

«Küçük kız sizin mi?»

«Evet, Ana.»

«Siz onun babası mısınız?»

«Hayır, dedesiyim.»

Söz hakkı olan rahibe, başrahibeye yanaştı ve usulca:

«Güzel konuştu,» dedi.

Başrahibe, Cosette'e ilgiyle baktı ve yarım sesle diğer hemşireye:

«Kız çirkin olacak,» dedi.

Rahibelerin ikisi de, bir süre usul sesle konuştular, daha sonra başrahibe bahçıvana:

«Fauvent Baba,» dedi, «kardeşinizin dizine bağlaması için size bir çıngırak daha vereceğiz.»

Ertesi gün bahçede iki çıngırak sesi vardı. Rahibeler duvaklarını aralayarak bahçeye bakma cesaretini gösterdiler. Fauvent'in yanı sıra başka bir erkek de bahçeyi kazıyordu. Rahibeler şaşkındı. Öyle ki disiplini bozarak: «Bu da bahçıvan yardımcısı,» diye fısıldaştılar.

Jean Valjean, Ultime Fauchelevent adıyla manastırda bahçıvan olarak işe başladı.

Cosette'in okula alınmasına yol açan şey, başrahibenin «Çirkin olacak,» demesiydi.

Manastırda ayna bulunmazdı, ama yine de kendilerini güzel sanan kızlar, rahibe olmayı o kadar içtenlikle istemezlerdi. İşte bundan dolayı manastıra bir rahibe daha kazandırmak isteyen hemşireler, Cosette'in çirkin olacağı kararına varmışlardı.

Bütün bu macera, ihtiyar Fauchelevent'e epeyce saygınlık kazandırdı. Himayesine aldığı Jean Valjean'ın minnetini kazandı, kartını bulup yerine mezar kazdığı için mezarcı Gribier ondan çok memnun kaldı. Manastırda saygınlığı çoğalmıştı, o

saygıdeğer rahibenin kilise altındaki mahzene gömülmesine yardım ettiğinden Başrahibenin iyice gözüne girdi. Manastırdaki rahibeler Fauchelevent'e büyük minnet duydular. O artık hizmetçilerin en güvenileni, bahçıvanların en değerlisiydi. Öyle ki piskoposun manastırı ziyaretinde başrahibe biraz övünerek bu konuyu Monsenyöre açtı. Piskopos da, bu olaydan, Kral'ın kardeşi Monsenyör'un rahibi olan M. De Larik'e söz etti. Daha sonraları Reins piskoposu olacak M. De Laril kardinal olduğunda bu haber ta Roma'ya kadar yayıldı.

O zamanki Papa Leon VII, Paris'teki bir yakınına yazdığı mektupta:

Duyduğum kadarıyla, Paris'teki manastırlardan birinde çok dindar bir Hıristiyan olan saygın bir bahçıvan varmış. Fauvan adındaki bu adam, rahibelere unutulmayacak hizmetlerde bulunmuş.

Fakat Fauchelevent bu başarısının yankılarını duyamadı, o manastırın bahçesinde görevini sürdürdü.

Toprağı kazdı, belledi, işledi. Geceleri dondan korumak için kavunlarını camlar altında gizledi, meyveleri aşıladı. Bu bakımdan bir benzerlik kurabiliriz, o da tıpkı Durhan ve Surrey'deki ödül kazanan bir sığır gibi utkusunu bilmeden yaşadı.

İllustrated London News gazetesinde fotoğrafı yayınlanan «Boynuzlu hayvanlar arasında birinciliği kazanan öküz» adlı yazısının çıktığından habersiz hayvan otlakta otlamasını nasıl sürdürdüyse, Fauchelevent de hayatını öylece sürdürdü.

9
MANASTIR-OKUL

Manastır okuluna giren Cosette susmayı sürdürdü. Aslında o kendisini Jean Valjean'ın kızı biliyordu. Hem fazla bir şey bilmiyordu, ne anlatacaktı ki? Değindiğimiz gibi, acılar çocukları susmaya alıştırır. Cosette o kadar acı çekmişti ki, değil konuş-

mak, zaman zaman soluk almaktan bile çekinirdi. Kaç kez, tek bir laf nedeniyle dövülmüştü. Jean Valjean'ın himayesine girdiğinden beri, kendisini bir parça güvende hissediyordu ki, bu olaylar onu daha da korkuttu. Ama manastırda ferahladı. Oraya hemen alıştı. Şu var ki, Gorbeau harabesinde bıraktığı bebeği 'Catherine'i özlüyordu. Hem, bir kez Jean Valjean'a yakındı:

«Ah baba, bilseydim, onu getirirdim.»

Okulda pansiyoner olan Cosette, öğrencilerin formaların giymeye zorlandı. Jean Valjean kızın daha eskimemiş olan matem giysilerinin kendisine verilmesini istedi. O bu giysileri edindiği bir bavula yerleştirip, naftalinledi ve bir dolaba koydu. Dolabın anahtarını sürekli üzerinde taşırdı. Hatta bir gün Cosette, kendisine sordu: «Baba, şu hoş kokan kutuda ne var ki?»

Fauchelevent Baba ise yaptığı, iyiliğin ödülünü fazlasıyla aldı. Artık eskisi gibi yorulmuyordu, bir de enfiye çekmeyi çok sevdiğinden, Mösyö Madeleine'in kendisine bol bol sağladığı tütünü, eskisinden daha fazla kullanabiliyordu.

Rahibeler yeni bahçıvanın Ultime adını benimsemediler, onu «Diğer Fauvent» diye çağırdılar.

Eğer bu dinibütün kızların da Javert gibi iyi gören gözleri olsaydı, sokak işlerine sürekli ihtiyar engelli adamın koştuğunu görürlerdi. Yeni bahçıvan, bahçeden dışarı adımını atmıyordu. Fakat kendilerini Tanrı'ya adayan bu kutsal kızlar polislik nedir bilmediklerinden, buna dikkat bile etmediler. Onlar birbirlerini gözetmekle oyalanırlardı.

Aslında Jean Valjean böyle yaparak isabetli davranıyordu, çünkü Javert bütün bir ay mahalleyi gözetimi altında bulundurmuştu.

Bu manastır Jean Valjean için uçurumlarla dolu bir yerdi. O büyücek bahçede gözlerini yukarı kaldırıp, Tanrı'ya yaklaşıyor ve Cosette'in yakınlığına seviniyordu.

Çok güzel bir hayata başlamıştı.

Yaşlı Fauchelevent ile bahçenin en dibindeki, o eski kulübede kalıyordu.

1845 yılında henüz ayakta olan bu kulübede, üç oda vardı.

Ama bu odaların tümü boştu, sadece duvarları vardı. Bu odaların en iyisini Fauchelevent Baba zorla -çünkü Jean Valjean boşuna üstelemişti- Bay Madeleine'e verdi. Bu odanın duvarında, dizlikle sepetin asılmasına yarayan iki çividen başka, süs olarak, ocağın üzerine konulan '93'ten kalma kralcıların bir banknotu vardı.

Bu Vendeeli parayı duvara Fauchelevent'den önceki bahçıvan çivilemişti. Eski bir kuvan olan bu adam manastırda ölmüştü.

Jean Valjean bütün gün bahçede çalışıyor ve manastıra epey faydalı oluyordu. Gençliğinde rençberlik eden köylünün, bitkiler ve ağaçlara dair epey bilgisi vardı. Bunu kullanmaya fırsat buldu. Meyveliğin ağaçlarının neredeyse hepsi yabani meyve verirdi. Jean Valjean, bunları aşıladı, budadı ve onların çok nefis meyveler vermesini sağladı.

Cosette her gün dedesini ziyarete gelirdi. Bir saatlik izni vardı. Rahibeler epey üzgün olduklarından, Cosette, onları bu iyi kalpli dedesiyle kıyaslıyor ve çok seviyordu. O belirli saatlerde koşarak yanına gelir ve orayı cennete çeviriyordu. Cosette'e verdiği mutluluk sanki Jean Valjean'a geçiyordu. Başkasına verdiğimiz mutluluk iki kat çoğalıp bize geri döner. Teneffüs saatlerinde, Jean Valjean, ta uzaktan Cosette'in diğer kızlarla koşup oynadığını görür ve kahkahalar arasında onun kahkahasını hemen tanırdı.

Cosette artık gülüyordu.

Cosette'in yüzü bile değişmişti. Yüzündeki o acının yerini artık neşe almıştı. Kahkaha güneş gibi, dokunduğu yeri aydınlatır. Cosette çocuk sesiyle çok akıllıca sözler ediyordu.

Teneffüs bitiminde, Jean Valjean, kızının sınıfının pencerelerine bakar ve geceleri gözlerini onun yatakhanesinin ışığına çevirirdi.

Tanrı'nın ne yaptığını bildiği söylenir. Gerçek manastır Cosette'e ne kadar faydalı olduysa, Jean Valjean için de o kadar iyi olacak, onun doğru yoldan ayrılmasını önleyecekti. Çoğu zaman erdem gurura götürür. Bu da şeytanın yükselttiği bir köp-

rüdür. Jean Valjean farkında olmadan o köprüye çok yakındı, neredeyse kendisini Piskopos Myriel'le karşılaştırmaya başlayacaktı. Bir ara çok kibirsizce davranmıştı, fakat artık kıyaslamalardan gurur doğuyordu. Bilinmez, belki de gurur kin haline gelirdi.

Manastır onu bu noktada durdurdu.

Bu onun gördüğü ikinci kapatılmaydı. Gençliğinin en verimli yıllarını insanlık döküntülerinin toplandığı bir cezaevinde geçirmişti. Şimdi zindandan sonra manastırı görüyordu ve aklında bunları kıyaslıyordu.

Çoğu zaman, toprağı işlerken, küreğine yaslanır ve gözleri göklerde, uzun bir düşünceye dalardı.

O eski dert ortaklarını düşünürdü. Onlar ne kadar fukara insanlardı. Şafak sökerken uyanırlar ve geceye kadar boyuna çalışırlardı. Birkaç saat uykuları vardı, incecik yataklarda yatar, kışın en kötü günlerinde bile çok az ısıtılan odalarda dinlenirlerdi. Sırtlarında o iğrenç kırmızı kazaklar vardı. Çok sıcak günlerde, büyük bağış olarak keten pantolon giymelerine ve çok dayanılmaz soğuklarda üzerlerine bir yün kazak geçirmelerine izin verilirdi. Ne şarap içer, ne de et yerlerdi. Fakat çok çalıştıkları ve çok yoruldukları̇nda bir parça et verilirdi. Gözleri yerde, saçları tıraşlı yarım sesle konuşur, kırbaç altında çalışırlardı.

Sonra gözlerini manastırdakilere çeviriyordu. Bu kadınların da saçları kesik, bakışları yerdeydi, bunlar da yarım sesle konuşurlardı, ama forsalar gibi utançla yaşamıyorlardı. Bunlar da toplumun eğlendiği kişilerdi. Onların da sırtları kendi kendilerine verdikleri cezaların izleriyle doluydu. Bunlar da dış dünyaya adlarını unutturmuş, farklı adlarla varlıklarını sürdürüyorlardı. Onlar da hiç et yemez, ağızlarına şarap sürmezlerdi. Zaman zaman, akşama kadar aç dururlardı. Onlar kırmızı kazak giymezdi fakat kefen gibi bir giysiyle örtünürlerdi. Kışın kendilerini üşüten, yazları bunaltan çuhalarla gezerlerdi. Üstelik yılın altı ayı, kendilerini kaşındıran gömlekler giyerlerdi. Onların yaşadıkları hücrelerde ne kadar soğuk olursa olsun, hiç ateş yakılmazdı. Üstelik bu ikinci grup ipince yataklarda değil, samanlar-

da yatardı. Geceleri uykuya da hakları yoktu. Her gece, birkaç saatlik uykudan kalkıp buz gibi soğuk ve nemli bir kiliseye gidip dua etmeleri zorunluydu. Mermerlerin üstünde, dizler üzerinde sürünürlerdi.

Bazı günler, bu biçare yaratıklar, on iki saat dizlerinin üstünde kalırdı ya da epey bitkin olduklarında karınüstü, kolları açık haç biçimde taşların üzerine devrilirlerdi.

Birincide, mahkûmlar, erkeklerdi; ikincide, kadınlar, rahibelerdi. Bu adamlar ne yapmışlardı? Hırsızlık yapmış, çalmış, çırpmış ya da cana kıymışlardı. Bunlar haydut, madrabaz, kundakçı ve hırsızlardı. Peki ama bu kadınlar, ne yapmışlardı? Hiçbir şey!

Öncekiler en ağır suçları, diğerleriyse, sadece günahsızlığı simgelerlerdi. Bir yandan yarım sesle o korkunç cinayetlerin itirafları, diğer yanda yüksek sesle söylenen önemsiz suçların açıklanmaları. Bir yandan bataklık, diğer yandan hoş kokular. Birinde karanlık, ötekinde nurlu gölgeler, ışık.

Bu iki yerin ikisi de esaret yerleridir. Birinci tutsaklıkta ceza bitiminde bir kurtuluş, yasal bir sınır ve en azından firar olanağı vardır. Diğeri, insanoğlunun ölüm adını verdiği özgürlük ışınıdır.

İlk yerde zincirliydiniz, ikincisinde inancınız sizi bağlardı.

Değindiğimiz birinci yerden diş bileme sesleri, sonsuz bir lanetlenme, toplumun yüzüne fırlatılan bir kin çığlığı, fenalık ve keder yayılırdı. İkincisinde, sadece sevgi ve dua yükselirdi.

Jean Valjean suçluların bunu ödemek zorunda olduklarını çok iyi biliyordu, ama o lekesiz kişilerin kendilerine işkence etmelerine bir anlam veremiyordu. Bu eşsiz, lekesiz yaratıkların niyetleri neydi? Vicdanında bir ses yanıtlıyordu: İnsanal cömertliklerin en iyisini sergileyip, başkaları için fidye ödemek.

Burada her türlü kişisel görüş bir kenara atılmıştır, biz yalnızca olayları anlatıyoruz; Jean Valjean açısından bakıyoruz, salt onun duygularını dile getiriyoruz.

Gözlerinin önünde fedakârlığın yüce zirveleri, faziletin en üst düzeyi vardı; insanların suçlarını affeden, onların yerine acı çe-

ken masumiyet; katlanılan esaret, kabul edilen azap; günah işlememiş ruhların hata işleyenleri ondan kurtarmak için ısrarla aradıkları acı; Tanrı aşkına boğulan insanlık sevgisi. Fakat orada belirli bir süre kalan, yalvaran sevgi, cezalandırılanların acısını çeken, ödüllendirilenlerin gülüşünü taşıyan uysal varlıklar. Yakınmaya kalkıştığını anımsamıyordu bile!

Gece yarıları sık sık kalkıyor, şiddetle ezilen bu masum yaratıkların şükran ezgilerini dinliyordu; beride haklı olarak cezalandırılanların Tanrı'ya seslerini yalnızca sövmek için yükselttiklerini, kendisi gibi bir sefilin Tanrı'ya yumruk salladığını düşününce damarlarında kanı donuyordu.

Tanrı'nın yarım sesle yaptığı bu anımsatma gibi, kendisini koyu koyu düşündüren, ilgisini çeken şey şuydu: Cezaevi duvarlarına tırmanma, bahçe duvarlarını geçme, ölümü göze alarak kabul edilen macera, güç, zor çıkış... Ötekinden kurtulmak için harcadığı bütün gayretlerin aynısını burada kalmak için yapmıştı. Acaba yazgısının bir işareti miydi bu?

Evet bulunduğu kurum da bir cezaeviydi. Parmaklıklar, kafesler, demir çubuklar vardı, fakat kimler kapatılmıştı: Melekler.

Burası bir cezaevi değil, duaeviydi. Fakat şunu da söylemek gerekir ki, o, katillerin toplandıkları asıl cezaevinden çok daha korkunç bir yerdi. Bu bakire kızlar, mahkûmlardan daha sert disiplin altındaydılar. Burada sürekli soğuk ve acı bir rüzgâr esiyordu.

Niye?

Bütün bunları düşünmek onun ruhunu iyice yüceltiyor, derin bir coşkuya boğuyordu içini.

Bütün bunları düşündüğünde, içindeki her şey bu yücelik karşısında yıkılıyordu. Bu düşüncelerin içinde kendinibeğenmişlik yok oluyordu. Düşünceleri yeniden kendine döndü; kendini çok çelimsiz gördü, ağladı.

Altı aydır hayatına giren şeyler, Cosette sevgiyle, manastır alçakgönüllülükle, onu Piskoposun kutsal emirlerine doğru götürüyordu.

Zaman zaman, akşamları, alacakaranlıkta, bahçenin tenha

olduğu vakitlerde kilisenin yanındaki yolun ortasında, geldiği akşam baktığı pencerenin önünde, düzeltmeyi yapan rahibenin secdeye kapanıp dua ettiğini bildiği tarafa doğru diz çöktüğü görülüyordu. O rahibenin önünde diz çöküp dua ediyordu. Sanki doğrudan doğruya Tanrı'nın huzurunda diz çöküp dua etmeye gücü yoktu.

Kendisini kuşatan bu güzellikler, bu sessiz bahçe, hoş kokulu çiçekler, sevinçle oynaşan günahsız çocuklar, kilise, bunların hepsi onun ruhuna doluyor ve onun farklı bir insan olmasını sağlıyordu.

Jean Valjean hayatının iki döneminde Tanrı evine sığınmıştı. Önce, bütün kapıların kendisine kapandığı, bir hayvan gibi her yerden kovulduğunda o iyi kalpli Piskopos, ona el vermişti. Bu kez de, yine toplumun kendisini kovaladığı, tam kodese tıkacağı anda, yine bir Tanrı evine sığınmıştı.

İlki olmasaydı yine suça batmış olacaktı, ikincisi olmasa yine azap çekecekti.

Kalbi minnetle eriyordu, giderek daha çok seviyordu. Böylece yıllar geçti. Cosette büyüyordu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MARIUS

BİRİNCİ KİTAP

PARİS'E DAİR ÖNEMSİZ AYRINTILAR

1

FAZLA GENÇ

Paris'in bir çocuğu, bir kuşu vardır. Kuşun adı serçe, çocuğunki adı yumurcak'tır.

İlki olanca sıcaklığı, diğeri bütün sabahı oluşturan bu iki düşünceyi birleştirin, şu kıvılcımları, Paris'le çocukluk devrini birbiriyle çarpın; bunun sonucunda küçük bir yaratık peydah olur. Platus buna «Küçük Erkek» derdi.

Bu küçük yaratık, epey neşelidir. Aslında her öğün doyasıya yemek yemez, aksine, çoğu zaman ekmek bile bulamaz, fakat her akşam tiyatroya gider. Üzerinde gömleği, ayağında potini yoktur. Evinin çatısı bile olmaz genellikle. Fakat o bunları hiç dert etmez. Yaşı yedi ile on üç arasındadır.

İpsiz sapsız gibidir, kaldırımları arşınlar, ayak bileklerine dek inen yamalı bir pantolonu vardır; babasının. Kulaklarına dek inen eski bir şapkası vardır. Arabacı gibi söver, meyhanelere dalar, çeteleri tanır, hırsızlarla ahbaplık eder, kızlarla içlidışlıdır. Argo konuşur, açık saçık şarkılar bilir. Fakat bütün bunlara karşın kalbi lekesizdir. Çünkü onun o çocuk ruhunda bulunan öz günahsızlıktır. Tanrı'nın insanoğluna bağışladığı en büyük armağanlardan biri olan saflığını korur. İnsanoğlu çocuk olduğu yıllarda, Tanrı onun günahsız olmasını ister.

O kocaman Paris'e «Bu da kim?» diye sorulacak olunsa, Paris: «O benim evladım!» der.

2
ÖZELLİKLER

Paris'in afacanı dev gibi bir kadından doğan bir cücedir. O kadar da abartmayalım, çamurlarda yuvarlanan bu haşarının üzerinde bazen bir gömleği olur. Fakat o gömleği değiştirecek bir diğeri asla yoktur.

Zaman zaman ayaklarında potinler olur, ama bunlar tabansızdır. Bazen bir evi vardır, sever, çünkü orada anasını bulur, fakat o yine de kuş gibi özgür olduğu sokakları ister. Kendince oyunları, yaramazlıkları vardır ki, bunların temeli kenterlere duyduğu kindir. Kendine has renkli bir dille fikirlerini söyler. Onun dilinde ölmek, 'cızlamı çekmek'tir. Meslekleri, müşterilere araba çağırmak, kapıları açmak, yağmurdan sokakların sel gibi olduğu günlerde kadın ve kızları yolun diğer kaldırımına sırtında geçirmektir. Gazetelerden okuduğu birazcık bilgiyi yüksek sesle bağırır.

Sevdiği hayvanlar da vardır. Uğurböceği, hamamböcekleri ve korkunç karafatmalar. Bu arada kendi dilinde canavar diye tanımladığı, ne kertenkeleye, ne de kaplumbağaya benzeyen, üzeri pullu, tüyleri vıcık vıcık, çoğu zaman sürünen ve inşaatların kireç kuyularından çıkan korkunç bir hayvan vardır ki, bu aslında kendisini herkese göstermez. Haşarı, bu canavarı sağır diye çağırır, yıkıntılarda, inşaat alanlarında taşlar arasında böylesi sağırları aramak onun en büyük keyfidir. Başka bir eğlence: Ansızın bir taşı kaldırıp tespihböceklerini görmek. Paris'in her bölgesi oradaki ilginç buluşlarla ünlüdür. Ursulines şantiyelerinde kulağakaçanböcekler vardır, Pantheon'da kırkayaklar; Champ-de-Mars'ta kurbağa yavruları vardır.

Özdeyişlere gelince, bu çocukta Talleyrand kadar fazladır bunlar. Daha az arlanmaz değildir ama, daha namusludur. Anlatılması zor, hazırlıksız bir neşesi vardır; kahkahasıyla esnafı şaşırtır. Neşesinin türleri, yüksek komediden maskaralığa uzanır.

Bir cenaze geçiyor. Ölünün yanında gidenler arasında bir doktor vardır.

«Vay canına!» diye bağırır bir Paris serserisi, «Bunlar ne zamandır eserlerini yerlerine de götürüyor?»

Bir başka haylaz, bir kalabalığın arasındadır. Gururlu, gözlüklü, köstekli bir adam hışımla döner: «Karımın beline el attın, it!» der.

«Kimi? Ben mi efendim? Üstümü arayın.»

3
CANA YAKINDIR DA

Haylaz, akşamları gündüzün bir biçimde kazandığı birkaç metelik sayesinde, postu tiyatroya atar. Bu büyülü kapıyı aşar aşmaz her şeyi unutur. Artık ne açlık vardır, ne de yoksulluk. Paris hovardası oluverir. Tiyatrolar, alaşağı edilmiş, ambarları yukarda olan gemiler gibi görünür. Paris çapkını bu ambara tıkılır. Kurtçuğun yanında gece kelebeği neyse, ona göre Paris hovardası da odur; tıpkı öyle havai, her şeyin üstünde süzülen yaratık. Bu dar, çürük kokulu, karanlık, yüz kızartıcı, zararlı, tiksinç, çirkin ambarın cennet adını alması için mutluluk parıltısıyla, sanat heyecanıyla, neşe gücüyle, kanat çırpmaya benzeyen alkışlarıyla onun orada bulunması yeter.

Bir yaratığın faydalı olan yanını çekip alın, ona değersiz şeyler verin, alın size bir «Yumurcak.»

Edebiyata ilgi duyar, bilgiçlik taslar, aslında klasik eserleri pek sevmez ve akademik oyunlardan hoşlanmaz. Örnek olsun diye şu kadarını söyleyebiliriz: Matmazel Mars bu çocuk izleyiciye hitap etmezdi. Çocuklar onu makaraya alıp ona Matmazel Moche lakabını takmışlardı.

Bu küçük yaratık güler, eğlenir, hır çıkarır, çocuk olsa da, birazcık bilgedir. Lağımlarda balık tutar, çamurlarda güreşir, kimsenin bilmediğini bilir, ıslık çalıp alkışlar, bağırır güler. Çöplükten neşe çıkarır; ustalığıyla her yeri ve her şeyi kasıp kavurur, sırıtır, ısırır, ıslık çalar, şarkı söyler, alkışlar, yuhalar, 'Alleluia'yı

'Matanturlurette'le yumuşatır, 'De Profundis'ten 'Chienlit'ye kadar bütün ezgileri yayvan bir uyumla okur, aramadan bulur, neyi bilmediğini bilir, kapkaççı olacak kadar hızlı, akıllı olacak kadar delidir, arlanmazlık ölçüsünde ilhamlıdır. Olimpos'a diz çökebilir, gübreliğe uzanıp yatar, oradan yıldızlarla kaplanmış halde çıkar. Kaçık denecek ölçüde akıllı, çok da hislidir. Mezbelede dolaşır, fakat burdan her yeri süslü çıkar. Paris'in yumurcağı Rabelais'nin(*) çocukluğuna benzer.

Saat koymak için küçük cebi olmayan pantalonlardan hoşlanmaz. Hiçbir şeye şaşırmaz, korku nedir bilmez, boşinanlarla eğlenir, abartılara dudak büker, hayaletlere dil çıkartır.

Kendini dev aynasında görenleri, sahtekârca düşünenleri şiirden mahrum eder, destansı abartmaları komikleştirir. Bunu sıradanlığından yapmaz, hayır; ama, gösterişli hayalin yerine kaba, gülünç gözboyacılığı koyar. Karşısına Adamstar(**) çıksa, afacan: «Bakın hele! Gulyabani gelmiş!» der.

4
FAYDALARI DA DOKUNABİLİR

Paris avareyle başlar, haylazla biter. Dünyanın başka hiçbir yerinde rastlanmayan iki tür yaratır. Sadece izlemekle kalan pasif varlıkla habire bir şeyler yapmak isteyen bitmez erk. Paris, tarihinde bu iki karşıt yaratığı bağdaştırır. Aylak monarşiyi, yumurcak anarşiyi simgeler.

Paris mahallelerinin bu solgun yüzlü çocuğu, kederle mayalanır ve büyür. Toplumsal gerçeklerin ve insani sorunların dalgın bir tanığı olup çıkar. Kendisini ilgisiz ve kaygısız, umursamaz sanır, değildir. Her an gülmeye hazır bekler, fakat başka şeylere de hazırdır. Önyargı, tiranlık, haksızlık, tutuculuk, zorbalık, bunlar Paris yumurcağının en yenilmez düşmanlarıdır.

(*) Rabelais: (1494-1553) Fransız yazar; *Gargantua ve Pantogruel* adlı eserleri vardır.
(**) Vasco de Gama'nın, Ümit Burnu'nu geçerken karşısına çıkan dev.

Bu çocuk büyüyecek.

Onun hamurunda biraz çamur, biraz nefes vardır. Aklına bir Tanrı çıksa, olanca yazgısı değişebilir. Tanrı çoğu zaman Yumurcağın yanı başından geçer. Şansı kulağından tutan böyle sokak çocuklarından, kendi kendilerini yetiştiren ünlü kişiler çıkmıştır. Paris'in bütün hayali, bütün espri anlayışını kendinde toplamış olan bu yumurcak bir cevherdir.

5
İZİN VEREMEYECEKLERİ

Yumurcak kendisinden hoşlanır, fakat yalnızlığı da sever, çünkü onun benliğinde bir bilgelik özü vardır.

Düşünerek yürümek felsefeye hayli yararlı olabilir, özellikle Paris'in çevresi gibi iki doğanın oluşturduğu kırlarda gezinmek ruhu dinlendirir.

Banliyöde dolaşmak karayla denizin izlencesine dalmaya eştir. Ağaçların sonu çatıların başlangıcı, otun kaybolması, kaldırım taşlarının görünmesi, bostanların bitimi, dükkânların sergilenmesi, ilahi mırıltının sonu, insan seslerinin başlangıcı, işte bütün bunlarda doğanüstü bir özellik vardır.

Hüzünlü niteminin yakıştırıldığı bu banliyölerde gezen yaya için düşünmekten başka yapacak ne bulur ki?

Bu satırları kaleme alan kişi, Paris kapılarının dışında saatlerce yürümüştü ve bu yürüyüşler kendisi için unutulmaz hatırların kaynağı olmuştu.

Bu solgun çimenler, bu çakıllı yollar, bu bataklıklar, bu hendekler, bir bostanda hemen göze çarpan turfanda sebze ve meyveler, kentsoylu ile köylünün birleştiği engin arsalar, hiç umulmadık anda garnizon trampetinin kulağı acıttığı bu bomboş köşeler, gündüzleri kimselerin geçmediği, geceleyin her tür belanın kol gezdiği ücra yerler. Rüzgârda dönen eski değirmen, mezarlık çevresindeki meyhaneler. Güneşin aydınlattığı engin genişlik, bütün bunlar afacanın kol gezdiği, dolaşmayı sevdiği

yerlerdir. Böylesi yerlerde hem doğa, hem de insanlık ruha seslenir.

Dünyada neredeyse hiç kimse şu tuhaf yerleri, onun kadar bilmez. Glaciere'i, mermi delikleri içindeki Grenelle'in tiksinç duvarını, Mont-Parnasse'ı, Fosse-aux-Doups'yu, Marne sahilindeki Aubiers'leri, Montsouri'yi, Timbe-Issoire'ı, artık yalnızca mantarların bitmesine yarayan, toprak seviyesinde çürümüş tahtalardan bir kapağın kapattığı, boşalmış eski bir taş ocağı bulunan Châtillon'un Pierre-Plate'ını. Roma ovası bir hatıra, Paris banliyösü başka bir hatıradır; ufkun önümüze serdiklerinden yalnızca tarlalar, kırlar, evler, ağaçlar görmek yüzeysel görmek demektir; eşyanın bütün görünümleri Tanrı'nın fikirleridir. Bir ovanın bir şehirle birleştiği yerde her zaman iliklere işleyen bir keder vardır. Orada doğayla insan size aynı anda seslenir. Orada bölgesel tuhaflıklar belirlenir.

İşte en fukara mahallelerde en çok göze çarpan, pılı pırtı örtülü, toz toprak içinde oynayıp duran çocuklar...

Kılıklarının döküntü olmalarına karşın saçlarına çiçekler iliştirirler. Kenar sokaklar onların dünyası ve rahat soluk aldıkları tek yerdir. Bunların hepsi de en perişan ailelerin çocuklarıdır. Banliyö onların gibidir, kaçamaklarına orada devam ederler. Kelimelerini anlamadan safça en açık saçık şarkıları söylerler. Mayısın mavi bir günü ya da haziranın altın yaldızlı gün batımında onları yere çömelmiş halde misket oynarken görebilirsiniz. Sizi görür görmez, hemen bir işleri olduğunu ve geçimlerini sağlamak zorunda olduğunu hatırlayıp size bir şey satmayı önerirler. Bu zaman zaman mayısböceklerini doldurdukları eski bin yün çorap, zaman zaman bir buket leylaktır. Bu çocuklarla karşılaşmak Paris'in en hoş ve aynı zamanda en etkili görüntülerinden biridir.

Çoğu zaman aralarında küçük kızlar da olur. Belki kız kardeşleri. Neredeyse yetişkin gibi görünen genç kızların yüzleri güneş yanığı, sıska burunları çillerden görünmeyen, yine de kendilerince sevimli olan kızlardır. Başlarına mavi çiçeklerden ve gelinciklerden çelenkler takarlar, gülerek çıplak ayak koşu-

şurlar. Kırlarda buldukları kirazları avuç dolusu yerler. Akşama doğru onların gülüşerek birbirlerine fısıldaştıkları duyulur. Şair ruhlu gezgin bu kızların görünümünden de esinlenir.

Paris'in merkezi, Paris'in banliyösü işte bu çocukların cennetidir. Asla bu sınırları aşmazlar. Onlar için Paris'ten çıkmak balıkların sudan çıkması gibi tehlikelidir. Onların dünyası banliyöyle çizilmiştir.

Ivry, Gentilly, Arcueil, Belleville, Aubervilliers, Ménil-Montant, Chlisy-le-Roi, Bilancourt, Meudon, Issy, Vanrves, Sévres, Puteaux, Neuilly, Gennevilliers, Colomber, Romainville, Chaton, Anniéres, Bourgival, Nanterre, Enghien, Noisy-le-Sec, Nogent, Gornay, Drancy, Gonesse işte dünyaları burada biter. Bu çocuklar başka yer bilmezler.

6
BİR PARÇA TARİHİ BİLGİ

Bu anlatının geçtiği yıllarda her sokak başında bir polis yoktu. Bugün de böyledir.

Kimsenin yasaklamaması yüzünden, yığınla çocuk bulunurdu Paris ve çevresinde. O yıllarda yapılan bir istatistikten, tek bir günde sokaktan iki yüz altmış çocuğun toplandığını öğreniyoruz. Bunlar köprü altında yaşayanlardı. Tıpkı dam altına yığılan kuşlar gibi.

İnsanoğlunun bütün suçları çocuğun haytalığında başlar.

Fakat yine de Paris'e bir ayrıcalık tanıyalım. Başka bir şehre ipsiz sapsız, yetim bir çocuğun sonu, hırsızlık veya cinayet olur belki, Paris'in afacanları arasında, böyle haylazlara az rastlanırdı. Sanki Paris'in atmosferi onların benliğini korurdu.

Yine de bu sözlerimize karşın, bu fukara, yetim çocukları görmek insanın yüreğini acıtır. Bu manzarada, dağılan ailelerin, kopmuş bağların uçuşan ilmeklerini görürüz. Çağdaş uygarlıkta bile, bu aile parçalanmalarına ne yazık ki, sık sık rastlanır. Çocuklarının başına neler geleceğini düşünmeyen, onları öylece sokağa atan zalim aileler... Sokaklara bırakılan çocuklar...

Bu arada, çocukları terk etmenin eski monarşi tarafından biraz da olsa onaylandığını açıklamadan edemeyeceğiz. Yoksul çocukların eğitimlerine soylular epeyce bozulurdu. Üstelik monarşi arada bir bu çocukları kullanırdı. İşte o zaman sokaklarda bir ayıklama yoluna gidilirdi.

XIV. Louis bir donanma kurmak istemişti. Düşünce epey isabetli olabilirdi, fakat bunu uygulamanın yolları o kadar kolay değildi. Henüz buharlı gemilerin bulunmadığı o günlerde, donanma, rüzgârın ne yapacağına bağlıydı, kürek gerekiyordu. Kadırgaları yürütmek için kürekçilere ihtiyaç vardı.

Zamanın başbakanı taşradan forsalar getirtiyordu. İnsanı yakalayıp küreğe göndermek için hiçbir olanak kaçırılmıyordu. Bir dinsel geçiş sırasında adamın biri kasketini çıkartıp selamlamadığı zaman, hemen küreğe... Sokaktan aldıkları yetim bir çocuk on beş yaşını geçti mi, hemen küreğe. Evet işte Güneş Kral denilen Büyük Louis'nin hükümranlığı böyle kurulmuştu.

XV. Louis zamanında, Paris sokaklarındaki çocukların yok oldukları dikkat çekti. Kralın kanlı banyolarına ilişkin korkunç şeyler anlatılırdı. Barbier, ayrımında olmadan, saf saf bunlardan söz etmişti. Çoğu zaman babalı olan çocukları da alıp götürürlerdi. Acı içindeki babaları, bir daha göremeyecekleri evlatlarının intikamını almak için, polise başvururdu. İşte o zaman Parlamento araya girer ve bazılarını astırırdı. Fakat kimleri? Suçluları mı? Yoo, hayır, haklarını arayan biçare babaları.

7
HİNDİSTAN'DA BİLE AFACANLAR KAST MENSUBU OLURDU

Paris'in haylazı olmak, bir tür kast(*) gibidir. Öyle herkes hayta olamaz.

Her isteyen yumurcak olamazdı.

Bu kelime, ilk kez 1834'de yayınlarda geçti ve halk dilinden

(*) Kast: Hindistan'daki toplumsal sınıflanma.

yazın diline geçti. Önce, «Claude Gueux» adlı, bir kitapçıkta basılan bu sözcük, epey tartışmaya neden oldu. Fakat kelime yaşadı ve dile yerleşti.

Bu afacanların birbirlerine saygı duymaları için birçok şeye sahip olması zorunluydu. Aralarında epey saygın olabilen bir çocuk Notre Dame Kilisesinin kulelerinden bir adamın kaldırıma düştüğünü görmüştü. Bir diğeri İnvalidesler'in arka avlusunda gizlenen heykelleri göz ucuyla görebilmiş ve hatta onlardan biraz kurşun aşırmıştı. Bir diğeri de, bir kentsoylunun gözünü çıkarmaya uğraşan bir askeri tanımıştı.

O kadar ki, bir Parisli haşarı bir gün kötü şansından şöyle yakınmıştı:

«Ah, ilahların ilahı, öyle mutsuzum ki, henüz beşinci kattan düşen birini bile görmek nasip olmadı!»

Şurası kesin ki, bu güzel bir fıkradır: «Filanca Baba, eşiniz hastalıktan öldü; neden bir doktor çağırmadınız?» «Ne gelir elden, biz fakir kişileriz, kendi başımıza ölürüz.» Fakat, nasıl ki köylünün olanca alaycı tedirginliği bu kelimelerde toplanmışsa, kenar mahalle çocuğunun bütün dinsiz karmaşası da bu sözcüklerdedir. Bir idamlık arabada giderken, günah çıkaran rahibin sözlerine kulak verir. Paris'in sokak çocuğu bağırır: «Cüppesiyle konuşuyor. Hay tabansız, hay!»

Din hakkında belli bir ataklık sokak çocuğunun moralini yükseltir: Dinsiz olmak önemlidir.

Paris haylazları için infazlarda izleyici olarak bulunmak ödevdir. Çocuklar giyotini birbirlerine gösterirler. Ona sayısız isim vermişlerdir: Son Çorba Kaşığı, Somurtuk, Gök Ana, Son Yemek... İzlenceden bir şey kaçırmamak için tam vaktinde gelirler, ağaçlara, duvar tepelerine, hatta çatılara bile çıkıp, bacalara dayanarak izleyenler olurdu. Böyle bir çocuk için, çatıya tırmanmak da bir yelkenliye tırmanmak kadar kolay. En büyük şamata Gréve'de(*) gördükleridir.

(*) Greve: infaz alanı.

Cellat Samson ve ölecekleri kutsamaya gelen Papaz Montes, onların en iyi arkadaşlarıdır. Çoğu zaman, kellesini kaybedecek olanı avutmak için ıslıklarlardı. Kimi zaman da cesur ölenlere hayran kalır, ona imrenirlerdi. Lacenair, yumurcaklık yıllarında o müthiş Dautun'un gözüpekçe öldüğünü görmüş ve şu unutulmaz sözü etmişti: «Çok kıskandım, inanın.»

Afacan, Voltarie'den söz edildiğini duymamıştı, fakat Papavoine'yi iyi tanırdı.

Aynı konuşmada politikacılarla canileri birbirlerine karıştırırlar. Her birinin ne giydiğini, uzun uzun incelemişlerdir. Kiminin kasket, kiminin melon şapka giydiğini belirtirler.

Bir gün, bir sokak fenerine çıkan bir yumurcağın kulağını büken polis, ondan şöyle bir yanıt aldı: «Bırakın Polis Amca, dikkat ediyorum, düşmem!» Polis ona şöyle dedi: «Düşüp düşmemen umurumda değil!»

Bu çocuklar toplumunda yaralanmak bir onur gibidir. Elini kolunu bacağını derinden kesen biri itibar kazanır.

Zorlu yumrukların sahibi olmak da, az bulunur bir niteliktir: «Ben boğa gibi güçlüyüm.»

Solak olmak kişiye imrenilmesini getirir. Hele şaşılık çok önemli bir şeydir.

8
SON KRALIN KAYDADEĞER BİR SÖZÜ

Yazın kurbağa gibi olan yumurcak, akşam Austerlitz ya da İena köprülerinde, kömür vagonlarının veya çamaşır teknelerinin üstünden suya dalar. Polisi ve ahlak kurallarını takmadan zaman zaman çırılçıplak yüzer. Fakat polislerin onları enselemesinden korunmak için birbirlerine parolayla seslenirler. Seslenişleri Homeros'un dizelerine benzer. Eski Yunan şenliklerinde Bereket Tanrıçası Demeter onuruna okunan şarkılar kadar tarifsiz, bir şiiri vardır; Şarap Tanrısı canlanır gibi:

Hey hey,
Titi, hey hey;
Akrep var, zarbolar var,
Pırtını topla ve naşla,
Lâğımdan sıvış!

Zaman zaman bu «Böcek» -kendisine bu lakabı kendi takmıştır- evet bazen okumayı bile bilir, bazen yazar da. Kendisine faydalı olabilecek şeyleri öğrenmekte ondan iyisi olamaz. 1815-1830 yılları arası hindi gluglu'suna öykünmekte birinciydi. Daha sonraki yıllarda 1830-1845 yılları arasında mahalle duvarlarına armut resmi çizmeye çalıştı. Bir yaz akşamı Kral Louis-Philippe, yürüyerek sarayına dönerken, tırnak kadar bir yumurcağın duvara kendi boyunda bir armut resmi çizdiğini gördü. Eski çağların en babacan krallarından olan büyük büyük dedesi IV. Henri gibi sevecen olan Louis-Philippe, çocuğu kollarında yere indirdi ve ona bir altın para (yüz frank) verip şunları söyledi: «Bak, bunun üstünde de bir armut var.»

Bu haylazlar patırtıdan hoşlanır, fakat din adamlarına kin bağlar. Yine bir gün Üniversite Sokağında, bir çocuk bir kapı önünde dilini çıkarıp duruyordu. Oradan geçen biri, ona bunu niye yaptığını sordu. Çocuk şöyle dedi:

«Burası bir rahibin evi.»

Haylaz unvanına hak kazanmış bir yumurcak, Paris'in bütün polislerini tanır, adını bilir. Onların alışkılarını, doğalarını bilir. Hem, onlar hakkında özel bilgilere de sahiptir. O hiç duraksamadan size: «Şu polis alçağın biri. Şu çok kötü. Şu polis çok iyi adamdır,» diyebilir. Bazıları polisle gizlice eğlenir, şöyle eder: «Şu aynasız, Austerlitz Köprüsünü kendi malı sanıyor. Köprü ona miras kalmış sanki, kimsenin oradan geçmesine izin vermiyor.»

9
GALYA RUHUNUN ÖLÜMSÜZLÜĞÜ

Pazarların çocuğu Pecquelin'de yumurcaklık mayası vardı, ünlü yazar Beaumarchais tam bir külhaniydi. Külhanilik Galya zekâsının küçük bir yansımasıdır. Sağduyuya eklendiğinde, şarapla alkolün karışımı gibi etkiler. Arada bir dağıttığı olur. Voltaire'de yumurcağa benzeyen çok şey vardır, Camille Desmoulins bir mahalle çocuğuydu. İnançsız biri olan Chapoionnat Paris sokaklarının tümünü arşınlamıştı.

Paris'in afacanı saygılı, alaycı ve küstahtır. Kötü ve az beslendiği için ve midesinden rahatsızdır ve sağlam dişi yoktur, ama işlek zekâsı onun en güzel gözlere sahip olmasını sağlar.

Olanaklı olabilse cennetin merdivenlerini dörder dörder çıkardı. Körebe oyununda birincidir. Çamurlarda oynar, ama herhangi bir kargaşada en önden koşar. Yaylımateşi bile umursamadan fırlar. Sokak çocuğu ansızın kahraman kesilir. Trampetçi Bara bir Paris çocuğuydu. Birden «Marş» diye bağırıp kahramanlığa geçerdi.

Çamurlarda büyümüş yumurcak, eşsiz bir idealistti, Moliere'e ve Bara'ya dek ulaşan bir kanat açmıştı.

Özetlemek gerekirse, yumurcağın sadece mutsuz olduğu için eğlendiğini ifade edebiliriz.

10
VE PARİS...

Tekrar özetlemek gerekirse Parisli afacanın, alnında kocamışlık çizgileri taşıyan bir çocuk- ulus olduğunu belirtebilirim.

Afacan, mensubu olduğu ulusun süsü, fakat aynı zamanda hastalığıdır. Ama bu hastalık nasıl sağaltılır? Işık ve ilimle.

Aydınlık sağaltır.

Işık aydınlatır.

En yüce toplumsal töreler bilimden, yazından ve sanattan

kaynaklanır. İnsan yetiştirmek için onları aydınlatın. Aydınlatın ki onlar da karşılık olarak sizi ısıtsınlar. Er geç, dünyevi eğitimin o kusursuz soruna, kesin gerçeğin sarsılmaz yetkesiyle zorunlu kılınacak ve işte o zaman ülkeyi idare edenler, bir tercihe zorlanacaklar. Fransa'nın çocukları mı? Yoksa Paris'in haşarıları mı? Aydınlıkta yalazlar mı, yoksa gölgelerdeki parıltılar mı?

Yumurcak Paris'i anlatır, Paris de dünyayı.

Çünkü Paris birleşik bir bütünüdür, Paris insanoğlunun korunağıdır. Bu güzel şehir, ölü törelerin ve canlı törelerin özetidir. Paris'i gören bazen gökleri ve gezegenleri de seçerek dünyayı gördüğüne inanır. Paris'te Kapitol, bir Belediye Sarayı, bir Saint-Antoine Mahallesi var. Sorbon Notre-Dame Panthéon, İtalyan Caddesi var. Kamuoyu vardır; işkencenin yerine komik olanı koyar. Milli giysilerine sadık kalan kişilerin ismi «kibarlık budalası»dır, sağdaki insanların adı «varoluş»tur, İstanbul hamalının ismi orada «Halleslerin Güçlüsü»dür, Napoli'nin baldırıçıplaklarının ismi orada «it kopuk takımı»dır, Londra haytası orada «züppe»dir. Başka yerlerde olan her şey Paris'te de vardır. Dumarsain'nin balıkçı kadını, Eurides'in ot satıcı kadınına karşılık verebilir; Vejanus'un disk fırlatıcısı, ip cambazı Porioso'da canlanır; Therapontiganus Miles humbaracı Vadenbonceour'le gezebilir; nalbur Damassippe, ikinci el eşya satıcıları arasında bahtiyar olurdu. Agora nasıl Diderot'nun hoşuna giderse, Vincennes de Sokrates'in beğenisini kazanırdı. Curtillus'in kirpi kızartmasını bulması gibi, Grihond de la Reyniére de, içyağında pişmiş dana pirzolasını bulmuştu; Etoile Meydanındaki Zafer Takı'nın kubbesi altında, Plautus'daki trapezin tekrar ortaya çıktığını görüyoruz; Apulea'nın sur kapısında karşılaştığı, Poecile'nin kılıç yiyicisi Pont-Neuf'ün kılıç yutucusudur. Rameau'nun yeğeni ile parazit Curculion bir ikili oluştururlar. Ergasilus, kendisini d'Aigrefeuille tarafından Cambacérés'in evine davet ettirebilirdi; Romalı dört giyinme budalası Alcesimorchus, Phoedromus, Diabolus, Argyrippa, Labatus posta arabasıyla, Courtille'den doğru gelirler; Aulu-Gelle, Congrio'nun önünde, Charles

Nodier'nin kuklanın karşısında durduğundan daha fazla durmaz; Marton bir dişi kaplan sayılmaz fakat Pardalisca da bir canavar değildir; müzisyen Pantolabus, Café Anglais'de düşkün Nomentanus'la eğlenir. Hermogenes Champs-Eylsées'de şarkı okur; hayta Thrasius etrafındakilerden bahşiş ister; ceketinizin düğmesini çekip sizi Tuillereise'de durduran kaba adam, size Thesprion'un iki bin yıllık karşılığını verir: «Paltomun eteğinden tutan kim?» Suresnes şarabı Albe şarabını taklit eder, Désaugiers'in kırmızı kupası Balatron'un büyük kupasını dengeler; Pére-Lachaise karanlığın yağmurları altında Esquillies'deki ışıltısının benzerini ortalığa yayar, beş yıllığına satın alınan fukara mezarı, esirin kirayla alınan tabutunun karşılığıdır.

Paris'te yok yoktur. Trophonius'un fıçısında bir şey olmasın ki, Mesmer'in kovasında bulunmasın; Ergaphilas Cagliostro'da bir daha doğar, Brahman Vâsaphantâ Saint-Germain kontunun bedeninde tekrar canlanır; Saint-Médarda mezarlığı da Şam'daki Urumiye Camii kadar, her şeyden olağanüstü mucizeler yaratır.

Paris'in bir Ezop'u vardır: Meyeux, bir de Candide'si: Mademoiselle Lenormand. Delfi gibi Paris de, hayalin şimşek gibi gerçeklerinden çekinir; Dodone'nin sehpaları döndürmesi gibi masaları döndürür. Roma'nın nazik fahişeyi tahta oturması gibi, Paris de kaldırım kızını tahta oturtur; en sonunda, XV. Louis Claudius'tan daha kötüyse de, Madame du Barry Meselina'dan daha iyidir. Paris, yaşanmış olan, bizim de ta yanından geçtiğimiz görülmemiş, işitilmemiş bir biçimde Yunan çıplaklığını, İbrani yarasını, Gaskonya şakasını birleştirir. Diogenes'i, Job'u, Paillaesse'ı karıştırır, *Constitutionnel*'in eski sayılarıyla bir hortlağı giydirir, Chodruc Duclos'yu yaratır.

Her ne kadar Plutarcus: «Zorba ihtiyarlatmaz» derse de, Roma Domitianus idaresinde olduğu gibi Sylla'nın idaresine de itaat ediyor, gönüllüce katlanıyordu. Tevere ırmağı suyu, insana her şeyi unutturan cehennem ırmağına benziyordu; Varus Vibiscus'un onun hakkındaki biraz bilgiçce övgüsüne inanmak

gerekirse: Paris günde bir milyon litre su içiyor fakat bu onun gerektiğinde, toplanma borusu, ya da alarm çanı çalmasını önlemiyor.

Bunun dışında, Paris şakraktır, uysaldır, saftır. Her şeyi kusursuz kabul eder; Venüs konusunda o kadar özenli değildir; onun Callipyge'i(*) Hotantolu'dur; her şeyi bağışlar, yeter ki gülsün; çirkinlik ona haz verir, biçimsizlik keyfini cilalar, fenalık eğlendirir; neşeli olun, bir hayta olabilirsiniz; riyakârlık bile, şu üstün utanmazlık, onu isyan ettirmez; o kadar edebiyatçıdır ki Basile'in(**) karşısında burnunu tıkamaz, Horatius nasıl Priapos'un «hıçkırık tutmasından» çekinmezse, o da Tartuffe'ün duasından etkilenmez. Paris'in yüzünde evrensel yüzün hiçbir çizgisi eksik değildir. Mabille balosu İanicula'nın vakur dansı değildir fakat tıpkı arabulucu kadın Sataphüla'nın, bakire Planesium'u gözleriyle yemesi gibi, bohçacı kadın da güzel elbiseli uçarı kadını gözleriyle yer. Combat'ın giriş kapısı bir Coliseum değildir fakat Sezar'ın bakışları altındaymışçasına orada herkes vahşidir. Suriyeli meyhaneci kadın, Saguet Ana'dan daha kibardır fakat Vergillius'un Roma meyhanesine sık sık uğraması gibi, David d'Angers, Balzac, Charlet Paris koltuk meyhanesinde masa başına kurulmuştur. Paris saltanat sürer. Dehalar alev gibi parlar orada, nabza göre şerbet veren politikacılar orada başarı kazanır. Adonis oradan gökgürültülü, yıldırımlı on iki tekerlekli savaş arabasıyla gider; Silene eşeğinin üzerinde içeri girer. Silene demek, Ramponneau demektir.

Paris, dünyayla eşanlamlıdır. Paris demek, Atina, Roma, Kudüs demektir. Bütün uygarlıkların beşiğidir, bütün barbarlıkları da bağrında besler. Paris'te giyotin olmasaydı, Paris Paris olmazdı.

İdamların infaz edildiği Gréve Meydanının da kendince albenisi vardır. Baharatı olmasa, bu bitmek bilmeyen şenliğin tadı kalır mıydı?

(*) 15. yüzyılda yaşamış simyacı Basile Valentin, kloridrik asidi bulmuştur.
(**) Latince: «Hiçbir değişiklik yapılmamak şartıyla.»

11
EGEMENLİK VE EĞLENCE

Paris sınırsızdır. Hiçbir şehirde olmayan bir özelliği vardır onun. Etkisine aldıklarıyla, çoğu zaman da eğlenir de. Büyük İskender: «Ey Atinalılar! Size hoş görünmek çok zor!» diye haykırıyordu. Paris kanundan da öndedir, moda yaratır; Paris kanunun da fazlasını yaratır. O modayı yönetir. Modadan fazlasını yapar, huyları düzenler. İstediği zaman, Paris ahmak olabilir, zaman zaman, bu kaprisini yerine de getirir, fakat o zaman bütün evren de, onunla ahmaklaşır. Fakat O birden uyanır, gözlerini oğuşturur. «Ne sersemim!» der ve insanların yüzüne güler. Böyle bir şehir, ne harikadır, ne muhteşemdir. Bu yüce ile maskaranın arasının iyi olması, bütün bu ihtişamın, bütün bu komik şeylerle huzursuz edilmemesi, aynı ağzın bugün kıyameti haber veren İsrafil'in surunu üflemesi gibi, kamış düdüğü çalabilmesi ne tuhaf bir şeydir! Paris'in hiçbir şehre nasip olmayan bitmek bilmez bir neşesi vardır. Onun bu sevinci yıldırımlar saçar, şakaları sanki göz kırpar, kahkahası dünyayı tutar. Düşüncelerini de, karikatürlerini de diğer uluslara benimsetir. İnsanlık uygarlığının en önemli anıtları bile onun bu yaptıklarına boyun eğer.

Paris kusursuzdur, dünyayı kurtaran bir «14 Temmuz»u yarattı. 4 Ağustos gecesinde üç saatte, bir yıllık feodaliteyi yıktı. Mantığını dünyevi bir istem haline getirdi.

Yeni Dünyaya bile ışık verdi. Washington, Kosciusko, Bolivar, Botzaris, Riego, Bem, Manin, Lopez, John Brown, Garibaldi gibi ünlülere de el verdi. Geleceğin parıltılı yerlerinde onu bulursunuz. 1779 yılında Boston'da, 1820'de Leon Adasında, 1848'de Petch'de 1860'da Palermo'da olacaktır. O büyülü sözcüğü, Özgürlük'ü dilinden düşürmez. O bu parolayı Harper's Ferry'de toplanan Amerikan kölelik karşıtlarının kulaklarına fısıldadı ve deniz kıyısında Ancone'da vatanseverlere bu sözü duyurdu. Dünyayı aydınlatan bir meşaledir o. Onun güçlü soluğuna kendisini bırakan İngiliz ozanı Lord Byron, onun buyruğuyla gittiği Missolonghi'de öldü. Mazet, Barselona'da son ne-

fesini verdi. Paris Mirabeau'nun etkisinde hatip; Robespierre'in çağında lav püsküren bir volkan oldu. Kitapları, eserleri, tiyatrosu, sanatı, bilimi, yazını ve felsefesi yeryüzünün abecesidir. Pascal, Régnier, Corneille, Descartes, Jean Jack Rousseau, Voltaire gibi benzersiz dehalar yetiştirdi. Asırlar boyu adını unutturmayacak bir Moliere'i besledi. Dilinin, yani Fransızcanın evrensel bir dil olması zorunluğunu herkese kabul ettirdi. Paris sürekli güzel dişleriyle gülümser, kimileyin homurdanır, fakat o yine de güler. Evet işte Paris, çatılarında uçuşan dumanlar, evrensel düşüncelerdir, o büyükten bile daha büyük, o yücedir. Niye mi çünkü kendisine güveni ve cesareti vardır.

Evet ataklık, cesaret, gelişim ancak böylece kazanılır.

En büyük utkular, atılım ve cesaret gösterilerinin meyveleri değil midirler? İhtilal'in başlatılması için Montesquieu'nün önsezileri, Diderot'nun vaazları, Beaumarchais'nin bildirileri, Concordet'nin tasarıları, Arouet'nin hazırlıkları ve Rousseau'nun ayarlamaları az geldi. İhtilal'i Danton başlattı, evet, o bu cesareti gösterip ilk adımı attı. Cesaret ne büyülü bir sözcük!..

İnsanlığın gelişmesi için, zirvelerde sürekli olarak görkemli cesaret örnekleri bulunması gereklidir. Korkusuzluklar tarihi parlatır, insanlığın en büyük ışığıdır o. Tan atımında cüret ediyor. Denemek, kafa tutmak, direnmek, dayanmak, kendi kendine bağlı kalmak, alınyazısına göğüs germek, bize verdiği korkuyla kazayı şaşırtmak, zaman zaman haksız güce karşı çıkmak, zaman zaman sarhoş utkuya hakaret etmek, meydan okumak; işte ulusların gereksindikleri örnek, onları elektriklendiren ışık. Aynı korkunç şimşek, Prometheus'un meşalesinden Cambronne'un piposuna uzanır.

12
HALKIN SAKLI CEVHERİ

Paris halkı, asla büyümeyen bir çocuktur, bir yumurcak, bundan dolayı biz de, bu küçük serçeyi daha iyi tanıyabilmek için, bu kartalı inceledik.

Parisli türü, aslında sahiden mahallelerde kendisini gösterir. Safkan Parisli'yi mahallede bulabilirsiniz. Paris'in asıl yüzü oradadır, acı çekmek ve emek, işte insanoğlunun iki yüzü. Burada hamaldan seyise, her türlü zor işleri yapanlar vardır. Bunlara, baldırıçıplak derler. Söylemesi kolay, böyle olmakla yalınayak gezmekle kimseye zarar vermiyorlar. Okumayı bile bilmiyorlar, ne üzücü. Bunun için onları kendi kendilerine bırakmak, onlara el vermemek mi gerekir? Lanetlenmiş olmaları kendi suçları mı? Onlar da, belki fukara doğmak istemediler. Bu yığına ışık tutulamaz mı? Evet, bu kelimenin burada büyülü bir gücü var. Işık, evet ışık. Evet, onları aydınlatarak belki hale yola koyabiliriz. İhtilal de birer biçim değişimi değil midir? Ha gayret, filozoflar «öğretin, aydınlatın, yüksek sesle düşünün, yüksek sesle konuşun, güneş altında zevkle konuşun, halkın toplandığı her yerde bir şeyler anlatın, abeceler dağıtın, insan haklarını insan kardeşlerinize öğretin, Marseillaises'yi(*) tüm sesinizle okuyun, heyecan tohumları ekin, meşe ağaçlarının o yeşil fidelerini ayıklayıp, yeni düşünceleri yayın. Düşüncenin bir girdap olmasını sağlayabilirsiniz. Prensiplerden ve erdemlerden yararlanmayı öğrenelim. Bu çıplak bacaklar ve kollar, bu pılı pırtıya bürülü yoksul yığın, cehalet ve gölgeler idealinin fethi için, ne de iyi kullanılır. Halkı ilgiyle inceleyin ve işte o zaman, gerçeği sezersiniz. Ayaklarınızın çiğnediği bu toprak ve kumu ateşe atın, onu eritin, onun güzel bir kristale dönüştüğünü görürsünüz. İşte bu kristal, halkın içindeki o gizli cevherdir. Bu cevher yardımıyla Galilée ve Newton yıldızları buldular.»

13
GAVROCHE

Bu hikâyenin daha önceki sayfalarında değindiğimiz olaylardan sekiz-dokuz yıl sonra, Temple civarında on, on bir yaşlarında bir erkek çocuğuna rastlanırdı. Yukarıda tanımladığımız yu-

---

(*) Marseillaises (Marseyez); Fransa Ulusal Marşı.

murcak karakterinin kusursuz bir örneğiydi o. Ne yazık ki, dudaklarında sürekli bir gülüş olmasına rağmen, kalbi karanlık ve boştu.

Giydiği eprimiş pantolonu babasından almadığı gibi, üzerindeki eski gömleği de annesi vermemişti. Kimliği meçhul kişiler, ona acıdıklarından bunları vermişlerdi. Aslında o yetim bir çocuk değildi, bir ailesi vardı. Fakat babasının benimsemediği bu çocuğu annesi de sevmezdi. Ailesi olduğu halde, öksüz olan bu çocuklar, en zavallı tiplerdir.

Aile bir tekmede onu sokağa atmıştı.

O da uçmayı deneyen bir kuş gibi kanatlanmıştı ve yaşamaya çalışıyordu.

Uyanıktı. Hasta yüzlü, renksiz yanaklı, parlak gözlü bir çocuktu. Gider gelir, hiç için çınlayan kahkahalar atar, dudaklarından ıslığı ve şarkıyı eksiltmezdi. Çöplükleri karıştırır, arada bir, bazı şeyler de aşırırdı. Açlıktan kuyruğu titretecek değildi ya! Evsiz olması bir yana, her zaman yiyecek de bulamazdı. Ama, özgürlük her şeyden önemliydi... O kendini mutlu sayardı.

Böyle çocuklar yetişip erginlik çağına girdiklerinde, kaderin baskısı onları ezip geçer, fakat çocuk olmaları onları korur. En küçük bir oyuk onlar için sığınaktır.

Kendi başına buyruk bu çocuk iki, üç ayda bir «Gidip annemi göreyim,» der, o zaman caddelerden ayrılır, Salp-Triere Mahallesine dek yürür ve okurumuzun çok iyi tanıdığı Gorbeau Harabesine uğrar, 50-52 numaralı kapıyı tekmelerdi. Daha önceki yıllarda, neredeyse boş duran Gorbeau, o yıllarda bazı kiracıları, yıkıntı duvarları arasında barındırırdı.

Jean Valjean'ın oda kiraladığındaki o yaşlı kapıcı kadın ölmüş, yerini başka biri almıştı. Bir bilgenin çok isabetlice:

«Her zaman böyle cadılara rastlanır,» demesi gibi...

Yeni kapıcının adı Bayan Burgon'du. Papağan yetiştirmekten başka hüneri olmayan, kendi halinde ve lafazan bir kadıncıktı.

Bu virane odalarda yaşayan fukara aile, anne, baba ve iki

yetişkin kızdan oluşuyordu. Baba, odayı kiralarken adının Jondrette olduğunu söylemişti. Bir zaman sonra, neredeyse hiç eşyasız taşınmıştı.

Merdivenleri temizleyen kapıcı kadına şöyle dedi:

«Hanımanne, olur ya biri, bir Polonyalı, bir İtalyan ya da bir İspanyol'u ararsa hemen bana haber ulaştır, e mi.»

Bu aile demin tanımladığımız o güler yüzlü, yalınayak gezen sokak çocuğunun ailesiydi. Afacan buraya uğradığında, yoksulluktan başka bir şey bulamazdı ve daha da kötüsü, kimse kendisini gülerek karşılamazdı. Odanın ocağında ateş yanmadığı gibi, ailesinin kalbi de ona kapalıydı. Geldiğinde, annesi ona sorardı: «Nereden geliyorsun?» Çocuk: «Sokaktan.» Giderken kadın tekrar: «Nereye gidiyorsun?» diye sorardı. «Sokağa,» derdi beriki. O zaman annesi bir daha sorardı: «Niye geldin ki?»

Bu çocuk mahzenlerdeki yosunlar gibi sevgisiz büyümüştü. Bir ailenin ne ifade ettiğini bile bilmezdi. Çünkü annesi kızlarını severdi, oğlunu asla sevmemişti.

Temple Caddesinde, sürtüp duran bu yumurcağın adının Gavroche olduğunu belirttik. Neden ona bu ismi vermişlerdi? Kim bilir, belki de Jondrette adlı bir babanın oğlu olması yüzünden...

Bu kiracıların kaldıkları oda, koridorun bitimindeki odaydı. Yandaki odada Mösyö Marius adlı yoksul bir genç vardı.

Şimdi onunla tanışalım...

İKİNCİ KİTAP

BÜYÜK KENTSOYLU

1

OTUZ İKİ DİŞ-DOKSAN YAŞ

Normandiya Sokağı, Boucherat Sokağı ve Saintonge Sokağında hâlâ yaşayan birkaç kişi, Mösyö Gillenormand isimli bir kentsoylu hatırlar ve ondan sevgiyle söz ederler. Kendilerinin henüz çocuk sayıldıkları bir yaşta, bu beyefendi epeyce kocamışmış.

«Mazi» adlı gölgeler kümesine, bir göz attığımızda, onun oluşturduğu karartıya benzeyen şeylerin Temple Sokağı civarında bulunduklarını göreceğiz.

Bu sokaklara XIV. Louis zamanında bütün eyaletlerin ismini vermişlerdi, tıpkı günümüzde yeni kurulan Tivoli Mahallesi sokaklarına Avrupa başşehir adlarının verilmesi gibi; yeri gelmişken söyleyelim, ilerlemenin somut bir belirtisidir bu.

1831 yıllarında Mösyö Gillenormand geçkin yaşına rağmen, çok zinde, çok uyanıktı. O farklı bir devrin insanıydı. Uzun yaşadığı için ve bir zamanlar çağdaşlarına benzediği için artık günümüzde kimseye benzemeyen kendine özgü biriydi. Tıpik kentsoylu sayılırdı. Gururluydu, asillerin unvanlarıyla övünmeleri gibi, o da böyle olmaktan gurur duyardı. Sözünü ettiğimiz yıllarda, doksanını geçmiş olan bu ihtiyar adam hâlâ dimdik yürür, bağırarak konuşur, iyi görür, şarabını sek içer, çok yemek yer ve horultuyla uyurdu. Otuz iki dişini inciler gibi korumuştu, ağzında sapasağlam dururlardı, sadece okurken gözlük kullanırdı.

Epey hovarda olduğunu söylenirdi, ama on yıldan beri kadınlardan vazgeçtiğini söylerdi. Artık albenisinin kalmadığını söyler, ama bunun nedenini kocamışlığına değil de, yoksulluğuna yorardı. «Fazla yaşlıyım» demez, «çok yoksul olduğum için» derdi. Sürekli aynı sözleri söyler dururdu: «Ah işimde batmamış olsaydım!..» Yıllık geliri sadeçe on beş bin frank tutardı. Oysa onun hayali, sevgililerini ağırlamak için üç bin franklık bir paraya sahip olmayı gerektiriyordu. Hayat boyu kendilerini ölüm döşeğinde sanan doksanlık gecimsiz ihtiyarlardan farklıydı. Bu ihtiyar delikanlı hiç hastalanmamıştı. Hemen parlardı, bir bardak suda fırtına koparmak en büyük eğlencesiydi. Kendisine karşı çıkanı bastonuyla kovardı. 17. yüzyılda olduğu gibi karşısındakileri döverdi. Elli yaşını geçmiş ve hiç evlenmemiş kızına, sekizinde bir kız gibi davranırdı. Onu çocuk gibi kırbaçlamaya bayılırdı. Uşaklarını hiç için azarlar, onlara ağır küfürler ederdi.

Kimseye benzemeyen huylara sahipti, kendisinden nefret eden ve bir ara delilerevine tıkılmış berber, hemen her gün onu tıraş ederdi. Adam Mösyö Gillenormand'ı güzel karısına göz dikti diye -güzeldi karısı- kıskanıyordu. Bay Gillernormand her konuda kendi anlayış; ve sezgisine hayrandı, çok akıllı olduğunu öne sürerdi; işte bir sözü: «Sahiden de epey anlayışlıyımdır; beni bir pire ısırdığı zaman hangi kadından aldığımı bilirim.» En fazla kullandığı kelimeler «hissiyat sahibi adam» ile «doğa»ydı.

Mösyö Gillenormand her tartışmada kendi fikirlerini karşısındakilere kabul ettirmeye çalışır, kendi zekâsına hayli güvenirdi. Kendince bir espri anlayışı vardı. Şöyle derdi: «Uygarlık neredeyse her şeyden az az toplamıştır. Hatta beraberliğin bile hoş yanlarını almıştır. Avrupa bu örneklerden küçük çaptakileri, Asya ve Afrika'dan almıştır. Kedi bir salon kaplanı değil mi? Kertenkelenin timsahtan ayrımı ne? Opera dansözleri o pembe beyaz güzel kızlar, birer yamyam değiller mi? Erkeklerin etlerini değil, fakat paralarını yemezler mi? Hele büyücü kadınlar, onlar da erkeği istiridyeye dönüştürüp yutuyor ya. İşte gelenekler, biz yutmuyor, kemiriyoruz; yok etmiyor, tırmalamakla kalıyoruz.»

2
KENTSOYLUYA UYGUN BİR BARINAK

Mösyö Gillenormand, Marais Mahallesinde, Calvarie Kızları Sokağındaki 6 numaralı evde yaşardı. Evin sahibiydi. Fakat o günden beri, ev yıkılıp tekrar yapıldığında numaralarda değişiklik olabilir. Gillenormand birinci katın geniş bir dairesinde yaşardı. Odalar tavanlara değin değerli Gobelin halılarıyla kaplıydı. Çoban kızlarının aşklarını betimleyen bu halılardaki temalar, salon koltuklarında yinelenirdi. Karyolası, kusursuz bir Coromandel bölmesiyle gizlenirdi. Kornişlerden kıvrılarak sarkan güzel kadife perdeler göz alırdı. Salonun hemen açıldığı bahçeye on beş yirmi basamakla gidilirdi. Doksanlık dostumuz güzel havalarda birkaç kez, bahçeye rahatça inip çıkardı. Epey sevdiği bir özel salonu daha vardı ki, konuları erotik bir hasırla bezeliydi. XIV. Louis'nin tutsaklarının işledikleri bu güzel resimlerin teması aşk'tı. Gillenormand iki kez dünyaevine girmişti. Sosyal konumu, bir saraylı ile bir devlet adamı arasıydı. İsterse epey neşeli ve alımlı olabilirdi. Gençliğinde kadınlarca hep aldatılan erkeklerdendi. Böyleleri yasal eşleri tarafından boynuzlanır, ama kapatmaları onlara tapar ve sadık kalır. Çünkü bunlar, çok somurtuk eşler, ama çok cana yakındır. Resimden biraz olsun anlardı. Hatta salonunda Jordaens fırçasından çıkma kusursuz bir portre vardı. Gillenormand'ın giyimi de epey farklıydı. XV. ve XVI. Louis modalarını asla benimsememişti. Direktuvar döneminin modasına uygun giyinirdi. O yıllarda kendisini henüz genç sayan kentsoylu yaşam boyu bu modaya bağlı kaldı. Geniş klapalı devrik yaka, ince yünlü giysinin kuyruklu ceketi ve parlak düğmeler. Dize inen kısa bir pantolon, tokalı ayakkabılar...

O ellerini sürekli cebinde tutar ve tartışma istemez bir sesle:

«İhtilal bir yığın sankülotun oluşturduğu bir topluluğun başının altından çıktı» derdi.

3
LUC-ESPRİT(*)

On altı yaşın hükmünü sürdüğü günlerde Gillenormand bir akşam operada iki olgun fakat güzel kadının ilgisini çekme mutluluğuna ulaştı. Bu ünlü kadınlardan biri Gamargo, diğeri Salle'ydi. Fakat bu güzel kadınları kendisine uygun bulamayan Gillenormand, ikisinden de uzaklaştı ve henüz on altısındaki alımlı bir dansözü seçti. O ilk aşkını uzun yıllar unutmadı ve ondan hep coşkuyla söz etti. Gençlik yıllarında çok farklı şekilde giyinir, en taşkın modaları sınardı. Yirmisindeyken, kendisini tanıyan Madam Bouffers onun için şöyle demişti:

«Alımlı biri, ama biraz deli.»

Mösyö Gillenormand, güncel siyaseti eleştirir, gazetelerde okuduğu ünlü kişilerin adlarını sıradan ve anlamsız bulurdu. Alayla gülerek sürekli aynı şeyleri söylerdi: «Aman Tanrım, tam sankülot isimleri. Verbiere, Humann, Gasimir Perier ismini taşıyan kişiler de kim?

Bu gidişle kendi ismimi gazetelerde görsem hiç şaşmam. Evet, Bakan Mösyö Gillenormand, neden olmasın? Aman Tanrım devlet de iyice sapıttı!» Her şeyi açık seçik adıyla çağırır, sövmekten çekinmezdi. Kadınların karşısında bile en galiz küfürleri basardı. O, yaşadığı çağın değil, artık mazide kalan bir çağın adamıydı. Onun isim babası epey ünlü olacağını sezmiş gibi ona şu ismi vermişti: Luc-Esprit.

4
DALYA! DEME BEKLENTİSİ

Gillenormand, Loulins Kolejinde eğitim görmüş ve zeki bir öğrenci olduğundan, ödül olarak bir taç kazanmıştı. Tacı Niverais dükü başına takmıştı. Gillenormand onu habire Nevers Dükü diye çağırırdı. Bu ödül töreninin parlak anısı onda hiç silin-

(*) Luc: Işık, aydınlık, Esprit: Ruh, zekâ.

meyecekti. Ne İhtilal, ne kralın idamı, ne Napoleon, ne de Bourbonlar'ın tahta geri dönmeleri ona bu muhteşem günü unutturacaktı. Nevers Dükü'nü çağın en asil kişisi bellemişti. Göğsünü kuşatan mavi kordonla dük ne kadar alımlıydı. Mösyö Gillenormand'a bakılırsa, II. Katerina, Polonya'nın dağılmasını bağışlatmak için Bestucheff'den «Altın İksiri» üç bin rubleye almıştı. Kendisi buna «Bestucheff'in sarı ilacı» diyordu. Bunlar General Lamotte'un damlalarıydı. 18. yüzyılda şişesi bir altınaydı ve aşkın oluşturduğu, özellikle frengi ve belsoğukluğu gibi hastalıklara iyi geldiği söylenirdi. XV. Louis bu ilaçtan tam iki yüz şişeyi, Papa'ya yollamıştı. Mösyö Gillenormand kral yanlısıydı. Bourbonlar'a tapardı. İhtilal'den her zaman nefret etmişti. «Korku çağı»nda nasıl kaçtığını sürekli anlatır ve başını kurtarmasını zekâsına borçlu olduğunu da söylerdi. Karşısında genç bir adam Cumhuriyet'i övecek olsa, öfkeden delirirdi. Kimi zaman hep aynı sözleri söylerdi: «Umarım bir daha şu lanet olası doksan üç tarihine gitmem!» Ama hemen sonra da, yüz yaşına kadar yaşamaya kararlı olduğunu söylerdi.

5
BASQUE İLE NİCOLETTE

Kendince teorileri vardı, sürekli aynı şeyi savunurdu:

«Kadınlardan hoşlanan bir erkeğin, sevmediği, çirkin ve geçimsiz, fanatik ve üstelik haset duyan bir eşi varsa; evinde huzur bulmak için tek yola başvuracak: kasanın anahtarını eşine verecektir. İşte salt o zaman özgürlüğüne kavuşur. Kadın ev işlerine, harcamalara kendisini o kadar kaptırır ki, kocasının yakasından düşer. Avukatlar ve noterlerle işbirliği eder, alır, satar, sözleşmeler yapar, davalar açar, öyle aptalca işler yapar ki, sonunda eşinin servetinin dibine darı eker ve onu batmaya götürüp intikam alır.»

Evet işte, Mösyö Gillenormand bu kurala uymuş ve bu yüzden de epey önemli bir servetin çar çur edilmesine neden olmuştu. Onun ikinci karısı, adamın servetini öyle bir savurmuştu

ki, kadının ölümünün ardından Gillenormand yıllık on beş bin franklık bir parayla kalacaktı. Bu servetin de dörtte üçü kendi ölümüyle gidecekti. Fakat bu mirası bırakmaya niyeti olmayan Gillenormand'ı o kadar etkilemiyordu. Aslında o, aileden kalan mirasların milli gelire dönüştüğünü defalarca görmüştü.

Yukarıda söylediklerimizi, bir kez daha söyleyelim. O Calvaire Kızları Sokağındaki güzel ev, kendi malıydı. İki hizmetçisi vardı, biri erkek, diğeri kadın. Mösyö Gillenormand evine bir uşak aldığında onun ismini değiştirir, adama doğduğu yerin adını verirdi. Örneğin, Nimes, Comte, Potevin, Picardis... Son uşağı elli beşinde, tıknaz ve astımlı bir adamdı. Fakat güney illerinden Beyonne'da olduğu için Mösyö Gillenormand onun Basque olduğuna karar vermiş ve onu «Bask» diye çağırmıştı. Kadın hizmetçilerinin hepsine Nicolette ismini verirdi. Hatta daha sonraki sayfalarda değineceğim Magnon'a bile... Günün birinde, burnu yücelerde bir aşçı kadın kapısına geldi. Mösyö Gillenormand sordu: «Ayda kaç frank istersiniz?»

«Otuz frank,» dedi kadın.

«İsminiz ne?»

«Olympie, efendim.»

«Eğer Nicolette ismini kabul edersen, sana ayda elli frank öderim.»

6
MAGNON VE MİNİK YAVRULARI

Mösyö Gillenormand acılandığında, öfkelenirdi: Acı de onu kabalaştırırdı. Sayısız önyargısının olmasının yanı sıra, her şeyi kendisine hak tanırdı. En büyük beğeni kaynaklarından biri, hâlâ zinde kalması ve herkesin kendisini alımlı ve genç bulmasıydı. O buna «krallara has bir talih,» derdi. Ne yazık ki, bu krallara has talih, zaman zaman başına bela açardı. Bir gün, kapısına bir sepet bırakıldı. Sepetin içinde tombul bir yeni doğmuş bebek, çığlık çığlığa ağlıyordu. Altı ay önce evden atılan bir hizmetçi, çocuğun Mösyö Gillenormand'ın oğlu olduğunu söylü-

yordu. Mösyö Gillenormand o sıralarda bal gibi seksen dördündeydi. Bu ne küstahlık, ne alçaklıktı! Şu yosma kız, nasıl böyle bir karaçalabilirdi ona? Bay Gillenormand'ın yakınları ve komşuları, bu skandalın aslı olmadığına yeminler ediyorlardı.

Oysa Mösyö Gillenormand oralı olmamıştı. O alabildiğine sakindi. «Niye olmasın,» diye direndi, «Bunda hayret edecek ne var ki? Siz bir şey bilmezsiniz! Majeste IX. Charles'in gayrı meşru oğlu Angoûleme Dükü seksen beşinde evlenmişti, üstelik, on beş yaşlarında bir tazecikle. Yine Mösyö Virginal, Kardinal de Sourdis'nin ağabeyi de, bir hizmetçi kızdan seksen beşinde bir çocuk peydahladı. Bu aşk çocuğu, gelecekte ünlenip çağın en renkli, en havalı adamlarından biri olan, bir Malta Şövalyesiydi; hovarda bir devlet adamı. Piskopos Tabaraud da, seksen yedisinde bir babanın oğlu değil miydi? Bunlar normal şeyler. Kutsal Kitapta böylesi sayısız örnek var. Fakat yine de, bu çocuğun benden olmadığına yeminler ederim. Fakat ona iyi bakılsın, çocuk kabahatli değil ki...»

Magnon isimli hizmetçi kız bir yıl sonra, yine sepet içinde ikinci bir bebeği gönderdi evin kapısına. Bu da bir erkek çocuğuydu. Fakat bu kez, Mösyö Gillenormand boyun eğmek zorunda kaldı. Yavruların analarına ayda seksen franklık bir gelir bağlattı, bu para çocukların büyütülmesinde kullanılacaktı. Kimi zaman Gillenormand oğullarını ziyarete giderdi.

Papaz olan bir kardeşi vardı ki, adam otuz üç yıl Poitiers de papazlık ettikten sonra, yetmiş dokuzunda ölmüştü. Ondan söz eden Mösyö Gillenormand: «Kardeşim dal gibiyken öldü,» derdi.

Ardında canlı bir şey bırakmayan bir din adamı, aslında önemsiz, ama çok hasis biriydi. Arada bir yolda karşılaştığı dilencilere sadaka verirdi. Fakat piyasada artık geçmeyen, paralardan verirdi ve böylece cennete cehennem yolundan gitmenin çaresini bulurdu.

Oysa ağabeyi olan dostumuz Gillenormand çok bonkör, tam bir centilmendi. O tam bir asil gibi, bol keseden sadaka verirdi. O sevecen, hayırsever, hışımlı ve vicdanlıydı. Daha varsıl olsa,

çevresini, koruyacağı kişilerle doldururdu. Görkemli bir beyefendi olurdu. Fakat o her zaman büyük görür, her şeyde fiyaka arardı. Hatta madrabazlığın bile görkemli olmasını isterdi. Bir ara bir işadamı onu çok adice dolandırmıştı: «Yüce Tanrım, ne tuhaf!» diye bağırdı Gillenormand, «sizin adınıza utandım inanın, benim gibi birini böyle dolandırmak yakışıksız, paramı çaldınız ama, bayağı ve çirkince... Ne günlere kaldık?..»

İki kez evlenmiş ve bunlardan iki kızı olmuştu. İlk eşinden olan büyük kızı hiç evlenmemiş, ikinci eşinden olan kızı, genç yaşında, daha otuzuna varmadan ölmüştü. Bu kızı, bir aşk evliliği yapmış ve Napoleon'un saflarında savaşan bir subayla evlenmişti. Cumhuriyet ve imparatorluk ordularında savaşan bu delikanlı, Austerlitz Savaşında madalya almış, Waterloo Savaşında binbaşı olmuştu. Yaşlı kenter bu damadından söz ederken «Ailemizin yüz karası!» derdi. Sürekli tütün çeker, dantel yakasını hızlı bir hareketle buruşturur ve Tanrı'ya o bile inanmazdı.

7
ZİYARETÇİLERİ GEÇ SAATLERDE GELİRDİ

Evet işte Mösyö Luc-Eprit Gillenormand'ın portresini birazcık çizmeye çalıştık. Saçları dökülmemişti. Demir grisi olan bu saçlarını bir aslan yelesi gibi sürekli kabartırdı.

18. yüzyılın tipik bir üyesiydi; uçarı ve yüce. Restorasyonun ilk günlerinde o zamanlar biraz daha genç olan Mösyö Gillenormand altmış dördündeydi. Saint-Germain Mahallesinde otururdu. Seksenini arkada bırakıp, sosyete hayatından uzaklaştıktan sonra Marais Mahallesine taşındı.

Kendisini yalnızlığa yargıladıktan sonra, kimi huylar da edinmişti. Gündüzleri asla ziyaretçi kabul etmiyor, kapısını kapalı tutuyordu. Ne kadar önemli olursa olsun gün ışığında asla kimseyi kabul etmezdi.

Akşam yemeğini saat beşte yer ve sonra gelenlere evini açardı. Bu gelenek de onun en sevdiği ve gençliğini geçirdiği çağa aitti. Bundan asla şaşmazdı ve sürekli aynı sözleri ederdi: «Günışığı zalimdir, panjurları kapalı tutmak gerekir. Kendini bilen kişilerin de zekâları göklerde yıldızların yükseldikleri anda parlar.»

Herkese kapısını kapatırdı, Kral bile gelse gündüzleri ağırlamayacaktı. Bu da kendi çağının inceliklerindendi.

8
BİRBİRİ GİBİ OLMAYAN KIZ KARDEŞLER

Yukarıda değindiğimiz kızlar on yıl arayla doğmuşlardı. Kardeş olduklarına bin şahit isterdi. Ne yüzleri benzerdi, ne de alışkanlıkları. Küçük kız parlak ruhlu, aydınlık yüzlü, şirin, güzelceydi. O ışığı sever, şiir ve müzikle ilgilenirdi. Küçüklüğünden beri kahramanlığa, duygusallığa hayrandı. Büyük kız ise hayallerinde çok varsıl bir eş adayını var ederdi. Bir milyoner ya da bir vali. Vali konağında verilecek balolar, salon kapısında bekleyen bir görevli, resmi ziyafetler, «Vali Beyin Eşi». İşte onun aklını dolduran da böyle şeylerdi. Kız kardeşler kendi düşlerinde yarattıkları o farklı dünyalarda yaşarlardı. Her ikisinin de kanatları var gibiydi. Küçük kızın melek kanatlarına karşın, ablasının kanatları bir kazın fazla yükseğe uçamayan kanatlarıydı.

Düşlerini kim gerçekleştirebilmiştir ki bu dünyada? Kim, tam olarak mutlu olabilmiş? Kimin mutluluğu uzun sürmüştür ki?

Küçük kız hayallerinin kahramanını bulup onunla evenmiş, bir zaman mutlu yaşamış, ama gencecik ölmüştü. Ablası bekârdı.

Kendisinden söz ettiğimiz şu yıllarda bu saygın hanım, iffetini kıskançlıkla koruyan, dindar biriydi. Sivrice bir burnu, hiç de incelmemiş bir espri anlayışı vardı. Tuhaf bir ayrıntı, yakın akrabalarından başka kimse onun ön ismini bilmezdi. Kendisini «Büyük Matmazel Gillenormand» diye çağırırlardı.

Utangaçlık ve tutuculukta Matmazel Gillenormand'la kimse boy ölçüşemezdi, en ürkek İngiliz kızlarına bile taş çıkartırdı. En korkunç anılarından biri, henüz gençliğinde, bir erkeğin çorabını bağladığı diz bağını görmüş olmasıydı.

Bu utangaçlıkla karışık abartılı namusluluk, yaşla giderek katmerlenmişti. Çenesine değin yükselen dik yakalı giysiler giyer, bunun her yanına iğneler, düğmeler takardı. Bu kapanması yaşlılıkla iyice abardı.

Fakat yine de hayrete değer bir şey, bir kuzininin oğlu olan ikinci derecede yeğeni alımlı bir genç subayın kendisini kucaklamasına izin verirdi. Bu Theeodule isimli bir süvari teğmeniydi.

Favorisi olan bu genç süvariden başka hiçbir erkekle göz göze bile gelmez desek doğru söylemiş oluruz. Matmazel Gillenormand, gün batımına uygun biriydi.

Bu taşkın utangançlık, fazilet ya da kötü alışkı sayılmaz...

Utangançlığını dindarlıkla cilalamıştı bu saygıdeğer hanım. Meryem Ana tarikatından olan bu dindar kadıncağız, dinsel yortularda başına beyaz örtü takar, dinsel törenlere katılır ve saatlerce diz çökerek dua ederdi. Günün hallice bir vaktini kilisede geçirirdi.

Kilisede bir dostu vardı: kendisi gibi hiç evlenmemiş, evde kalmış bir kız olan Matmazel Vaubois. Bu kız o kadar ahmaktı ki, Matmazel Gillenormand onun yanında çok akıllı görünürdü. Kaz ile kartal. Matmazel Voubois'nin iki konuda bilgisi vardı; çeşitli Latince duaları dışında, iki çeşit reçel yapmak.

Şunu da söylemek gerek, ihtiyarlık Matmazel Gillenormand'ın lehineydi. Onun gibi edilgen insanlar için bu sürekli böyledir. O hiçbir zaman kötü kalpli olmamıştı, bu da bir tür iyilik gibidir. Üstelik yıllar kimi acıları da yumuşatır. Onun bütün dış görünümünde henüz biten bir hayatın anlamsızlığı okunuyordu.

Matmazel Gillenormand babasının evini yönetirdi. Mösyö Gillenormand'ın kızı, Monsenyör Bienvenu'nun kız kardeşi gibi, ihtiyar biriyle yaşıyordu. Çok ihtiyar bir erkekle, evlenmemiş bir

ihtiyar kızın birlikte yaşamalarına çok tanık olduk, birbirinden güç bulan iki zayıflık...

Evde bu ihtiyar adamla, ihtiyar kızdan başka bir de çocuk vardı. Küçük bir erkek çocuk, dedesinin karşısında her zaman suskun ve titrek kalan bir çocuk. Dede, çocukla sürekli sert bir sesle konuşurdu, arada bir bastonunu kaldırıp ona şöyle derdi: «Buraya gelin Mösyö. Haylaz, hayta, yaklaşın bakalım. Konuşsanıza, maskara. Hele bir söz dinleme, görürüz iblis...»

Aslında yaşlı adam, çocuğu taparcasına severdi.

Bu onun torunuydu. Birazdan onunla tanışacağız.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

BÜYÜKBABA İLE TORUN

1

ESKI ZAMANLARDAN BİR SALON

Mösyö Gillenormand, Saint-German Mahallesinde yaşadığı zamanlarda, epey asil ve epey muhteşem salonlara girip çıkardı. Kentsoylu olmasına karşın, aristokratlar onu ağırlamaktan mutluluk duyarlardı. Mösyö Gillenormand, bunu esprilerine borçluydu. Öncelikle, kendisine has esprileri, sonra çevresindekilerin gösterdiği saygı. Her yerde itibarla karşılanırdı.

O, gittiği her yerde, etrafında bir izleyici grubu toplardı. Öyle insanlar vardır ki, yanları yöresindekileri etkilemek isterler, bilgelik edemedikleri yerde yaltakçılığa yeltenirler. Fakat kahramanımız Mösyö Gillenormand öyle biri değildi. Kral yanlılarının salonlarına kendisi de «Kralcı» olduğu için giderdi. O her yerde, onurunu korurdu. Kaç kez karşısındaki ünlü kişilere açıkça meydan okumuştu.

1817 yıllarında genellikle haftada iki gün öğleden sonraki vaktini Barones de T...'nin salonunda geçirdi. XVI. Louis'nin hükümranlık döneminde Fransa'nın Berlin büyükelçisiydi. Ağırbaşlı, saygıdeğer bir adamdı. Sağlığında manyetizmayla ilgili deneyler yapmış, sürgünde ölmüştü. Eşine kırmızı deriyle kaplı, el yazması anılarını bırakmıştı. Bunlar o yıllarda adı çok geçen, manyetizmaların yaratıcısı Mesmer ile onun büyülü leğenine dair anılardı. Eşinin anısına saygı duyan Barones, bu ilginç el yazılarını yayınlatmamıştı ve nasıl koruduğu bilinmeyen çok

önemsiz bir parayla hayatını biraz olsun sürdürüyordu. Berones de T..., saraydan ayrı yaşardı, haftada iki kez yakınları ve iyi dostları, zayıf dul kadının şöminesinin etrafında toplanırdı. Burası tipik, sade bir Kraliyet salonuydu. Burada çay içerler ve güncel siyaseti eleştirirler, Bonaparte yanlılarını yargılarlardı.

Napoleon'un «Nicolas» diye çağrıldığı, ayıp şarkılar söylerlerdi. En zarif ve en asil düşesler bile, arabacıların dilindeki bu rezil şarkıları dinlerlerdi:

Gömleğinizin eteğini,
Pantolonunuzun içine koyun,
Sonra derler ki vatanseverler,
Teslim bayrağını çektiler.

Bu arada çeşitli kelime oyunlarıyla eğlenirler ve tamamen «Jakoben» diye tanımladıkları kabinedeki bakanları Dessoles'in ılımlı hükümetindeki Decazes ile Deserre'yi, protesto ederlerdi:

Temelinden yıkılan tahtı pekiştirmek için,
Taze toprak, ilgi ve sera gerekir.

Bu toplantılarda İhtilal'i alaya alırlar, Jacoben eğilimli senatonun listesini çıkarırlar, listede isimleri karıştırıp sıralarlar, Damas, Sabran, Gouvion, Saint Cyr derler ve ihtilalcilerin toplanma parolası olan «Her şey yoluna girecek» şarkısını farklı niyetlerle söylerlerdi.

Ah! Yükselecek, yükselecek,
Bonapartçılar fener direklerine asılacak!..

Şarkılar giyotinden daha farklı sayılmaz. Bugün bir kelleyi, yarın bir diğerini uçururlar. Sadece şekil değişir, olancası bu...

O zamanın, 1816'nın, bir olayında, Fualdes olayında, herkes Bastide le Jausion'dan yana çıkıyordu, çünkü Fualdes, Bo-

unaparte'çıydı. Liberallere «kardeşler, arkadaşlar» deniyordu; aşağılamanın sınırıydı bu.

Bazı kiliselerin çan kulelerindeki gibi, Barones de T...'nin salonunda iki horoz öterdi. Bunlardan biri, Mösyö Gillenormand, diğeri Lamothe-Valois Kontu idi. Ondan saygılı bir dille söz ederler, birbirlerine, «Biliyorsunuz değil mi? Şu Kraliçenin gerdanlık işine karışan Lamothe» derlerdi. Yan tutanların kimileyin böyle tuhaf ateşkesleri olur.

Şunu da ekleyelim; kenter çevrelerde öyle önüne gelenle görüşmek pek kabul görmez, kişi kapısını kimlere açtığına dikkat etmelidir. Üşüyenlerin yanında nasıl üşünürse, aşağılanan kişilerle görüşmek de kişinin saygınlığına halel getirir.

Eski zamanın kaymak tabakası kendisini bu yasanın da yukarısında görüyordu, diğer yasaları olduğu gibi bunu da takmıyordu. Pompadour Markizi'nin erkek kardeşi Marigny, Soubise Prensi'nin konağına evi gibi girip çıkardı. Neden olmasın? Vaubernier'in isim babası olan Du Barry ise Richeieu Mareşalinın yakın arkadaşıydı. Bu çevre Tanrıların Olympos Dağı sayılır, Mercure ve Guemenee prensi orada kolayca buluşurlar. Bir hırsız bile oraya alınır, Tanrı olması yeter.

1815 yılında yetmiş beşinde bir adam olan Lamothe Kontu, sadece ısrarı ve susmasıyla ilgi çekerdi. Sürekli iyi davranır, çenesine değin ilikli ceketi ve toprak renkli pantolonu altında saklanan uzun bacaklarını üst üste atıp, otururdu. Yüzü de pantolonu gibi toprak rengiydi...

Mösyö de Lamothe'yu, bu salona «ünlü» olduğu için almışlardı. Aslında tuhaf olan şey, adının Valois olmasının saygısını yükseltmesiydi.

Mösyö Gillenormand'ın ise saygınlığı, sadece karakterinden kaynaklanırdı. O buyurgan olduğu için, etrafını denetimine alırdı.

Çok uçarı görünmesine karşın, neşesini koruyan bir oturaklılığı vardı ki, bu da kenter ağırbaşlılığı sayılırdı. Üstelik geçen çağdan arta kalmış olması da, onu bir hale gibi kuşatıyordu.

O kadar hazırcevaptı, öyle zekice konuşurdu ki, onunla görüşmek sahiden zevkti. Mesela, XVIII. Louis'nin tahtına çıkma-

sında yardımcı olan Prusya Kralı daha sonraları onu Kont de Rupin ismiyle ziyaret etmiş, ama Fransa kralından beklediği nezaketi görememişti. Mösyö Gillenormand bunu duyduğunda, onayladı:

«Elbette, Fransa Kralı olmayan bütün diğer krallar, taşra kralları değil mi?»

Böylesi daha birçok esprili sözler ederdi.

Bir gün onun yanında şöyle bir şey konuşuldu: «*Courrier Français* gazetesine ne ceza verdiler?» «Geçici kapanma.» «Geçicisi fazla,» diye araya giri Mösyö Gillenormand. Bu tür sözler bir konumun temeldir. Bourbonlar'ın dönüş yıldönümü şükran duası 'Te Deum' ayininde Talleyrand'ın geçtiğini görünce: «İşte Kötülük Hazretleri» dedi.

Mösyö Gillenormand bu toplantılara, genellikle o günlerde henüz kırkını süren kızıyla o zayıf ve uzun boylu, Matmazel Gillenormand ile gelirdi.

Çoğu zaman baba-kız, yanlarında altı, yedi yaşlarında pembe beyaz, kıvırcık saçlı parlak gözlü bir erkek çocuğu da getirirlerdi. Çocuk bu salonda sürekli aynı şeyleri duyardı: «Ah ne hoş çocuk!», «Biçare yavru!» Bu çocuk demin, biraz anlatmaya çalıştığımız ve dedenin korkutmasına karşın yine de, tapar gibi sevdiği torunuydu. Çocuğa «biçare» diyorlardı, çünkü babası bir «Loire eşkıyası»(*) idi. Bu Loire'lu eşkıya, Gillenormand'ın damadıydı. Kendisinin de utanç kaynağı diye tanımladığı Napoleon taraftarı, Cumhuriyetçi damat.

2
ESKİ ZAMANLARIN KIZIL HORTLAĞI

Anlattığımız günlerde biri, Vernon kasabasından ve o günlerde yerini demirden yapılma çirkin bir köprüye bırakacak, o

---

(*) Loire Eşkıyası: İhtilal'den hemen sonra kralcıların altı delik kayıklarla Loire ırmağında boğduruldukları dedikodusu yayılmıştı. Sözde Cumhuriyetçilerin bir eylemiymiş. Doğru olduğu kanıtlanamadı.

kusursuz eski köprüden geçecek olsa, ırmak kıyısında ellisinde birini görürdü. Deri bir başlık giyen bu adam, tepeden tırnağa grilere bürünmüştü. Yakasında bir zamanlar kırmızı olan, fakat şimdi, solarak sarıya dönüşen bir kordon görünüyordu. Ayaklarında köylülerin giydiklerine benzer tahta nalınlar vardı, yüzü solgundu, saçları ağarmıştı. Alnından yanağına, hatta çenesine dek ince bir yara izi, yanık yüzünü sanki ikiye bölüyor, ama yine de bu yüzü çirkinleştirmiyordu. Yaşından çok daha kocamış görünen bu adam, belini kamburlaştırıp yürürdü. Onu gün boyu, omuzunda bir kazma veya kürekle görürdünüz. Irmak kıyılarında dolanırdı.

Bu topraklar çiçeklerle kaplıydı. Daha büyük olsalar bunlara bahçe derdik, daha küçük olsalar, çiçek buketleri derdik... Bütün bu duvarlarla çevrili toprakların, bir ucu ırmakta, diğeri bir evde bitimleniyordu.

Demin sözünü ettiğimiz yoksul kıyafetli adam 1817 yıllarında bu evlerin en yıkıntı olanında yaşıyordu. Burada kendi başına yaşardı. Ne genç, ne ihtiyar, ne güzel, ne iyi, ne kötü, ne de burjuva olan bir kadın onun hizmetine bakardı. Onun «Bahçem,» dediği o toprak parçası, kasabada ünlüydü.

Ağır bir çalışma, bitmez bir sabır ve taşıdığı kova dolusu sular yardımıyla, Tanrı'dan sonra doğanın unuttuğu çiçek türlerini yaratmayı başarmıştı. Gerçi bunlar, lale ve yıldız çiçekleri türleriydi, fakat onun laleleri ve kasımpatıları eşsiz bir güzellikte olurdu. Tarım hakkında epey bilgili olduğundan, Amerika ve Çin'den getirtilen fidelerin yetiştirilmesinde kendince yöntemleriyle büyük başarıya kavuşmuştu. İyi bir bahçıvandı. Yazın gün doğarken, onu bahçesinde görürdünüz. Tohumlarını diker, kuru yaprakları ayıklar, toprağı kazar, budar, aşılar, çalışırdı. En büyük hazlarından biri çiçeklerini sulamaktı. Çok şey anlatan yüzünde, bir iyilik, bir hüzün okunurdu. Bazen, saatlerce hareketsiz durur, dallarda kuş seslerini, uzaktan yansıyan çocuk seslerini, dalgınca dinlerdi.

Bazen de, gözlerini yeşil otların üzerinde şebnemlerin oluşturduğu ve elmasa benzeyen bir damla suya çevirirdi. Çok ba-

sıt yemekler yer, şaraptan çok, süt içerdi. Bir çocuğun isteklerine boyun eğer, işlerini yapan kadının kendisini küçümsemesine ses çıkarmazdı. Vahşi denecek kadar ürkekti. Evinden, bahçesinden pek ayrılmaz, kapısını çalan yoksullar dışında kimseleri görmezdi. Bir de, kasabanın papazı olan ihtiyar Rahip Mabeuf'le görüşürdü. Yine de, kasabada oturanlar ya da yabancılar onun çiçeklerini görmek için, geldiklerinde evini onlara açardı. İşte «Loire eşkıyası» böyle biriydi.

Bu arada, o yıllarda birisi eğer Napoléon'un utkularının yazılı olduğu *Le Moniteur* dergisini okumuş olsa, onun adına sıkça rastlardı. Tanımladığımız bu erkenden çöken hevesli bahçıvan, Saintonge eyaletinden adını alan Saintonge alayında askerlik eden Georges Pontmecry'di. İhtilal başlayınca Saintonge alayı, Rhin ordusuna katıldı. Çünkü monarşinin yıkımından sonra bile, eski alaylar bulundukları eyaletlere olan bağını koruyordu. Pontmercy, Spire'da, Worms'da, Neustadt'ta Turkheim'de, Alzey'de çarpıştı. Andernach surları ardında, Hesse prensinin ordusuna karşı zorlu biçimde karşı çıktı. Kleber'in komutasında, Marchinennes de Mont-Palissel'de savaşırken, kolu bir mermiyle kırıldı.

Daha sonra İtalya sınırlarını geçti ve Tende Boğazını, Joubert'le savundu. Joubert general atandı, Pontmercy de asteğmen oldu. Lodi'deki savaşta Berthier'nin safında savaştı. Napoléon bu olağanüstü savunmadan şöyle söz edecekti: «Bertier hem süvari, hem topçu, hem de humbaracı olarak savaştı.» Eski generali Joubert'in elinde kılıç, «Haydi» diye bağırırken, vurulup yere serildiğini gördü. Taburuyla beraber Genova'dan bir şilebe binerek, bir İtalya limanına giden yolda, yedi- sekiz İngiliz yelkenlisinden oluşan bir tuzağa kısıldı. Pontmercy, Fransız bayrağını yelken direğinde yükseltti ve karşı çıkıp İngiliz gemilerinin arasından süzülerek vakurca geçti. Birkaç mil ötede cesareti de çoğalmıştı, şilebine güvenerek levazım taşıyan bir İngiliz kargo gemisine saldırıp, onu da ele geçirdi. 1805 yılında, Arşidük Ferdinand'dan Günzbourg'u ele geçiren Mahler Alayını yönetiyordu. Wettingen'de öldürücü bir yara alan Binbaşı Ma-

upetti'yi kollarında taşıdı. Austerlitz'de, kendisini cesaretiyle gösterdi. Pontmercy Rus muhafızlarını püskürtenlerin başında yer aldı. İmparator, o savaşta ona madalya verdi. Daha sonra Hambourg'u fetheden Büyük Orduya katıldı. Eylau'da düşmana yiğitçe karşı koyduktan sonra, şehit düşen Louis Hugo'nun(*) mezarı başında, taburuyla tam iki saat düşmana direndi. Bu savaştan sağ kurtulan üç kişiden biriydi. Friedland savaşına katıldı. Daha sonra Moskova'da, Beresina'da bulundu. Eski rejimde önemli becerileri vardı kılıcı ve tüfeği aynı ustalıkla kullanabildiği gibi, bir süvari bölüğünü ve bir taburu aynı ustalıkla yönetirdi. Yüzbaşı atandığı Arnay-Le-Duc'de, on Kazak askerini kılıçtan geçirip, sadece generalini değil, onbaşısını da ölümden kurtarmıştı. Bu savaştan sonra sadece, sol kolundan yirmi yedi adet kırık kemik kıymığı çıkarıldı. Paris düşmeden sekiz gün önce süvari bölüğüne atanarak terfi etmişti.

Napoleon'la beraber Elbe adasına gitti. Waterloo Savaşında Dubois tugayında tabur komutanıydı. Lunebour'da düşman sancağını alıp imparatorun ayaklarına attı. Kana bulanmıştı. Onun bu cesaretine hayran olan Napoléon haykırdı:

«Seni Binbaşı yapıyorum, sana Baron unvanı verdim, sen Legion d'Honneur(**) subayı sayılırsın artık!»

Pontmercy ona şu müthiş yanıtı verdi:

«Teşekkür ederim, Majeste, dul eşim adına size minnetimi bildiririm.»

Bir saat sonra, Ohain hendeğine yuvarlanıyordu. Peki kimdi bu Georges Pontmercy? O, «Loire eşkıyası»nın ta kendisiydi.

Daha önce ondan biraz söz etmiştik, Hancı tarafından hem soyulan, hem de kurtarılan Pontmercy, ordusuna katılmayı başardı. Onu bir cankurtarana atıp Loire civarındaki bir hastaneye gönderdiler.

Restorasyon, onu yarım maaşla emekliye ayırmış, daha sonra gözaltında bulundurmak için Vernon'da sürgüne yolla-

---

(*) Louis Hugo: Victor Hugo'nun amcası.
(**) Legion d'Honneur: Bir Fransız subayı için en büyük onur.

mıştı. Kral XVIII. Louis kendi egemenliğinden önceki cesaretleri yok saydığından, ona Legion d'Honneur subaylığı rütbesini, binbaşılığını ve Baron unvanını vermedi. Oysa, o, her fırsatta «Binbaşı Baron Pontmercy» diye imza atıyor ve yakasında o nişanla dışarı çıkıyordu. Kral savcısı, kendisine bu onur nişanını kullanma hakkını tanımadığını bildirdiğinde, Pontmercy kendisine bu haberi getirene şöyle dedi:

«Acaba ben mi Fransızcayı unuttum, yoksa siz mi bu dili bilmiyorsunuz. Çünkü söylediklerinizden tek kelime anlamıyorum.»

İnat olsun, diye tam bir hafta yakasında Onur Nişanı ile dolaştı. Savcılar kurulu onun ardını bırakmak zorunda kaldı sonunda. Birkaç kez Savaş Bakanlığından aldığı mektupların zarflarında «Komutan Pontmercy» yazılı olduğunu görünce bunları açmadan geri gönderdi. Napoléon da Sir Hudson Lowe'in buyruğuyla kendisine «General Bonaparte» adıyla gelen mektupları geri çeviriyordu. Pontmercy de imparatorunun yaptığını yaptı.

Eski Roma'da Flaminius'u selamlamayı reddeden Kartacalı askerlerde Annibal'in ruhu yaşıyordu.

Pontmercy bir sabah yolda savcıyla karşılaştı ve ona acı bir alayla sordu: «Savcı Hazretleri, yüzümdeki yara izini taşımaya hakkım var mı?»

Kendisine bağlanan yarım aylıkla geçinmeye çalışıyordu. Vernon'da bulduğu en küçük evi kiralamıştı ve orada hayatını sürdürüyordu.

Napoléon'un imparator olduğu güzel zamanlarda, iki savaş arası Matmazel Gillenormand ile evlenmeye fırsat bulmuştu. Kayınbabası yaşlı kenter bu evliliği hiç onaylamasa da, boyun eğmişti.

Epey üstün ve eşine layık bir kadın olan Madam Pontmercy 1815 yılında geride küçük bir oğul bırakarak ölmüştü. Bu çocuk, Binbaşı Pontmercy için tam bir avuntu olabilirdi. Fakat zalim dede torununu ona bırakmadı, oğlunu almakta üsteleyecek olduğunda, çocuğu mirastan mahrum bırakacağını da bildirdi. Ba-

ba, oğlunun iyiliği için kabul etmeye mecbur kaldı. Çocuğundan ayrı kalan bu yalnız adam çiçeklerle teselli bulmaya çalışarak yaşadı.

Sahiden de dünyadan el etek çekmiş gibiydi. Hiçbir siyasi harekete karışmıyor, bahçesinde yetişen bir karanfil kokusunda Austerlitz'in anılarını canlandırıyordu.

Mösyö Gillenormand damadıyla bütün bağlarını koparmıştı. Onun anlayışına göre Binbaşı bir «Eşkıya» idi, Binbaşı'ya göre ise ihtiyar kayınbaba bir «Aptal»dı.

İnatçı dede damadına oğlunu ziyaret etmeyi ve konuşmayı yasaklamıştı. Aksi halde çocuk meteliksiz kalırdı. Gillenormand ailesi için Pontmercy bir cüzzamlı gibiydi. Gerçi dedenin serveti azalmıştı, fakat çocuğun teyzesi Matmazel Gillenormand'ın önemli bir serveti vardı.

Bekâr olduğu için, miras yeğenine kalacaktı.

Marius adlı çocuk, sadece bir babasının yaşadığını bilirdi ama hepsi bu. Bu konuda kendisine bilgi veren yoktu.

Fakat çoğu zaman dedesinin ve çevresindekilerin yarım sesle fısıldaşmalarından, çocuk bu babanının utanılacak biri olduğuna inanmıştı.

O böyle büyürken, Binbaşı Pontmercy iki-üç ayda bir Vernon'dan Paris'e geçer ve pazarları, Matmazel Gillenormand'ın oğlunu götürdüğü Saint-Sulpice Kilisesininin önünde nöbet beklerdi. Binbaşı, görünmemek için bir sütunun ardına sinip ayin süresince oğluna doyasıya bakardı. Bu savaş kahramanı, bu geçkin kızdan korkardı.

Vernon Papazı Mabeuf ile işte bu yüzden arkadaş olmuşlardı. Papazın erkek kardeşi din adamı olmamakla birlikte, Saint-Sulpice Kilisesinin para işlerini yöneten biriydi. Bu yönetici birkaç kez bu yüzü yaralı, acılı görünen adamla karşılaşmış ve onun o hüzünlü haliyle ilgilenmişti. Tam bir savaşçı, tam bir erkek görünümünde olan asker adamın, çoğu zaman gözlerinde yaşlar belirdiğini gören Mösyö Mabeuf'ün içi sızlardı. Bir kez, kardeşi papazı ziyaret için Vernon'a gittiğinde kasabada Binbaşı Pontmercy ile karşılaştı ve görür görmez onu tanıdı. Saint-

Sulpice Kilisesinde gördüğü acılı adamdı o. Mösyö Mabeuf bundan kardeşi papaza söz etti. İkisi de sıradan bir gerekçeyle Binbaşı'yı görmeye gitti. Bu ziyaretler birbirini kovaladı. Önceleri, çekingen duran Binbaşı, giderek açıldı ve konuklarına hayatını anlattı. Rahip ve kilise yöneticisi epeyce etkilenmişlerdi. Sadece çocuğunun mutluluğu uğruna kendisini feda eden bu babanın kederli öyküsü onları epeyce duygulandırmıştı. İyi bir din adamı olan Vernon Papazı, Binbaşı'ya saygıyla karışık bir sevgi duymaya başladı. Binbaşı da ondan hoşlanmıştı. Aralarında sağlam bir arkadaşlık kuruldu.

Her ikisi de namuslu insanlar olduğu için, ihtiyar bir askerle, bir papazın anlaşmaları epey olağandır. Her ikisi de özverili insanlar sayılmazlar mı? Biri, kendisini dünyaya adamış, diğeri göklere. Aralarında fazla bir fark yoktur.

Marius teyzesinin gözetimi altında yılda iki kez babasına yazardı. Binbaşı'nın Koruyucu Ermişi olan Saint-Georges'un isim gününde ve yılbaşında. Kuru birkaç cümle. Babanın yolladığı sevgi dolu mektupları yaşlı Gillenormand hiç açmadan cebine atardı.

3
NUR İÇİNDE YATSINLAR

Marius dışarıya bir pencereden bakabilirdi. Bu da Madam de T...'nin salonundaki kasvetli pencereydi. Çocuk burada sıkılırdı. Bebekken neşe dolu bir çocuk olan Marius, giderek hüzünlü ve içedönük bir çocuk oluyordu. Çevresini hep saygın ve önemli kişiler almıştı. Çocuk şaşkınca büyümüş gözlerle dünyayı izlerdi. Her şey onun şaşkınlığını çoğaltırdı. Madam de T...'nin salonunda çok oturaklı ve asil aristokratlar, hanımlar bulunurdu. Küllenen bir ateşin etrafında, lambanın kısık, loş ışığında, bu sert profili gri veya beyaz saçlı, mat renkli, eski zamanların modasına uyan giyimli o madamlar, tumuturaklı ve havalı bir şekilde konuşmaya başladıklarında, küçük Marius onları canlı yaratıklara değil de, cadılara veya hortlaklara benzetirdi. Bu kişiler-

den başka salona sürekli gelenler arasında ihtiyar din adamlarına da rastlanırdı, birkaç asil, Marki, Kont veya bir Prens. Soyadları Mathan, Noe, Levis (bunu Levi diye söylüyorlardı), Cambis diyorlardı. Bu kalıntı yüzler, İncil isimleri çocuğun ezberlemekte olduğu Tevrat'la karşılıyordu; hepsi, sönmeye başlayan ocağın etrafında, yeşil örtülü lambayla yarı aydınlanmış olarak, sert hatlı yüzleriyle, kırlaşmış, ya da apak saçlarıyla, sadece keder veren renkleri solan; başka zamanlardan kalma uzun giysileriyle daire biçiminde otururlar, nadiren görkemli, aynı zamanda korkutucu olan sözler ederlerdi. Küçük Marius da onları ürkek gözlerle izler, kadınları değil de din kitabındaki ihtiyar aile başkanı erkeklerle ruhani sınıftan kimseleri, gerçek yaratıkları değil de, hortlakları gördüğünü sanırdı.

Bu hortlaklara, bu eski salonun devamcıları olan birçok rahiple birkaç asil de katılıyordu: Madam du Barry'nin Yardım Derneği başkanı Assenay Markisi; Charles-Antoine lakabıyla şiirler yazan Valory Vikontu; genç olmasına rağmen beyazlamaya başlayan bir başı, sırma saçaklı al kadife, epey açık yakalı giysileri bu karanlıkları korkutan güzel, esprili bir eşi olan Beauffremont Prensi; Fransa'nın «orantılı inceliği» en iyi bilen adamı, Coriolis d'Espinouse Markisi; hayırsever bir adam olan Amendre Kontu; kralın çalışma odası denilen Louvre Sarayı kitaplığının direği, Şövalye de Port de Guy. Saçları azalmış, yaşlı olmaktan çok, çökmüş biri olan Mösyö de Port de Guy'nin anlattığına göre, 1793'te, on altısındayken, onu asker kaçağı diye prangaya mahkûm etmişler, seksenlik bir ihtiyar olan, kendisi gibi kaçak Mirepoix Piskoposuyla birlikte zincire vurmuşlardı; o rahip olarak kaçakmış, kendisi ise asker olarak. Olay Toulon'da olmuş. Görevleri gündüz giyotinle öldürülenlerin başlarını, bedenlerini gece gidip toplamakmış; kanlı gövdeleri sırtlarında taşırlarmış; kırmızı kürek mahkûmu pelerinlerinin boyunlarına gelen bölümü kandan kabuk bağlarmış. Bu kabuk sabahları kuruymuş, akşamları ıslak. Böylesi acıklı öyküler epeyce boldu bu salonda; orada Marat'yı lanetlerken Trestaillon'u överlerdi. Nadide birkaç milletvekili iskambil oynardı. Mösyö Thibord du

Chalard, Mösyö Lemanchant de Gomicourt, sağın ünlü alaycısı Mösyö Cornet-Dincourt. Kısa pantolunu, zayıf bacaklarıyla yargıç de Ferrette de kimi zaman Mösyö de Talleyrand'a giderken, bu salondan geçerdi. Artois Kontuna eğlence arkadaşlığı etmişti, Kampaspa'nın altına çömelen Aristoteles'in aksine, Guimard'ı dört ayak üstünde yürütmüş, böylece de gelmiş geçmiş asırlara bir yargıcın nasıl bir filozofun intikamını aldığını göstermiştir.

Rahipler ise, bunlar, *La Foudre* gazetesindeki yazar arkadaşı Mösyö Larose'un: «Kim ellisinde değildir ki? Belki birkaç delikanlı!» dediği Rahip Halma; kralın vaizi Rahip Letourneur; henüz ne kont, ne piskopos, ne bakan, ne de senato üyesi olan, düğmeleri eksik eski rahip cüppesi giyen Frayssinous; Saint-Germain-des-près'nin papazı Keravenant; ayrıca, papanın vekili, daha sonra kardinal olan, o sırada Nisibis başpiskoposu olan, dalgın, uzun burnuyla dikkat çeken Monsenyör Nacchi; «Abbate Palmieri» ismi verilen, papanın «evine» bağlı ruhanilerden, papalık kuruluna katılan yedi papalık mektupçusundan biri, çok önemli Liberien bazilikasının piskoposluk kurulu üyesi, azizlerin avukatı, aşağı-yukarı cennet şubesinin dilekçe dairesi başyardımcılığı olan, yani azizler sınıfına katılma işlerine bakan bir başka beyefendi daha. En sonunda iki kardinal vardı: Biri Mösyö de la Luzerne, diğeri Mösyö de Clermont-Tonnerre. Kardinal de la Luzerne bir yazardı, birkaç yıl sonra, *Conservateur*'de Chateaubriand'la yan yana makaleler yazma şerefine erişecekti. Mösyö de Clermont-Tonnerre ise, Toulouse başpiskoposuydu; sık sık Paris'e deniz ve savaş bakanı olan yeğeni Tonnerre Markisini ziyarete, yazlığa geidiyordu. Yukarı kalkık cüpesinin altından kırmızı çorapları görünen, neşeli, ufak-tefek bir yaşlıcıktı; uzmanlığı *Ansiklopedi*'den nefret etmek, deli gibi bilardo oynamaktı. O zamanlar, yaz geceleri, Clermont-Tonnerre konağının bulunduğu Madame Sokağından geçenler, bilardo toplarının çarpışmasını, kardinalin keskin bir sesle Caryste başpiskopos vekili Mösyö Cottret'ye: «İşaretleyin, karambole geliyorum!» diye seslendiğini işitirlerdi. Kardinal de Clermont-

Tonnerre'i, Madam de T.'nin salonuna, Fransız Akademisinin kırk üyesinden biri olan en yakın arkadaşı eski Senlis piskoposu Mösyö de Roqueleaure getirmişti. Mösyö de Roquelaure uzun boyu, Akademi'ye düzenli biçimde gidişiyle ünlenmişti. Meraklılar, Akademi'nin toplantılarını yaptığı kitaplığın yanındaki odanın camlı kapısından her perşembe günü, genellikle ayakta duran, iyi pudralanmış, mor çoraplı, haline göre papazlığını göstermek için arkasını kapıya dönen eski Senlis piskoposunu görebilirdi. Çoğunluğu din adamı olduğu kadar saraya da girip çıkan bu adamlar, Madam de T...'nin salonunun ciddiyetine bir kat daha ciddiyet ekliyordu. Bunlardan başka, beş senato üyesi vardı: Vibraye Markisi, Talura Markisi, Herbouville Markisi, Dambray Vikontu, Valentinois dükü. Bunlar da salonun asaletini artırıyordu. Bu Valentinois dükü, her ne kadar Monaco Prensiyse de, yani yabancı bir hükümdar prens ise de, Fransa ve şövalyelik hakkında o kadar üstün birikimi, itibarı vardı ki, her şeyi onlar açısından görüyordu: «Kardinaller Roma'nın Fransız şövalyeleridir, lordlar da İngiltere'nin Fransız şövalyeleri» diyen oydu. Zaten bu çağda her yerde İhtilal olması gerektiğinden, bu derebeyi salonu, daha önce de söylediğimiz gibi, kenterlerin yönetimindeydi. Bu salona Mösyö Gillenormand hâkimdi.

Paris'in kralcıları, kaymak tabakanın özü, tözü buradaydı. Ünleri, hatta kralcı bile olsa denetimde tutuyorlar, yanlarına yaklaştırmıyorlardı. Ünde her zaman karmaşa vardır. Chateabriand buraya girse, inanması güç ama, Duchesne Baba etkisi bırakırdı. Bu eskicil toplumu anlayarak Cumhuriyete katılan kralcılar girebiliyordu. Kont Beugnot burayı adam etmek için kabul edilmişti.

Bugünlerde «asil» salonlarının bu eski devir salonlarıyla hiçbir ilgisi yok. Günümüzde Saint-Germain(*) Mahallesi şömineye atılan odunların kokusunu verirdi. Günümüzün kralcıları da artık lafazan sayılırlar ki, bu aslında onlar için bir iltifat.

(*) Saint-Germain: Asillerin bölgesi.

Ama Madam da T...'nin salonundakiler, sosyetenin kaymak katmanı sayılan sahiden elit kişilerdi. 18. yüzyıldan kalan kibarlık gösterileri burada sergilenirdi.

Buradaki alışkılar kaybolduğu halde yine canlı kalan Eski Dönemin ta kendisi olan, irade dışı inceliklerin her çeşidini içeriyordu. Bu alışkılardan birkaçı, özellikle dilde epey tuhaf görünüyordu. Üstünkörü bilgi sahipleri eskimiş, yalnızca demode şeyleri taşra işi sanıyordu. General eşine yine: «Madame la Générale» deniyordu. Albay eşine: «Madame la Collonelle» denilmesi de iyice eski bir deyim değildi. Pek cana yakın Madame de Léon, besbelli Longueville, Chevreuse düşeslerini hatırlayıp, kendi prenses sanı yerine o şekilde anılmayı istiyordu. Créquy Markizi de «Madame la Colonelle» adını almıştı.

Tuilleries Sarayında kralla senlibenli konuşurlarken ona «Majesteleri» yerine «kral» demek inceliğini işte bu küçük yüksek tabaka var etmiştir. Çünkü onlara göre, «Majesteleri» nitemi bu onuru haksızca elde eden kişi tarafından kirletilmişti. Orada kişileri, olayları yargılarlardı. Şaşırıp kalmada herkes birbirine yardımcıydı. Elindeki bilgiyi herkes birbirine aktarıyordu. Nuh'un Dedesi Mathusalem Giritçi Epimenides'e bilgi veriyordu. Sağır, köre anlatıyordu. Coblentz'den beri geçen vakti yok sayıyorlardı. XVIII. Louis, Tanrı'nın yardımıyla, hükümdarlığının yirmi beşinci yılında sayıldığı gibi, sürgüne gidenler de, haklı olarak, gençliklerinin yirmi beşinci yılındaydılar.

Burada her şeyden konuşulurdu. Olaylar ve insanlar yargılanır ve ayıplanırdı. Anlayamadıkları bu çağı alaya alırlardı. Herkes birbirine yardımcı olurdu, iyi duymayan, gözü görmeyeni aydınlatırdı.

Burada her şey âhenkle geçip giderdi. Kimse bağırmazdı. Konuşma bir soluktan, bir fısıltıdan öteye geçmezdi. Aralarında gençler de bulunurdu kimileyin, fakat bunlar biraz ölü gençlerdi. Sanki mumyalı gibi görünen gençler. Salon gibi, uşakların formaları da solgun ve demodeydi. Bu eski yönetim insanları kendileri gibi antika hizmetçilerin elindeydi.

Sürgünden henüz dönen, çok yaşlı bir Markiz olanca serve-

tini yitirmiş, tek bir hizmetçi kadınla kalmıştı. Fakat kadın bunu belli etmez ondan söz ederken «Adamlarım» derdi vakurca.

Madem de T...'nin salonunda ne yapılırdı? Orada herkes ve her şey çok aşırıydı.

Günümüzde büsbütün yok olmayan bu kelimenin yine de pek anlamı kalmadı, bunu biraz uzun açıklayalım.

«Aşırı» olmak, sınırı geçmek demekti. Tahtı korumak için krallığı eleştirmek; kiliseye bağlı kalmak uğruna, inançları yok saymak sürüklediklerimizi tekmelemek, puta put olmadığı için içerlemek; aşırı saygı nedeniyle hakaret etmek, Papa'yı yeterince kutsal bulmamak, Kral'da yeterince krallık bulmamak, geceyi fazla aydınlık bulmak gibiydi. Beyazın uğruna mermeri, karı, kuğuyu ve zambağı küçümsemek, yanlısı olduğumuz görüşlere düşman kesilmek, kısaca, her şeye karşı çıkmaktı. Aşırı kavramı Restorasyon'un ilk evresini simgeleyen bir tutumdu.

Fransa tarihinde hiçbir dönem 1814 ile 1820 yılları arasındaki dönem gibi değildir. O yıllarda çok akıllı bir siyasi önder olan Mösyö Villeler'in sağcı politikası, epey önemli bir değişim yaratacaktı. Bu altı yıl hem gürültücü, hem sıkıntılı; neşeli ve karanlıktı.

Ufukları dolduran o kesif bulutlar güneşin doğuşuyla yavaşça geçmişin gölgelerine karıştılar. Bu aydınlık ve bu karanlık arasında hem yeni hem de eski ve yaşlı bir dünya oluştu. Maskara olmasına karşın, acılı, genç ve yaşlı, henüz uyanan biri gibi gözlerini oğuşturan bir toplum.

Fransa'yı makaraya saran bu topluluğa da Fransa alayla baktı. Sokaklar baykuşlara benzeyen ihtiyar markilerle dolup taşar, göçmenler eski yılların hortlaklarına karışırlardı. Ülkelerine döndüklerine sevinen eski asiller yine de monarşiyi bulamadıkları için acılanırdı. Eski zaman aristokrasisi, imparatorun yarattığı bir yeni kılıç soyluluğuna karışarak altüst bir toplum yaratmıştı. Charlemagne'in(*) oğulları Napoleon'un evlatlarını küçümsüyorlardı.

(*) Charlemagne: Eski bir Frank kralı.

Hakaretler kılıçla temizlenirdi. Geçmiş dünü inkârdaydı. Artık yüce duyguların da, anlamı yoktu. Ama dönem yıkıldı, geçmişe göz atmak istediğimizde, kendimizi bir fırtına öncesi zamanda sanırız.

Esasen buna hiç şaşırmamalı, çünkü eski dünya da, bir tufanla battı.

İki devrim de kayboldu. Ah şu düşünceler, ne güçlü dalgalar yaratır, yok etmesini ve gömmesini ne de ustaca başarırlar.

Bay de Martainville'in Voltaire'den daha zeki göründüğü uzak, saf devirlerdeki salonların manzarası işte böyleydi.

Evet, işte eski zaman salonlarına ilişkin bir görüş verebildiğimizi sanıyoruz.

Bu köhne salonların kendilerince bir literatürü ve bir de siyasası vardı. Burada Mösyö Colnet'nin adı geçerdi, Napoleon'dan «Korsika canavarı» diye söz edilirdi. Çok daha sonraları Kral ordularının generali olan Marki Buonoparte'den söz edilmesi çağın esprisinde bir yumuşamadır.

Gelgelelim, bu salonlar uzun süre o lekesiz havaları koruyamamışlardı. 1818 yıllarına doğru, bazı liberaller öne çıkmaya başladı, bu da epey huzur bozucu bir tavırdı. Bu liberaller kralcı olduklarını kabul ediyor, fakat sanki bu nedenle af diliyorlardı. Aşırı'ların her zaman çok gururlu olmalarına karşın, Liberal'ler tam aksine, durumlarından utanıyorlardı. Onların hem zekice çıkışları, hem uzun süren suskunlukları vardı. Neredeyse çoğu zaman beyaz kıravatlar takar, ta çenelerine değin ilikli ceketler giyerlerdi. Liberallerin, en büyük yanlışı «İhtiyar bir delikanlılık» yaratmak olacaktı. Bilge tavırları takınırlardı. Değişmez ilkelere daha ılımlı bir iktidar aşılama tarafını tutuyorlardı. Yıkıcı liberalizme karşı bağnaz bir liberalizm. Sürekli aynı şeyi savunurlardı: Gelenekleri, duaları, dini, saygıyı geri getirmek. O sadık, atak, şövalye ruhlu, sevecen ve de özverilidir. Belki devrimleri, imparatorluğu, utkuyu, özgürlüğü, genç düşünceleri, yenilikleri genç nesilleri ve içinde bulunduğumuz zamanın bütün düşüncelerini benimsemiyor, evet bu bir hata, fakat bizim de ona karşı suçlarımız olmadı mı? Kraliyete saldırmak liberaliz-

min ilkelerine terstir. Bize rehberlik adına yapılan İhtilal'in kalıtçıları olduğumuza göre, daha açık fikirli olmamız gerekmez mi? Devrimci bir Fransa, tarihi bir Fransa'ya, yani annesine karşı saygısızlık etmekte. 5 Eylül'den beri monarşi asaleti horgörüldü, tıpkı 8 Temmuz'dan sonra İmparatorluğun soyluluğuna yapılan davranış gibi. Onlar «Kartal'a(*) haksızlık ettiler diye, bizim de zambak'a(**) saygısızlık etmemiz gerekmez ki! Hep bir şeylerle mi savaşmalı? XIV. Louis'nin(***) tacının yaldızlarını kazımanın, IV. Henri'nin(****) armasını atmanın ne faydası olur? Iena köprüsünün «N»lerini(*****) kazıyan Mösyö Vaulbalni'yi ayıpladık. Oysa o da bizim yaptıklarımızdan daha çoğunu yapmıyordu ki! Marengo nasıl bizim utkumuz ise, Bouvines de öyle. Zambak çiçeklerimiz «N»ler gibi bizim ulusal kalıtımız. Niye bunların değerlerini düşürelim. Neden tarihi olduğu gibi kabul etmiyor, Fransa'yı öylece sevmiyoruz?

İşte liberaller monarşiyi böyle korudular.

Bu yazılanlar sırasında, bu öykünün yazarı, yolunun üzerinde çağdaş tarihin bu evrelerini buldu ve bunlardan söz etmeden duramadı. Fakat şunu da belirtmek isteriz ki, bunu asla küçük görerek veya eğlenerek yapmadı. Çünkü çok acıklı anıları vardır. Çok sevdiği annesini ilgilendiren geçmişteki anıları, onun da bu geçmişi sevmesine ve saymasına neden oldu.

Ayrıca, şunu da belirtmek isteriz ki, bu küçük dünyanın da kendince bir yüceliği vardı, belki bugün o günleri düşünerek gülümseyebiliriz, fakat onu horgörmek veya nefret etmek, hayır, bunu yapamayız. Bu geçmişteki Fransa idi.

Marius Pontmercy, kendi etrafındaki çocuklar gibi bir eğitim gördü. Gillenormand teyzesinin verdiği dersler az gelince, dedesi onu çok iyi bir öğretmene emanet etti. Bu genç ruh, bir ih-

---

(*) Kartal: Napoleon.
(**) Zambak: Kraliyet. Zambak Fransa krallarının amblemiydi.
(***) XIV. Louis: Fransa'nın en başarılı krallarından.
(****) IV. Henri: Epey sevilen Fransa Kralı.
(*****) N: Napoleon'un amblemi.

tiyar kız'dan sonra bir bilmişin eline düştü. Marius koleji bitirdikten sonra, hukuk fakültesine girdi. Kralcı, tutucu ve gururluydu. Neşesi ve uçarılığından dolayı pek saygı duymadığından dedesini az severdi. Babasına karşı hiçbir şey hissetmiyordu.

Aslında ateşli ve soğuk, soylu ve eliaçık, gururlu ve katıydı. Yabaniliğe varan bir saflığı da sahipti.

4
EŞKIYANIN SONU NE OLDU

Marius eğitimini tamamladığında, dedesi Mösyö Gillenormand da Saint-Germain Mahallesine hoşça kal diyerek, Madam T...'nin salonundan ayrıldı ve Calvaire Kızları Sokağındaki konağına taşındı.

Burada yanında hizmetçi olarak, kapıcıdan başka, Magnon'dan sonra onun yerine geçen oda hizmetçisi Nicolette'le az önce değindiğimiz astımlı, Basklı adam vardı.

1827 yılında Marius on yedisine basmıştı. Bir akşam eve döndüğünde dedesi kendisini, elinde bir mektupla karşıladı.

Mösyö Gillenormand onunla şöyle konuştu:

«Marius, yarın Vernon'a gidiyorsun.»

«Niye?»

Marius dedesinin bu buyruğuna şaşırmıştı.

«Babanı ziyarete gideceksin...»

Marius hemen irkildi, bunu hiç düşünmemişti bile. Günün birinde babasını görebilme ihtimalini, asla düşünmemişti. Bu o kadar beklenmedik ve o kadar tatsız bir durumdu ki. Marius buna üzülmedi bile, bu bir acı bile değildi, bir angaryaydı.

Fikir ayrılıkları bir yana, Marius dedesinin sözleriyle «o kılıç artığı» (Mösyö Gillenormand keyifli günlerinde damadına bu lakabı takardı) babasının kendisini sevmediğine emindi. Sevse onu dedesinin ve teyzesinin eline bırakır mıydı? Sevilmediği için o da bu kendi oğlunu sevmeyen babayı sevmiyordu. Her şey bu kadardı.

O kadar afalladı ki, dedesine soru bile sormadı. Dede anlattı:

«Anladığım kadarıyla baban hastaymış, seni görmek istiyor.»

Biraz sessizliğin ardından:

«Yarın sabah erkenden yola çık. Fantaines'den bir posta arabası sabah altıda hareket ediyor ve akşama doğru Vernon'a varıyor. Baban seni hemen görmek istiyor.»

Daha sonra mektubu kırıştırıp cebine attı. Marius o akşam yola çıksa, ertesi sabah erkenden babasının yanında olurdu. Bouloi Sokağından kalkan bir posta arabası, geceleyin Rouen'dan geçip, sabahın ilk saatlerinde Vernon'a gelirdi. Fakat ne Mösyö Gillenormand, ne de Marius bunu düşünmüştü.

Ertesi akşam Marius, Vernon'da arabadan indi. Mumlar yanmıştı. İlk gördüğü adama Mösyö Pontmercy'nin evini sordu. Çünkü Marius da kralcı olduğundan, Restorasyon düşüncelerini benimsemez ve babasının binbaşı ve baron unvanlarını hiçlerdi.

Ona evi gösterdiler. Marius kapıyı çaldı. Bir kadın kapıyı açtı, elinde bir lamba tutuyordu.

Marius sordu: «Mösyö Pontmercy burada mı?»

Kadın «evet» anlamında başını eğdi.

«Onunla görüşebilir miyim?»

Kadın bu kez başını olumsuzca salladı.

Marius: «Fakat ben onun oğluyum, o da beni bekliyor,» diye üsteledi.

Kadın: «Artık sizi beklemiyor,» dedi.

İşte o zaman delikanlı, kadının ağladığını fark etti.

Kadın eliyle bir kapıyı gösterdi, Marius girdi.

Şöminenin üstündeki bir kandilin aydınlattığı loş odada üç erkek vardı. Biri ayaktaydı, diğeri diz çökmüştü ve üçüncüsü de upuzun yere serilmişti. Yerde kımıltısız yatan, babasıydı.

Diğer iki erkekten biri doktor, ikincisi bir rahipti. Binbaşı üç günden beri beyin hummasına yakalanmıştı. Hastalanır hastalanmaz, içine doğmuş gibi Mösyö Gillenormand'a yazmış, ölmeden önce oğlunu görmek istediğini bildirmişti. Hastalığı gide-

rek kötülemişti. Marius, Vernon'da arabadan indiğinde, artık kendisini bilmeyen baba, sayıklamaya başlamış şöyle haykırmıştı: «Oğlum geldi, onu karşılamaya gideyim» ve odasından çıkıp hemen kapının önündeki taşlara serilmiş, son soluğunu vermişti.

Doktor ve rahip çağrılmıştı fakat gecikmişlerdi. Oğlu da epey geç kalmıştı.

Mumun o loş ışığında yerdeki adamın yanağında bir gözyaşı damlası seçiliyordu. Gözü fersizdi fakat ıslaktı. Oğlunun gecikmesine ağlıyordu.

Marius ilk ve son kez gördüğü bu namuslu adamın yüzüne baktı, görmeyen bu açık gözlere, apak saçlara baktı. O güçlü kollara baktı, yer yer hançer yaralarının izleri vardı, kurşunların deldikleri yere izleri de kızıl yuvarlar oluşturmuştu. Tanrı'nın iyilikle ödüllendirdiği bu yüzü ikiye biçen kılıç yarasına baktı. Bu adam onun babasıydı ve şu anda ölüydü, fakat Marius ona karşı hiçbir şey hissetmedi.

Herhangi bir yabancının, ölümü için duyacağı bir hüzünden başka hiçbir şey yoktu içinde.

Ama oradakiler yaslıydı. Bir köşede hizmetçi üzüntüyle ağlıyor, dua eden rahibin hıçkırıkları duyuluyordu. Doktor, da gözyaşlarını siliyordu; ölü bile ağlıyor gibiydi.

Doktor, rahip, hizmetçi derin acıları içinde tek kelime etmeden Marius'e baktılar. İçlerinde yabancı olan o idi. Fazla heyecanlanmış olmamasına karşın, yine de Marius kendi halinden utanmıştı. Ne yaptığını bilmez gibi, şapkasını çıkardı. Birden elindeki şapkayı yere düşürdü, sanki kederden bunu tutacak gücü kalmamış gibiydi.

Aynı zamanda vicdan azabı çekiyor ve böyle davrandığı için kendi kendinden utanıyordu. Fakat kendi suçu değildi ki! Babasını sevmiyordu, ne yapsın onu ilk kez bu akşam görmüştü... insan tanımadığını sever mi?

Binbaşı geride bir şey bırakmamıştı. Eşyanın satışı cenaze masraflarına yeterdi. Hizmetçi kadın, bir kenarda bulduğu bir kâğıdı Marius'e verdi. Binbaşı eliyle şunları yazmıştı:

Oğluma:

Waterloo Savaş alanında İmparator bana Baron unvanı verdi. Restorasyon bana kanımla ödediğim bu unvanı taşıma izni verdiğine göre, oğlumun bu Baron unvanını taşımasını isterim. Onun bunu hak ettiğine eminim.

Kâğıdın arkasına şu sözler eklenmişti:

Aynı savaşta, bir çavuş hayatımı kurtardı. Beni ölülerin altında ezilmekten çekip çıkardı. Adamın adı Thenardier. Duyduğum kadarıyla son günlerde Paris dolaylarında bir han işletiyormuş. Ya Chelles ya da Montfermeuil'de. Oğlum bu adamla karşılaşırsa, ona benim minnet borcumu ödesin.

Marius kâğıdı alıp koynuna koydu. Bunu babasına duyduğu sevgiden değil de, salt bir ölünün son arzusuna saygı niyetine yapmıştı.

Binbaşıdan başka iz kalmadı. Mösyö Gillenormand, bir eskiciye onun üniformasını ve kılıcını sattırdı. Komşuları bahçesini talan ettiler ve en bulunmaz çiçeklerini kökünden kopardılar. Diğer bitkilerin de bazıları kurudu, bazıları da çalıya dönüştü.

Marius, Vernon'da sadece kırk sekiz saat kalmıştı. Paris'e dönerek hukuk fakültesine devam etti. Sanki hiç yaşamamış gibi babasını unutmuştu. Binbaşı iki günde gömülmüş, üç günde unutulmuştu.

Marius matem işareti olarak şapkasına siyah bir kurdele taktı. Olancası bu.

5
İHTİLAL YANLISI OLMAK İÇİN KİLİSEYE GİTME KOŞULU

Marius çocukluğunun dinsel öğretilerine bağlı kalmıştı. Bir pazar sabahı erkenden, Saint-Sulpice Kilisesindeki ayine gitti. O gün her zamankinden daha dalgındı. Bir sütunun arkasında-

ki kırmızı kadifeden bir dua iskemlesine oturduğunun farkında değildi. İskemlenin arkalığında «Mösyö Mabeuf, Yönetici» yazılıydı. Marius bunu görmemişti. Ayin yeni başlamıştı ki, ufacık bir ihtiyarcık, Marius'a sokulup şöyle dedi:

«Efendim, benim yerime oturdunuz.»

Marius özür dileyerek hemen geri çekildi. İhtiyar yerine geçti. Ayin bittiği halde Marius hâlâ kilisedeydi. İhtiyar tekrar yanına geldi ve sanki af dilemek ister gibi şöyle konuştu:

«Demin sizi rahatsız ettiğim için bağışlamanızı rica ederim, Mösyö. Yine rahatsız ediyorum fakat hakkımda hatalı şeyler düşünmenizi istemem.»

Marius epey saygılıca eğilip:

«İnanın gerek yoktu, Mösyö,» dedi.

İhtiyar tekrar konuştu:

«Yoo, hayır, hakkımda yanlış düşünmenizi istemem. Fakat ben burada oturmaktan vazgeçemem. Burada dinlediğim dualar bana daha içten geliyor. Bunun için de hayli duygusal bir nedenim var. İzin verin de anlatayım, yıllar var ki üç ayda bir buraya düzenli gelen bir babanın, oğlunu gizlice izlemek için duayı burada dinlediğini gördüm. Ailevi bir sorun yüzünden bu acılı adama oğlunu görmeyi yasaklamışlardı. O da oğlunu törene getirdikleri zaman aksatmadan gelirdi. Küçük, babasının burada olduğunu, kendisini gizlice izlediğini bilmezdi. Belki zavallı çocuk, bir babasının olduğundan bile habersizdi. Baba kimselere görünmemek için bu sütunun ardında otururdu. Çocuğuna öteden bakar ve ağlardı. Biçare adamın yavrusunu taparcasına sevdiğini biliyordum. İşte bu nedenle, bu yer benim için kutsallaştı. Ben de töreni buradan dinleme huyunu edindim. Aslında kilisenin yöneticisi olduğuma göre, daha rahat bir yerim var, fakat buraya oturmaktan vazgeçemiyorum. Çünkü ben daha sonraları bu zavallı babayı tanıma olanağını buldum. Onun kayınbabası ve çok varsıl bir teyze çocuğu mirasından mahrum etmekle adamı korkutmuşlardı. Bu olağanüstü adam oğlunun günün birinde varsıl ve mutlu olması için kendisini feda ediyordu.

Onu oğlundan, yalnızca siyasal görüşleri yüzünden ayırmışlardı. Gerçi benim de siyasal fikirlere saygım var, ama bazıları abartır, nerede duracağını bilmez. Bir erkek Waterloo'da dövüştüğü için bir canavar mıdır? Aman Tanrım! Ne insanlar var, bunun için bir babayı oğlundan etmek. Sanırım o zavallı baba öldü, öyle duydum. O Bonaparte'ın binbaşısıydı. Kardeşimin papazlık ettiği Vernon'da oturuyordu. İsmi de dilimin ucunda, «Pontmaire» mi yoksa Pontmercy'miydi ki? Cesaretinin izini yüzünde taşıyordu. Derin bir kılıç yarası...»

Marius'ün yüzü soldu:

«Pontmercy» diye kekeledi.

«Ah, tabii ya. Tamam Pontmercy yoksa siz de onu tanıyor musunuz?»

Marius tok bir sesle:

«Mösyö,» dedi, «o adam babamdı!»

İhtiyar yönetici ellerini birleştirip haykırdı:

«Aman Tanrım! Ne tesadüf? Demek o çocuk sizdiniz? Öyle ya artık büyümüş, erkek olmuş olacak. Ah zavallı yavrum, babanızla övünebilirsiniz, size çok düşkün bir babanız vardı.»

Marius ihtiyar adamın koluna girerek onu evine götürdü. Ertesi sabah, dedesine şöyle dedi:

«Birkaç arkadaş bir av eğlencesi hazırladık, üç gün kadar uzaklaşmama izin verir misiniz?»

İhtiyar, «Dört gün izin, iyi eğlenceler,» dedi,» daha sonra kızına göz kırptı ve şunları ekledi:

«Bir aşk macerası!»

6
KİLİSEDEN BİRİYLE TANIŞMAK

Marius'ün nereye gittiğini daha sonra öğreneceğiz.

Üç günlük bir aradan sonra Marius Paris'e döndü, doğruca Hukuk Fakültesinin kitaplığına gitti ve *Moniteur* dergisinin eski nüshalarını istedi.

Dergiyi baştan sona okudu. Cumhuriyet ve İmparatorluğa ait bütün yazıları, *Sainte-Helene Günlüğü*'nü okudu. O yıllara dair, gazeteleri, dergileri, bültenleri, raporları, bildirileri okudu, daha doğrusu ezberledi.

Büyük Ordu günlüklerinde önce babasının adını gördüğünde tam bir hafta ateşlendi. Georges Pontmercy'nin şeflerini, eski generalleri ziyarete gitti. Kilise yöneticisi Mabeuf'le, sağlam bir arkadaşlığı vardı. Ziyarete gittiği adam, babasının Vernon'daki sınırlı hayatını anlattı. Onun yalnızlığından, yetiştirdiği güzel çiçeklerden, çektiği acılardan söz etti. Marius o zaman yıllar boyunca tanımadığı bu eşsiz adamı bu yüce ve uysal askeri, bu aslan ve kuzu karışımı babasını yeterince tanıdı.

Bu arada dersleriyle de ilgilendiğinden, Gillenormand ailesini sadece akşam yemeklerinde görebiliyordu. Daha sonra, ortadan kayboluyordu. Halası öfkeleniyor, dede gülümsüyordu: «Dert etmeyin; gençlik bu, hayatında bir kız olmalı.» Daha sonra şunu ekliyordu: «Evet ama ben bunu rastgele bir çapkınlık macerası sanmıştım, aslında bu bir tutku...» Evet bu sahiden bir tutkuydu.

Marius babasını ölesiye sevmeye başlamıştı.

Aynı zamanda düşünce biçimi de büyük bir değişime sahne oluyordu. Bu değişim dönemleri çeşitli ve kesintisiz oldu. Bu değişme pek çok delikanlının başına geldiğinden bunu uzun uzun anlatmak isteriz.

Yeni edindiği bu bilgiler gözünü korkutmuştu. Önce gözleri kamaşır gibi oldu.

O güne değin Cumhuriyet ve İmparatorluk onun için korkutucu sözcüklerdi. Cumhuriyet kasvetli bir günbatımında yükselen giyotin; İmparatorluk gecede parlayan bir kılıçtı. Oysa bu gölgelere yakından baktığında, beklediği karanlıkların yerini göz kamaştırıcı yıldızlar almıştı. Mirabeau, Vergniaud, Saint-Just, Robespierre, Camille Desmoulins, Danton ve sonra bunları geride bırakacak bir güneşin doğuşu; Napoleon. Marius artık rotayı şaşırmıştı. Gözleri kamaşıyordu. Fakat zamanla şaşkınlıklarından kurtulup bunlara alıştı. Yeni tanıdığı bu insanları

cesurca inceledi. Gözleri önünde İhtilal ve İmparatorluk bütün sahneleriyle canlandı. Cumhuriyet, insan haklarını yığınlara veriyor, İmparatorluk ise Fransız kavramını bütün Avrupa'ya benimsetmeye çalışıyordu. İhtilal'de halkın yüceliğini, İmparatorluk'ta Fransa'nın itibarını gördü. Marius bu iki kavramın da faydalarını anlamıştı.

Epey uzlaştırıcı olan bu ilk değerlendirmede, beğenisi yüzünden boşladığı noktayı burada belirtmenin gerektiğini sanmıyoruz. Bizim belirttiğimiz, gelişmekte olan bir düşünce biçimidir. Bütün ilerlemeler aynı anda olmaz. Daha önce söylediklerimiz ve daha sonra söyleyeceklerimiz için bunu tekrar belirttikten sonra sürdürüyoruz.

İşte o zaman, bütün geçmiş yıllarında, ne babasını, ne de vatanını tanımış olduğunu anladı. Evet ne babasını görmüş, ne de ülkesini tanımıştı. Sanki gözüne çekilen bir perde bunu engellemişti, oysa artık her şeyi belirgince görebiliyordu. Bir yandan hayran kalıyor, öte yandan taparcasına seviyordu.

Acı ve vicdan azabıyla doluydu kalbi. Artık içindekileri babasına anlatmanın yolunun onunla mezarında konuşmak olduğuna emindi. Ah, Tanrı babasının yaşamasına izin verseydi, Marius nasıl coşkuyla ona koşar, kollarına atılır, şöyle derdi:

«İşte geldim, babacığım, ben de senin gibi düşünüyorum, benim kalbim de senin ideallerin için çarpıyor. Baba, ben senin oğlunum!»

Evet, bütün bunları söylerdi. Onun ağarmış saçlarını öper, yüzündeki savaş yarasını beğeniyle seyreder, ellerini okşar, ayaklarını öperdi. Ah niye sanki, genç yaşta ölmüştü o? Neden hakkı olan mutluluğu yaşamadan oğlunun sevgisini görmeden ölmüştü? Bu arada Marius, inançlarında daha ciddi, daha tutucu oluyordu. Sanki ruhuna yepyeni tohumlar atılmıştı. Henüz sahip olduğu iki yüce varlık onun ruhunu güçlendiriyordu: Babası ile vatanı.

Yeni bir anahtar edinmiş gibi, bugüne değin, kendisi için sır sayılan şeylerin hepsi aydınlanıyordu. Kendisini kin duymaya zorladığı yüce düşünceleri, büyük adamları daha doğru değer-

lendiriyordu. Daha birkaç gün öncesine kadar taptıklarını ayakları altında çiğniyordu. Şimdiye dek nasıl bir yanılsama içinde olduğunu düşünerek, kendisine kızıyor ve alay ediyordu.

Babasını akladığı gibi, artık Napoléon'u da aklamıştı. Ta çocukluğundan beri, 1814 yılında Bonaparte'ı eleştiren partinin yargılarını kendisine aşılamışlardı. Restorasyonun olanca önyargısı, çıkar ve itkileri Napoléon'u çirkinleştirmeye adanmıştı. Napoléon, Robespierre'den bile daha kanlı bir çehreydi. Aralıksız savaşan Fransa'nın artık usandığından, çocuklarını yitiren anaların kanlı gözyaşlarından söz eden Restorasyon Bonaperte'ı kullanmış ve onu masallardaki kötü canavarlara benzetmişti.

Tarihi anlayarak okuyan Marius, görmesini engelleyen perdenin giderek yırtıldığını anladı. Aniden onun varlığının yüce taraflarını buldu ve babası hakkında yanılması gibi, Napoléon hakkında da yanılmış olduğu çıkarsamasına vardı. Her gün daha belirgince görebiliyordu ve büyülenmiş gibi, coşkunun basamaklarını her gün biraz daha yükseltiyordu.

Yine bir gün çatı katındaki odasında kendi başınaydı. Mumunu yakmış, açık pencerenin önünde okuyordu. Dışarıdan kendisine ulaşan düşler, düşüncelerini iyice koyultuyordu. Gece, düşünmeyi bilen bir ruh için, ne olağanüstü bir mecradır. Kaynağı belirsiz sesler duyulur. Dünyadan kat kat büyük yıldızların parlaklığı göz kamaştırır. Göklerin karanlığında yıldızlar parıldar.

Marius her zamanki işiyle ilgileniyordu. *Büyük Ordu*'nun bültenlerini okuyordu, savaş meydanında yazılmış eski zaman destanlarını. Homeros'un yazdıklarına benzeyen o satırlara dalmıştı. Kimileyin, babasının adına rastlıyordu, derken İmparator'unkine, sanki Büyük İmparatorluk gözlerinin önüne canlanıyordu.

Sanki yüreğini dolduran bir med-cezirle yükseliyordu, kendisini babasının yanında sanıyor, onun soluğunu duyar gibi oluyordu. Babası eğilip kulağına bir şeyler söylüyordu. Genç çocuk, trampetleri, top gürlemelerini, piyadelerin düzenli yürüyüş-

lerini, süvarilerin at nallarının seslerini duyuyordu. Arada bir, başını yukarı kaldırıyor, sonsuzluklarda ışıldayan yıldızlara dalıyordu. Daha sonra kendisini okuduklarına veriyordu. Kendisine neler olduğunun farkında değildi, fakat içinde bir yerler ağrıyor gibiydi, ansızın ne yaptığını bilemeden kollarını pencerenin dışına çıkardı, gölgelere ve sessizliğe baktı ve sonra çınlayan bir sesle: «Yaşasın İmparator!» diye bağırdı.

O andan başlayarak her şey bitmişti. Korsika canavarı, hilebazlıkla tahta oturan o zorba, kız kardeşlerinin âşığı olduğu iddia edilen o diktatör, Talma'dan tiyatro dersleri alan o palyaço, Jaffa'nın zehirleyicisi, o kaplan Buonaparte(*). Bütün bu karaçalmalar hemen silindi. Bunun yerini erişilmeyecek bir yükseklikte, Sezar'ın mermer hayali aldı.

İmparator babasının epey sevdiği ve hayranlık duyduğu bir komutan olmuştu. Şu anda Marius için bundan da fazlası olacaktı. Onun anlayışına göre, o dünyayı yumruğu altında tutmak için çabalayan eski Romalı'nın Sezar'ın bir ardılıydı. Onu bir harabenin usta mimarı olarak gördü, yüce kral Charlemagne'in, XI. Louis'nin, IV. Henri'nin, Richelieu'nin, XIV. Louis'nin ardılı olarak gördü. Belki onun da zayıf yönleri, yanlışları olabilirdi, ama o bu suçlarında bile yüce, cinayetlerinde bile güçlüydü. O komşu milletlerin Fransa için «Büyük Ulus» demelerini sağlayan Adam'dı. Marius Bonaparte'ı elinde parıldayan bir kılıçla, göz alıcı bir tablo oluşturan, sınırlarda dikilmiş, geleceğin koruyucusu gibi görüyordu. O belki bir tiran olabilirdi, aynı zamanda diktatördü de. Bir Cumhuriyeti kuran ve bir ihtilali özetleyen bir despot. Napoléon onun gözünde halkın simgesiydi.

Din değiştirmiş biri gibi, yeni inançları onu büyülüyordu. Çok ileri gitti. Onun kişiliği böyleydi; coşkulu, heyecanlı, duygusal. O bir kez yola düştü mü, onu durdurmak mümkün değildi. Kılıca olan düşkünlüğü, düşünceye duyduğu coşkuyu yendi. Gerçek yolunda yanılsamalar oluşur. Marius her şeyi yığınlar açısından

---

(*) Buonaperté: Napoleon düşmanlarının aşağılama sonucu ona taktıkları Korsikalı ismi. Fransızca ismi Bonaporte'tı.

benimseyerek iyi niyetini gösteriyordu. Bu girdiği yeni yolda eski yönetimin hatalarını yargılarken Napoleon'un utkusunu değerlendiriyordu. Hafifletici nedenleri savsaklıyordu.

Aslında çok önemli bir adım atmıştı. Monarşinin, yıkılışı sandığı yönetimin, tam aksine Fransa'nın yükselişi olduğunu algılıyordu. Yönünü değiştirmişti, artık ona göre Doğu ile Batı yön değiştirmişti.

Onun ruhunda bu fırtınalar koparken, ailesinin bunun farkında olduğu yoktu.

Üstündeki eski kılığından sıyrılır gibi, o Bourbon bağlığından ve kralcı görüşlerinden de sıyrıldı. Aristokrasiden, kralcılıktan uzaklaşarak, tam bir ihtilalci ve demokrat ve hemen hemen Cumhuriyetçi olduğunu fark ettiğinde Orfévre Köprüsündeki bir yayınevine giderek yüz adet kart bastırdı kendisine:

Baron Marius Pontmercy

Bu da aslında ondaki değişimin çok anlaşılır bir sonucuydu.

Fakat yakın bir arkadaşı olmadığından, bu kartları hiç kimseye veremeyeceğini düşünerek cebine attı.

Bu arada yeni düşüncelerinin oluşturduğu bir tavır da dedesinden giderek uzaklaşması oldu. Babasına yaklaştıkça, babasının yirmi beş yıldır uğruna çarpıştığı ülküler, onun dedesinden kopmasına yol açtı. Değindiğimiz gibi Marius alışkılarını beğenmediği dedesine o kadar sevgi duymazdı. Kendi oturaklı ve ciddiydi, oysa dedesinin uçarı yaradılışı kendisine ters gelirdi. Aynı siyasal görüşleri ve aynı düşünceleri paylaştıkları sürece Marius dedesiyle aynı köprüde karşılaşmış birine benzetirdi kendisini. Fakat genç adam inançlarını değiştirince bu köprü de yıkıldı. Aynı zamanda, Marius kendisini babasından uzaklaştıran ve bunu aptalca nedenlere dayanarak uygulayan dedeye kin tutmaya başladı. Dar kafalı ihtiyar zalimce davranmış, babayı oğlundan ve oğlu da babasından etmişti.

Her geçen gün babasına daha derin bir sevgiyle bağlanan Marius, dedesinden nefret etmeye başladı.

Şunu da söylemeli ki o, bu duygularını henüz ifade etmiyordu. İçinde kopan fırtınalar dışa yansımamıştı. Marius yemeklerde fazla konuşmaz, evde neredeyse hiç durmazdı. Onun boyuna dışarı çıkması teyzesini epey incitiyordu. Birkaç kez bu kaçamaklardan dolayı çıkışmış, genç çocuk nazikçe, dersleri, sınavları, kursları ve dinlemeye gittiği konferansları gerekçe göstermişti.

Dede ise hiç aksatmadan aynı düşüncede ısrarlıydı. «Âşık! Hayatında bir kadın var, bu işlerden anlarım.»

Marius kimileyin ufak gezilere çıkardı.

Teyzesi onu ardı sıra söylenirdi:

«Aman Tanrım! Bu çocuk nereye gidiyor?»

Aslında kısa gezilerdi bunlar. Marius babasının arzusunu gerçekleştirmek için bir kez Montfermeil'e Çavuş Thenardier'yi bulmaya gitmişti. Fakat hayal kırıklığına uğradı. Kendisine hanın kapatıldığını, adamın battığını ve kasabadan göçtüğünü söylediler. Başka bir şey öğrenemedi. Kimse Thenardier ailesinin ne olduğunu bilmiyordu.

Bu araştırmaları yürütmek için, Marius dört gün eve dönmedi. Dede bile «Çok oluyor ama» diye homurdandı.

Dedesi ve teyzesi Marius'ün boynuna siyah bir kordon astığını görür gibi olmuşlardı.

7
GÖNÜL İŞLERİ

Az önceki bölümlerden birinde, bir subaydan bahsetmiştik. Bu genç süvari Mösyö Gillenormand'ın baba tarafından yakınıydı. Ailesinden uzakta, kışla hayatı sürüyordu. Theodule Gillenormand, fiyakalı bir süvarinin bütün üstünlüklerini kendinde toplamıştı. İnce belli, geniş omuzluydu. Kılıcını havalı bir tavırla sallardı, ya o gür bıyıkları... Paris'e kimi zaman uğradığından, Marius, kendisinden birkaç yaş büyük bu akraba çocuğuna son yıllarda hiç rastlamamıştı. Her iki yeğen birbirlerini sa-

dece ismen tanırlardı. Bir kuzen oğlu olan Theodule, Matmazel Gillenormand'ın gözdesiydi.

Geçkin kız, arada bir gördüğü bu uzak akrabasını Marius'e bile tercih ederdi. Az gördüklerimizi, bütün niteliklerle süslediğimizden, onları yakınlarımızdan daha fazla severiz.

O sabah Matmazel Gillenormand yıkık bir halde, odasına çıktı. Marius kısa bir gezi için dedesinden yine izin istemişti. Aynı akşam yola çıkacağını da söylemişti. Dede istenen izni verdi, fakat torunu salondan çıkar çıkmaz kaşlarını çattı ve kızına dönüp:

«Artık geceleri de evde durmaz oldu,» diye anlamlıca söylendi.

Bütün bu olup bitenlere bir anlam veremeyen Matmazel Gillenormand heyecanla soluyarak odasına gitti. Bu arada, kendi kendine:

«Aman Tanrım! Nereye gidiyor, artık çok aşırı bunlar, bu kadarı da fazla!» diye söylendi.

O da babası gibi Marius'ün bir kadına sevdalandığına inanmıştı. Fakat bunun evli bir kadın olma ihtimali onu perişan ediyordu.

Kadıncağız o kadar etkilenmişti ki, kendisini oyalamak için gergefini ele aldı. İşlediği günün modasına uygun ve araba tekerleklerinin bulunduğu bir masa örtüsüydü.

Bir zamandır iğnesini kumaşa batırıp çıkarıyordu ki, kapısının açıldığını duyarak, başını kaldırdı.

Teğmen Theodule Gillenormand karşısındaydı ve ona subay selamı veriyordu.

Kadıncağız bir çığlık attı. Her ne kadar yaşlı, tutucu, namuslu olsa da, kadın olmaktan iyice sıyrılamamıştı. Odasında bu alımlı subayı görmek hoşuna gitti, sevinçle:

«Hoş geldin Theodule, neye borçluyuz gelişini?»

«Paris'ten geçiyordum da, sizi görmek istedim.»

«Gel sarılayım sana.»

«Severek halacığım,» diye genç adam, ihtiyara sarıldı.

Gillenormand hala, hemen dolabına gidip çekmeceyi açtı.

«Gelişine çok sevindim, en azından birkaç gün kalırsın. Bir haftadan önce seni bırakmam.»

«Ah, ne çok isterdim. Ama üzgünüm. Hemen bu akşam gitmeye mecburum. Kışlamız değişiyor. Ben de Paris'ten geçerken, hiç değilse gidip halamı bir göreyim diye düşündüm.»

«Oh, ne iyi yaptın evladım, al bakalım, zahmetine karşılık.»

Bu sözlerle hala, onun avucuna on altın verdi.

Genç adam, çok ince bir hareketle halasının elini öptü ve:

«O da ne demek halacığım, zevkime karşılık demek daha yerinde.»

Theodule onu tekrar öptü, ceketinin sutaşları, kadının boynunu tırmalamıştı, fakat o buna sesini bile çıkarmadı, hoşuna bile gitti.

«Sen de yolculuğu atla, taburunla mı yapacaksın?»

«Hayır, halacığım, benim özel iznim var, atımı emirerim götürüyor, ben posta arabasına bilet aldım. Ha, size bir şey sormak istiyorum. Kuzenim Marius Pontmercy de seyahate mi çıkıyor?»

Hala hemen ilgilenmişti; coşkuyla sordu:

«Sen bunu nasıl öğrendin?»

«Gelmeden önce posta arabası durağına uğrayıp bilet aldım. Listede onun da adını gördüm.»

«Adını mı?»

«Marius Pontmercy.»

«Ah çocuğum, ne yazık ki, kuzenin senin gibi aklı başında biri değil. Demek bütün geceyi posta arabasında geçirecek?»

«Tıpkı benim gibi.»

«Evet ama sen görev nedeniyle gidiyorsun, o zevk için.»

«Vay canına!» diye mırıldandı Theodule.

Derken, Matmazel Gilenormand'ın aklında bir ışık parladı. Daha sonraları bunu düşündüğü için kendisini kutlayacaktı, elini alnına atıp:

«Dinle,» dedi. «Marius seni tanımaz değil mi»

«Hayır, ben onu tanırım, ama o benimle tanışma zahmetine

katlanmadı. Yıllardır beni gördüğü yok, çocukken birkaç kez oynamıştık...»

«Demek aynı arabada olacaksınız...»

«Evet ama o arabanın üstünde, ben kupa kısmında...»

«Bu araba nereye gidiyor?»

«Andelys'e.»

«Ya, demek Marius ta oralara kadar gidecek?»

«Belki, benim gibi yarı yolda da inebilir. Ben Vernon'da inip, oradan bir aktarma yaparak Gaillon arabasına geçeceğim. Marius'ün nereye gideceğini bilemem.»

«Aman Tanrım, şu Marius isminden de hiç hoşlanmam, neden sanki ona bu ismi verdiler? Senin adın çok güzel. Theodule...»

Subay omuz silkti:

«Ama yaptınız hala,» dedi, «ben de adımın Alfred olmasını isterdim.»

«Dinle Theodule.»

«Emrinizdeyim?»

«Gözünü aç.»

«Ben her zaman gözümü açarım halacığım.»

«Anlamadın mı?»

«Hayır, sözü nereye getirmek istediğinizi anlayamadım.»

«Marius bugünlerde, sık sık evden ayrılır oldu.»

«Öyle mi!»

«Evet aralıklarla üç-dört günlük gezilere çıkıyor...»

«Demeyin, hala...»

«Evet bunun altında neler olduğunu bilmek istiyorum.»

«Bir kız ya kadın işi olmaya...»

«Başka ne olabilir ki?» diye bağırdı halası. Kadın şu anda sanki babasının konuştuğunu duyar gibi oldu. Dedeyle kuzen aynı şeyi düşünüyordu.

«Dinle Theodule, beni sevindirmek ister misin? Marius'ü biraz izle, seni tanımadığına göre bu senin için kolaydır. Şu kız kimin nesi, bir gör bakalım. Bize bunu yazarsın, dede de sevinir.»

Böylesi izletmeler Theodule'nin kişiliğine pek uymazdı. O

hafiyelik yapacak biri değildi, ama az önce halanın verdiği on altın da yabana atılır bir para değildi. Bundan dolayı halanın teklifine evet dedi ve:

«Nasıl isterseniz halacığım,» dedi... İçinden «Olur şey değil, halam bana hafiyelik yaptırmak niyetinde,» diye düşündü.

Matmazel Gillenormand ona tekrar sarıldı:

«Bravo aslan Theodule! Sen böyle kaçamaklar yapmayacak kadar namuslu bir gençsin. Sen disipline, yöneticilerinin emirlerine uyarsın. Bu tip bir yaratığı görmek için ailenden uzaklaşmayacağını bilirim.»

Teğmen bıyıkaltı gülüşünü göstermemek için, yüzünü buruşturdu, halanın bu sözleri bir hırsızın namusundan dolayı övülmesi gibiydi.

Aynı günün akşamı hiçbir şeyden haberi olmayan Marius, posta arabasına bindi. Theodule ise onu izleyeceğine, arabaya kapağı atar atmaz derin bir uykuya daldı. Bu uyku bütün gece sürdü, ta sabaha kadar horladı.

Gün doğarken sürücünün gürleyen sesi duyuldu:

«Vernon, Vernon, Vernon'da inecekler.»

Teğmen Thedolue hemen gözlerini açtı.

Mahmurca: «Tamam,» diye söylendi, «burada inecektim.»

Daha sonra ağır ağır uyanıp kendine geldi, halayı, on altını, kendisine verilen görevi, ne yapmasının gerektiğini hatırladı. Bu da onu keyiflendirdi.

Üniformasının düğmelerini iliklerken: «Belli olmaz, belki de daha önce inmiştir,» diye düşündü. «Şimdiye dek birkaç kasabadan geçtik, bunların birinden birinde inmiş olabilir. Aman Tanrım, şimdi ben ihtiyar halaya neler yazacağım ki?»

Tam o anda arabadan inen siyah pantolonlu birini gördü.

«Bu Marius olmasın?» diye kendi kendine söylendi.

Arabanın hemen önünde genç bir köylü kızı, çok güzel çiçeklerden oluşturduğu demetleri yolculara uzatıyor, «Sevdiklerinize çiçekler alın,» diyordu.

Marius ona yaklaştı ve en güzel çiçeklerden birini aldı.

Theodule de arabadan yere inmişti:

«Peki ama kime götürüyor ki bu güzel çiçekleri. Böylesine güzel bir buket her kadına kısmet olmaz, çok alımlı biri olmalı!»

Böyle düşünerek Marius'ün ardından yürüdü.

Marius çevresine bakmıyordu bile. Theodule'yü fark etmediği gibi o sırada karşısından geçen ve posta arabasına ilerleyen çok güzel ve şık kadınlara bile bakmadı.

«İyice sevdalı,» diye düşündü Thedolue.

Marius kiliseye yürüdü.

Genç subay, kendi kendine söylendi:

«Tam tahmin ettiğim gibi, kilise. Dinsel yerlerdeki buluşmalar çok heyecanlıdır. Tanrı evindeki işveli bakışmalardan iyisi olamaz fikrimce.»

Marius kiliseye girmedi köşeyi döndü ve bir anda gözden yok oldu.

«Buluşmaları demek açıkhavada, haydi görelim bakalım şu küçük kızı!»

Böyle düşünen Theodule sessizce köşeyi döndü. Ama orada donakaldı. Marius, başını ellerinin arasına almış, bir mezarın başına diz çökmüştü. Çiçekleri de mezar taşına bırakmıştı. Mezara dikili bir tahta haç üzerine karakalemle şu isim yazılıydı:

Binbaşı Baron Pontmercy

Theodule, Marius'ün hıçkırdığını duydu.

Küçük kız, bir mezardı.

8
MERMER VE KAYA

Paris'ten ilk ayrıldığından beri, her gezide Marius buraya uğruyordu. Oysa her izin istediğinde, dedesi onu hovardalık etmeye gidiyor sanıyordu.

Teğmen Theodule bir mezarın görünümüyle allak bullak oldu. Hiç de sevimli olmayan ve bir türlü tanımlayamadığı bir iz-

lenime kapılmıştı. Bunda iki şey karışıyordu: Bir mezara duyulan saygı, bir Binbaşı'nın saygısına katılmıştı. Hemen geriledi ve Marius'ü mezarlıkta babasıyla yalnız bıraktı. Bu gerilemeyi de, disiplinli bir şekilde yaptığını söylemeliyiz. Ölüm ona, bir madalya ve büyücek apoletler biçiminde görünmüştü, ayrımında olmadan askeri bir selam verdi. Halaya ne diyeceğini bilemediğinden, hiçbir şey yazmamaya karar verdi.

Rastlantı işe karışmasa, Vernon'daki bu sahneyi Gillenormand ailesi bilmeyecekti. Ne var ki kaderin sır dolu rastlantılarından biri farklı bir karar almıştı. Paris'tekiler ayrı bir yoldan Marius'ün sırrını öğrendiler.

Marius üçüncü gün sabah erkenden döndü. İki gecelik uykusunu alan genç yüzme okuluna giderek, bir saat kadar yüzmek istedi. Odasında hemen üstünü değişti, giysilerini kaldırmaya vakit bulamadığından redingotunu ve boynundaki siyah kurdeleyi yatağının üzerine atmıştı.

Bütün zinde ihtiyarlar gibi Mösyö Gillenormand da sabah erkenden uyanırdı. Torununun geldiğini duyunca, çatı katı odasında yakalayıp ona gezisi hakkında bazı sorular sormak istedi. Bu arada üç gündür Marius'ü özlemişti, ona sarılacaktı.

Gelgelelim, delikanlı ondan atik davranmış evden çıkmıştı bile. Dede odayı bomboş buldu.

Yatak düzgündü, ihtiyar adamın keskin gözleri yatağın üstürdeki redingont ceketiyle, siyah kurdeleyi seçti. Mösyö Gillenormand bir kahkaha attı: «Oh, oh çok sevindim!»

Birkaç dakika sonra aşağıya indiğinde kızını koltukta o gergefiyle buldu.

Mösyö Gillenormand utkuyla salona girmişti.

Bir elinde ceketi, diğerinde siyah kordona asılı küçük deri bir kutuyu tutuyordu, sevinçle bağırdı:

«Yaşasın, artık sırlar aydınlanıyor. Sırrının anahtarı elimizde, şu bizim hovardanın kaçamaklarını anlama vakti geldi. Bak, kızın resmi şu kutuda olmalı.»

Bir yandan neşeyle gülüyor, beri yandan elindeki siyah kordonu sallıyordu.

«Zafer! Kızın resmi madalyonun içindedir, iddiaya girerim.»

Adam koltuğuna kurulup mutlu bir «oh» çekti ve elindeki kutuyu yukarı kaldırdı. Fakat hemen açmadı, tadına varmak istiyor gibiydi. Epeyce aç olduğu halde, önündeki yemeklerin kendisine nasip olmadığını bilen bir adama benzemişti şimdi.

«Kül yutmam, benden kaçar mı, biz bu işleri biliriz... bakalım gönlündeki şu kız güzel mi bari? Belki de çirkinin biridir, şimdiki gençler o kadar sığ beğenili kil..»

Kızı:

«Hadi açsanıza baba!» dedi.

Düğmesine basınca küçük kutu açıldı, içinde özenle katlanmış bir kâğıt buldular.

Mösyö Gillenormand kahkahalar atarak:

«Ah hovarda!» diye haykırdı. «Bu işleri biz de biliriz, bir aşk notu olmalı.»

Teyze:

«Okuyalım,» dedi.

Kadın gözlüklerini taktı, kâğıdı açtılar ve şunları okudular:

Oğluma:

Waterloo Savaş alanında İmparator bana baron unvanı verdi. Restorasyon bu unvanı taşımama izin verdiğine göre, oğlumun baron unvanı taşımasını isterim. Onun bunu hak ettiğine eminim.

Baba-kızın hislerini tanımlamak zor. Sanki bir hortlak görmüş gibi iliklerine değin donmuşlardı. Tek kelime etmediler. Fakat Mösyö Gillenormand, kendi kendine konuşur gibi, «şu kaba askerin yazısı» diye söylendi.

Teyze kâğıdı evirdi, çevirdi, sonra tekrar kutuya koydu. Derken mavi bir kâğıda sarılı küçük bir paket, ceket cebinden düştü: Marius'ün kartvizitleri. Mösyö Gillenormand okudu:

Baron Marius Pontmercy

İhtiyar adam zili çaldı. Nicolette geldi. Mösyö Gillenormand

ceketi, kutuyu ve kimlik kartlarının hepsini odanın ortasına atarak hizmetçi kıza:

«Bunları götür!» dedi.

Bir saat koyu bir sessizlikle geçti. İhtiyar adam ve ihtiyar kız, birbirlerine sırt çevirmiş, öylece oturuyorlardı. Herhalde aynı şeyi düşünüyorlardı. Bir saat sonra Marius'ün teyzesi babasına dönerek:

«Olacak iş değil!» dedi.

Birkaç dakika sonra Marius göründü. Yüzmekten geliyordu, fakat henüz içeri girmeden dedesini gördü. İhtiyar adam elinde onun kartlarından biri vardı ve torununu görür görmez tam bir kenter davranışıyla küçümseyen bir kahkaha attı.

«Bak hele, kutlarım seni, demek artık Baron oldun... Bu da ne demek?»

Marius biraz kızardı ve şöyle dedi:

«Bu babamın oğlu olduğumu kanıtlar.»

Mösyö Gillenormand gülmeyi bıraktı ve sert bir sesle:

«Senin baban benim!» dedi.

Marius bakışlarını yere eğdi ve sert bir yüz ifadesiyle konuştu:

«Babam kibirsiz bir kahramandı. Cumhuriyet'e ve Fransa'ya hizmet etti, üstelik en onurlu şekilde. İnsanoğlunun tanıdığı en büyük tarihte yücelmeyi bildi. O yirmi beş yıl kamp ateşleri önünde, gündüz topların altında, geceleyin mermi yağmuru altında yaşadı. Karda, kışta, çamurda yaşadı. İki sancak kazandı, yirmi kez yaralandı ve terk edilerek yalnızlık içinde öldü. Onun tek hatası, iki hayırsızı sevmek oldu: Vatanını ve beni!»

Mösyö Gillenormand, artık daha fazla dinleyemedi. Cumhuriyet sözünü duyar duymaz, yerinden kalktı, daha doğrusu fırladı. Marius yangına körükle gitmişti, ihtiyar Kralcı'nın yüzü, kızıldan mora dönmüştü. Gözleri alev saçıyordu.

«Marius!» diye bağırdı. «Sen ne korkunç bir çocukmuşsun meğer!.. Babanın ne ve kim olduğunu bilmiyorum, bilmek de istemem. Fakat diyeceğim şu, Cumhuriyetçiler arasında, sadece yoksullar vardı. Bunların hepsi cani, baldırıçıplaklardı, kızıl kü-

lahlılar, haydutlardı hepsi. Hepsi diyorum duyuyor musun Marius? Ben aralarından birini bile kayırmıyor, hiçbirini tanımıyorum. Baronmuş, külahıma anlat. Bu haydutlar işbirliğiyle Robespierre'in buyruğunda çalıştılar, krallarına ihanet ettiler. Hepsi de ödlek ve hain, Waterloo'da Prusyalılar'ın ve İngilizler'in karşısında kaçtılar. İşte bildiklerim, eğer sizin babanız da bunlar arasında ise, bilemeyeceğim, bilmek de istemem!..»

Şimdi Marius yangındı ve Mösyö Gillenormand da körükle saldırıyordu. Marius zangır zangır titriyordu, başı alevler içindeydi. Taptıklarının ateşe atıldığını gören bir rahip gibi şaşkınca durdu. Dedesi babasına hakaret etmiş, onu ayakları altında çiğnemişti.

Fakat birinin intikamını almak, diğerine hakaret sayılırdı. Marius dedesine hakaret edemezdi, bu arada babasının da intikamını alması gerekiyordu. Bir süre sarhoş gibi sendeledi, daha sonra başını kaldırdı, gözlerini dedesine dikti.

«Kahrolsun Bouorbonlar ve şişko domuz XVIII. Louis!»

XVIII. Louis öleli dört yıl olmuştu, fakat onun umurunda değildi.

Demin mosmor kesilen ihtiyarın yüzü, bu kez saçlarından bile daha beyaz oldu. Şöminenin onur yerinde bulunan Berry Dükü'nün büstü önünde saygıyla eğilip selamladı, daha sonra iki kez pencereden şömineye, şömineden pencereye yürüdü. Attığı adımlar altında salonun zemini çatırdıyordu. İkinci yürüyüşünden sonra, tıpkı ihtiyar bir dişi koyun gibi sinmiş oturan kızına yanaştı ve gülümseyerek:

«Mösyö gibi bir Baron ile benim gibi kenter aynı evde kalamaz,» dedi.

Sonra hemen sırtını dikleştirdi ve bembeyaz bir yüzle gözleri alev saçarak kolunu torununa uzatıp, korkunç bir sesle:

«Defol!» diye bağırdı.

Marius evden ayrıldı.

Ertesi günü Mösyö Gillenormand kızına şöyle dedi:

«Bundan böyle her ay şu kanlı katile altmış altın yollayın, fakat benim yanımda onun adını anmayın!»

Hıncını kızından almak amacıyla üç ay kızıyla konuşmadı, ona «siz» diye seslendi.

Marius ise perişandı. Ne edeceğini bilmez bir halde, dedesinin konağını terk etti. Acısını çoğaltan bir aksilik daha olmuştu. Efendisinin emriyle küçükbeyin redingotunu ve küçük kutuyu odaya çıkaran hizmetçi Nicolette, siyah kurdeleye asılı küçük kutuyu merdivenlerde düşürmüş olmalıydı. Bu kutu ve içindeki kâğıt bir daha bulunamadı. Marius da dedesinden kuşkulandı. Onun babasının vasiyetini yakmış olduğuna inandı. Evet, babasının el yazısıyla yazılı bu kâğıt parçası Marius için kutsaldı, bunu yitirmek onu üzdü.

Delikanlı, cebinde hepi topu otuz frank, nereye gideceğini bilmeden öylesine evden çıkmıştı. Bir çıkına birkaç giysi atmış, kiraladığı bir arabaya, Quartier Latin(*)'e gideceğini söylemişti.

Marius ne yapacaktı?

(*) Quartier Latin: Paris'te öğrencilerin, üniversitelilerin kaldığı mahalle.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

ABC DOSTLARI

1

TARİH YAPMAYA YAKIN BİR KALABALIK

O zamanlarda, yüzeyselliğine karşın, toplumda bir ihtilal rüzgârı vardı. Havada '89 ve '92 yıllarının esintileri asılıydı. Gençlik, deri değiştirir gibiydi.

İnsanlar, hele de gençlik farkında olmadan değişiyordu. Kadranlarda ilerleyen saat yelkovanı ruhlarda ilerliyordu. Herkes öne doğru bir adım atmayı deniyordu. Kralcılar liberal olmuşlar, liberaller demokratlığa vurmuşlardı.

Bu, kabaran bir deniz gibi, farklı cereyanlar oluşturmuştu. Bunların özellikleri kaos oluşturuyordu. Bu nedenle epey çeşitli düşünceler uç veriyordu. Fransızlar hem Napoleon'a, hem özgürlüğe tapıyorlardı. Burada da tarih yapıyoruz. Bunlar o zamanın filizleriydi. Bir yeni kanılar dönemiydi. Şaşılası bir şey olan Voltaire'ci krallığın, ondan daha az etkin olmayan bir benzeri oldu: Bonapartçı Liberalizm!

Daha farklı bilgeler topluluğu, daha da ağırbaşlı davranırlardı. Bazı ilkeleri araştıradursun, ikinciler hakka, hukuka bağlıydı.

Mutlak için coşkuyla mümkün olanı tasarlıyorlar, hayallerinde sonsuza değin sürükleniyorlardı. Aslında hayalleri getiren inançlar değil midir? Geleceği var etmek için de, düşlere ihtiyaç duyulur. Bugünün ütopyası yarın için kesin bir gerçek olabilir.

İleri görüşler iki yanı keskin bıçaklar gibidir.

İleri düşüncelerin ikili anlamları vardır. Bir sırrın başlangıcı

kurulu düzeni tehdit ediyordu, bu düzen de işkilli, sinsiydi. Yetkenin art niyeti, yıkılırken, halkın art niyetiyle karşılaşır. Ayaklanmaların miskinlik, kuluçka dönemi, hükümet darbelerinin planlanma başlangıcıdır. Fransa'da o yıllarda İtalya'nın *karbonar*ileri gibi büyük, gizli kuruluşlar yoktu. Fakat çeşitli yerlerde yeraltı eylemleri dallanıp budaklanıyordu. Aix'de, «Congouerde» taslaktı. Paris'te bir Dernek kurulmuştu yalnızca. Bunu ABC Dostları(*) adını vermişlerdi.

Şu ABC Dostları Derneği'nin gayesi neydi? Görünüşte çocukların eğitilmesi amacına sahip, ama aslında insanların kalkınmalarıyla uğraşan bir kurumdu.

Herkes, kendisinin «ABC'nin Dostu» olduğunu söylerdi. Aşağılanan halktı. Halkı yükseltmek, onu geliştirmek kaçınılmaz bir ödevdi. Aslında bu komik bir kelime oyunu değildi. Bu oyunları kimi zaman çok önemlidir. Bir örnek: «Castratus ad canstra» Narsés'i ordu generali yapmıştır; diğer örnekler: «Barbari et Berberini»; «Fueros y Fuegos»; «Tu es Petrus et super hanc petram».

ABC Dostları sayıca kalabalık değildi. Bu henüz kuluçkadaki, gizli bir dernek gibiydi, aslında, bir topluluk. Yeter ki topluluklar kahramanlar yetiştirsinler... Bunlar Paris'in iki lokalinde toplanırlardı. Hal Çarşısında Corinthe isimli bir meyhanede, bir de Panthéon Mahallesinde Saint-Michel Meydanında, Musain Cafesi'nde. Bu lokallerden ilki işçilerin toplandığı bir yerdi, diğeri üniversitelilerin. ABC Dostlarının oturumları Musain Cafesi'nin arka salonunda yapılırdı. Bu salon kafeden epey uzakta, olup, ona bir koridorla bağlanıyordu. Bu uzun koridorun iki penceresi ve Küçük Grés Sokağına bakan bir kapısı vardı. Burada enfiye çekilir, içki içilir, kumar oynanır, gülünürdü. Yüksek sesle her şeyden konuşulurdu, ama bazı şeylerden de, çok kısık sesle konuşulurdu. Duvara Cumhuriyet dönemindeki Fransa'nın halini gösteren bir harita asılıydı ki, bu da bir polisin işkillenmesine yeterdi.

(*) ABC (Abese okunur): Aşağılanmış halk.

ABC Dostları genellikle öğrencilerdi, aralarında birkaç işçi de vardı. İşte önemlilerin isimleri: Enjolras, Combeferre, Jean Prouvaire, Feuiliy, Courfeyrac, Bahorel, Laigle, Joly, Grantaire. İçtenlikli arkadaş olan bu gençler, bir aile gibiydi. Laigle dışındaki gençlerin tümü güneydendi.

Bu gençlerin arasında, arkadaşlık yoluyla bir aile bağı kurulmuştu. Laigle bir yana, tümü de güneyliydi.

Çok tuhaf bir topluluktu. Şu anda geçmişin gölgelerinde kaybolan bu genç başlara biraz ışık tutmak, onlara değinmek yararlı olur. Çünkü kısa süre sonra, onlar acıklı bir serüvene atılacaklardır.

İsmini ilk andığımız Enjolras, varsıl bir ailenin tek çocuğuydu. Enjolras, yeri gelince ürkütücü olabilecek, çok şirin bir gençti. Melekler kadar güzeldi. Eski Yunan ilahları gibiydi. Sanki daha önceki hayatında devrimin uçurumlarını geçmişti. Bu önemli işin olanca ayrıntılarını bilirdi. Yeniyetme bir gençte az bulunur şeylere sahipti, dinsel mistisizme sahip bir militandı. O demokrasinin özenli bir askeriydi: idealin rahibi. İçli bakan gözleri biraz kabarık gözkapakları, dolgun dudakları vardı. Çok geniş alnı, onun ne kadar zeki olduğunun işaretiydi. Bir yüzdeki alın, bir ufuktaki gökyüzüne benzer. Bu çağın ilk yıllarındaki gençlere benzerdi, bir genç kız körpeliğine kesif bir solgunluk eklerdi. Bir erkek olmasına rağmen, bir çocuk gibiydi. Yirmi iki yaşında olduğuna kimse inanmaz, onu on yedisinde sanırlardı. Ciddiydi. Dünyada kadın diye bir şeyin yaşadığından habersiz gibiydi. Tek tutkusu vardı: hak... tek niyeti seti yıkmaktı. Eski Roma zamanlarında o bir Gracchus olur, Konvansiyon'da yaşasa Saint-Just olurdu. O, gülleri bile görmez, ilkbahardan bihaber yaşardı. Kuş seslerini dinlemezdi, en güzel kızın çıplak memeleri karşısında heyecanlanmadığı gibi, çiçekleri de kılıcı gizleyen bir örtü gibi görürdü.

Eğlencelerde, katı davranır, Cumhuriyet olmayan her şeyin karşısında bakışlarını yere eğerdi. O özgürlüğün mermerden yapılmış heykeliydi. Engin güçleri vardı, fakat onunla cilveleşmek isteyen kadın ya da kızların vay haline!.. Eğer rastgele

genç bir terzi kız bu alımlı gence uzun uzun bakacak olsa, onun sarı kirpikleri, mavi gözleri, rüzgârdan dağılan bukleleri, pembe yanakları karşısında coşku duyup, Enjolras üzerinde kadınlık gücünü sınamak istese, genç adam korkunç bir bakışla bu utanmaza dersini verirdi.

İhtilal'in mantığını ifade eden Enjolras'ın yanında Combeferre de felsefenin simgesiydi. Mantık ile felsefe arasındaki tek fark şudur: Mantık savaşa götürür, felsefe, barışa. Combeferre birçok açıdan Enjolras'ı bütünlüyor ve onun hatalarını gideriyordu.

O Enjolras'dan daha kısa boylu, fakat daha geniş yapılı olan Combeferre, gençlerin beyinlerine genel düşüncelerin gelişen ilkelerini vermenin faydasına inanırdı. Sürekli aynı şeyi yinelerdi: «Devrim fakat Uygarlıkla birlikte .»

Yüksek tepenin çevresinde, o engin mavi ufukları açardı. Bundan dolayı Combeferre'in doktrinlerine ulaşılır, ve kılgısal açıdan yaklaşırdı. Onun tanımladığı devrim Enjolras'ın düşündüğünden daha uysaldı. Enjolras onun kutsal hukukunu savunur, Combeferre doğal hukuku. İlki, Robespierre'den, ikincisi Condorcet'den esinlenmişlerdi. Combeferre, Enjolras kadar tutucu ve zorlu değildi, o herkesin yaşadığı hayatı yaşardı. Eğer bu iki genç tarih isimlerini yazdıracak olsa, ilkinden «adil» ikinciden de «Bilge» olarak söz edilirdi. Enjolras daha cesur ruhlu, Combeferre daha insancıldı. Aralarındaki tek fark buydu. «Yurttaş» kelimesini seviyordu ama, «insan» sözcüğünü seçiyordu. İspanyollar gibi seve seve «insan» diyebiliyordu. O her şeyi okur, tiyatrolara gider, konferanslara katılır, her yenilikle ilgilenir, bilimsel denemeleri izlerdi, geleceğin okul öğretmenlerinin elinde olduğunu her zaman söylerdi. Eğitim sistemleriyle yakından ilgilenirdi. Toplumun hiç süresiz entelektüel ve moral yükselmesine çalışmasını dilerdi. Aragon'dan ışığın renklere ayrılmasını öğreniyordu; Geofroy Saint-Hilaire'in yürekten beyne giden iç damarla dış damarın, biri yüzü, ikincisi beyni besleyen ikili çalışmasını anlattığı derse hayrandı; her şeyden haberi vardı, bi-

limi yakından izliyordu; Saint-Simon'la Fourier'yi karşılaştırıyordu; hiyeroglifleri çözüyor, bulduğu çakıltaşlarını kırıyor, jeolojiyi anlamaya çalışıyordu; ipekböceğinin resmini çiziyordu; «Dictionnaire de l'açadémie»deki Fransızca hatalarını bildiriyordu, Puységur'ü, Deleze'ü irdeliyordu; hiçbir şeyi, tansıkları bile onaylamıyordu, hiçbir şeyi, hayaletleri bile inkâr etmiyordu; *Moniteur* koleksiyonlarını karıştırıyor, düşünüyordu. Geleceğin eğitimin elinde olduğunu belirtiyor, eğitim sorunlarıyla uğraşıyordu. Toplumun, hiç ardını bırakmadan, fikir ve ahlak seviyesini yükseltmeye, bilimin geçerli hale getirilmesine, düşüncelerin yayılmasına, gençlikteki bilincin aydınlanmasına çalışılmasını istiyordu. Yöntemlerdeki şimdiki yoksulluğun, klasik denilen iki-üç asra yaklaşan edebi açıdaki sefaletin, resmi bilgiç taslağındaki tutuculuğun, skolastik önyargıların, huyların en sonunda okullarımızı yapay istiridye kabukları haline getireceğinden korkuyordu. Bilgici, kuralcıydı; kesindi, farklı bilim ve birikime sahipti; çok çalışkandı ve «hayalciliğe varacak kadar» da düşünceliydi, derdi onu tanıyanlar. Şu düşlerin hepsine: Demiryoluna, cerrahi ameliyatlarda acının yok edileceğine, karanlık oda görüntülerinin saptanacağına, elektrikli telgrafa, balonların yönetileceğine emindi. Zaten insanlara karşı boşinanların, acımasızlığın, önyargıların her yerde kurduğu kalelerden hiç korkmuyordu. Bilginin, en nihayet, durumu değiştireceğine inananlardandı. Enjolras liderdi, Combeferre rehber. İnsan biriyle çarpışmak, diğeriyle yürümek isterdi. Bu, Combeferre'nin çarpışma gücünden mahrum olması anlamına gelmez, engelle göğüs göğüse savaşmaktan, zorla, ansızın patlayarak onu yakalamaktan kaçınmazdı; fakat o açık gerçeklerin yavaşça öğretilmesiyle, ölümlü yasaların yayılmasıyla insanları kendi alınyazılarıyla âhenkli hale getirmekten daha çok hoşlanıyordu; iki tür ışık arasında onun yönelimi, alevlenmeden çok, aydınlanmaydı. Bir yangın gün doğuşu sanılabilir fakat günün doğmasını neden beklemeli? Bir yanardağ aydınlıktır fakat gün doğuşu daha hoş bir aydınlıktır. Belki de Combeferre güzelin aklığını, yücenin pa-

rıltısına seçiyordu. Dumanla bulanıklaşan bir aydınlık, zorla sağlanan bir gelişme, bu duygulu, ciddi genci biraz hoşnut edebiliyordu. Bir milletin gerçeğin içine başaşağı fırlatılması, bir '93 onu korkutuyordu; fakat eylemsizlik de tiksindiriyordu; bunda çürümenin, ölümün kokusunu alıyordu. Sonuç olarak, köpüğü, çürümüş şeylerden üstün tutuyordu, seli bataklık çukuruna, Niagara şelalesini Montfaucon gölüne yeğliyordu. Özetle, ne durmak ne de koşmak istiyordu. Mutlak olanın yiğit âşığı olan şakrak dostları, parlak devrimci serüvenlere hayran olup, onları ararken Combeferre, belki soğuk ama temiz olan ilerlemeyi kendi haline bırakmaktan taraftı; düzensizdi fakat kusursuzdu; soğukkanlıydı ama sarsılmazdı. Geleceğin olanca saflığıyla gelmesi, ulusların namuslu ve muhteşem biçimde gelişmesi, onu hiçbir şeyin bozmaması için Combeferre diz çöker, ellerini birleştirip yalvarabilirdi. Habire: «İyinin günahsız olması gerekir» derdi. Sahiden de, devrimin yüceliği parlak ülküye göz kırpmadan bakmaksa, yıldırımlar arasından pençelerinde kanla, ateşle uçmaksa, gelişmenin güzelliği de lekesiz olmaktır; birini simgeleyen Washington'la, diğerini canlandıran Danton arasındaki fark, kuğu kanatlı melekle kartal kanatlı melek arasındaki farktır.

Jean Prouvaire ise Combeferre'nin daha da uysal bir kopyasıydı. Güçlü, derin bir akım vardır ki, Ortaçağın epey vazgeçilmez olan irdelenmesine yol açmıştır; bu akıma bir de gelgeç bir heves karışmıştır; işte bu yüzden Jean da kendine «Jehan» diyordu.

Jean Prouvaire habire âşık olurdu, bir sevgilisi vardı. Saksıda çiçek büyütür, flüt çalar, şiir yazar, halkı sever, kadına acır, çocuğun acısına ağlardı. Geleceğe ve Tanrı'ya aynı duyguyla inanırdı.

André Chenier gibi ünlü bir ozanın kellesini uçuran İhtilali ayıplardı. Çoğu zaman yumuşak ve tatlı olan sesi, kimi zaman gürlerdi. Epey birikimliydi. Doğu uygarlığını ve yazınını incelemişti. En büyük fazileti çok iyi olmasıydı. İyilik yüceliğe yaklaştığından, o şiirde sınırsızdan hoşlanırdı. İtalyanca, Yunanca,

Latince ve İbranice bilirdi ve bu nedenle şu dört aydını okurdu hep: Dante, Suvehalis, Aillylos ve İsaie. Fransız ozanları arasında Corneille'i, Racine'i, Agrippa d'Aubigne'yi severdi. Başaklar ve kır çiçekleriyle dolu tarlalarda avare dolaşır ve olaylar kadar bulutlarla da ilgilenirdi. İnsanı inceler, Tanrı'yı izlerdi. Gün boyu toplumsal sorunlara kafa yorardı: İşçi gündeliği, anamal, kredi, evlilik, din, düşünme özgürlüğü, sevme özgürlüğü, eğitim, ürün ve bölüşme, insanlığı örten gölgenin sırrını inceler ve akşamları yıldızlara bakardı. O da Enjolras gibi, bir ailenin biricik çocuğuydu, çok da varsıldı. Yavaş konuşur, başını yana eğer, ürkek gülümser, çok berbat giyinirdi. Toyca davranır, devamlı kıpkırmızı olurdu, çok çekingendi. Bunun yanı sıra, çok da yürekli cesur bir genç olduğunu söyleyebiliriz.

Feuilly, kimsesiz bir genç işçiydi. Anasız, babasız büyümüştü. Yelpaze imalatında çalışır, günde üç frank alırdı, tek gayesi dünyayı kurtarmaktı. Bir başka sıkıntısı da bilgili olmak, kendi kendisini eğitmekti. Bilgiyle kurtulacağına emindi. Kendi kendisine okumayı ve yazmayı öğrenmişti. Bütün bildiklerini kendi başına öğrenmişti. Feuilly'nin çok iyi bir kalbi vardı. Her şeyi sevmek isterdi. Ana hasreti çektiğinden, bu sevgiyi vatanına vermişti. Dünyada, kimsenin vatansız kalmasını istemezdi. Bu konuda daha birikimli olabilmek için, özellikle tarihe çalışmıştı. Bu ütopyacılar arasında, o dış ülkeleri simgelerdi. Yunanistan'ı, Polonya'yı, Macaristan'ı, Romanya'yı, İtalya'yı benimsemişti. Bu adları boyuna, gerekli gereksiz, hakkın inatçılığı ile yinelerdi. Türkiye'nin Girit'te, Tesalya'nın, Varşova'da, Avusturya'nın Venedik'te bulunması onu delirtiyordu. Hepsinden çok da 1772 saldırısı, zor ve şiddet gösterisi onu isyan etiriyordu. Hışımdaki gerçekten daha üstün bir konuşma hüneri bulunamaz, işte o da bu hünerle konuşurdu Şu iğrenç 1772 tarihi üzerine, hileyle yok edilen bu asil, cesur ulus üzerine, bu üçlü suç üzerine, o zamandan beri birçok asil ulusu vuran, adeta onların doğum kağıtlarını yırtıp atan bütün o korkunç devlet yıkılmalarına örnek olan o canavarca tuzak üzerine yorulmadan konuşurdu. Toplumlara karşı çağdaş bütün özkıyılar, Polonya'nın bölüşülme-

sinden çıkar. Polonya'nın bölüşülmesi bir teoridir, bugünkü bütün politik cinayetler onun sonucudur. Neredeyse yüzyıla yakındır hiçbir tiran, hiçbir alçak yoktur ki Polonya'nın paylaşılmasını «ne vaietur» vize vermemiş, onaylamamış, imzalamamış olsun. Çağdaş ihanetlerin dosyaları karıştırılırken, ilk olarak bu dikkat çeker. Viyana Kongresi kendi suçuna başlamadan önce bu suça danıştı 1772, avcıların ilk sıkıştırma bağırışıdır. Feuilly'nin kanıksanmış konuşması buydu. Bu zavallı işçi, kendini adaletin koruyucusu atamıştı; o da, onu yücelterek ödüllendiriyordu. Çünkü sahiden de halkta ölümsüzlük bulunur. Venedik Cermen olamayacağı gibi, Varşova da Tatar olamaz. Krallar bu işte yok yere çabalayıp onurlarını kaybediyorlar. Batırılan bir yurt bir gün yüzeyde görünür, tekrar ortaya çıkar. Yunanistan Yunanistan olur, İtalya İtalya. Buna karşı yöneltilen itiraz sürekli yaşar... Bir milletin çalışması zamanaşımına uğramaz. Bu yüksek madrabazlıkların hiçbir geleceği yoktur. Bir ulusun adı mendil markası gibi sökülemez.

Courfeyrac, Mösyö de Courfeyrac isimli bir babanın oğluydu. Restorasyon'un hatalı uygulamalarından biri de adının başında «de» öntakısı bulunan isimlerin sadece aristokrat ve asiller tarafından taşınan isimler olmasıydı. Aslında bu öntakının kendi başına bir önemi yoktur. Fakat o zamanın kenterleri bu öntakıyı o kadar önemsememişlerdi ki, birçoğu bunu kullanmaktan caymıştı. Örneğin, Mösyö de Chavelin kendisine Chavelin dedirtir; Mösyö de Caumartin, Mösyö Caumartin olmuş; Mösyö Constant de Rebecque, kendisine Benjamin Constant diye çağırtır ve Mösyö de Lafayette, Lafayette adını kullanırdı. Courfeyrac da onlara öykünmüştü ve kendisine Courfeyrac dedirtiyordu.

Onun hakkında şunu diyebiliriz. O daha önce tanıdığımız Fantine'in sevgilisi ve Cosette'nin babası Tholomes'in bir başka örneği sayılırdı.

Onda şeytan tüyü vardı, o kadar neşeli ve coşkuluydu ki, herkes hoşlanırdı ondan.

Bundan dolayı 1828 yılında, Courfeyrac'ın sözlerini dinleyen-

ler 1817 yılında Tholomyes'i dinlediklerini sanarlardı. Fakat ahlak bakımından Courfeyrac çok daha öndeydi. Tholomyes'de uyuyan o savcı ruhu yerine, Courfeyrac'da bir şövalye ruhu vardı.

Enjolras ekibin lideri, Combeferre rehberiydi. Courfeyrac ise odağı. Diğerleri ışık saçarlardı, o ısı. Aslında o tam eksen olacak şeylere sahipti, yuvarlak ve aydınlık.

Bahorel, 1822'de, genç Lallemand'in cenazesindeki o kanlı çatışmada bulunmuştu.

Bahorel sürekli neşeli, ama her zaman başı belada bir gençti. Cesur, hep parasız, savurgan ve eliaçık, konuşkan ve hatip, cesur ve küstahtı. Aslında iyi çocuktu. Tuhaf, havalı yelekler giyerdi. Aslında şamatacıydı. Kavgayı sever, sokak çıngarlarından haz alırdı, hele isyana katılmaya can atardı. Bir cam indirmek, kaldırım taşlarını yerinden çıkarmak onun için keyifti. On birinci sınıfa gidiyordu. Sözde hukukçu olacaktı fakat buna hiç yanaşmazdı. Belgisi şu idi: «Avukat mı? Asla...» Armaları ise, içinde dört köşe bir başlık olan bir gece masasıydı. Hukuk fakültesinin her önünden geçtiğinde -bunu sürekli yapardı-, ceketini ta çenesine değin iliklerdi, o yıllarda henüz palto giymek moda olmamıştı. Okul kapıcısı için «Ne havalı adam» der, fakülte dekanından «Şahane bir şey» diye söz ederdi. Hukuk dersleri ona göre şarkı ve karikatür konuları olabilirdi. Epey zengindi. Yılda üç bin frank kadar geliri vardı. Ailesine kendisini saydırmayı öğretmişti. «Onlar kenter değiller, sadece köylüler, bu nedenle de akıllı ve sağduyu sahibidirler» derdi.

Kaprisinden başka bir lider tanımayan Bahorel vaktini birkaç lokale dağıtmıştı. Diğer arkadaşlarının aksine, kendisinin saptanmış huyları yoktu. ABC Dostları ile daha sonra biçim kazanacak başka gruplar arasında bağlantı kurardı.

Bu gür saçlı gençler arasında bir de dazlak vardı. Söylentilere göre 1814 yılında Kral Fransa'ya geldiğinde, Calais limanında adamın biri kendisine bir dilekçe vermiş. Kral kendisinden ve istediğini sorduğunda, adam ondan, bir posta müdürlüğü istediğini söylemiş. Kral:

«İsminiz ne?» diye sormuş.

«Adım Laigle(*) Majesteleri,» demiş.

Şakacı Kral adama Meaux kasabasının posta müdürlüğünü vermiş. Dazlak delikanlı işte bu adamın oğluydu ve imzasını «Laigle de Meaux» diye atardı.

Arkadaşları bir kelime oyunu düşündüklerinde, onu hep Bossuet diye çağırmayı huy etmişlerdi.

Bossuet habire başını belaya sokan, ama neşesini hep koruyan centilmen biriydi. Onun tek özelliği hiçbir şeyi adam gibi yapmamasıydı, sürekli başarısız olurdu. Buna rağmen, her şeyi güler yüzle karşılardı. Yirmi beş yaşında olmasına karşın başında tek saç yoktu. Posta Müdürü baba yıllar boyunca çalıştıktan sonra, nihayet bir tarla ile bir ev edinmiş, ama başarısız olmuş ve ne yapıp edip evi de tarlayı da hatalı bir yatırımda batırmıştı.

Meteliği yoktu, her tasarısı daha düşünceyken yıkılırdı. Odun kıracak olsa parmağını keser, bir sevgili bulsa, onun kendisini aldattığını görürdü. Her an başına bir bela gelirdi, fakat o hep neşeliydi. «Kiremitleri hep başıma düşen bir evde yaşıyorum» demeyi huy edinmişti.

Fakat o hiçbir şeyi umursamaz, kötü talihe güler geçerdi. Kaderin cilvelerini, şakadan anlayan ve seven biri gibi benimsemeye kendisini alıştırmıştı. Cüzdanı boştu, ama neşesi hep canlıydı. Çoğu zaman son kuruşunu harcar, ama hiçbir zaman kahkahası son kahkahası olmazdı. Dert kapısını çaldığında, o bu eski arkadaşı iyi karşılardı.

Yazgının kendisine bu kadar zalim davranmasından dolayı, o da şansı zorlamayı öğrenmişti, yeni fırsatlar yaratmakta ondan iyisi yoktu. Parası olmamasına karşın, eğer isterse bol keseden harcardı. Hatta bir gece, güzel bir kaldırım kızına çektiği bir şölende yüz frank harcamıştı.

(*) L'aigle: Fransızca kartal. Burada yine Fransızca bir kelime oyunu yapılıyor. 17. yüzyılın yazar ve din adamlarından, ünlü Bossuet, Meaux kasabasının piskoposuydu. Epey başarılı ağıtlarından ve vaazlarından dolayı kendisine «Laigle de Meaux» lakabı verilmişti (Meaux Kartalı). İşte öğrenciler de bundan dolayı delikanlıyı Boussuet diye çağırırlardı.

Bossuet de avukat olmak için uğraşıyordu, ama derslere düzenli gitmezdi. Bossuet'nin belirli bir adresi yoktu. Zaman zaman hiç evi olmazdı, arkadaşlarının odalarında kalırdı. Çoğu zaman Joly ile aynı odayı paylaşırlardı. Kendisinden iki yaş daha genç olan Joly tıp eğitimi alırdı.

Çok genç olmasına rağmen, Joly «hastalık hastası»ydı. Tıp eğitimi, ona doktorluktan çok, hastalanmayı öğretmişti. Yirmi üçündeki bu gencecik çocuk, sürekli aynada dilini inceler ve insanoğlunun bir pusulaya benzediğini söylerdi. Bundan dolayı odasında yatağını öylesine yerleştirmişti ki, başı güneyde ve ayakları kuzeyde olurdu. Geceleyin kan dolaşımının, evrenin manyetik akımından bozulmaması için bunu yapardı. Fırtınaların nabzını dinlerdi. Aslında içlerinde en neşelisiydi. Bu gençler kendilerine has özelliklerine karşın çok iyi anlaşırlardı.

Joly bir bilge gibi bastonunun ucunu burnuna değdirirdi.

Hepsinin inandığı tek din vardı: Gelişme.

Hepsi de, İhtilal'in çocuklarıydılar. '89 tarihini söylerken ciddileşirlerdi. Babalarının görüşleri, onları hiç ilgilendirmezdi, ilkelerin saf kanı damarlarındaydı. Onlar hiç ayrım gözetmeden, kendilerini bozulmaz hakkın hizmetine, mutlak görevin emrine vermişlerdi.

Bu üyeler gizlice idealin temellerini atmaya çalışıyorlardı.

Fakat bu tutkulu yürekler, bu inançlı ruhlar arasında pek inancı olmayan, biri vardı. Bir kuşkucu. Burada nasıl ve niye bulunuyordu? Yan yana olmaktan sanırız. Bu gencin adı Grantaire idi. Hiçbir şeye inanmamayı kendisine ilke edinmişti. Şunu da söylemek isteriz ki, Paris hakkında bilgisi olanlardandı. En güzel kahvenin Lamblin cafesi'nde içildiğini, en iyi bilardo salonunun Voltaire Sokağında olduğunu, en güzel kızların ve en nefis çöreklerin Ermitage'da bulunduklarını iyi bilirdi. Saguet Ana'da, en yumuşak piliçlerin yenildiğini, en nefis balık çorbalarının Cunette kapısında ve yıllanmış şarapların Combat Kapısında içildiğini arkadaşlarına söylerdi. Böylesi şeylerin yanı sıra, dansların hemen hemen hepsinde de ustaydı. İçmeyi de iyi bilirdi.

Dayanılmayacak kadar çirkindi, yine de kendisini beğenmekten vazgeçmez, kadınlara üsteleyerek ve çapkınca bakardı. Sanki, eğer istesem bütün bu kızlar kollarıma alırım der gibi anlamlı gülümseyişlere arkadaşlarını çekiciliğine ikna etmek isterdi.

Halkın Hakkı, Toplumsal Sözleşme, Fransız Devrimi, Cumhuriyet, demokrasi, insanlık, uygarlık, din, gelişim Grantaire için hiçbir şey ifade etmezdi. Bunları gülümseyerek dinlerdi. Kuşkuculuk daha doğrusu zekânın bu kuru çürümesi, onun adam gibi düşünmesini önlüyordu. O her şeyi makaraya alarak yaşardı. Devrim ve savaş kahramanlarının yok yere öldüklerini söylerdi. Çapkın, kumarbaz, sefihti ve ayık gezmezdi.

Aslında bu kuşkucunun da bir takıntısı vardı. Bu ne bir düşünce, ne bir dogma, ne bir sanat, ne de bir bilimdi. Bu: Enjolras'dı. Grantaire, Enjolras'ı sever, ona saygı besler, hayranlık duyardı. İşin en tuhaf tarafı da bu anarşist kuşkucunun en insancıl olan gence bağlanmış olmasıydı. Enjolras, onu nasıl büyülemişti? Düşünceleriyle mi? Değil. Karakteriyle mi? Evet. Evet, bir tutucuya bağlanan bir kuşkucu çok nadir bir görüngüydü (fenomen). Bu da tamamlayıcı renklerin yasası gibi zor anlaşılır. Biz kendimizde olmayana ilgi duyarız. Gün ışığını kimse bir kör kadar sevemez, cüce kız en boylu poslu erkekleri beğenir, kaplumbağa gözlerini göklere çevirir, niye mi? Kuşların uçmasını izlemek için. İçinde kuşkudan başka duyguya yer olmayan Grantaire de, Enjolras'ın inancına ihtiyaç duyardı. İçgüdüsel bir itilimle, kendisinin tam karşıtı olan bu gence hayrandı. Kendisi de bu tutkusunu iyi anlayamıyordu fakat bu sağlıklı, kararlı, namuslu, zorlu genç, onu çekiyordu. Eski zamanlarda böyle kişiler çıkageldiler, ama dostluklarıyla ünlenen bu kişiler başkasına dayanarak, başkasından güçlenerek hayatlarını var kılar. İşte Grantaire de böyleydi. Tıpkı eski çağlardaki Oreste(*) ile Plyade'in(**) yoldaşlıkları gibi.

(*) Oreste: Eski Grek Kralı Agammemnon'un oğlu.
(**) Pylade: Oreste'in en iyi arkadaşı.

Enjolras'in uydusu gibi olan Grantaire, bu gençlerin arasına katılmıştı; onlarla yaşıyordu ve bundan memnundu. Her yerde onları izlerdi. Şarap kadehleriyle bulanan bilinci, onların arkadaşlıklarından haz alırdı. Her zaman neşeli ve geçimli olduğu için ona alışmışlardı.

Tam bir tutucu olan Enjolras, bu kuşkucu genci hiç sevmez, ona sadece katlanırdı. Onu sürekli küçümser, kötü davranırdı Grantaire yine de onu ardından ayrılmıyordu.

2
BOSSUET'DAN BLONDEAU'YA AĞIT

Yukarıda geçen olaylar hakkında, bir akşam üzeri, Bossuet lakabıyla bilinen Laigle, (Meaux'lu Kartal) Musain Cafesi'nin kapısına dayanmış, Saint Michel Meydanını izliyordu. Dalgındı. Bir yere yaslanmak, ayakta uzanmak gibidir, derin düşünmeyi sevenler, sürekli yaslanacak bir şey ararlar.

Laigle, bir gün önce yaşadığı sevimsiz bir olayı düşünüp kaygılanıyordu. Bu olay gelecekteki planlarına epeyce zarar vermişti. Ama dalgınlığına rağmen, karşısından bir kira arabasının geçtiğini fark etti ve Laigle, iki tekerlekli arabanın kararsız gibi yavaşça ilerlediğini gördü. Niye bu araba bu kadar yavaş gidiyordu? Laigle, biraz daha baktı, arabanın içinde iki delikanlı gördü; tam önlerinde epey ağır olduğu anlaşılan bir çanta vardı. Bir bavula benzeyen bu çantanın üstünde şu isim vardı: *Marius Pontmercy*

Laigle hemen konum değiştirdi, doğruldu ve arabadaki gence seslendi:

«Mösyö Marius Pontmercy...»

Araba hemen durdu.

Epey derin düşünen yolcu da, bakışlarını kaldırdı.

«Evet, adım bu,» dedi.

«Sizi arıyordum,» dedi Laigle.

Dedesinin evinden hemen çıkıp, karşısında hiç tanımadığı birini gören Marius afalladı:

«Nasıl olur?» diye sordu. «Ben sizi tanımıyorum.»

Laigle gülümsedi:

«Esasen ben de sizi tanımam ya.»

Marius karşısındakinin kendisiyle eğlendiğini sandı, ama şu anda bunu kaldıracak halde değildi. Somurttu. Laigle hiç oralı olmadan, sürdürdü:

«Önceki gün okulda değildiniz?»

«Mümkün.»

«Hayır, değildiniz.»

Marius ona sordu:

«Siz de öğrenci misiniz?»

«Evet Mösyö, sizin gibi. Önceki gün rastlantı sonucu fakülteye gittim, bilirsiniz insan kimileyin bunu yapar. Öğretmen yoklama alıyordu. Bunun ne kadar korkunç bir şey olduğunu bilirsiniz, üçüncü kez adınız söylendiğinde, hemen karşılık vermediniz mi, kaydınız silinir. Haydi altmış frankınız kül oldu gitti!»

Marius ilgilenmeye başlamıştı, ilgisini genç adama verdi, o sürdürdü:

«Yoklamayı Blondeau alıyordu, onu tanırsınız, sivri burnu ve epey alaycı bir sırıtması vardır, okula gelmeyenlerin sanki kokularını alır. Nedense bu kez, P'ye başladı. Benim bu harfle pek ilgim olmadığından, dinlemiyordum. Yoklama iyi gidiyordu, sanki el birliği etmiş gibi, herkes gelmişti. Blondeau kederli göründü. Ben de içimden 'Seni gidi hain, bu kez kimseye ceza yazamayacaksın!' diye düşünmeye başlamıştım ki, aniden Blondeau, gür bir sesle adınızı söyledi. 'Marius Pontmercy.' Eline hemen kalemi aldı. Ben çok yumuşak yürekli biriyim dostum, kendi kendime 'eyvah birinin canını yakacak!' diye düşündüm ve bu fakültede bulunmayan gencin belki de şu anda keyif yaptığını düşünerek, birden ona karşı içimde bir yakınlık duydum ve onu kurtarma kararını aldım. 'Kahrol sen!' diye içimden söylendim. Tam o sırada Blondeau kalemini mürekkebe batırmış adınızı çizmeye hazırlanıyordu, adınızı üçüncü kez söyledi. Derken nasıl oldu bilmem 'Burada' dedim. İşte bu nedenle kaydınız silinmedi.»

Marius epeyce duygulanmıştı:

«Size nasıl teşekkür edebilirim...» diye başladı fakat genç adam araya girdi:

«Evet, ama bu kez de benim kaydım silindi.»

«Nasıl, anlayamadım?» diye sordu Marius.

Laigle:

«Nasıl olacak? Yanıt verecek kadar kürsüye yakın ve kapıdan kaçamayacak ölçüde uzakta oturuyordum. Öğretmen bakışlarını bana çevirmişti. Nasıl olduğunu bilemeyeceğim, birden L harfine atladı. Ben Meaux'dan gelirim ve adım da Laigle.»

«Laigle mi? Ne hoş bir ad!..»

«Evet Mösyö, sıra adıma geldi ve Laigle diye bağırdı. Ben yine 'burada' dedim. O zaman Blondeau, bana tatlı tatlı baktı, gülümsedi ve 'Pontmercy olduğunuza göre Laigle olamazsınız,' demez mi? Sonra bir çırpıda adımı çizdi.»

Marius üzgündü, bağırdı:

«Çok üzüldüm, emin olun.»

«Delikanlı, bu size bir ders olsun bundan böyle bir daha fakülteye gelmemezlik etmeyin.»

«Sizden nasıl özür dilemeliyim ki?»

«Bir daha da bir arkadaşın kaydının silinmesine neden olmayın.»

«İnanın üzüldüm.»

Laigle çınlayan bir kahkaha attı:

«Boş verin, aslında epey memnunum. Avukat olmak üzereydim. Bu kayıt işi beni kurtardı. Baro zaferlerinden vazgeçiyor, dulu savunmaktan, yetime zarar vermekten kurtuluyordum. Artık ne kara cüppe, ne de stajyerlik. Kaydımın silinmesini size borçluyum, Marius. Size teşekkür için ziyaret etmek isterdim, nerede oturuyorsunuz?»

Marius kederli bir gülümseyişle:

«Bu arabada,» dedi.

Laigle sakince:

«Zenginlik belirtisi,» dedi. «Yıllık dokuz bin frank kira ödeyeceksiniz ha!»

Tam o sırada Courfeyrac, kahveden çıkıyordu.

Marius aynı gülüşle:

«İki saattir bu arabadayım ve çıkmaya can atıyorum, fakat nereye gideceğimi bilemiyorum.»

Courfeyrac atıldı:

«Bana gelin, Mösyö.»

«Sizi ben misafir etmek isterdim, fakat ne yazık ki, benim bir evim yok,» diye söze karıştı Laigle.

Courfeyrac, sataştı:

«Karışma, Bossuet.»

Marius afalladı:

«Bossuet mi? Oysa ben sizin adınızı Laigle sanıyordum.»

Laigle bir kelime oyunu yapmak istedi:

«Evet, hem de Laigle de Meaux, özetle, Bossuet. O ünlü vaize de Meaux Kartalı adını vermemişler miydi?»

Courfeyrac arabaya, Marius'ün yanına geçti ve arabacıya adresi verdi:

«Arabacı, Saint-Jacques Kapısına çek.»

Aynı günün akşamı Marius Saint-Jacques Kapısındaki bir oteldeki Courfeyrac'ın odasına yerleşmişti.

3
MARİUS HAYRETLER İÇİNDE

Birkaç gün içinde Marius ve Courfeyrac çok sıkı arkadaş oldular. Gençlik yaraların hemen iyileştiği ve bağların hızla kurulduğu bir dönemdir. Marius, Courfeyrac'ın yanında rahat nefes alıyordu, bu da onun için yenilikti. Courfeyrac ona bir şey sormadı. Bunu düşünmedi bile. O yaşta, yüzler birbirleriyle konuşur, sözler o kadar önemli değildir. Bakışmak tanışmak gibidir.

Bir sabah, Courfeyrac pat diye sordu:

«Ha, yeri gelmişken, siyasi görüşleriniz nelerdir?»

Marius bu sorudan incinmiş gibiydi:

«Vay canına!» dedi.

«Kimi tutarsınız?»

«Bonaparte taraftarı, demokratım.»

«Bu da iyi bir şey...»

Ertesi günü Courfeyrac, Marius'ü Musain Cafesi'ne götürdü ve gülümseyerek kulağına şöyle fısıldadı:

«Size İhtilal için bir bilet kesmem gerekiyordu.»

Onu doğruca ABC Dostlarının toplandıkları arka salona götürdü. Diğer arkadaşlarına onu şöyle tanıttı:

«Bir öğrenci.»

Marius bu çok sıradan sözün anlamını kavramamıştı.

Marius bir bilgelerevine düşmüştü. Aslında, sessiz ve ağırbaşlı olmasına karşın, onlar kadar coşkulu, onlar kadar hazırlıklıydı.

O güne değin, sürekli yalnız yaşamış ve odasında kendi sesinden başka ses duymaya alışmamıştı, önce etrafını dolduran bu gençlerden huylanır gibi oldu. Bütün bunlar onu altüst ediyor, aklını karıştırıyordu. Zaman zaman kafası o kadar yoruluyordu ki, kendi görüşlerini toparlamakta zorlanıyordu. Etrafında felsefeden, yazından, sanattan, tarihten ve dinden söz ediliyordu, fakat onun hiç de alışkın olmadığı biçim ve dille. O sanki bir hengâmeyle karşılaşmıştı. Babasının fikirlerini benimsemek için, dedesinin inançlarını bir kenara attığında, artık aradığını bulduğunu sanmıştı, ama ansızın içine bir kurt düştü. Düşüncelerinin değişmezliğinden artık emin değildi. Çevresini farklı bir açıdan değerlendirdiği için, inançları yer değiştiriyordu. Beyninin ufukları sarsılarak yer değiştiriyordu. Marius acılandı.

O, sanki bu gençler için kutsal şeyler yok sanıyordu. Her konuda o kadar şaşırtıcı şeyler duyuyordu ki, hiçbirini sindirememişti.

Klasik bir tiyatro oyununun afişi karşısında, Bahorel:

«Kahrolsun trajedi!» diye bağırdı. «Kenterlerin bayıldığı klasik oyunlar!»

Marius, Combeferre'nin şöyle dediğini duydu:

«Haksızlık ediyorsun, Bahorel. Kenterler trajedi severler, boş ver, sevsinler, ne çıkar bundan, ben trajedinin varlığından asla yakınmam. Yaradılışta öyle parodiler var ki, gaga olmayan

gagalar, kanat olmayan kanatlar, yüzgeç olmayan yüzgeçler, bacak olmayan bacaklar, insana gülme isteği veren hüzünlü bir çığlık; işte bir ördek sana. Peki mademki kuşun yanında kümes hayvanına yer var, niye klasik trajedi, antik trajedinin karşısında olmasın.»

Marius, rastlantıyla Enjolras ve Courfeyrac'la beraber Jean-Jacques Rousseau Sokağından geçerlerken, Courfeyrac, Marius'ün koluna girdi:

«Altmış yıl önce burada oturan tuhaf bir çiftin onuruna buraya bu adı vermişler. Bunlar Jean-Jacques Rousseau ile Thérése isimli eşiydi. Rousseau da sokağa salıverirdi...»

O zaman Enjolras, Courfeyrac'u şöyle azarladı:

«Sus, bırak onu. Ben Jean-Jacques'a hayranım. Evet belki kendi evlatlarını yadsıdı, fakat halkı benimsedi.»

Gençlerden hiçbiri «İmparator» demezdi. Jean Prouvaire arada bir Napoléon, diğerleri Bonaparte derlerdi. Enjolras hatta Buonaparte derdi...

Marius afallamıştı.

4
MUSAİN CAFESİ'NİN ARKA SALONU

Marius'un izleyici olduğu ve hatta kimileyin söze karıştığı bu konuşmalardan, birinde aklı karman çorman oldu.

Bu konuşma cafe'nin arka salonundaydı. ABC Dostlarının neredeyse hepsi, bu konuşmaya katılmışlardı. Tavandan sarkan o büyücek gaz lambası yanıyordu. Rastgele şeylerden, heyecansız fakat şamatayla konuşuyorlardı. Enjolras ve Marius, sessizce dinliyorlar, diğerleri akıllarına geleni söylüyorlardı. Düzensiz bir konuşmaydı bu. Sanki havaya fırlatılan toplar gibi ortaya atılan kelimeler yakalanıp geri atılıyordu. Bulundukları her yerde konuşuluyordu.

Bu arka salona kadınların girmesi yasaktı. Bulaşıkçı kız Louison dışında, buraya kimsecikler adımını atmazdı.

Kafası iyice tütsülenmiş olan Grantaire, avazı çıktığınca bağırıyordu:

«Susadım, ey faniler, ne isterdim buluyor musunuz? İçmek, içmek, doyasıya içmek. Hayatı unutmak istiyorum. Hayat ne müthiş bir buluş. Bomboş bir buluş. Hayat da ne ki? Bu hiç de pratik olmayan bir şey. Mutluluk bir yanı boyalı, eski bir çerçeve. İncil, 'Her şey fanidir' demez mi? Ben de şu hiç yaşamamış kişi gibi düşünüyorum. Çıplak gezmek istemeyen sıfır üstüne boşluğu kapatmış. Ah boş gurur! Tumturaklı sözcüklerse, her şeyi kapatmak için. Bir mutfak bir laboratuvar gibidir, bir dansçı, bir profesör, bir cambaz, bir jimnastikçi, bir boksör, bir sporcu, bir eczacı, bir kimyager, bir perukacı, bir sanatçı mıdır? Her şeyin bir sınırı olmalı. Gururun de tersi ve yüzü olması gerek. Yüzü çok aptalca, bu boyundaki boncuklarla bir zenci, tersi ise pılı pırtıya bürünen bir filozof. Roma İmparatoru Caligula atını Konsül atamıştı, II. Charles, bir sığır filetosuna şövalyelik sanı vermişti. Evet, buyrun bakalım bir tarafınızda Konsül İncitatus, diğer tarafınızda Baron Roastbeef. Şimdi de kişilerin birbirlerinden söz etmelerine bir kulak verelim. Beyazın üstüne beyaz zalimdir. Zambak konuşabilirse kumrunun canına okurdu. Bir fanatikten söz eden dinibütün bir kadının dili ağu. Ah ne yazık ki, yeterince bilgili değilim, yoksa daha anlatacak neler var, neler, fakat ben pek bir şey bilmiyorum. Aslında öğrencilik yıllarımda gözü açıktım. Çünkü kâğıdı karalayacağıma, elma çalmakla oyalanırdım. İşte ben böyleyim, sizlere gelince, sizlerin de benden pek iyi olduğunuzu sanmıyorum ya. Sizin üstünlükleriniz bana vız gelir. Aslında her özellik bir hatanın sınırındadır. Tutumlu pintiye yakın, bonkör, savruk olabilir. Cesur küstah demek, değil midir? Fazla dindar olmakla tutuculuk arasındaki sınır ne? Diyojen'in paltosunda ne kadar delik bulunursa, her erdemde de o kadar çok kusur bulunur. Kim suçlu, ölen mi, öldüren mi? Sezar mı? Brutus mu?

«Hep katilden yana çıkılır. Yaşasın Brutus! Öldürdü! Erdem budur. Fakat aynı zamanda çılgınlık. Bu büyük adamlarda tuhaf

lekeler var. Brutus bir erkek heykeline vurgundu. Demek öldüren haklı! Tarih bitmez bir yinelemedir. Bir yıl ardında kalan yılın diğer örneğinden başka nedir ki? Marengo Savaşı Pydna Savaşının eşidir. Frank Kralı Clovis'in Tobliac'ı, Napoleeon'un Austerlitz'inden farklı mı? Yengiden söz etmiyorum. Yenmek kadar büyük ahmaklık olur mu? Gerçek yengi ikna etmektir. Haydi, bir şeyler kanıtlamaya çalışın bakalım. Sizler sadece başarmakla kalıyorsunuz, Yüce Tanrım ne yetersizlik? Bir de fethetmekle şişinirsiniz, ne sefalet!.. Ne yazık, her şeyde tutku ve tabansızlık. Her şey başarıya itaat eder, hatta gramer bile... Bundan dolayı ben insan türünü küçümserim. Dilerseniz şimdi de milletleri ele alalım, hangisinden başlayalım? Atinalılar, antik dönemin Parislileri sayılan o Atinalılar, inanç yoluna soydaşlarını öldürüyor, çeşitli işkenceler ediyorlardı. Yunanistan'ın elli yıl boyunca en ünlü adamı şu dilbilgini Philetas, o kadar ufak tefekmiş ki rüzgârın kendisini götürmemesi için ayakkabılarının tabanlarını kurşunla doldururmuş.

«Corinthe Meydanında Silanion'un yaptırdığı bir yontu varmış, bu Epistates'in yontusuymuş. Peki bu Epistates ünlü olmak için ne yapmış bilir misiniz? Sadece çelme takma sanatını açıklamış... İşte bu da Yunanistan'ı ve tarihin bir özeti. Diğer yerlere geçelim. ingiltere'ye mi hayranlık duyayım? Fransa'yı mı beğeneyim? Paris yüzünden mi? Ama demin Atina hakkındaki yorumlarımı dinlediniz. İngiltere'nin, Londra'sı var. Londra lüksün metropolü fakat yoksulluğun da. Yanındaki, Charing-Cross Mahallesinde yılda yüz kişi açlıktan ölür.... Hem, bir İngiliz kızının başında bir gül çelengi, gözünde beyaz gözlüklerle dans ettiğini gördüğümü de belirtebilirim. Haydi İngilizleri sevmedik, Amerikalılara ne diyelim? O eski esir tüccarlarından hiç hoşlanmam. İngiltere'nin 'vakit nakittir' deyimini, Amerikalıların 'Pamuk kraldır' deyimlerini çekip atalım, geriye ne kaldı? Almanya ve İtalya'ya gelince, onlarda da iş yok, biri miskin, diğeri öfkesi burnunda bir ulus. Yoksa Rusya'ya mı hayran olacağım? Voltaire Rusya'yı çok beğenirdi, evet ama, Çin'i de beğe-

nirdi. Aslında Rusya'nın bazı özelliklerini yoksayacak değilim. Çok despot bir ülke, ben despotlara acırım, sağlıkları kötüdür. Çarların sonları içler acısı, kellesi kesilen bir Alexis, bıçaklanan bir Pierre, boğulan bir Paul, çizme altında ölen bir diğer Paul; boğazlanan İvanların, zehirlenen Nicolaslar ve Basiller, gani gani. Bu da Rus çarlarının sarayının hayli sağlıksız olduğunu göstermez mi? Tüm uygar uluslar, sadece savaşla uğraşmaktalar, savaş da bir tür haydutluk, yol kesme değil mi? Şimdi sizler bana, evet ama Avrupa yine de Asya'dan iyidir diyeceksiniz? Asya törelerinin birçoklarının epeyce gülünç olduğunu kabul ediyorum. Peki ama ya, en tuhaf modaları benimseyen Batılı ülkeler!.. Kraliçe İsabelle'nin o berbat gömleğinden tut da, Kral'ın oğlu veliahtın oturaklı iskemlesine ne diyelim. Onların Tibetli büyük Lama'dan ne ayrımları var ki? Evet arkadaşlar, size her şey boşuna derim, tekrar... En fazla bira Brüksel'de, en bol ispirto Stockholm'de, en nefis kakao Madrid'te, en çok şarap Londra'da, en fazla kahve İstanbul'da, en çok absent de Paris'te tüketilir. Paris'te çöpçüler bile keyfe düşkün. Günümüzde yaşasa Diyojen bile, Pire'de filozof olmaktansa, Paris'te çöpçü olmayı isterdi. Evet ben de zevkime düşkünüm. Birkaç frankımı Richard'da yemesini, çıplak bir Kleopatra'yı Acem halısına sarmayı hayal ederim. Kleopatra nerede? Aa, sen misin Louison, günaydın...»

İşte Grantaire dut gibi sarhoş, bulaşıkçı kızı eteğinden tutmuş, bu zırvaları sıralıyordu.

Bossuet ona elini verip susturmak istedi, fakat ne gezer. Grantaire'in çenesi kapanmak bilmiyordu:

«Meaux Kartalı, pençelerini indir. Senin bu hipokrat tavrından hiç tınmadım. Zaten kederliyim, size daha başka neler dememi isterdiniz? İnsanoğlu kötü. İnsanoğlu biçimsiz. Kelebek daha ustaca yaratılmıştır, oysa insanoğlu bir şeye benzeyememiş. İçimde bir sıkıntı var, hüzünlüyüm, öfkem burnumda, esniyorum, canım sıkılıyor, parlıyorum. Tanrı'nın canı cehenneme!..»

«Sus artık, Grantaire!» diye söylendi Bossuet.

Genç çocuk bir hukuk tartışmasına girişmişti, sözlerini şöyle bağladı:

«... Bana gelince, hukukçu sayılmam aslında, fakat şu eski feodalite yasalarına göre ve Normandiya töresine uyarak her yıl Saint-Michel Yortusunda çiftlik kiracılarının, bağlı oldukları derebeyine...»

«Ey kır perileri, ey güzellik!» diye bir şarkıya başladı Grantaire.

Grantaire'in yanında, masanın üstünde bir beyaz kâğıt ve bir hokkayla mürekkepli kalem vardı. Başlar birleşmişti, yüksek sesle tartışıyorlardı.

İki kişinin bir oyun yazmayı tasarladıkları anlaşılıyordu.

«Haydi önce isimleri bulalım, sonrası kendiliğinden gelir.»

«Haklısın, ne yazayım.»

«Mösyö Dorimon.»

«Mirasyedi mi?»

«Olabilir?»

«Kızı Célestine...»

«...tine, ya sonra?»

«Binbaşı Sainval.»

«Sainval adını beğenmedim, demode, istersen Valsin olsun.»

Bu tiyatro yazar adaylarının yanı sıra, bir başka grup da şamatadan faydalanıp kısık sesle tartışıyordu. Yaşlı biri (otuz yaş), çok genç birine (on sekiz), hasmını tanımlıyordu.

«İnanın dostum, usta bir eskrimci. Çok iyi bir kılıç sallayışı var ki epesine dikkat etmeli, ataklarında hiç yanılmaz...»

Grantaire'in tam karşı köşesinde domino oynayan Joly ile Bahorel, aşktan söz ediyorlardı. Joly arkadaşına:

«Talihlisin,» diyordu, «sürekli gülen bir sevgilinin olması ne iyi...» Bahorel arkadaşının fikrini paylaşmıyordu:

«Gülmekle yanlış yaptığının ayrımında değil. Gülen sevgili erkeğin onu aldatmasına neden olur. Onun neşeli olduğunu görünce, ona yapacağım fenalıktan vicdanın sızlamaz, oysa acılı dursa, daha sevecen olmak gerekir.»

«Nankörce davranma... Sürekli gülen bir kadın, ne güzel, hiç tartışmaz mısınız?»

«Anlaşmamıza bağlı. Beraber yaşamaya karar verdiğimizde, kendimize sınırlar çizdik ve bunu asla çiğnememeye karar verdik.»

«Barış, hazmı kolay bir mutluluk...»

«Peki ya sen Joly, onunla aranız nasıl? Kimden söz ettiğimizi bilirsin ya?»

«O üsteleyen bir inatla bana meydan okuyor.»

«Oysa sen uysal bir sevgilisin...»

«Ne yazık ki!..»

«Yerinde olsam aldırmazdım.»

«Söylemesi kolay.»

«Yapması daha kolay, dostum. Kadın, kız mı yok... Adı Musichette idi, öyle mi?»

«Evet, ah sevgili Bahorel, o mükemmel bir kız. Çok da okumuş, küçücük elleri, ayakları var. Pek de şık giyinir, tombul. Anlamlı bakan gözleri yüreğimi dağlıyor. Ona deli gibi vurgunum.»

«O zaman dostum, ona kendini beğendirmen gerekiyor, sen de iyi giyin. Dinle beni, git şu moda mağazalarından birinden kendine deri bir pantolon al, çok moda.»

Grantaire kulak kesilip sordu:

«Kaç para?»

Üçüncü köşede yazınsal bir tartışma vardı. Dinsizlerin mitolojisiyle Hıristiyan mitolojisi kıyaslanıyordu. Jean Prouvaire Eski Yunanlıları savunuyordu. Hayli heyecanlıydı, aslında çekingen olan delikanlı bağırıyordu:

«Tanrılara hakaret etmeyelim. Kim bilir, belki de onlar hâlâ bizi bırakmadılar? Bence Zeus ölmedi. Siz şimdi, bana Grek tanrılarının birer hayal olduğunu söylüyorsunuz, evet ama, bunların dağılımından sonra bile doğada putperest mitlere rastlarız. Bir zirve gibi yükselen, bir profili olan bir dağ bana Tanrıça Kybele'nin saçını anımsatır. Geceleri ormanlar tanrısı Pan'ın ağaç dallarından flütler oluşturarak, çaldığına hâlâ inanıyorum.»

En son köşede siyasal bir tartışma vardı. Anayasa yeriliyordu. Combeferre savunmaya çalışıyor, Courfeyrac, ona karşı çıkıyordu. Masanın üstünde bir Anayasa örneği vardı. Courfeyrac kâğıdı yakalamış kinle sallıyordu:

«İlk önce ben kral istemiyorum, ekonomik bakımdan bile krala hayır derim. Kral demek bir parazit demektir. Avantadan krallık sahibi olunmaz. Dinleyin beni, I. François'nın ölümünden sonra Fransa'nın borcu otuz bin liraydı. XIV. Louis'nin ölümünden sonra bu borç iki milyar altı yüz milyona çıktı. Yani günümüzün parasıyla yaklaşık on iki milyara bedel. Üstelik ben Combeferre'nin fikrini paylaşmıyorum. Geçişi sağlamak için milleti monarşiden demokrasiye anayasa vasıtasıyla geçirmek iyi değildir. Hayır, halkı yanlış aydınlatmayalım. Sizin şu yasal mahzeniniz de prensipler de solup gidiyor. Tavizsiz olalım. Kraldan halka bağış diye bir şeyin varlığına ben inanmam. Veren elin hemen yanında, çekip alan pençe var. Ben, Anayasaya olmaz derim, bu bir kandırmaca. Anayasayı benimseyen bir ulus, haklarından cayan bir ulus olur. Hayır, Anayasaya hayır!»

Kıştı... Şöminede iki kütük şen alevlerle yanıyordu. Courfeyrac sabredemedi, elindeki anayasayı buruşturup ateşe attı. Kâğıt tutuştu, Combeferre XVIII. Louis'nin başeserine centilmence baktı ve şöyle dedi:

«Kül olan bir anayasa!..»

Kaba şakalar, ince espriler, kelime oyunları, canlılık denilen şu Fransız özelliği, espri anlayışı adı verilen İngiliz mizacı, hoş ve çirkin şakalar, konuşmanın bütün halleri salonda yükseliyor ve genç başlar üstünde neşeli bir hava yaratıyordu.

5
GENİŞ UFUKLAR

Genç zekâların savaşlarının en şaşılası yönü, ne zaman bir kıvılcım, ne zaman da bir şimşeğin çakacağıdır. Birazdan ne olacak? Bilen yok. Duygulu bir kahkaha yükselir, en şamatalı anda herkes ciddileşir. İçgüdülere karşı çıkılmaz, herkesin ne-

şesi doruktadır. Bir pandomima beklenmedik bir şeylere neden olur. Her an değişen bakışların oluşturduğu keskin dönüşler. Böylesi konuşmalarda genelde tartışma rol alır.

Kelimelerin tıkırtısından bir anda sivrilen oturaklı bir düşünce, bütün bu gençlerin konuşmalarını delip geçti.

Konuşma boyunca böyle bir cümle nasıl oluştu, bunu bilen yok. Fakat bütün bu karmaşa ortasında, Bossuet Combeferre'nin bir yorumuna şu karşılığı verdi: «18 Haziran 1815: Waterloo.»

Bu Waterloo sözcüğü söylenir söylenmez, bir bardak suyun yanı başına dirseğini dayamış oturan Marius hemen başını kaldırdı ve salondakilere aksice baktı.

«Vay canına!» diye haykırdı Courfeyrac. «Şu 18 rakamı tuhaf geldi bana. Napoleon'un lanetli sayısı. 18'in önüne Louis'i, ardına Brumaire'i yerleştirin ve işte size adamın kaderi. Tek özellik şu başlangıç, son tarafından ezilmiş... Yani başka bir deyimle son başı ezdi.»

O zamana değin hiç konuşmadan duran Enjolras, Courfeyrac'a döndü:

«Yani cana kıymanın bedeli mi demek istedin?»

Marius bu sözcüğün fazla abartılı olduğunu düşündü. Bu kadarı fazlaydı. Waterloo Savaşının hatırlanması aslında genç çocuğu epeyce heyecanlandırmıştı.

Yerinden kalktı ve duvarda asılı Fransa haritasına yürüdü, ayrı bir bölümde bir ada resmedilmişti. Marius elini o ada üzerine atıp:

«Korsika, işte Fransa'yı yüceleştiren küçük bir ada!» diye bağırdı.

Bir anda salonda buz gibi bir hava esti. Herkes sustu, yeni bir şeyin geleceği hissediliyordu.

Enjolras o mavi gözlerini adaya çevirdi ve hiç kimseye bakmadan:

«Fransa'nın yücelmek için Korsika'ya ihtiyacı yok. O aslında yüce olduğundan yücedir,» dedi.

Fakat Marius'ün geri adım atmaya hiç niyeti yoktu. Gözlerini Enjolras'a çevirdi ve ta içinden geien bir sesle:

«Fransa'nın yüceliğini yoksaymaktan Tanrı beni korusun. Fakat ona Napoleon'u katmak onu küçültmek midir? Biraz konuşalım, ben aranıza yeni katıldım, fakat beni şaşırttığınızı belirteceğim. Siz kimlersiniz, ben kimim? Biz neredeyiz? İmparatora ilişkin düşüncelerde anlaşalım. Sizlerin ondan söz ederken aşağılar gibi... Bu... Evet Bunoparte dediğini duydum tıpkı Kralcılar gibi... ve afalladım. Doğrusunu isterseniz tam bir Kralcı olan dedem, daha da aşırı gider ve üstelik Buonoparte der. Ben sizlerin delikanlı olduğunuzu sanırdım. Nerede coşkunuz? İmparatoru sevmezsiniz, peki o halde kimi seviyorsunuz? Size ne gerekli ki? Bu üstün insan, bu büyük adamdan başka ne isteyebilirsiniz ki? Onda her şey vardı. O eşsizdi. Tıkır tıkır gibi işleyen bir akla sahipti. İnsancıldı, Romalı Jüstinyen gibi yasalar çıkardı. Sezar gibi buyruklar verdi. Konuşmasına Pascal'ın heyecanı Tacititus'un enerjisi karışırdı. O tarih yaptı, savaş bildirileri birer destana benzer. Newton'un matematik bilgisine, Muhammed'in şiirsel dilini ekliyordu. Geride piramitler kadar büyük sözler bıraktı. Tilsitt hükümdarlarına ciddiyeti öğretti, fen akademisinde profesörlere yanıt verdi, Laplace'la tartıştı, Mecliste Merlin'e meydan okudu. O her şeyi görür, her şeyi bilirdi. Bütün bu olağanüstü niteliklerine rağmen, yine de sevecen biri olmayı bildi. Askerleri onu çok sevdiler, küçük oğlunun beşiği başında kahkahalar atan bu koca adam, bir anda barut kokusu alan bir at gibi şahlanır ve ürken Avrupa, orduların oluştuğunu, topların uluduğunu ırmaklarda zırhlıların ilerlediklerini görürdü. Süvariler fırtınalarla yarışır, çığlıklara trampet sesleri eklenirdi. Tahtlar yıkılır, ülkelerin sınırları değişirdi ve hemen ufuklarda elinde bir ışık, gözlerinde bir alevle onu görürdünüz. Kanatlarını genişçe açmış, bir yandan Büyük Ordu'yu, öte yandan eski Muhafız Alayı'nı korurdu. O savaşların altedilmez meleğiydi.»

Herkes susmuştu, Enjolras başını eğmişti. Susmak evetlemektir. Marius soluk bile almadan, coşkuyla sürdürdü:

«Namuslu olalım dostlarım, böyle bir imparatorun buyruğun-

da olmak bir ulus için ne eşsiz bir gelecek! Üstelik bu ülke Fransa gibi bir ülke olur da, bu üstün adamın dehasına kendi dehasına da eklerse. Görünmek ve yönetmek, yürümek ve yenmek, bütün başkentleri durak olarak kullanabilmek. Askerlerinden krallar yaratmak, hanedanları yıkmak, Avrupa'nın dış cephesini değiştirmek, tek bir adamın Annibal, Sezar ve Charlemagne'dan daha yüce oluşu, sürekli yengiler kazanan bir üstün kişinin ulusu olmak. İnvalideslerin toplarıyla bir çalarsaat gibi sabahları uyanmak, alev alev yanan isimlerin uçurumlara düşmeleri. Marengo, Arcole, Austerlitz, lena, Wagram. Çağların göğüne utku yıldızları işlemek, tıpkı bir dağdan havalanan kartallar gibi, dünyanın her bucağına askerlerini yollamak, yenmek, hükmetmek, yıldırımlar saçmak. Kazanılan utkulardan, Avrupa'da yaldızlı bir ulus oluşturmak, tarihte titanlara benzeyen bir borazan çalmak, dünyayı iki kez fethetmek, önce fetihle, daha sonra göz alarak. Daha yüce ne var ki?»

«Özgürlük!»

Combeferre'di bu.

Marius de kabullenmak durumunda kaldı. Bu sade ve soğuk kelime çelik bir kılıç gibi onun lirik ilhamının yarısını götürmüştü. Başını eğdi; kaldırdığında, Combeferre'yi göremedi, herhalde verdiği yanıta tatmin halde oradan ayrılmıştı. Salonda Enjolras'dan başka kimse yoktu artık. Fakat yine de, düşüncelerini düzenleyen Marius, yenilmediğini biliyordu. Aklındaki düşünceleri bir sıraya sokarak Enjolras'a açmaya hazırlanıyordu ki, merdivenden bir şarkı sesi yükseldi. Combeferre basamakları inerken bağırıyordu:

Sezar bana ün ve onur verse,
Yalnızca bunlar için annemi,
Terk etmek zorunda kalsam,
O büyük Sezar'a, şöyle derdim:
Tacını ve arabanı geri al,
Annemi sana tercih ederim,
Sana tercih ederim annemi.

Combeferre bu şarkıyı epeyce coşkulu ve eğitimsiz bir sesle okuyordu, tıpkı ulusal bir marş gibi. Marius dalgınca gözlerini tavana çevirdi ve kurulmuş gibi yineledi:

«Annem mi?»

Tam o sırada omuzunda Enjolras'ın elini hissetti, delikanlı ona:

«Yurttaş,» dedi, «annem, Cumhuriyettir!»

6
MARİUS'ÜN ACILARI

O anlar Marius'te bir moral yıkımı ve içinde bitimsiz bir hüzün yaratmıştı. Toprağa tohum atılır gibi, içinde derin bir acı duydu. Sabanın açtığı yarık, sadece hüznü, yarayı hissettirir; ürün verme mutluluğunu daha sonraları duyacaktır.

Marius koyu bir kedere bulandı. Eksiksiz bir inanca sahip oluyordu ki, bunu ondan koparmak istiyorlardı. Fakat, hayır o siyasal inançlarını boşlamayacaktı. Düşünmek bile istemedi bunu. Ne yazık ki farkında olmadan kuşkulanmaya başlamıştı. İki camii arasında beynamaz olmak. Birini yoksaymadan, ikincisinin eşiğinde olmak, sahiden çok güç bir durumdur. Bu loşluklar yalnızca yarasa ruhların beğenisini kazanabilir. Oysa Marius namuslu fikirlere sahipti, ona gerçek aydınlık gerekiyordu. Kuşkunun yalancı aydınlığına katlanamazdı. Aslında bulunduğu yerde kalmayı kabullense yine de devam etmek, ilerlemek, gelişmek, düşünmek daha ötelere varmak zorundaydı. Bu yol nereye gidiyordu? Bunun kendisini nerelere ulaştıracağını bilemiyor ve korkuyordu. Yalçın kayalar çevresini kuşatmıştı. Ne dedesinin düşüncelerini önemsiyor, ne de arkadaşlarının inançlarını benimsiyordu. Gençlik de kocamışlık da ondan farklı düşünüyordu. Bir süre Musain Cafesi'nden uzak durmaya başladı.

Bilincinin içinde bulunduğu o kaosta hayatın en gerçek ve ağır yönlerini bile düşünemiyordu. Fakat hayati ihtiyaçlar kendilerini hemen dayatır.

Bir sabah otelin sahibi Marius'ün odasına geldi ve ona:

«Aslında Mösyö Courfeyrac size kefil olmuştu,» diye başladı.

«Ee?»

«Evet, fakat paraya ihtiyacım var.»

Marius:

«Lütfen Courfeyrac'tan benimle görüşmesini rica edin,» dedi.

Courfeyrac odaya girince, adam çıkıp gitti. O zaman Marius ona durumundan söz etti, dünyada kendi başına olduğunu ve ailesinin olmadığını da söyledi.

Courfeyrac :

«Peki, ne yapacaksınız?»

«Bilemiyorum,» dedi Marius.

«Paranız var mı?»

«Yalnızca on beş frank.»

«Size borç vermemi ister misiniz?»

«Hayır!»

«Giysileriniz var mı?»

«İşte.»

«Mücevherler?»

«Bir saat.»

«Gümüş mü?»

«Hayır, altın. Bakın.»

«Sizin şu redingotunuzla şu pantolonunuzu satın alacak bir eskici biliyorum.»

«İyi.»

«O halde siz sadece üzerinizdeki şu gündelik giysiyle kalacaksınız.»

«Bir de ayakkabılarım.»

«Kuşkusuz, yalınayak dolaşacak değilsiniz ya.»

«Bu kadarı da yeter.»

«Saatinizi alacak ve iyi bir para ödeyecek birini tanıyorum.»

«Tamam.»

«Evet ama bu parayı da harcadıktan sonra, ne yapacaksınız?»

«Her iş gelir elimden; dürüst olmak şartıyla.»

«İngilizce biliyor musunuz?»

«Hayır.»

«Almanca?»

«Hayır.»

«Yazık, üzüldüm.»

«Neden?»

«Çünkü dostlarımdan bir yayıncı, bir tür ansiklopedi yayınlıyor. Bu dilleri bilseydiniz, onun için çeviriler yapardınız, aslında fazla para ödemezler ama yine de geçinilir.»

«Bu dilleri öğreneceğim.»

«Peki, ama o zamana kadar...»

«O zamana kadar giysilerimle saatimin parasını harcar ve bununla idare ederim.»

Eskiciye haber verildi. Marius'ün takım elbisesine yirmi frank değer biçildi. Saatçiye gittiler, adam altın saati kırk beş franka aldı.

Otele dönerlerken yolda, Marius arkadaşına:

«Eh idare eder,» dedi, «yanımdaki on beş frankı da ekleyecek olursam, tam seksen frankım olur.»

«Evet ama, ya oda kirası?»

«Evet, neredeyse unutuyordum.»

Courfeyrac:

«İngilizce ve Almancayı öğreninceye değin beşer frank harcar, böylece iki dili de öğrenmiş olursunuz.»

Gillenormand Teyze, aslında iyi kalpli biri olduğundan sevgili yeğenini zor durumda bırakmak istememiş ve Marius'ün adresini bulabilmişti.

Okuldan dönen Marius bir sabah teyzesinin yolladığı bir mektupla, içinde altı yüz franklık altının bulunduğu iyice kapalı bir kutu buldu.

Marius bu altınları teyzesine iade etti, ayrıca geçimini sağladığını da kibarca yazıp teşekkür etti. O akşam sadece üç frankı vardı cebinde.

Borçlanmayı istemeyen Marius, buradan ayrıldı.

BEŞİNCİ KİTAP

YIKIMLAR VE YARARLARI

1

MARİUS'UN DURUMUNUN KÖTÜLEMESİ

Hayat Marius için katlanılmaz oldu. Giysilerini ve saatini satıp parasını yemek bir şey değildi, hemen sonra yiyecek hiçbir şey bulamadı. Dayanılmaz bir durum, aç acına geçirdiği günler, uykusuz geceler, karanlık akşamlar. Yanmayan bir ocak, işsiz haftalar, karamsar bir gelecek, dirseği sökülmüş bir ceket, kızların güldüğü eski şapka, ödeyemediği kira yüzünden akşamları kapalı duran kapı, kapıcının küçümsemeleri, komşuların kahkahaları, haraketler, ayaklar altına alınan onur, bir parça ekmek için üstlenilen en ağır işler ve acılar. Marius bütün bunlarla yaşamayı öğrendi.

Hayatının en güzel döneminde, o gençlik yıllarında kötü kılıklı olduğundan, kendisiyle alay edilmesine bir şey demezdi. Delik ayakkabılarına baktığında kederden ölecek gibi olurdu. Fakat bu öyle bir sınavdır ki, zayıf yapılı kimseler bundan daha da aşağılanarak kurtulurlar, fakat sağlam karakterli olanlar bu dönemi atlattıktan sonra, artık hiçbir şeyin karşısında eğilmeyeceklerini iyi bilirler.

Aslında gündelik hayatın uğraşları zaman zaman büyük cesaret gerektirir. İhtiyaçlara karşın açılan bu savaşta kişinin çok gözüpek olması gerekir. Hiçbir gözün görmediği asil ve sır dolu utkular. Hiçbir kimsenin selamlamadığı sessiz yengiler. Hayat,

mutsuzluk, yalnızlık, kimsesizlik, yoksulluk gözünü budaktan sakınmazlığa neden olan savaş alanlarıdır. Bu karanlıkta kalan isimsiz kahramanlar, çoğu zaman gerçek savaş kahramanlarından bile daha yüce, daha cesur sayılırlar.

İşte sefaletin o gaddar eliyle yoğurduğu demirden kişilikli insanlar, böyle oluşur. Genelllikle acımasız bir yuva olan sefalet, bazen de bir anadır. Yoksulluk ruh ve zekânın bilenmesini sağlar. Kasvet, azap gururu besler, felaket yüce insanlar için besleyici bir süttür.

Marius'ün hayatında öyle günler oldu ki, merdivenleri kendisi süpürdü ve bir metelikle en ucuz peynirden aldı. Fırına girebilmek için karanlığın çökmesini bekliyor ve oradan satın aldığı bayat ekmeği, sanki çalmış gibi gizlice koltuğunun altına tıkıştırıp çatı katındaki odasına sığınıyordu. Zaman zaman kasaba uğrar, kasabın eşini saygıyla selamlar, kasap yamağını selamlar ve çekinerek bir tek koyun pirzolası isterdi. Altı veya yedi meteliğe gelen bu pirzolayı üç gün boyunca yiyordu.

İlk gün kendi pişirdiği bu pirzolanın etini yer, ikinci gün yağı ve sinirlerini yer, son gün ise iliğini kemirirdi.

Teyzesi birkaç kez, ona o altmış frankı yollamak istedi, Marius hiçbir eksiği olmadığını söyleyip, bu parayı geri çevirdi.

Kendisindeki bu değişim başladığında o henüz babasının matemini tutuyordu. O günden beri, o matem giysilerini çıkarmamıştı. Fakat bir gün geldi, giysileri onu bıraktı. Pantolon yine iyi kötü dayanmıştı, ya ceket?

Courfeyrac'a bazı hizmetlerde bulunmuştu, genç adam, ona eski bir elbise verdi. Marius otuz meteliğe bu giysiyi tersyüz ettirdi ve yeni bir giysi sahibi oldu. Fakat bu giysi yeşildi, bu yüzden Marius sadece geceleri sokağa çıktı ve böylece siyah bir kostümü oldu. Sürekli bu kılıkla olmak istediğini için geceleri giyiyordu.

Bütün bu acılar arasında avukat diplomasını aldı. Sözüm ona Courfeyrac'ın odasını paylaşıyordu resmen; bu nedenle mektupları o adrese geliyordu.

Diplomasını alır almaz, Marius saygılı bir dille bundan dede-

sini haberdar etti. Mösyö Gillenormand zarfı eşsiz bir heyecanla kaptı, okudu ve yırtıp çöp sepetine attı.

Birkaç gün sonra kızı, babasının odasında kendi başına konuştuğunu duydu. İhtiyar adam söyleniyordu:

«Sen ahmağın biri olmasan insanın hem baron, hem de bir avukat olamayacağını bilirdin!..»

2
YOKSULLUĞU BİR YANA, MARİUS'ÜN KOŞULLARI İYİLEŞTİ

Yoksulluk da diğer yıkımlara benzer. İnsan buna da alışır. İnsanoğlu nelere göğüs germemiş, nelere alışmamıştır ki? Bitki gibi yaşar, ama yine kendini tüketmez, çünkü henüz ölüm vakti gelmemiştir. Bakalım Marius nasıl bir hayat kurmuştu?

Sıkıntılardan biraz olsun kurtulmuş, karanlık günleri geride bırakmıştı. Evet çok parası yoktu, ama eskisine oranla çok daha iyi sayılırdı. Çalışması ve korkusuzluğu yardımıyla, yaptığı işten yılda yedi yüz frank kazanıyordu. Almanca ve İngilizce öğrenmiş ve Courfeyrac'ın ahbabına çevriler yapmaya başlamıştı. Marius prospektüslerin, gazete yazılarının ve biyografilerin çevirilerini yapıyordu. Evet ve bu yedi yüz frankla iyi kötü geçiniyordu. Bunları da anlatacağız.

Marius Gorbeau Harabesinde, yılda otuz frank karşılığında küçük bir yer kiralamıştı. Ocağı bile bulunmayan bu dar odada, sadece zorunlu eşyalar vardı ki, bunlar da kendisine aitti. Marius kapıcı kadına ayda üç frank veriyordu, kadın her sabah ona sıcak su, taze bir yumurta ve bir meteliklik ekmek getirirdi. Marius bu ekmek ve yumurtayla sabah kahvaltısını ederdi. Kahvaltısı ona iki veya dört meteliğe malolurdu, bu da yumurtaların ederine göre değişirdi. Akşam saat altıda o Saint-Jacques Caddesindeki bir lokantada yemeğini yerdi. Çorba içmez, bir porsiyon et, yarım porsiyon sebze ve üç meteliklik bir tatlı isterdi. Şarap yerine su içerdi. Kasadaki henüz genç ve tombul bir kadın olan lokantanın sahibesi, parayı aldıktan sonra kendisine gü-

lümseyerek teşekkür ederdi. Marius garsona bir metelik bahşiş bırakırdı. Böylece on altı meteliğe hem doyurucu bir yemek yemiş olur, hem de o güzel kadından da bir gülüş alırdı.

Rousseau Lokantası isimli bu yer, bugün yok. Günlük yemeği ona yirmi meteliğe gelirdi. Bu da yılda üç yüz altmış beş frank eder. Buna otuz franklık kira parasını ve kapıcıya verilen otuz altı frankı da katarsak Marius yemek ve yatak parasını kazanmış sayılırdı. Giyimine yüz frank, çamaşırlarına elli frank ayırırdı, yıkanması da elli franktı. Yılda böylece altı yüz elli frank harcar ve kendisine elli frank kalırdı ki, bununla Marius kendisini epeyce varlıklı hissederdi. Arada bir, bir arkadaşa on frank borç verdiği bile olurdu. Bir kere Courfeyrac kendisinden altmış frank borç istemişti.

Isınmaya gelince, odasında ocak olmadığı için Marius ateş yakmıyordu. Marius'ün iki takım elbisesi vardı. Biri günlük, diğeri pazar günleri ve önemli günlerde giydiği yeni elbisesi. İkisi de siyahtı. Üç gömleği vardı. Biri üzerinde, diğeri çekmecesinde, üçüncüsü çamaşırcısında. Gömlekler eskidikçe yenilerini alırdı. Zaman zaman yırtıkları gizlemek için ceketini ta çenesine değin ileklerdi.

Marius'ün bu refaha kavuşabilmesi birkaç yılını almıştı. Çok ağır, acılı yıllar oldu bunlar. Marius bir gün bile yenilmemiş, her şeye dayanmış, aç kalmış, fakat asla kimseye borçlanmamıştı. Onun anlayışına göre borç almak bir tür tutsaklıktı. Bir alacaklıyı bir köle tacirine benzetirdi, bir patrondan bile daha zalim. Çünkü efendi sizin bedeninize de sahip çıkmak ister, oysa alacaklı gururunuzu ayaklar altında ezer. Borç almaktansa, aç gezmeyi tercih ederdi. Aç uyuduğu çok gecesi olmuştu. Dikkat etmediği zaman, servet kaybetmenin ruh alçalmasına varabileceğini düşünen genç adam, onurunu özenle korurdu.

Bu nedenle, parası olduğunda başvuracağı birçok girişimden çekinmişti. Başını dik tutuyor, ürkekliği giderek çoğalıyordu.

Bütün bu acılar içinde, gizli bir güç cesaretlendirir gibiydi onu. Birisi yardım ediyordu kendisine. Ruh çoğu zaman bedene yardımcıdır. Kafesini ayakta tutan tek kuş, ruhtur.

Marius'ün kalbine bir isim daha kazılıydı. O taparcasına sevdiği babanın yanı sıra, onu kurtaran o kahraman çavuş: Thenardier. Sürekli heyecanlı ve coşkulu bir genç olan Marius, ona düşüncelerinde epey yer ayırmıştı.

Gayesi günün birinde o adamı bulup, babasının vasiyetini yerine getirmekti. Waterloo Savaşında babasını kurtaran bu adamın adını babasının adından hiç ayırmazdı. Binbaşıya duyduğu o derin saygısının yanı sıra, şu Thenardier'ye bir minnet borcu vardı. Montfermeil'deki o gezilerin birinde adamın iflas ettiğini öğrenmişti. Şu sıra onun yoksul olabileceğini düşünmek Marius'ü çok üzüyordu.

Marius onu bulmak için epey uğraşmıştı. Chelles'e, Bondy'ye, Gourny'ye, Nogent'a ve Lagny'ye değin uzanmış, dağ tepe dolaşmış ama onun izini bulamamıştı. Kimse, ona bu konuda bilgi verememişti, hatta bazıları, onun başka bir yere göçtüğünü bile söylemişti.

Marius babasının bıraktığı bu tek borcu ödeyemediği için, sahiden epey üzgündü. Kendi kendisine sürekli aynı şeyi düşünüyordu:

«Aman Tanrım, babam savaş meydanında ölüme bırakılmıştı, şu cesur çavuş yaylımateş arasında onu sırtına alıp kurtarmayı başardı. Oysa o babama bir şey borçlu değildi, bunu yapmayabilirdi, fakat şu anda ben kendisine neler borçluyum ve bir türlü onu bulamıyorum. Belki de sefalet içinde bir kenarda can çekişiyor ve ona yardım edemiyorum! Aman Tanrım! Ne yapıp etmeli, onu bulmalıyım!»

Thenardier'yi bulup, ona teşekür etmek için Marius kollarından birini verir, onu yoksulluktan kurtarmak için kanını son damlasına kadar akıtırdı. Onu bulup, bir yardımda bulunmak, ona şunu söylemek için can atıyordu: «siz beni tanımazsınız ama, ben sizin ne kahraman bir adam olduğunuzu biliyorum, emrinizdeyim, benden bir şey isterseniz hemen yerine getirmeye çalışabilirim.» İşte Marius'ün yalnızlığını süsleyen en tatlı ve en kusursuz düş...

3
MARİUS DELİKANLILIK DÖNEMİNDE

O zamanlar Marius yirmisindeydi. Dedesinin evinden ayrılalı üç yıl olmuştu. Hiç görüşmemişlerdi. Hem bu neye yarardı ki? Yine tartışacaklardı ne de olsa. Gerçi Marius, bronz bir vazoydu, ama Gillenormand dede de demir bir çanaktı.

Şunu da ekleyelim ki Marius, dedesi hakkında aldanmış, onun kendisini asla sevmediğine inanmıştı. Şu ihtiyar kurdun, şu habire gülen, söven, bağıran, incir çekirdeğini doldurmaz nedenlerle öfkelenen adamın, kendisine hiç sevgi duymadığını düşünmüştü. Oysa bu konuda yanılıyordu. Belki evlatlarını sevmeyen babalar vardır, ama torununu taparcasına sevmeyen dede olamaz.

Mösyö Gillenormand, Marius'ü aslında çok seviyordu. Şimdiye değin, hiç kimseyi sevmediği kadar severdi onu. Aslında, bu sevgisini çıkışma, zaman zaman tekme tokat altına gizlemişti, fakat ona o kadar bağlıydı ki, çocuk hayatından çıkınca içinde dolmayacak bir boşluk hissetti. Marius'un adını anmalarını istememişti. Fakat gün geçtikçe bu buyruğuna uyanlara kin tutuyordu. Günün birinde bu Bonaparte yanlısının, bu Jakoben'in, bu teröristin kendisine döneceğini umdu; ama günler haftaları, haftalar ayları kovalamış ve Marius geri dönmemişti.

Zaman geçiyor ve Mösyö Gillenormand umutla beklediği o hayırsızın gelmediğini görüyordu...

«Evet fakat onu kovmaktan başka ne yapabilirdim?» diye kendi kendine söyleniyor ve şu anda Marius'le karşılaşsa aynı şeyi yapıp yapamayacağını soruyor, gururu hemen «evet» diyor, ama ihtiyar kalbi «hayır» diyordu. Bunu da pekiştirmek için ak saçlı başını acıyla sallıyordu. Keder dolu günler yaşıyor, onu çok özlüyordu. Çiçeklerin güneşe ihtiyacı olduğu kadar, ihtiyarların da sevgiye ihtiyacı vardır. Marius'ün yokluğu, adamın kişiliğinde epeyce değişiklik yaratmıştı. Aslında ilk adımı atıp «o vefasıza» yaklaşmayı asla denemedi, fakat çok acı çekiyordu.

Gerçi bundan kimseye söz etmiyordu, ama habire onu düşünüyordu. Marais'deki konağında, her zamanki gibi bir başına yaşıyordu, her zamanki gibi neşeli ve öfkeliydi. Fakat neşesinde bir katılığın olması gibi, öfkeleri de çoğu zaman kederle biterdi. Zaman zaman biraz umutlanır ve kendi kendisine: «Ah bir gelse, ona şöyle esaslı bir tokat atardım!» diye söylenirdi.

Yaşlı kızı ise, fazla sevmeyecek kadar, az düşünen bir kadın olduğundan, anılarında Marius belli belirsiz bir karartı gibi kalmıştı. Beslediği kediyi ve papağınını yeğeninden çok severdi.

Gillenormand dedenin acısının günbegün artması, bunu içinde tutup kimselere bildirmemesinden kaynaklanıyordu. Zaman zaman, karşılaştığı eski bir dostu ona torunundan söz edip, hatırını sorduğunda o kederli olduğu zamanlarda göğüs geçirip, ama neşeli günlerinde, kolluk dantellerini kabartıp: «Baron Pontmercy, ücra bir yerlerde dava kovalıyor,» demekle yetinirdi.

Dede, onun hasretiyle perişan olduğu o günlerde, Marius dedesinden uzak kalmakla çok isabetli hareket ettiğini düşünüp, içten içe seviniyordu.

Gerçi dedesini andığında, ona dair kötü düşünmezdi, fakat babasına fenalık etmiş olan bu adamdan, bir şey kabul etmemeye kararlıydı. Aynı zamanda, acı çekmekten de bir tür zevk duyuyordu. Zorlu yaşam koşulları onun hoşuna gidiyordu. Kendi kendisine, «En azından bu kadar acı çekeyim babam uğruna!» diyordu. Sağlığında, onu görmeye çalışmadığı için kendisini cezalandırıyor gibiydi. Bütün acıları babası çekmişti, oysa artık acı çekme sırası kendisindeydi. Hayatını Binbaşı'nın cesaret ve mahrumiyetle dolu yaşamıyla kıyasladığında sadece, böyle yoksul bir hayat sürerek ona yaklaşacağını duyumsuyordu. Babası ona bıraktığı mektuba «Oğlumun bunu hak ettiğine eminim» demekle herhalde bunları ereklemişti.

Marius mektubu artık kalbinin üstünde taşımıyordu fakat bu sözleri beynine ve gönlüne kazımıştı.

Üç yıl önce dedesi kendisini evden attığında, Marius henüz çocuk sayılırdı ama, artık büyümüş, yetişkin erkek olmuştu. Bu-

nu hissediyordu. Şunu belirtmek isteriz ki, yoksulluğun ona faydası dokunmuştu.

Başarıyla sonuçlandığında gençlikte parasızlık, insanın ruhunu zenginleştirir, istemini emeğe dönüştürür ve ruhu yüceltir. Oysa varsıl bir gencin çeşitli eğlenceleri ve ilgi alanları bulunur: Atlar, yarışlar, av, köpekler, tütün, kumar, en lüks yerlerde yenilen o yemekler gibi... Bütün bunlar ruhun tembel yanını okşayan kaba zevkler sayılır. Oysa yoksul genç, ekmeğini bilek zoruyla kazanır ve bu ekmeği yedikten sonra kendisini hayale ve izlenceye bırakır. Tanrı'nın verdiği gösterileri izler, göklere, enginlere, yıldızlara çıkar... Çiçekler, çocuklar ve tüm insanlık, onun için sonsuz bir sahnedir. Ruha yetişinceye değin, insanlığa, Tanrı'yı buluncaya kadar yaradılışa bakar. Hayallerinin sonunda, kendisini yükselmiş bulur, zaman zaman yüreğinde sevgi dolu duygular yeşerir. Acı çeken erkeğin egoizminden, düşünen erkeğin ilgisine geçer. Kendisini unutup, başkalarına merhamet etme duygularına kapılır. Doğa'nın kendisine bol bol verdiği sayısız eğlenceyi düşünerek, zavallı varsıllara acır. Aklı ışıkla dolar, içinde kine yer kalmaz. Hem o mutsuz mudur ki? Yoo, hayır, genç birinin yoksulluğu asla acıklı olmaz. Yeniyetme bir genç, her ne kadar yoksul olsa da sağlığı, gücü, zinde yürüyüşü, ışıltılı gözleri, siyah saçları, körpecik yanakları ve pembe dudakları arasından görünen apak dişleriyle her zaman ihtiyar bir kralın imreneceği bir güzelliktedir. Her sabah ekmeğini kazanma gayreti, onun bedenini çelik gibi yapar ve aklının da daha iyi işlemesine yardımcı olur. İşini yaptıktan sonra, artık hayaller ve düşünceyle oyalanır. O istem sahibi ve uysal, dikkatli ciddi, azla yetinen bir iyimserdir. Paralı insanlarda olmayan iki özellik için, habire Tanrı'ya şükürler eder: Kendisini özgür kılan çalışma ve kendisini değerli yapan düşünce adına.

Evet işte Marius, böyle bir evreden geçmiş, en çetin aşamaları atlatmıştı. Onun derin düşünme ve izlenceye dalma yöneliminin olduğunu da belirtmeliyiz. Çevirileri yardımıyla dürüst bir şekilde hayatını kazanmaya başladığı günden başlayarak, kendisine düşünmek için daha fazla vakit ayırıyordu.

Evet o böyle bir yola girmişti. Ruhunu daha fazla geliştirmek için çalışmadan kalan vakitlerini, uzun düşüncelere ayırmayı seçerdi.

Şunu da eklemeli ki, onun gibi zinde ve canlı bir kişilik için bu düşünceye dalma hevesi de gelgeçti ve günün birinde Marius de asıl hayata uyanacaktı.

Avukatlık diplomasını almıştı fakat dedesinin düşündüğü gibi avukatlık yapmıyordu. Hayal kurmaya olan eğilimi, onu yoğun çaba gerektiren bu işten uzak tutuyordu. Dava vekilleriyle görüşmek, mahkeme koridorlarını arşınlamak, davalar aramak, aman Tanrım, bütün bunlara ne gerek vardı ki?

Marius o çevirilerinden epey hoşnuttu. Geçimini sağlıyordu ya, bu da kendisine yeter de artardı bile. Delikanılının paraya düşkün olmadığını biliyoruz. Üstelik işi garantiliydi ve fazla yorucu değildi.

İş yaptığı yayıncılardan biri kendisine epey ilginç bir öneride bulunmuş, onu evinde pansiyoner olarak almayı ve yılda bin beş yüz frank ödemeyi önermişti... İyi bir evde yaşamak, yeterli beslenmek ve üstelik cep harçlığı olarak bin beş yüz frank almak karşı çıkılacak bir teklif değildi.

Fakat Marius hiç düşünmeden «hayır» dedi. Kabul ettiği zaman, özgürlüğü gidecekti. Maaşlı bir memur, serbest çalışan birine benzemez. Gerçi işleri düzelecekti ama öte yandan çok şey kaybedecekti. Marius körlükten kurtulmak için tek göze razı olan biri gibi hissetti kendini ve teklifi geri çevirdi.

Dostu olmayan Marius kendi başına yaşardı. Çok şeyin dışında kalmak isteği ve epey yabaniliğinden dolayı ABC Dostları'na katılmamıştı. Aslında onlarla görüşüyor, gidip geliyordu, elinden geldiğince onlara yardım bile ediyordu ama o kadar. Marius, iki içten arkadaş edinmişti. Biri genç Courfeyrac, diğeri ihtiyar Mösyö Mabeuf. Aslında yaşlı dostunu gencine bile tercih ederdi çoğu zaman. İçindeki değişimi, babasını tanımasını ona borçlu olduğunu biliyordu «O benim gözlerimi açtı», derdi.

Sahiden de kilise yöneticisi Mösyö Mabeuf'ün Marius'ün geleceğinde büyük rolü olmuştu. Fakat yaşlı adam bunu farkında

olmadan yapmıştı. Tam bir tesadüf. Mösyö Mabeuf burada sadece Tanrı'nın bir aracısı olmuştu. Sanki karanlıkta yolunu arayan birine ışık tutar gibi. Mösyö Mabeuf mum sayılırdı, mumu tutan el kendisinin değildi.

Marius'ün içindeki siyasal düşüncelere gelince, Mösyö Mabeuf bunu ne anlayacak, ne de yönetecek özellikteydi.

Daha sonraki bölümlerde Mösyö Mabeuf'le tekrar karşılaşacağız, bu nedenle, hakkında bazı açıklamalar gerektiğini düşündük.

4
MÖSYÖ MABEUF

Birkaç yıl önce, Mösyö Mabeuf Marius'e, «Kuşkusuz, ben politik fikirlere saygı duyarım,» dediğinde, düşüncesini olanca açıklığıyla söylemişti. O politikayla aslında ilgilenmez, bütün fikirleri aynı ilgisizlikle dinlerdi. Politika onu ilgilendirmiyordu, başını ağrıtmasınlar da, istediğini düşünsünler. Onun tek inancı bitkiler ve özellikle kitaplardı. Herkes gibi onun da sonu 'şucu, bucu' gibi biten bir görüşü vardı. Çünkü o devirde kimse bunlarsız yaşayamazdı. Fakat aslında o ne kralcı, ne Orlabcı, ne Bonaparte'çı ne de Anayasacıydı. Bir anarşist de sayılmazdı, o bir bitki ve kitap dostuydu.

İnsanoğlunun anayasa, demokrasi, kralcılık, cumhuriyet gibi zırvalarla uğraşmalarına, ne gerek vardı. Bütün boş lafların yanı sıra yeryüzünde öyle çeşitli bitkiler, yosunlar, otlar, ağaçlar ve çiçekler varken, politikayla ilgilenmek akıllı işi değildi. Aslında, Mösyö Mabeuf'ün çok derin bir merakı vardı. Sürekli kitap okur, bahçıvanlık ederdi. Pontmercy ile yeni tanıştığıda, onun çiçek sevgisi ihtiyar adamla arasında bir arkadaşlık kurulmasına yol açmıştı. Uzun yıllar çabaladıktan sonra, çeşitli aşamalar sayesinde, Mösyö Mabeuf de çok lezzetli armutlar yetiştirmekle ünlenmişti. Dinsel törenlere gitmesi dindarlığından çok, kişiliğinin uysal ve hayalci olmasındandı. Üstelik gürültü patırtıdan hoş-

lanmayan Mösyö Mabeuf sevdiği türdeşlerini yalnız kilisede sessiz gördüğünden, Tanrı evinde, onları inceleme olanağı bulurdu. Bir iş yapmanın kaçınılmaz olduğunun farkına varan adamcağız, Kilise idareciliğini seçmişti. Dünyada, hiçbir kadını bir lale soğanı kadar sevmemiş; hiçbir erkeğe bir gül ağacına verdiği kadar değer vermemişti.

Altmışına girdiğinde bir gün, ona sordular:

«Niye hiç evlenmediniz?»

Mösyö Mabeuf tam kendisine yaraşır bir karşılık verdi:

«Unuttum.»

Onun da herkes gibi düşkünlükleri vardı.

Zaman zaman, «Ah bir zengin olsam!» diye düşünürdü, ama bunu Mösyö Gillenormand gibi, güzel bir kadını elde etmek için değil, az bulunur ve çok pahalı bir kitabı satın alabilmek için söylerdi. İhtiyar bir kâhya kadınla yaşardı. Habire ıslanıp duran ellerinde romatizma vardı, sabah uyandığında parmaklarının tutulmuş olduğunu hissederdi. *Cauteretz Çevrelerinin Bitkileri* isimli bir eserini yayınlatmıştı. Renkli resimlerle süslü bu kitabının klişe bakırlarını hâlâ bir kenarda saklıyordu. Kitabını kendi satıyordu. Günde birkaç kez kez kapısını çalanlar, kitabını satın alırlardı. Bundan yılda iki bin frank kazanırdı, ki, bu da onun geçimliğiydi. Yoksul olmasına rağmen, sabır ve emek sonunda, kendisine benzersiz bir koleksiyon hazırlamasını da başarmıştı. Sürekli kolunun altında bir kitapla dışarı çıkar ve eve koltuğunda iki kitapla dönerdi. Dört odalı küçük evinin tek süsü çerçevelenmiş bitki resimleri ve eski resim ustalarının gravürleriydi. Bir kılıç ya da bir tüfek görmek onun kanını dondururdu. Hayat boyu bir top arabasının yanından geçmemişti. Midesi sağlamdı. Papaz bir kardeşi vardı. Ağzında tek diş kalmadığı gibi, geçimsiz de sayılmazdı. Asla eleştirircesine konuşmazdı. Boyuna ürperir, bir Picardia köylüsü ağzıyla konuşurdu. Çocuk gibi şakrak kahkahalar atar, çekingen dururdu, tıpkı ihtiyar bir koyuna benzerdi. Saint-Jacque Kapısındaki dükkânını çalıştıran ihtiyar bir kitapçıdan başka arkadaşı yoktu. Royol isimli bu ihtiyar adamla, iyi anlaşırlardı.

En büyük isteği Fransa'da çivitağacı yetiştirmekti.

Hizmetçisi de bir günahsızlık simgesiydi. Zavallı ihtiyarcık, bakireydi. Miyavlamalarıyla kadının gönlüne giren «Sultan» adlı kedisi, onun gönlündeki tutkuya karşılık veriyordu. O bir erkeği hiç düşünmemişti. Aslında pek de erkeğe benzemez değildi, bir erkek gibi bıyıklıydı. En büyük özeni, kar gibi bembeyaz ve ütülü giydiği başlıklarıydı. Pazar günleri kilise dönüşü sandığını açıp, çamaşırlarını yerleştirir ve asla diktirmediği giysilik kumaşları dizerdi. Okumayı bilirdi. Mösyö Mabeuf ona «Pulutarque Ana» ismini vermişti.

Mösyö Mabeuf uysal ve ürkek bir delikanlı olan Marius'le iyi anlaşıyordu. Genç adam, onun çekingenliğini bilerek, yaşlılığına sevgi ve sıcaklık eklemişti. Yumuşak huylu bir genç, bir ihtiyarda rüzgârsız bir güneşin etkisini bırakır. Marius askeri utkulardan, top gürlemelerinden, babasının katıldığı bütün savaşların ayrıntılarını okuyup yorulduğu günlerde Mösyö Mabeuf'ü ziyarete gider, ihtiyar adam ona çiçeklerinden söz ederdi.

1830 yılında Mösyö Mabeuf'ün papaz olan ağabeyi öldü ve ansızın karanlığın bastırması gibi zavallı adamın bütün ufku karardı. Ağabeyinin ve kendi servetini emanet ettiği Noterin batması, Mösyö Mabeuf'ün bütün parası olan on bin frankın kül olup gitmesine neden oldu. Temmuz Devrimi de, kitapların satışını etkilemişti. En zor satılan kitap bir bitki kitabı olduğundan, Mösyö Mabeuf meteliksiz kaldı. Zaman zaman, her kapı çalışında yerinden sıçrar oldu.

Plutarque Ana kederle: «Mösyö, bu gelen sucuydu,» derdi.

Uzatmayalım, birden korkunç bir sefalete düşen Mösyö Mabeuf, bir gün, dört odalı evinden vazgeçmek zorunda kaldı. Kitaplarını değil ama resimlerinden çoğunu sattı, kilise görevinden istifa etti ve Montparnasse Caddesinde ufacık bir eve yerleşti. Fakat ne yazık ki orada üç aydan uzun kalamadı, tek katlı ve bahçeli evin yıllık kirası üç yüz frankt, üstelik atış alanına yakın olduğundan, sabahtan akşama silah sesleri geliyordu ki, bu da onun sinirlerini bozuyordu.

Bitkiler kitabını, bakır klişelerini, saksılarını, dosya ve diğer

kitaplarıyla beraber Sâlpetriere civarındaki Austerlitz köyünde içinde kuyusu bulunan, duvarlarla çevrili bir bahçe ortasında, üç odalı bir eve taşındı. Buraya yılda elli frank kira ödeyecekti. O bu taşınmadan faydalanıp, bütün eşyasını sattı. Yeni evine ilk girdiği gün, epey neşeliydi, kendi eliyle duvarlara gravürlerini çiviledi ve bahçesinde çalıştı. Akşam Plutarque Ana'nın kederli göründüğünü fark etti ve, onun omuzlarını okşayıp şöyle dedi:

«Dert etme Plutarque Ana, burada çiviti yetiştiririm.»

Bu kulübede sadece iki ziyaretçi ağırlıyordu, Saint-Jacques Sokağındaki kitapçı arkadaşını, bir de Marius'ü.

Az önce de değindiğimiz gibi kendisini bir hayale veya bir takıntıya kaptıran kişiler, dış etkenleri umursamaz. Kendi dertleri onlara uzak görünür bu da centilmenliğe erişen bir sabır sayılır. Farkında olmadan insan, ağır hayat merdivenini iner. Bunun sonu uyanmadır ama bu da her zaman geciken bir şeydir.

Mösyö Mabeuf tüm isteklerinden uzaklaşmasına rağmen, yine de kendisini acıya bırakmamıştı. Saatin çalışmasına benzeyen huylarını koruyordu.

Mösyö Mabeuf'ün çok temiz zevk kaynakları vardı. Bunlar az parayla elde edilen şeylerdi. Tesadüflerden kaynaklanan eğlenceler... Günün birinde Plutarque Ana, sedirde roman okuyordu, ama o sürekli yüksek sesle okurdu. Çoğu kişi okuduklarını vurgulamak için böyle yapar. Kadın okurken hızla okumuş ve kelimeleri yutmuştu, bundan kaynaklanan bir yanlış anlama, bir kelime oyunu Mösyö Mabeuf'un epey hoşuna gitti. Konu güzel bir kızla bir süvari arasında geçiyordu, kadın şunları okudu: *Güzel kız somurttu ve süvari de gözlük camlarını temizlemek için bir ara durdu.*

Mösyö Mabeuf yarım sesle «Buda ile ejderha ha... Evet, mağarada ağzından ateşler saçan bir ejderha gökyüzünü bile yakmıştı. Üstelik kaplan gibi pençeleri olan bu canavar birçok yıldızı yakıp kavurmuştu; Buda mağaraya girip ejderhayı yatıştırmaya başardı. Plutarque Ana ne kadar güzel okudunuz, daha güzel bir söylence olamaz!» Yanlış anladığı bu cümle, onun tatlı düşler kurmasına neden oldu.

5
YOKSULLUK VE SEFALETİN İÇTEN DOSTLUKLARI

Marius, bu fakir ihtiyarı severdi. Onun sefalet yokuşunu yavaş adımlarla çıktığını görür ve çok üzülürdü. Gerçi ihtiyarcık, kendi haline şaşırdı, fakat üzülmeye daha başlamamıştı. Marius, Courfeyrac'la buluşur ve ayda iki ya da üç kez Mösyö Mabeuf'ü ziyarete giderdi.

Marius'ün en sevdiği şey, uzun yürüyüşlere çıkmaktı. O, zaman zaman, Paris dışına çıkar, zaman zaman da, parkın tenha yollarında dolaşırdı, saatlerce bir bostanı izler, salatalara, gübreleri eşeleyen tavuklara, bostan kuyusunu döndüren ata bakardı. Gelip geçenler bu kadar kendinden geçmiş görünen bu delikanlıya şaşkınca bakarlardı. Bazıları onun kötü işler düşünen alçak bir serseri olduğunu bile düşünürdü. Oysa o, hayaller kuran fakir bir delikanlıydı. Olancası bu.

İşte bu gezilerin birinde, Marius, Gorbeau'yu keşfetmiş ve çok ucuza geleceğini düşündüğünden, oraya taşınmıştı. Orada kendisini Mösyö Marius adıyla bilirlerdi.

Babasının arkadaşları emekli generaller ve binbaşılar, onu tanıdıktan sonra, evlerine davet etmişlerdi. Marius bu davetleri geri çevirmemişti. En azından, babasını anmaya, ondan söz etmeye gerekçe oluyordu.

Bu nedenle, kimi zaman Kont Pajol'un, General Bellevesne'in, General Fririon'un evlerine uğrardı. Oralarda çalgılar çalınır, dans edilirdi. O akşamlar Marius yeni elbisesini giyerdi. Fakat o bu balolara ve toplantılara sadece don çıktığı günlerde giderdi. Çünkü arabaya verecek parası olmadığından, çamurlu çizmelerle oralara girmek istemezdi.

Çoğu zaman acıyla düşünürdü: «Bir salona girebilmek için insanın vicdanının çamuruna kimse bakmaz, ayakları temiz olsun yeter!»

Marius, artık o eski coşkularının kaybolduğunu ayrımsıyordu. 1830'daki Devrim, onu tatmin etmiş ve sanki yatıştırmıştı.

Değişmez bir inanca sahipti, fakat sanki artık bu duyguları da uyuşmuştu. Daha doğrusu artık yansızdı. Sadece sempatisi vardı. Hangi partiden olduğunu soranlara, insanlık partisinden olduğunu söylerdi. İnsanlıkta Fransa'yı seçer, Ulus'ta halkı. Halkta kadına merhamet ederdi.

Artık Marius bir düşünceyi bir tavırdan, bir ozanı bir kahramandan yukarıda görmeye başlamıştı. Bütün bir gün düşünüp hayaller kurduktan sonra, akşam caddelerde yürürken, ağaç dalları arasından dipsiz uçurumları, gölge ve sırrı seçtiğinde, insanlıkla ilgili olmayan şeyleri umursamıyordu.

Hayatı tamamen anladığına ve insanlık felsefesini çözdüğüne emindi. Gözlerini gündüzleri göklere, geceleri de yıldızlara çevirirdi.

Aynı zamanda gelecek için planlar da kuruyordu. Onun öyle koyu hayaller kurmasında, gelecek için planlara ve tasarılara da yer vardı. Onun böyle kendisinden geçip derin düşündüğü zamanlarda, biri Marius'ün ta içine bakıp ruhunu görebilse, bu ruhun lekesizliğinden gözü kamaşırdı. Hayaller ruhumuzun aynasıdır. Herkes kendi doğasına göre kurar bunları.

1831 yılında, bir gün Marius'ün hizmetine bakan kapıcı kadın, yandaki komşuları evden attıklarını söyledi. Akşama kadar dışarıda olan Marius, komşularını Jondrette isimli kişiler olduklarından da habersizdi, sordu:

«Bunu niye yapıyorlar?»

«Kirayı ödeyememişler, borçları epeyce kabarmış.»

«Ne kadar?»

İhtiyar kadın, kederle konuştu:

«Çok para, yirmi frank!»

Marius bir çekmecede otuz frank biriktirmişti.

«Al şu yirmi beş frankı, onlar kiralarını ödedikten sonra onlara da bir beş frank kalır ve sakın o biçarelere benim ismimi söyleme!»

6
THEODULE GİLLENORMAND

O günlerde Théodule Gillenormand'ın askeri birliği Paris'e atandı. Halası Matmazel Gillenormand bunun ardından bir isteğe kapıldı. Bir kez zekâsı işlemiş, Marius'ü Théodule'e izletmişti. Bu kez Théodule'yi eve alıştırmayı ve onu babasıyla ahbap etmesini tasarladı. Yaşlı adamın gönlündeki boşluğu Thédolue kapatabilirdi.

Bir delikanlının dostluğunun ihtiyara faydası dokunabilirdi. Yıkıntılar bile güneşin kendilerine yansımasını severler. Kader ihtiyar kızlaydı, hemen tecrübe etmeyi kararlaştırdı.

Bir yeğen oğlu da, bir toruna sahip olma duygusunu verebilirdi. Bir avukatın yerini bir süvari alırdı, aralarındaki ayrım ne?

O sabah Mösyö Gillenormand gazetesine göz atarken, kızı yanına geldi ve en uyumlu sesiyle, çok sevdiği yeğeninden dem vurdu:

«Babacığım Théodule sizi ziyaret etmek istiyor.»

«Théodule mu? O da kim?»

«Yeğeninizin oğlu Théodule, baba.»

Yaşlı adam kayıtsızdı, dudak büküp:

«Öyle mi?» deyip gazetesine daldı.

Gazete okumak sinirlerini bozmuştu. Okuduğu kral yanlısı gazete bir isyan haberi veriyordu. Tıp ve hukuk fakültesi öğrencilerinin Panthéon Meydanında ertesi gün bir miting yapmayı düşündüklerini yazmıştı ki, bu da bir isyan başlangıcı değil miydi! Bu yazı onu delirtir gibi oldu.

Bir ana Marius'ü düşündü. O da katılırdı belki mitinge. Titredi, çok sevdiği ve yokluğuna ne yapsa alışamadığı torununu hatırladı. Hüzünle iç çekip Marius'ü görmeyeli ne çok zaman geçtiğini düşündü. Onu çok özlemişti.

O tam böyle çaresizce düşünüyordu ki, üniformasız Théodule, salona geldi. Matmazel Gillenormand onu usulca salona çağırmıştı.

Matmazel Gillenormand babasına:

«Babacığım yeğeninizin oğlu Theodule geldi.»

Teğmenin kulağına eğilip fısıldadı:

«Ne derse desin, olur de!»

İhtiyar kız salondan çıktı.

Böyle itibarlı karşılaşmaları hiç kanıksamayan ordu mansubu ürkerek birkaç nazik söz geveledi ve askeri selamla karışık bir kenter selamı verdi.

İhtiyar, onu karşıladı:

«Siz mi geldiniz Theodule, oturun.»

Bu sözlerden sonra subay aklından tamamen çıktı.

Theodule oturdu. Mösyö Gillenormand ayağa kalktı ve elleri cebinde dolanıp durmaya başladı.

«İnanılır iş değil, şu pantolonunu toplayamayan bacaksızların miting yapacak olması. Bu kadarına pes yani. Ağızları süt kokan haylazlar. Burunlarını sıksan sümük akar. Yarın toplanacaklarmış. Bu gidişin sonu iyi değil! Uçuruma gittiğimiz kesin. Aralarında cezaevi kaçaklarının ve forsaların olduğuna yemin ederim. Zaten Cumhuriyetçi ya da kürek mahkûmu, ne fark eder ki! Carnot'u nereye gitmemi isterdin alçak, sorusuna Fouche şöyle yanıt vermişti: 'istediğin yere git, sersem!..' İşte Cumhuriyetçiler, hepsi de anasının gözü.»

Theodule saygılı bir sesle:

«Hakkınız var, efendim,» dedi.

Mösyö Gillenormand başını biraz çevirdi Theodule'e baktı:

«Ah şu hainin gidip, kışkırtıcı olduğunu düşünmek bile beni üzüyor... Ah Marius neden evden ayrıldın? Cumhuriyetçi olmak için mi? Halk senin Cumhuriyetini ne yapsın, istemiyor. Halk akıllı. O bugüne değin Fransa'da hep kralların olduğunu ve hep olacağını bilir. Halk er geç, o senin Cumhuriyetinin içine eder, işte bu kadar. Aman Tanrım, şu ahmakların hepsi de zır deli mi? Ne aptallar! Hepsi de aynı yolun yolcusu. Şu 19. yüzyıl ağulu bir yüzyıl. Önüne gelen, saçından sakalından utanmadan duygusallık taslar. Kendilerini adam sanıp, ihtiyar ebeveynleri bir kenara atıp Cumhuriyetçi oluyorlar. Evet Cumhuriyetçilik yetmez gibi de duygusal. O da ne söyle bana, o da ne demek?

Saçmalık. Geçen yıl 'Hernani'(*) sergilendi. Sorayım size, şu o da neyin nesiydi. Sayısız çelişki. Berbat bir dille kaleme alınmış, saçmalıklar. Louvre Müzesi avlusunda bir sürü top tüfek, işte bugünün gençleri...»

«Hakkınız var, efendim.»

Theodule'nin bu onayından sonra Mösyö Gillenormand hıncını alamamış gibi söylenmeyi sürdürdü:

«Müze bahçesindeki toplar. Neden? Topla ne yapılır, Müzede neyi havaya uçuracaksınız ki, Apollon Heykeli'ni mi? Ah bugünün gençleri... hepsi de haydut gibi. Hoş, onların Benjamin Constant'ı da tek kuruş etmez. İpten kazıktan kutulmuş itler, bazıları enayi, kalanı geri zekâlı. Çirkinleşmek için her şeyi yaparlar. Berbat giyinirler, kadınlardan çekinirler, etek giymiş kızların yanından geçerken, sadaka ister gibidirler. Aşktan utanan ahmaklar. Biçimsiz ve ahmaklar. Al birini, vur öbürüne... Sepet gibi ceketler, seyislerin giydiği yeleklerden giyerler. Gömlekleri kaba keten. Gömlekler, aman Tanrım, ne iğrenç şeyler. Bir de, bu kılıksız baldırıçıplakların kendince siyasal düşünceleri de var, sevsinler. Ah Marius! Senin de onlardan biri olduğunu düşünmek beni çok üzüyor. Bir sürü bacaksız, Muhafız Alayına karşı gelecek ha! Aman Tanrım, en ilkel kabilelerde bile görülmemiştir bu. Başlarına tüyler takıp o çıplak gezen yabaniler bile, bizim şu gençlerden daha akıllı. Haydi toplanın, bakalım it kopuk takımı, tartışın. İşte bunun için de bu akıl yoksul evlerini, ailelerini öylece bırakıp sokaklara sökün eder. Gazetelerin her biri diğerinden ağulu. Ah alçak torun Marius! Dedeni mahvettiğin için kendini kutlayabilirsin, sen alçaksın!»

«Bu, yoksanamaz bir gerçek.»

Mösyö Gillenormand'ın anlık sessizliğinden yararlanan Thedole şu sözlerle de pekiştirdi:

«*Moniteur*'den başka gazete ve *Askerlik Yıllığı*'ndan başka kitap yayınlanmamalıdır.»

Mösyö Gillenormand soluklanmıştı:

(*) 'Hernani': Victor Hugo'nun tiyatro için kaleme aldığı bir trajedi.

«Bu da tıpkı onların Siyes'i gibi. Senatorlükte kararlı bir kral katili. Çünkü sürekli aynı şekilde mesleklerini bitirirler. Önce, 'Yurttaş ve sen' diye teklifsizce konuşmalarla kafa şişirir, sonra kendilerine 'Kont Hazretleri' dedirtirler. Aman sevsinler, bir yığın Kont. Hepsi de Eylül katilleri. Filozof Siyesler.

«Övünmek gibi olmasın, ama asla onların felsefelerini benimsemedim ben. Tivoli palyaçosunun gözlükleri kadar anlamlı bir felsefe, eski günlerden birinde Malaquais Köprüsünde şu senatör topluluğunun yürüdüklerini hâlâ görür gibiyim, üstleri sırmalı arılarla işlenmiş mor kadife üstlüklere ve IV. Henri biçemi şapkalar takmış bir soytarı sürüsü. İğrençtiler. Kaplanların saraylarından kaçmış maymunlara benziyorlardı. Evet Yurttaşlar sizlere sesleniyor ve yükselişinizin de bir delilik olduğunu açıkça söylüyorum. Sizin şu insanlık ütopyanızın da diğer ütopyalar gibi gerçekleşmeyecek bir şey olduğunu, devriminizin bir can alma, cumhuriyetinizin bir vahşi, genç, tertemiz Fransa'nızın da bir batakhaneden çıktığına yeminler ederim. Karşıma kim çıkarsa çıksın, gazeteci ya senatör, ya da yasa adamları... özgürlük eşitlik hakkında giyotinden bile daha keskin olursanız olun, evet hepinizin suratlarna karşı derim ki: Ahmaklar...»

Teğmen heyecanlı bir sesle bağırdı:

«A, kutlarım amcacığım, ne kadar da iyi dediniz.»

Mösyö Gillenormand demin bir şey yapmak için kaldırdığı eli indirdi, genç subaya döndü ve onun yüzüne aksice bakıp:

«Dangalak!» dedi.

ALTINCI KİTAP

İKİ YILDIZ BULUŞUYOR

2

LAKAP

AİLESEL ADLARININ OLUŞMASI

Marius artık boyu ortaya ulaşmış bir gençti. Zekâ göstergesi yüksek ve enli alnı, gür siyah saçları, düzgün burnuyla yakışıklıydı. İçten ve aydınlık yüzünde, zaman zaman hülyalı bir ifade belirirdi. Gururluydu. Yuvarlak çizgilerle yoğrulmuş profili istemli bir erkek yüzü olmakla beraber, Cermenlerin o hoş uysallığına sahipti. Bu Özellik, bize Alsace ve Lorraine topraklarından geçti. Keskin çizgi eksikliği yüzünden, yüzü bir aslanın yüzünü benzerdi.

Marius, gençlerin her şeye kanıp kapılabilecekleri dönemdeydi. O kadar saftı ki, ahmak olmak için her şeye sahip olsa da, erişilmez olabilirdi. Ürkekti, edepli ve soğuk. İçine kapanık birine benziyordu. Fakat dudakları öyle şirin, ağzı o kadar kırmızı ve dişleri o kadar beyazdı ki, Marius'ün gülümseyişi yüzündeki katı, ve soğuk ifadeyi hemen silerdi. Bu lekesiz alın ve bu kösnül gülümseyiş çoğu zaman tezat yaratırdı. Gözleri fazla büyük değil, bakışları derindi.

En düşkün günlerinde bile kızların ona bakmamak için başını çevirdiğini görür ve yoksulluğunu göstermemek için oradan hemen ayrılırdı. Kızların eski giysilerine baktıklarından ve kendisiyle eğlendiklerinden emindi. Oysa Marius yine yanılıyordu, kızlar onu beğendikleri için bakıyorlar ve hayallerinde beyazatlı prensleri olarak yaşatıyorlardı.

Bu sessiz fikirbirliği onun giderek vahşileşmesine neden oldu. O hiçbir kıza başını çevirip bakmazdı, tümünden kaçardı. Uzun zaman Courfeyrac'ın deyimiyle, böyle şaşkınca yaşadı...

Courfeyrac'la artık içlidışlı olmuşlardı, O, kendisine şöyle derdi:

«Sakın saygın olmaya heveslenme. Bir önerim var, dostum, kitaplarını boş ver, biraz kızlara takıl. Onları önemse, iyidirler. Ah Marius, korkarım sen iyice yabanileşeceksin,» ya da onu alaya alır ve: «Günaydın papaz Efendi,» derdi.

Arkadaşı kendisiyle böyle konuştuktan sonra, Marius günlerce karşıcinslerden uzak düştüğü gibi, Courfeyrac'dan da uzak düştü.

Aslında Marius'ün uzak durmadığı iki kadın vardı. Fakat onları zerrece umursamazdı, bunların kadınlıklarının bile ayrımında değildi.

Bunlardan biri odasını temizleyen bıyıklı ihtiyar hizmetçiydi. Yıkıntının kapıcısı. Courfeyrac onunla eğlenir ve hep şöyle derdi:

«Hizmetçisi bıyık bıraktığı için, Marius her gün tıraş oluyor.»

Diğeri de hemen her gün gördüğü fakat hiç dikkat etmediği küçük bir kızdı.

Marius, bir yıldır parkın ücra bir yolunda, ihtiyar bir erkekle çocuk denecek yaşta genç bir kız görürdü. Neredeyse her gün karşılaşıyordu onlarla. Erkek altmışında olmalıydı. Hüzünlü ve ağırbaşlı görünüyordu. Güçlü ve yorgun gövdesi, onun emekliye ayrılmış eski bir asker olduğunu anlatır gibiydi. Yakasında herhangi bir madalya ya da bir şerit olsa, Marius onun eski bir subay olduğuna inanırdı. Biçimli bir yüzü olan bu adam, kimseyi yanına yaklaştırmak istemez gibiydi. Koyu mavi bir pantolon, aynı renk bir redingot ve sürekli yeni görünen enli siperli bir şapka takmıştı. Bembeyaz keten gömleğinin üzerine siyah bir kravat takmıştı. Bir gün oradan geçen bir terzi kız, «Ne kadar bakımlı bir dul erkek,» demişti.

Yanındaki kızla sürekli oturdukları o sıraya ilk yerleştiklerinde, kız henüz on üç, on dördünde küçük bir kızdı. Sıskaydı, beceriksiz görünen silik bir kız. Gözleri güzel sayılırdı, fakat kız bu gözlerini arada sırada Marius'e çeviriyordu. Kuvan pansiyoner-

lerinin kılığındaydı. Kötü dikilmiş kalın yünlüden, bir siyah rob... Baba-kız olmalıydılar.

Marius birkaç gün, o kadar da ihtiyar sayılmayan bu adamı ve daha genç kız denemeyecek küçük kızı merakla inceledi, daha sonra onlarla bir daha ilgilenmedi. Onlar ise, Marius'ün varlığını bile fark etmemiş gibilerdi. Kendi aralarında konuşuyorlardı. Küçük kız epey neşeli görünüyordu, habire gülüyor, konuşuyordu. İhtiyar adam, az konuşuyor ve şefkat dolu gözlerini kızına çeviriyordu.

Marius de çoğu zaman bu tenha yolda yürümeyi sevdiğinden, onlarla sık sık karşılaşıyordu.

Hemen her gün gibi aynı şeyler yaşanıyordu.

Marius karşı yoldan, onların oturdukları bankın yanına gelir, önlerinden geçip, geldiği yola dönerek bir kez daha geçerdi.

Çoğu zaman, beş, altı kez onların bankının yanından geçtiği olurdu. Bu ihtiyarla bu çok genç kız da, parkta gezinen birkaç genç öğrencinin ilgisini çekmişti. Bunların aralarında Courfeyrac da vardı, bir zaman onları incelamiş, ama kızı çirkin bulmuş ve onlara birer lakap verip oradan ayrılmıştı. Kızın kara giysileri ve adamın beyaz saçlarından esinlenen Courfeyrac kıza, «Matmazel Simsiyah», babaya «Mösyö Bembeyaz» adlarını vermişti.

Kimse onları tanımadığından, bu lakaplar onların gerçek isimleri olmuş gibiydi.

Onları oturur halde gören öğrenciler:

«Bak, Mösyö Bembeyaz yerinde,» derlerdi.

Biz de aynı şeyi yapacağız ve okurumuza kolaylık olsun diye, onlara bu lakaplarla sesleneceğiz.

Marius bir yıl boyunca, neredeyse her gün onları aynı bankta oturur gördü. Adamın iyi yüzünü beğeniyor, fakat kızı epey çirkin buluyordu.

2
DÖNÜŞÜM

Eserimizin bu döneminin ikinci yılında, parktan altı ay kadar uzak durdu. Derken aylar geçtikten sonra, oraya gitmeye başladı. Bu, rutin yürüyüşünden, aylarca vazgeçmesinin nedeni ney-

di, niye o gün dönüyordu? Buna kendisi de bir karşılık veremezdi. Parka geldiği günlerden biriydi. Altın gibi bir ilkbahar sabahıydı. Güneşli günlerde olduğu gibi, Marius de kendisini bahtiyar hissediyordu. Duyduğu kuş sesleri içine işliyor ve yapraklar arasında seçilen mavi gökyüzü, gönlünü dolduruyordu.

Her zamanki yoluna saptı ve bitimine doğru, o baba-kızın her zamanki yerlerinde oturduğunu gördü. Fakat onlara yaklaşınca şaşakaldı. İhtiyar aynıydı, ama kız bambaşka biriydi!

Şimdi gördüğü kız, boylu boslu ve çok güzeldi. Kadın güzelliğinin çocuksu saflıkla birleştiği yaşta, on beşinde bir genç kızdı.

Sarı tellerle süslü açık kestane rengi saçlar, mermerden gibi lekesiz bir alın, gül yapraklarıyla yarışacak kadifemsi yanaklar, sevimli bir gülüşle bükülen dolgun dudaklar. Bu yüze sanki daha alımlı, daha tatlı bir hava vermek ister gibiydi... belki o kadar da biçimli olmayan, hoş ve cana yakın bir burun. Ucu yukarı kalkık; tam bir Parisli burnu; ressamları utanca boğan, ama şairleri coşturan zarif bir burun.

Marius yanlarından geçerken, kızın yere eğik bakışlarını görmedi. Onun uzun, gür koyu sarı kirpiklerini gördü.

Güzel kız kendisine bir şeyler anlatan, o ihtiyarı dinlerken gülümsüyordu. Hiçbir şey, bakışları yere eğik bu kızın gülüşü gibi alımlı olamazdı!

Marius ilk şaşkınlığı sırasında kızın bir başkası olabileceğini düşündü. Küçüğün ablası olabilirdi. Tekrar önlerinden geçtiğinde, kızın aynı kız olduğunu anladı. Küçük kız, bu altı ayda büyümüş, hanımefendi olmuştu. Kızlar çarçabuk serpilir, çocuk bıraktığınız bir kızın ansızın, genç bir hanım olduğunu görürsünüz. Kozasından çıkan bir tırtıl gibi.

Sadece büyümekle de kalmamıştı. Her yönüyle ideal bir genç kız olmuştu. Bazı ağaçların üç günde yapraklanması gibi, kız da altı ayda apayrı bir kimlik sahibi olmuştu. Bahar onun için de gelmişti.

Giyimi de enikonu değişmişti. Biçimsiz şapkalı o kötü giysili kızın yerini, başka bir yaratık almıştı. Artık daha şık giyiniyordu.

Siyah kareli, güzel biçilmiş bir rob, aynı kumaştan kibar bir

pelerin, beyaz krep bir şapka takmıştı. Beyaz deri eldivenler ellerinin inceliğini gösteriyordu. Güzel kız fildişi saplı güneş şemsiyesiyle kuma çizgiler çiziyordu. Küçük ayaklarına ipek saten ayakkabılar geçirmişti. Marius önünden geçerken, ondan yükselen kadınlık ve gençlik kokusunu ciğerlerine çekti.

İhtiyar adam aynıydı: O hiç değişmiyordu. Marius ikinci kez önlerinden geçtiğinde, kız başını kaldırdı. Gözleri koyu mavi... parlaktılar; çocuk gibi bakıyorlardı. Kayıtsızca Marius'e baktı, tıpkı çemberini döndüren bir çocuğa bakar gibi. Marius ise, kızı artık düşünmeden, yürümeyi sürdürdü.

Birkaç kez daha önlerinden geçti, fakat bir daha bakmadı.

Daha sonraki günler parka tekrar geldi, onları her zamanki yerlerinde gördü, fakat bir daha onlara dikkat etmedi. Kız çirkin olduğu zamanlarda, ona nasıl ilgisiz kaldıysa, aynı ruh haliyle o güzel haline de ilgisiz kalarak önlerinden geçmeyi sürdürdü.

3
BAHARIN SİHİRLİ OYUNU

Yine bir gün, hava ılıktı. Luxemburg Bahçesi gölgeler ve güneşler içindeydi. Gökler melekler tarafından yıkanmış gibi bulutsuzdu. Çiçekler açmış atkestanelerinin dallarında, kuşlar cıvıldaşıyordu.

Marius ruhunu bu güzelliklere açmış, hiçbir şey düşünmüyor, soluk almaya bile korkuyordu. Bankın önünden geçerken, genç kız gözlerini kaldırdı, bakışları karşılaştı.

Bu kez, kızın bakışlarında ne vardı? Marius bunu anlayamadı. Hiçbir şey yoktu, her şey vardı. Derken sanki aralarında bir çekim gücü oluştu.

Kız bakışlarını yere eğdi, genç adam yoluna gitti. Artık gördüğü küçük bir kızın, bir çocuğun yüzü değildi. Önünde hemen bir uçurum açılıp kapanmıştı.

Bir gün gelir, bir genç kız, bu gözlerle bir erkeğe bakar, baktığının vay haline!..

Henüz gelişimini bitiremeyen bir ruhun, bu ilk bakışı, göklerdeki şafağa benzer. Parlak bir şeyin uyanışıdır bu. Günün arılı-

ğı ve geleceğin tutkusunda yan yana gelen, gölgeleri aydınlatan bu umulmadık ışınların albenisini tanımlayamaz. Bir tesadüfle açıklanan bu şafak sırasını bekler. Bilmeden günahsızlığın kurduğu bu tuzak hemen yürekleri çeler. Bir kadın gibi bakan bir bakirenin yengisidir bu bakış.

Bu bakış her yeri yakar, ruhun en içlerinden mis kokulu ve ağulu aşk goncasının çiçeklenmesinin büyülü gücüne sahiptir.

Marius aynı günün akşamı yoksul evine döndüğünde giydiklerine bir göz attı; dirsekleri eprimiş ceketine, ütüden parlayan pantolonuna, delik ayakkabılarına iğrentiyle baktı. Parka bu halde gittiği için kendisini kınadı.

4
O BÜYÜK HASTALIĞIN BAŞLANGICI

Marius, sabahleyin dolabından, yeni elbiselerini, şapkasını ve pabuçlarını çıkardı. Bu şık kılığının üstüne büyük bir lüks olan deri eldivenlerini da taktı, hemen parka yollandı.

Yolda Courfeyrac'a rastladı, fark etmemiş gibi yaptı.

Pansiyona dönen Courfeyrac, arkadaşlarına anlattı:

«Çocuklar, Marius'ün yeni şapkasını ve yeni elbiselerini gördüm, Marius de onların içindeydi. Sanırım, bir sınava gidiyordu ki, epey şaşkındı.»

Marius, parka girince, önce havuzun etrafında dolandı, kuğulara baktı, daha sonra yosunlanmış ve kalçası kopuk bir heykele baktı. Havuz kenarında, kırkında kadar görünen göbekli bir adam, elinden tuttuğu beş yaşındaki oğluna bir nutuk atıyordu:

«Hiçbir şeyin aşırısına gitme oğlum, despotizm ile anarşi arasında dur.»

Marius bu kenterin konuşmasını ilgiyle dinledi, daha sonra havuz çevresinde bir tur daha attı ve öylece yürümeye başladı. Bunu gönülsüzce yapar gibiydi. Gitmeye zorlanıyor, aynı zamanda engelleniyormuş gibi gergin yürüyordu. Fakat bütün bunların farkında değildi, her gün yaptıklarını yaptığını sanıyordu.

Yoldan ayrıldığında, banktaki ihtiyarla kızını gördü. Ceketini boynuna değin ilikledi, kırışmasın diye dimdik durdu, pantolonunun paçasını inceledi ve banka doğru yürüdü. Onun bu yürüyüşü saldırı gibiydi, ele geçirmeyi amaçlayan bir saldırı. Evet, banka doğru yürüdü. Tıpkı Kartacalı General Annibal'in Roma'ya yürümesi gibi.

Aslında, bu yaptıkları mekanikti. Her zamanki gibi kafası epey doluydu. Şu anda «Bakalorya Rehberi»nin çok zırva bir kitap olduğunu düşünüyordu. Herhalde, geri zekâlıların derledikleri bir eserdi, içinde Racine'den üç trajedi ve Moliere'den bir komedi koymuşlardı. Marius kulaklarının uğuldadığının farkındaydı. Banka yaklaştıkça, daha da gerildi ve gözlerini genç kıza çevirdi. Kız bütün yola bir mavilik yaymış gibiydi.

Onlara yaklaştıkça adımları iyice ağırlaşıyordu, yolun bitimine gelmeden banka epeyce yaklaşmıştı ki, aniden geri döndü. Bunu niye yaptığını, o da bilemiyordu. Genç kız onu öteden görebilmiş ve yeni elbiselerinin içinde ne kadar şık göründüğünü de fark etmiş olmalıydı.

Marius yolun bitimine değin yürüdükten sonra, geri döndü ve bu kez iyice yaklaştı, aralarında sadece üç ağaçlık yol kalmıştı. Fakat daha öteye yürümeye cesaret edemedi. Genç kızın kendisine baktığını sezer gibi olmuştu. Ama aniden toparlandı ve ansız bir kararla ilerledi, bankın önünden geçti. Kıpkırmızı kesilmişti, sağa sola bakmadan, eli cebinde, yürüdü. Kalbi deli gibi çarpıyordu. Genç kız, bir gün önceki gibi güzel, siyah kalın krep robunu giymiş, şapkasını takmıştı. Tarifsizce sevimli bir ses duydu, herhalde «onun sesi»ydi. Sakince konuşuyordu.

Marius bankın önünden geçti, yolun bitimine geldi, sonra dönüp güzel kızın önünden yürüdü. Bu kez, yüzü bembeyazdı. Kendisini iyi hissetmiyordu, genç kızın yanından uzaklaştı ve ona yüz çevirip yolunu sürdürdü. Kızın kendisine baktığını sandığı için birkaç kez sendeledi.

Bir daha onlara yaklaşmayı denemedi, yolun tam ortasında durdu ve orada hiç yapmadığı bir şeyi yaptı, banka oturdu. Aklını meşgul eden şeyler vardı, o kızın siyah robunu ve beyaz

şapkasını beğenmişti, ya herhalde kız da onun son moda pantolonunu ve şık ceketini beğenmiş olmalıydı!

On, on beş dakika sonra kalktı, bir ışıkla kuşatılmış banka doğru yürümeyi düşündü. Fakat öylece kalakaldı. On beş aydır ilk kez, her gün karşılaştığı ihtiyarın, kendi tuhaflığını fark etmiş olabileceğini düşünüp endişelenmişti.

Onu artık «Mösyö Simsiyah» diye adlandırmanın da saygısızlık olabileceğini düşündü. Birkaç dakika, başı eğik kaldı. Elindeki sopayla kumda çizgiler çizdi.

Daha sonra karar vermiş gibi, onların oturdukları yere sırt çevirdi ve evine döndü.

O akşam yemek yemeyi unuttu. Gecenin sekizinde açlığını hissetti. Fakat artık çok geç kalmıştı, bir lokma ekmekle yetindi.

Yatmadan önce elbisesini dikkatle fırçalayıp katlamayı unutmadı.

5
KAPICI KADIN OLANLARI BİLMİYOR

Ertesi gün Madam Bougon(*) şaşkındı, Courfeyrac ona bu lakabı vermişti, aslında kadının asıl adı Madam Burgon idi, alaycı Courfeyrac somurtuk kadına bu adı uygun bulmuştu. Evet, Madam Bougon şaşkındı, çünkü Mösyö Marius yeni elbiselerini giymişti.

Delikanlı, yine parka gitti, fakat bu kez bir gün önce oturduğu banka oturdu. Genç kızın sırasının önünden geçmeyi düşünmedi. Ta öteden onun beyaz şapkasını, siyah robunu ve çevresine yaydığı mavi ışığı görebiliyordu. Yerinden kalktı, park kapanıyordu. Yaşlı adamla kızın nereden ve nasıl çıktıklarının da ayrımında değildi. Onların Batı Sokağına giden kapıdan çıkmış olabileceklerini düşündü. Birkaç hafta sonra o günün olaylarını düşündüğünde, akşam yemeğini nerede yediğini bile hatırlayamadı.

(*) Bougon: Dırdırcı.

Ertesi gün, Madam Bougon olduğu gibi kalakaldı. Çünkü Marius yine o yeni giysileriyle çıkmıştı. Kadın kendi kendine: «Aman Tanrım, üç gündür aynı!» diye bağırdı.

Kadın ardından gitmek istedi, fakat Marius uzun bacaklarını açıp hızla yürüyordu. Giderse, bu bir suaygırıyla bir kaplumbağanın yarışına benzeyecekti. Üç dakika sonra, kadın onun izini yitirdi ve soluk soluğa döndü, homurdandı:

«Olur iş değil! Her gün o şık giysilerini giyip nerelere gider böyle, bir de ardından insanı koşturması...»

Marius, parka gitmişti.

Genç kız, babasıyla aynı yerdeydi. Marius elindeki kitabı okur gibi yaparak, onların bankına biraz yaklaştı fakat önlerinden geçmedi, epey uzakta kaldı, sonra dönüp kendi yerine oturdu. Orada dört saat kadar oyalandı, kendisiyle eğlenir gibi sıçrayan serçeleri izledi.

Böylece on beş gün geçti. Marius artık parka gitmek için değil, sürekli aynı yere oturmak için gidiyordu. Bunu niye yaptığını kendisi de bilmiyordu. Oraya gelir gelmez, hareketsizce oturuyor, saatlerce kitap okuyordu. Ertesi gün tekrar başlıyordu.

Kız olağanüstüydü. Onun tek eksiği, hüzünlü bakışıyla gülüşünün epey neşeli olmasından doğan bir zıtlıktı, ki bu da ona kimi zaman biraz delice bir anlam veriyordu.

6
MARİUS'ÜN ZİNCİRLERE VURULMASI

İkinci haftanın bitiminde, Marius yeni alışkanlığına uymuş, elinde açık bir kitap her zamanki yerinde oturuyordu. İki saattir, kitabın sayfasını bile çevirmemişti. Ansızın ürperdi. Yolun diğer ucunda bir şeyler oluyordu. İhtiyar ve kızı, oturdukları banktan kalkmışlardı.

Kız, babasının koluna girmişti ve ikisi de onun olduğu yere doğru yavaş adımlara geliyorlardı. Marius hemen kitabını kapattı, sonra tekrar açtı, okumayı denedi. Titriyordu. Işık ona ya-

kınlaşıyordu. Sonra şöyle düşündü: «Aman Tanrım, şöyle güzel görünebilsem en azından...» O sırada, ihtiyar adamla, kızı ona yaklaşıyorlardı. Marius, bunun çok uzun bir zamanda yaşandığını sandı, aslında sadece birkaç saniye geçmişti. Delikanlı, kendi kendine «Burada ne arıyorlar?» diye düşündü. «Aman Tanrım, birazdan buradan geçecek, küçük ayakları şu kumlara basacak!» Genç adam allak bullaktı. Çok alımlı olmayı, göğsünde bir şeref madalyası bulundurmayı ne çok isterdi. Adımlarının sesi giderek yaklaşıyordu. İhtiyar'ın kendisine hışımla baktığını düşündü: «Aman Tanrım, yoksa bu adam benimle konuşacak mı?» Başını eğdi. Genç kız önünden geçerken baktı. Onun bu bakışıyla titredi. Sanki genç kız, uzun süredir önünden geçmediği için kendisine sitem eder gibiydi ve ona şöyle demek istemişti: «Sen gelmedin, ama ben geldim.»

Marius ışıklar ve derin uçurumlarla dolu bu gözlerin karşısında esridi.

Beyninde bir ateş yanıyor gibiydi. Kız gelmişti, aman Tanrım, ne mutluluk!.. hem de ona uzun uzun bakmıştı.

O kadınsı ve meleksi cazibeyi kendinde barındırıyordu. En ünlü şairler Petrarka ve Dante, onun güzelliğinden esinlenirlerdi.

Marius kendisini uçuyor sandı ve canı da sıkıldı, çizmeleri kirlenmişti.

Kız herhalde onun çizmelerindeki bu tozları fark etmişti!

O gözden kayboluncaya dek ardından baktı, daha sonra parkta öylesine yürümeye başladı. Bazen gülüyor, bazen de kendi kendine konuşuyordu. Gözlerinde öyle bir mutluluk ışığı vardı ki, yanından geçen dadılar, onun kendilerine âşık olduğunu düşündüler.

Ona bir sokakta rastlama düşüncesiyle parktan çıktı. Odeon sütunları altında Courfeyrac'la karşılaştı, ona:

«Gel yemek yiyelim,» dedi.

Rousseau Lokantasına gittiler ve altı franklık yemek yediler. Marius iştahla yedi ve garsona altı metelik bahşiş bıraktı. Tatlı geldiğinde Courfeyrac'a:

«Gazeteleri okudun mu? Audry de Puyraveau'nun söylevi ne etkileyiciydi!..»

Deliler gibi âşıktı.

Yemekten sonra arkadaşına:

«Gel tiyatroya gidelim, biletler benden,» dedi.

Saint-Martin Sokağındaki tiyatroya gittiler. Oyuncu Frederick'i «Adrets Hanı» piyesinde izlediler. Marius epeyce eğlendi.

Bu arada yine içine kapandı, durgunlaştı. Tiyatrodan çıktıklarında, bir su birikintisinden atlamak isterken, eteği açılıp diz bağı görünen bir işçi kızın bacaklarına bakmayı istemedi. Courfeyrac, kızın bacaklarını çok beğenmişti:

«Şu fıstığı listeme eklemek isterdim,» dediği için, Marius ondan iğrendi.

Ertesi sabah Courfeyrac kendisini kahvaltı için Voltaire Cafesi'ne çağırmıştı. Marius gitti ve bir gün öncesinden daha fazla yemek yedi.

Dalgın ve neşeliydi. Gülmek için fırsat kolluyordu. Kendisiyle tanıştırılan kaba bir taşralıya sevgiyle sarıldı. Masalarını üniversiteliler doldurmuştu. Devletin saçmalıklarını tartışıyorlardı. Durmadan kürsü dağıtan Sorbonne Üniversitesini eleştirdiler. Derken sözlükler ve ansiklopedilerin yeterince düzenlenmediklerini konuşuyorlardı ki, Marius pat diye:

«Yine de bir onur madalyasına sahip olmak hiç de fena olmazdı!»

Hepsi şaşkınca bakıştılar. Courfeyrac, Jean Prouvaire'in kulağına:

«Bu çok aptalca!» dedi.

Jean Prouvaire:

«Aksine, o çok ciddi,» dedi.

Durum sahiden kritikti. Marius köklü bir tutkunun ilk dönemindeydi.

Bütün bunları bir bakış başlatmıştı. Onlar, bir ateş yakmıştı.

Olan olmuştu. Marius âşıktı. Yazgısı sonsuzluğun kapılarındaydı.

İşte kadınların bakışları böyledir, en olmayacak anda, sizi sı-

kıca bağlar. Günlerce bunların önünden sakince geçersiniz. Hatta genellikle, bu bakışların varlığını bile unutursunuz, fakat günün birinde bu gözler, sizi kıskıvrak yakalar. Yandığınızın resmidir bu!.. Bunun nasıl olduğunu siz de bilirsiniz, bir düşünceniz yakalanmış ve artık işiniz bitmiştir. Görünmez güçler sizi eli kolu bağlı yakaladı. Bu meçhul bağları, hiç çözemezsiniz. Üzüntüden kedere, kederden çaresizliğe düşersiniz. Ruhunuz, beyniniz, her şeyinizle artık esirsinizdir. Fakat şansınıza göre, bir umut ışığı da olabilir; ya bir cadının eğlencesi olursunuz, ya da asil birine düşersiniz, geleceğiniz değişebilir. Bu müthiş şey sizi bıraktığında ya bu tutkuyla yüceleşmiş, ya da utançtan mahvolmuş halde, kurtulabilirsiniz.

7
«U»YA DAYALI TAHMİHLER

Yıllardır sürdürdüğü sade ve kimsesiz hayat, gurur ve özgürlük aşkı, doğa sevgisi, gündelik yorgunluklar, çok dürüstçe geçen bir hayat, bütün bunlar Marius'ü bu derin aşka, bu tutkuya bağlamıştı. Babasına beslediği tutku bir dine dönüşmüştü, ona aşk gerekiyordu. O da geldi.

Delikanlı tam bir ay her gün parka uğradı. Vakti geldiğinde kimse ona engel olmazdı. Onun bu huylarının farkında olan Courfeyrac:

«Bizimki yine işbaşında,» derdi.

Marius bir rüyada yaşıyordu. Şu da var ki, genç kız da kendisiyle ilgileniyordu.

Delikanlı giderek ataklaştı, onun oturduğu yere yaklaşıyordu, ama sanki içgüdüsü yürümesine izin vermiyordu. Ürkek âşıkların sağduyularına uyarak, babayı gereksiz yere kuşkulandırmak istemiyordu. Ağaçlar ve yontular arkasına sinip, genç kıza yine de görünmeyi başarıyor ve kendisini beğendirmek için en havalı pozları deniyordu... Zaman zaman, elinde açık bir kitap, Romalı bir kahramanın yontusunu siper alır ve güzel

kızı aranırdı. Kızın tatlı profilinin hafif bir gülüşle kendisine dönük olduğunu görürdü. Kız bir yandan ak saçlı babasıyla konuşurken, beri yandan koyu mavi gözleriyle Marius'e bakardı. Bu da Havva'nın doğduğu andan beri içgüdüyle sürdürdüğü öncesiz ve sonsuz oyun, dudaklar birine, gözler bir diğerine karşılık verir.

Yine de ihtiyar bir şeyler sezmiş olmalıydı. Bunu düşünen, Marius da kalkıp yürümeyi huy edinmişti ve her zamanki sırayı da değiştirmişti. Yolun ta ucunda Romalı Gladyatör yontusunun bulunduğu yere oturmaya başlamıştı. Marius'ün kendilerini orada izleyip izlemeyeceğini bilmek istemişti. Marius onun bu yaptığından bir şey anlamadı ve ilk «yanlışı yaptı. Baba, parkta gelişigüzel adımlarla gelmeye, kızını her gün getirmemeye başladı.

Marius bunlara aldırmadı. Çekingenleşti. Aşkı giderek azaba dönüyordu. Güzel kızı rüyasında görüyordu.

Şanslı bir gününde, onların oturduğu sıranın hemen altında bir mendil buldu. Bu sade mendil, kar gibi beyaz, ince ketendendi. Bu bez parçası, Marius için en büyük defineydi. Bunu hemen aldı, mendile işlenmiş armayı inceledi: U.F. Güzel kıza dair hiç bilgisi olmayan genç adam, onun adını da bilmiyordu. Ailesi, oturduğu ev ya da mahallesi hakkında en küçük bilgisi yoktu. Hakkındaki tek bilgi şu iki harfti: U.F.

Herhalde kızın ön ismi böyleydi. Adı «Ursula» olabilirdi, aman Tanrım, ne hoş bir ad, diyerek mendili öptü, koynuna attı.

Mendili geceleri yastığının altında, gündüzleri göğsünde tutuyordu. Kendi kendine: «Bu mendilde onun ruhunun koklusu var,» diyordu.

Aslında bu mendil ihtiyardan düşmüştü.

Parka gittiği günlerde, o mendili göğsüne bastırıp yürüyordu. Genç kız, bir şey anlayamamıştı, bazı işaretlerle kaşlarını kaldırıp, şaşkınlığını göstermek istedi. Marius onun bu tavrını utangaçlığına verdi.

8
GAZİLERİN MUTLULUĞU

Mademki, bu güzel gönül hikayesini bir şey saklamadan anlatma kararı aldık. Bu kez genç kızın, Marius'ü epey üzdüğünü, hatta ona acı verdiğini de belirtmeli.

Genç kız, o gün babasını banktan kaldırıp, yürümeye zorlamıştı. Kol kola, tam Marius'ün oturduğu yerden geçiyorlardı ki, Marius hemen onların ardından kalkıp yürümeye ve bütün ruhunu gözlerinde toplayarak sevdiği kızı izlemeye başladı.

Derken bir rüzgâr esti. Bu herhalde heyecanlanan bir esintiydi. İlkbahardan başı dönen epey delice bir esinti. Bu rüzgâr genç kızı sardı ve onun eteğini havalandırdı. Kızın eteği dizine kadar açılmıştı, çok düzgün bir bacak ve süslü bir dizbağı göründü. Marius, öfkeden delirecekti. Umutsuz gibiydi.

Genç kız, utanmış bir tavırla hemen eteğini indirdi, fakat bu Marius'ü yatıştırmadı. Aslında, parkın o yolunda kendilerinden başka kimse yoktu, fakat yine de... olabilirdi de. Ya olsaydı? Ya başka bir erkek o güzel bacağı, o yuvarlak dizi, o süslü dizbağını görseydi? Marius öfkeden ne düşüneceğini bilmedi. Suç rüzgârın değildi sanki, kız suçluydu bu durumdan.

Oysa biçare kızın, hiç suçu yoktu. Eğer, bir suçlu varsa, rüzgârdı. Fakat her âşık gibi delice kıskanç olan Marius, içerlemişti. İşte kıskançlık bu kadar akılsız bir duygudur. İşin en garip yanı, kızın bacağını görmek, Marius'ü hiç de etkilememişti. Rastgele bir terzi kızın, eteğinden görünen beyaz çorabı, onda daha fazla heves uyandırabilirdi.

Kız önünden geçtiğinde, Marius gözlerini kaldırdı ve ona öyle kin ve sitemle baktı ki, genç kız titreyerek kaşlarını kaldırıp, gözlerini kocaman açtı, bununla ona sanki sıkıntısını soruyor, «Ne var ne oldu?» diyordu.

Bu ilk kavgalarıydı. Marius bu sakin kıskançlık sahnesini yeni tamamlıyordu ki, aralarına tuhaf biri girdi. Bu, savaşta yaralanmış bir ihtiyardı. Kambur, kırışık yüzlü, beyaz saçlı bir asker. Üzerinde da XV. Louis dönemi bir üniforma, yakasında Saint-

Louis madalyası vardı. Çolak olduğu gibi bir bacağı da protezdi. Fakat Marius adamın epey keyifli göründüğünü sezdi. Tam o sırada adamın çenesinin kırık olduğunu ve yüzünün alt yanının gümüş levhalarla tutturulmuş olduğunu da.

Yine de, adam halinden memnun görünüyordu. Hatta Marius adamın yanından geçerken, kendisine göz kırptığını bile fark eder gibi olmuştu.

Niye sanki bu kılıç artığı böyle aşırı bir sevince kapılmıştı. Bunun sebebi neydi? Marius'ün kıskançlığı son sınırındaydı, birden aklına korkunç bir düşünce geldi: «Aman Tanrım,» diye düşündü, «o adam da, demin benim gördüğümü görmüş olmasın?» Zavallı adamı boğmamak için kendisini zor tuttu. Neredeyse adamın üstüne saldıracaktı.

Zaman her derdi sağaltır derler, Marius de zamanla «Ursula»ya beslediği bu kini unuttu. Kızı bağışladı ama bu zor oldu. Tam üç gün sevdiği kıza kin duydu.

Bütün bunlara rağmen ve belki de bütün bunlardan dolayı, kıza duyduğu tutku giderek kabarıyordu.

9
MARİUS'ÜN KARARAN ŞAFAĞI

Kızın adının Ursula olduğuna emindi. Hoş, o kadar da emin değildi ya, ama ona bu ismi vermişti.

Delikanlı üç hafta kadar süren bu mutlulukla oyalandı ama başka şeylere de heveslendi. Kızın adresini öğrenmek gibi...

Zaten hatalı davranmış, babanın hazırladığı ilk tuzağa düşmüştü, hemen sonra ikinci hatasını yaptı. İhtiyarın parka bir başına geldiği günlerde orada oyalanmamış, sevdiğini göremeyince, hemen çekip gitmişti. Şu da var ki aşkından başka bir şey düşünmeyen Marius bu hatalarının ayrımında değildi. Bütün bunlar yetmez gibi, en ağır hatayı da işledi. Kızı izledi, onların artlarından gitti: Genç kız, Batı Sokağında, üç katlı bir evde oturuyordu.

Marius artık mutluydu, parkta izlemekle kalmıyor, akşamları evinde de izliyordu.

Marius'ün merakı iyice çoğaldı. Sevdiği kızın ön ismini biliyordu. Çok kadınsı ve nazlı bir ad: «Ursula.» Nerede yaşadığını biliyordu; kim olduğunu da bilmeyi istiyordu.

Yine bir akşam onları evlerine kadar izleyip içeri girdiklerini gördükten sonra, kapıcıya gidip sordu:

«Demin girenler birinci katın kiracıları değil mi?»

Kapıcı:

«Hayır, üçüncü katın.»

Bu başarıdan cesaret alan Marius:

«Daireleri sokağa bakan tarafta mı?»

«Evet, evin her katında bir daire var.»

Marius:

«İhtiyarın işi nedir?»

«Emekli. Geliri fazla bir zengin olmadığı halde, hayırsever...»

Marius yine sordu:

«İsmi nedir?»

Kapıcı epeyce kuşkulanmıştı, başını kaldırıp sordu:

«Siz polis misiniz?»

Marius oradan süngüsü düşük ayrıldı, fakat çok mutluydu. Kendi kendine, «Hakkında çok şey biliyorum, adı Ursula, Batı Sokağında oturuyor ve bir emeklinin kızı.»

Ertesi gün ihtiyarla kızı parkta şöyle bir göründüler ve henüz karanlık çökmeden çekip gittiler. Marius onları Batı Sokağına kadar izledi. Evin önüne geldiklerinde, ihtiyar önce kızını sokak kapısından geçirdi, sonra başını çevirip Marius'e aksice baktı.

Ertesi gün parka uğramadılar, Marius akşama kadar bekledi. Karanlık çökünce, sokağın bir köşesinde oyalandı. Gözlerini üçüncü kata dikti, ışıklar içini ısıtıyordu. Işıklar sönene dek bekledi.

Ertesi gün, kızla ihtiyar parka gelmemişlerdi. Marius artık geceler için yaşıyordu. Geceleri yine o sokağa gitti ve saat on

oluncaya kadar pencerenin önünde durdu. Yemekten içmekten vazgeçmişti; aşk âşığı, ateş de hastayı besler.

Tam sekiz gün böyle geçti. İhtiyar ve kızı artık parka gelmiyorlardı. Marius epey kederliydi, hep tahmin yürüttü. Gündüz ihtiyara görünmemek için gizleniyor fakat geceleri kızın oturduğu evin önünden duruyordu.

Camlara yansıyan o kızıltı, perdeler arasından seçtiği gölgeler onu epey heyecanlandırıyor, kalbi deli gibi atıyordu.

Böylece bir hafta geçti, sekizinci gün pencere önüne geldiğinde, ışık göremedi: «Olacak iş değil, lambayı yakmamışlar,» diye söylendi. Karanlık bir geceydi. Her zamanki gibi, saat ona kadar bekledi. Gece yarısına kadar, saat sabahın birine kadar bekledi.

Üçüncü katın pencerelerinde hiçbir ışık yanmamıştı, eve giren de yoktu. Marius hüzünle odasına döndü.

Artık sadece ertesi gün için yaşıyordu. Onun için «bugün» anlamını kaybetmişti. Geleceği, güzel kızı tekrar göreceği gün için yaşıyordu. Ertesi gün, karanlığın çökmesini bekledi ve eve gitti.

Pencereler karanlık, panjurlar kapalıydı. Üçüncü kat simsiyahtı.

Marius giriş kapısını çaldı, kapıcıya sordu:

«Üçüncü katta oturanlar?»

«Taşındılar.»

Marius tökezledi, düşmemek için, kapıyı tuttu; ölgün bir sesle:

«Ne zaman?»

«Dün.»

«Adreslerini biliyor musunuz?»

«Hayır.»

«Demek adres bırakmadılar?»

«Hayır.»

Kapıcı başını kaldırdı, Marius'ü tanıdı ve aksice bakıp:

«Aman Tanrım! Demek siz sahiden de polissiniz,» dedi.

YEDİNCİ KİTAP

ŞEBEKE

1

MADENLER VE MADENCİLER

Tiyatrolarda olduğu gibi, medeni toplumda da bir üçüncü alt kat bulunur. Doğrusu, toplumsal yapı bunlarla doludur. Bunların kimileri iyilik, kimileri kötülük için kazılmıştır. Bu kazılar peş peşe yapılmıştır. Üst kat kuyuları ve alt kat kuyuları vardır. Çoğunlukla uygarlığın yıktığı ve bizim ihmalimizin yardım ettiği, bu karanlık mahzende, bir üst, bir de alt olur. Geçen Çağın Ansiklopedisi, çatısız bir kuyuydu. Gölgeler, Hıristiyanlığı koruyan ve oluşturan şu kasvetli gölgeler de, günün birinde patlayıp, ortalığı ışığa boğmak için bir fırsat kollamışlardı. Çünkü bu kutsal gölgelerde, hain bir ışık vardır. Yanardağların lavları da, önce kapkara gecelere benzemez mi? Hıristiyanların, ilk tören alanı olan katakomplar(*) yalnızca Roma'nın mahzenleri değil, dünyanın dehlizleridirler.

Toplumsal yapının altında işte böyle şeyler oluşur. Dinsel kuyular, felsefi kuyular, siyasi kuyular, devrim. Bazıları kafasıyla, bazıları saygıyla, kinle, kendi kuyusunu kazar. Bir mağaradan diğerine seslenilir. Bu yeraltı dehlizleri ütopyaların gelişmesi için faydalıdır. Bunlar dallanır budaklanır, bazen de karşılaşırlar.

Jean-Jacques kendisine el fenerini uzatan Diyojen'e kazma-

(*) Katakomp: İlkel Hıristiyanlıkta yeraltı mezarları.

sını uzatır. Kimileyin düşünceler çarpışır: Calvin, Socin'le. Fakat hiçbir şey bu gizli çarpışmayı durduramaz. Toplum ise gelişen bu karınca yuvasından çoğunlukla habersizdir. Bütün bu derin kuyular neye yarayacak, altından ne çıkacak? Gelecek.

Kazı derinleştikçe, işçiler sırlara bürünürler. Bu yeraltı kazıları bir yere kadar faydalı sayılsa da, bir sınırı aştığında korkunç olur.

Derinlere inen merdiven ise epey tuhaftır. Her basamak bir kat gibidir, her katta bir felsefe varolabilir ve işte zaman zaman ilahi, zaman zaman şekilsiz işçilere rastlayabilirsiniz. Jean Huss'un altındaki basamakta, Luther; onun hemen altında Descartes, onun da altında Voltaire. En altta Condercet, onun altında Robespierre, onun da altında Marat. Bu, böyle gider, daha henüz var olmamış karanlık gölgelere rastlanır. Geleceğin o tam gelişmemiş, doğmamış o karanlık adamları seçilir. Dün gördüklerimiz birer hortlak, yarından seçtiklerimiz henüz tohumlardır... Ruhun gözü onları şöyle bir seçer. Geleceğin çekirdek halindeki emeği, filozofun görüntülerinden biridir.

Henüz oluşum halindeki bir dünyayı seyretmek, ne kusursuz bir manzara! Saint-Simon, Owen, Fourier de yandalar. Bu yeraltı işçileri kendilerini yalnız sanmalarına rağmen, ilahi ve görünmeyen bir zincirle birbirlerine bağlıdırlar. İşleri epey çeşitlidir. Kiminin aydınlığı, diğerlerinin karanlığıyla bir tezat yaratır. Bazısı cennetlik, bazısı cehennemliktir. Fakat ne olursa olsun, bütün bu yeraltı işçilerinin ortak yanı, bencillikten uzak oluşları, kendilerini hiç düşünmemeleridir. Marat da, İsa gibi kendini unutmuştur. Bunlar asla kendilerini düşünmeyen insanlardır. Bunların niyeti mutlak'ı bulmak, ona varmaktır.

İlkinin gözlerinde bütün gökyüzü vardır; ikincinin, sırlalarla dolu olmasına rağmen, kirpiklerinin altında, sonsuzluğun solgun ışığı vardır. Ne yaparsa yapsın, şu işareti taşıyan herhangi birine saygı duyun! Yıldız gibi parlak bir gözbebeği.

Gölgeli karanlık gözbebeği de farklı bir işarettir.

Fenalık onda başlar. Bakışı olmayanın karşısında düşünün, titreyin. Toplumsal düzenin kara maden işçileri vardır.

Derinleştirmenin gömülme olduğu, ışığın söndüğü bir yer vardır.

Bu arada toplumsal düzenin kara madencileri vardır.

Demin tanımlamaya çalıştığımız bütün bu düşünce, madencilerinin altında çok daha alt katlarında, Marat'nın bile daha alt katlarında, Babeuf'ten daha aşağıda, üst katlarla asla ilişkisi olmayan, tam bir yeraltı ordusu vardır. Burası yeraltının üçüncü alt katıdır. Orası körlerin mahzenidir.

Uçurumları gören bir mahzen.

2
YERALTI

Burada bütün özellikler kaybolmuştur. Burada belirsiz bir halde Şeytan'ın biçimlendiğini görürsünüz. Herkes kendi çıkarı için savaşır.

Bu uçurum, toplumsal döküntülerin toplandığı yerdir.

Burada dolanan yabani gölgeler, sersemlemiş, hayaletleri andıran alçak yaratıklar, hiçbir zaman dünyevi gelişimle ilgilenmedikleri için, tek istedikleri, bireyin aşağılanmasıdır. Bunlar iki ananın çocukları gibidir, daha doğrusu iki üvey ana, biri Cehalet, diğeri Yoksulluk. Bir de kılavuz bulurlar: Yokluk. İhtiyaç duydukları tek şey iştahlarını bastırmak.

Bunlar zalim ve yırtıcıdır. Fakat zorbalar gibi değil, kaplanlar gibi. Yoksulluk yüzünden cinayet işleyen fareler. Demin bu kuyuların üst katlarından söz etmiş, siyasi, politik ve felsefi kuyuları incelemiştik. Değindiğimiz gibi, o bölümlerde her şey asil, onurlu ve namusludur. Evet belki o bölmelerdekiler de kanabilir ama kahramanlığa değinen bu hata yine de iyidir. Orada yapılan işin bir adı da Gelişme'dir.

Artık korkunç yeraltından söz etmenin vakti geldi, oraya bir bakalım:

Cehalet ortadan kaldırılıncaya kadar toplumda bu fenalık mağarası hep olacaktır.

Bu mağara en alt bölümlerin bile altında olduğundan dolayı,

tümünün düşmanıdır. Burada tek duygu kin'dir. Bu mağarada hiçbir filozof yaşamadı. Hiçbir kitap açılmadı.

İnsanlık düşmanlarının yaşadığı bu yeraltı, sadece toplumsal değerleri yıkmakla kalmaz; felsefeyi de ayakları altına alır, bilimle alay eder, hakka aldırmaz, insanoğlunun düşüncesine değer vermez, medeniyet ve devrimlerin kuyularını kazar. Burada yaşayanların hepsi hırsızlık, cinayet, fuhuştan başka şey bilmezler. Bu karanlık dehlizlerin üstünü cehalet örter.

İyimserlerin niyeti bu yeraltını yok etmektir. Fakat bunun için de, onunla savaşmak gerekir; onu yıkmak cinayeti de ortadan kaldırmak için atılacak ilk adımdır.

Özetleyelim; tek toplumsal tehlike karanlıktır.

İnsanlık demek karakter demektir. İnsanoğlu hep aynı mayadan yoğrulmuştur. İnsan dünyaya geldiğinde bir başkasından ayrımsızdır; aynı et, aynı ten ve sonra aynı kül. Ne yazık ki, kişinin mayasına katılan cehalet iyiliği gölgeler. Bu zifiri karanlık kişinin içine dolar ve orada fenalığı oluşturur.

3
BABET, GUEULEMER, CLAQUESOUS VE MONTPARNASSE

Dört yol kesici, Claquesous, Gueulemer, Babet ve Montparnasse, 1830 ile 1835 yılları arasında Paris'teki yeraltı ordusunun şefleriydi.

Guelemer çam yarması biriydi. Demode bir Hercüles'ti(*). İki metreye yaklaşan boyu, çelik gibi kasları, taş gibi kollarına karşılık ahmağın tekiydi.

Yunanistan'da yaşasa canavarları yok edecek olan o efsanevi yarı-tanrı Hercüles olurdu. Ne yazık ki talihi yaver gitmemiş, dünyaya gelmekte birkaç asır gecikmiş ve üstünlüklerini fenalık yolunda kullanmakta yetkinleşmişti.

Dar alnı, geniş şakakları, fırçamsı saçları, hain gözleri, diken

---

(*) Hercules (Herkül): Yunan mitolojisinde güç.simgesi.

gibi sakallı Gueulemer kırkında bile yoktu. O zorlu kasları çalışmak isterdi, fakat çok uyuşuk olan adam yerinden kalkmaya üşenirdi. O uyuşukluğu simgeleyen bir güçtü. Melez olduğu söylenirdi. Yalnızca tembel olduğu için hırsızlığı seçmişti. 1815'li yıllarda, Avignon'da hamallık etmiş, işi soygunculuğa dökmüştü sonra.

Babet onunla tam bir karşıtlık oluştururdu. Kendisi zayıf ve aydındı. Şeffaf, ama erişilmezdi. Kemiklerinin arkasından ışık görünür, ama onun gözleri asla açık vermezdi. Kimyager olduğunu iddia ederdi. Bir ara palyaçoluk etmiş, Saint-Michel tiyatrolarında oynamıştı. İyi konuşurdu ve etkili jestler yapardı. Önemli kişilerin alçıdan heykellerini ve devlet büyüklerinin portrelerini sokaklarda satardı. Dişçilikten de anlardı. Panayırlarda bazı gösteriler yapmıştı. Şöyle bir afiş onun hünerini sergiliyordu: «Babet: Oyuncu, dişçi, akademiler üyesi, metalle ilgili denemeler yapar. Diş çeker. Fiyat: Bir diş, bir frank elli santim, iki diş, iki frank, üç diş iki frank elli santim. Fırsattan faydalanın.» (Bu deyim hemen dişlerinizden birkaç adet çektirin anlamına gelirdi, her dişte bir indirim olduğuna göre). Babet evliydi, çocukluydu. Şu anda eşinin ve çocuklarının nerede olduğunu bilmiyordu. Anahtar kaybeder gibi kaybetmişti onları. Şebekedekilerin en bilgisi olan Babet gazete okur, çıkan haberlerle ilgilenirdi. Hatta yıllar önce gazetede bir kadının dana başlı bir çocuk doğurduğunu okumuş ve şöyle bağırmıştı: «Tanrım, ne talihli adamlar var. Ah keşke karım da böyle bir çocuk doğursaydı...»

İşte o günden sonra ailesini öylece bırakıp, şansını Paris'te aramaya karar vermişti.

Gelelim Claquesous'ya(*) O kimdi? Gece'ydi. Ortaya çıkmak için karanlığı beklerdi. Gece ininden çıkar ve gün doğumunda gizlenirdi.

Bu in neredeydi? Bilen yoktu. Birlikte çalıştığı o şebeke arkadaşları bile, onun yüzünü doğru dürüst görmezlerdi. Onlarla konuşurken arkasını dönerdi. İsmi Claquesous muydu? Hayır.

(*) Claquesous: Para Çınlatan.

O şöyle derdi: Benim adım: *Pas du tout*(*). Bir mumu görünce yüzüne maskesini takardı. O bir vantrilogdu. Bu karnından konuşan adam için Babet şöyle derdi: «Claquesous ikisesli bir gecekuşudur.»

Claquesous, dalgın, hayta, müthiş bir adamdı. İsminin ne olduğu da bilinmezdi. Claquesous bir lakaptı. Ağzından çok, karnı konuşurdu. Yüzünü gören yoktu, genelde maskeli gezerdi. Birden kaybolur, yerden bitmiş gibi çıkardı.

Başka bir zavallı: Montparnasse. O, henüz çocuktu; yirmisinde bile değildi. Güzel bir yüzü, kıpkırmızı dudakları, kıvırcık siyah saçları vardı. Gözlerinde baharın ışınları oynaşırdı. Ne yazık ki bu alımlı genç bütün kötü huyları benliğinde toplamasının yanı sıra, cinayetlere de heves eden biriydi. Cinayet onun hazmını kolaylaştırır, iştahlandırırdı. O bir caniydi. Haylazlıktan caniliğe yükselen bir zavallı. Görünümü şirin, cana yakın, zarif. Güçlü ve yırtıcıydı. Alnına düşen saçları göstermek için şapkasını sola kaydırırdı. Soygunlarda birinciydi. Üzerindeki redingot son modaydı ama eskimişti. Montparnasse sefalete düşen ve cinayetler işleyen bir moda gravürüydü. Bunun ilk ve en güçlü nedeni şık giyinme isteğindendi. Alımlı olmasa, belki namuslu olurdu. Bir gün, güzel bir terzi kız ona, «ne de yakışıklısın!» demiş ve bu iltifat onu uçurumlara atmıştı. Kendisini güzel bulan delikanlı, bir de şık giyinmek istemişti. Montparnasse, hırsızların en korkunçlarından biriydi. Daha on sekizinde olmasına karşın ardında sayısız ceset bırakmıştı.

Kaç talihsiz kana bulanmış, yerlerde yatmıştı onun yüzünden.

Saçlarını dikkatle tarar, kıvırır, belini inceltmek için kemer takardı. Bir Prusyalı subay gibi fiyakayla geçerek kızların ilgisini çeken bu yakışıklı delikanlının yakasında bir çiçek, cebinde köstek olurdu: Mezarlık Çiçeği Montparnasse.

(*) Pas du tout: Hiç.

4
ŞEBEKE ÜYELERİ

Bu dört adam, dört hırsızdan çok daha öte şeylerdi. Birbirlerine yardımcı oldukları için asla yakalanmayan canavarlar. O yılların en başarılı polisi olan Vidocq bile onlarla baş edememişti. Ele avuca sığmayan bir suç şebekesi kurmuşlardı.

Bunlara dört soyguncu desek de az gelir, bunlar dörtbaşlı canavarlardır. Bir fenalık mağarası oluşturmuşlardı. Toplumu aralıksız törpüleyen birer fenalık simgesiydiler. Ne yazık ki ki bu haydut topluluğu çok düzenli çalışırdı. Paris'te kök saldıkları yetmez gibi, şehir civarında, hatta taşrada bile suçortakları vardı. Şebeke karanlıkta gizleniyordu. Paris'te bir cinayet işleneceğinde, hemen kokuyu alırlar, suçortaklarından bazılarını kiralık katil olarak yollarlardı. Yeraltına uygun çeşitli adamları hep karanlıklardaydı.

Salpetriere Mahallesi civarında geceleyin toplanırlardı. Planlarını on iki saat boyunca, karanlıkta yaparlardı.

Yeraltı dünyasında bu hırsız çetesine Patron-Minette ismi verilmişti. Eski dilde Sabahın Alacakaranlığı demekti bu. Gün doğunca ekip dağılırdı. Patron-Minette ismiyle bilinen bu grup hakkında şöyle bir olay anlatırlar:

Ağır ceza yargıcı, zindanda kalan Lacenaire'i sorguladığında, adam suçunu inkâr etmiş. Yargıç üsteleyerek: «Peki o zaman kimin yaptığını biliyor musun?» diye sorunca, Lacenaire yargıcın anlamadığı ama polisin çok iyi anladığı ismi açıklamış: «Patron-Minette olmalı.»

Patron-Minette'de adlarını saydığımız o kanlı katillerden başka, belki yüz kadar suçlu daha vardı. Okurun aklını karıştırmamak için hepsinin adlarını vermeyeceğiz. Fakat şu kadarını söyleyelim ki, kitabımızın ilk kısımlarında Montfermeil Ormanlarında kol gezen ihtiyar bir taş işçisinden söz etmiştik. Boulatreulle isimli bu adam da çetenin taşradaki haydutlarındandı. Ba-

har çiçeği, Brujon, Levevve, Finistere, Homere Hogu, Pazar Akşamı, Tezayak, Çiçekçi Kız, Şanlı, B. Dupont, Güney Gazisi, Ardıç Kuşu, Karmanyolacı, Garabet, Dantelci, Ayakları Yukarıda, İki Milyar... İşte bu çetedekilerin kimilerinin isimleri.

Bu haydutları gündüz görmek mümkün değildi. Geceyi uykusuz geçirip, gündüz uyurlardı. Bazen boş arsalarda, bazen şantiyelerde, taşocaklarında, ya lağımlarda, ait oldukları yeraltı inlerinde kalırlardı.

Bugün bunlar neredeler? Hâlâ sağlar mı? Fakat üyeler yok olsa bile, şebekenin ayakta olduğu kesin. Bu sefil adamların hepsi aynı yolun yolcusudur.

Hepsi de anasının gözü, kapkaççılıktan, yol kesmeye, soygunculuğa, kiralık katilliğe kadar her fenalığı hemen yapacak türde adamlardır.

Geceleyin bunlara rastlayan dürüst bir vatandaş korkar. Gördüğü gerçek biri değil, sis ve gölgelerin yarattığı hortlak gibi şeylerdir. Bunlar birkaç dakikalığına diğer insanlar gibi yaşamak için gölgelerden çıkmış korkunç yaratıklardır.

Bu alçak adamları yok etmek için ne yapmalı? Bunlardan nasıl kurtulmalı? Aydınlık'la. Bunlara bol aydınlık, bol ışık gerek. Güneş doğduktan sonra yarasaya rastlanır mı? İşte bu korkunç şebekeleri yok etmek için yeraltı dünyasını aydınlatmak gerekir... bol bol ışık. Işık. Daha çok ışık.

SEKİZİNCİ KİTAP

İHANET VE YOKSULLUK

1

MARİUS KIZI ARARKEN ŞAPKALI BİR ADAMA RASTLAR

Yaz bitti, güz geldi, daha sonra kış gelip dayandı. İhtiyarla kızı bir daha parka gelmediler. Marius deliye dönmüştü. Taptığı o kızın hoş yüzünü bir daha görebilmek için neler vermezdi? Sürekli, her yerde onu arıyordu. Fakat yoktu. Artık karakteri bile değişmişti. O heyecanlı, cüretli, kadere kafa tutan cesur gencin izi kalmamıştı. Müthiş bir acıya kapıldı. Efendisini yitirmiş bir köpek gibiydi. İşten sıkılıyor, gezilerden yoruluyor; yalnızlıktan usanıyordu. Eskiden izlemeye doyamadığı o gömüleri önüne seren doğayla bile ilgilenmiyordu. Sanki hayatında bir şey silinmişti.

Habire düşünüyordu, başka ne yapabilirdi. Fakat düşüncelerinden de hep aynı yanıtı alıyordu: «Neye yarar?»

Kendi kendini habire ayıplıyordu. Bütün bunlara kendisi sebep olmuştu. Neden sanki sadece onu görmekle yetinmemişti! Hep şöyle söyleniyordu: «Neden sanki ona bakmakla yetinmek istemedim, o bana bakıyordu ya, bu yeterli bir mutluluk değil miydi? Benimle ilgileniyor, belki beni seviyordu bile. Bu her şey demekti, benim için. Oysa ben ne yaptım? Şımardım, daha çoğunu istedim. İşte şimdi cezalandırıldım. Hep benim yüzümden... Ah onu bir daha görebilmek için neler vermezdim?»

Courfeyrac bir şeyler anlar gibiydi. Marius ona hiç açılmamıştı, böyle bir alışkanlığı yoktu. Fakat her şeyi sezme huyuna sahip Courfeyrac'ın gözünden bir şey kaçmazdı. Courfeyrac önce âşık olduğundan dolayı kutlamış, fakat sonra onun böyle bir karasevdaya tutulduğunu görüp:

«Haydi, ahmaklık etme, eğlenecek bir yere gidelim, biraz rahatlarsın,» demişti.

Bir gün Marius, eylül güneşine kanmış ve Courfeyrac'ın kendisini Sceaux'daki bir baloya götürmesine ses çıkarmamıştı. Bossuet ve Grantaire de onlarla gelmişti. Marius delice bir hayale kapılmış, kızı görebileceğini sanmıştı. Fakat yakından uzaktan ona benzeyen bir yüz göremeyince, arkadaşlarını öylece bırakıp, geceleyin yürüyerek Paris'e dönmüştü.

Kendi hayatına devam etti. İçini kemiren bu acıya da alışıyordu. Her yerde, her an o kızı arıyordu.

Bir gün kendisini etkileyen bir şey oldu.

İnvalidesler Caddesine açılan dar sokaklardan birinde, işçi giyimli ve başı kasketli ihtiyar bir adama rastladı. Adamın yüzünün yarısını kapatan kasketi, o bembeyaz saçlarının birazını açıkta bırakıyordu. Marius derin düşünceler içinde, uyurgezer gibi giden bu adamı görünce, kalbi duracak gibi oldu. Garip değil mi? Sanki parktaki adamı, ihtiyarı, sevgili'nin babasını seçer gibi olmuştu.

Aynı ak saçlar, aynı yüz, aynı yürüyüş. Fakat sanki adam acılı gibiydi. Yine de o işçi giyimine bir anlam veremedi. Bu kılık değiştirmenin nedeni neydi? Marius afalladı. Kendine geldiğinde, ilk yaptığı adamın ardından gidip adresini öğrenmek oldu. Kim bilir, belki de haftalar ve aylardır aradığı şeyi bulmuştu? O adamı daha yakından görüp, bu sırrı aydınlatması gerekti. Adamı izleyecekti... Ne yazık ki, bu karar alıncaya kadar, epeyce vakit geçmişti, adam ortadan kaybolmuştu. Herhalde, yan sokaklardan birine girmişti. Marius birkaç gün bunun etkisinde kaldı, ama sonra, yanılmış olduğunu, bunun bir benzerlikten başka bir şey olamayacağını düşündü.

2
MARİUS'ÜN SOKAKTA BULDUKLARI

Marius odasında oturmayı sürdürüyordu. Fakat binada kalan diğer kiracıların farkında değildi.

O günlerde, yıkıntıda, Marius dışında, bir ara kirasını verdiği Jondrette ailesinden başka kiracı yoktu. Bazıları ölmüş, bazıları başka yere taşınmış, ya da kira veremediklerinden, atılmışlardı.

O kış günü, akşam üstü, güneş biraz çıkmıştı. İki şubat günüydü. Aslında Chandeleur Yortusunun son gününde güneşin sürekli kar topladığına inanılır. Hatta bir halk ozanı olan Mathieu Laensberg şunları yazmıştı:

Güneş çıksın, güneş parlasın,
Yine de aynı yere dönecektir.

Marius de kendi ininden yeni çıkmıştı. Karanlık bastırıyordu. Yemek vaktiydi. İştahı açılmıştı. Aç yaşanmıyordu. Ah, ideal aşkların bitimi!..

Delikanlı kapıdan çıkıyordu ki, ortalığı süpüren kapıcının kendi kendine söylendiğini işitti:

«Her şey çok pahalı, ucuza ne var ki? Sadece, kişinin çektiği acı ucuz, evet acı beleş...»

Marius lokantanın bulunduğu Saint-Jacques Sokağına varmak için yokuşa vuruyordu ki, siste birilerinin kendisine çarptığını fark edip başını çevirdi. Pılı pırtı içinde iki kız. Biri epey uzun boylu, diğeri biraz kısaydı. Yanından rüzgâr gibi geçtiler, ama kaçıyor gibilerdi. Kendisini görmemiş ve çarpmışlardı. Gün batımında Marius onların solgun yüzlerini, karışık saçlarını seçti. Başlarında pis ve eski başlıklar vardı. Yamalı, parçalanmış etekliklerinin altından çıplak ayakları görünüyordu. Uzun boylu kız, yarım sesle:

«Polisler geldi, neredeyse yakalayacaklardı,» diyordu.

Beriki: «Sorma. Ben de gördüm onları, yakalanmamak için hemen koştum.»

Kızların bu konuşmalarından, Marius onların polislerden söz ettiğini ve yakalanmamak için kaçtıklarını anlar gibi oldu. Hemen sonra onları gözden kaybetti. Herhalde, arka taraftaki sokağa dalmışlardı. Uzaklarda silinen bir beyazlık seçti. Marius bir an durdu.

Yoluna gidecekti ki, ayaklarının önünde renkli bir şey gördü; içinde kâğıtlar olan büyük bir zaf...

«Şu zavallı kızlarındır,» diyerek birkaç adım geriledi. Onlara seslendi, karşılık alamayınca uzaklaşmış olduklarını düşünerek, zarfı cebine attı ve yemeğe gitti.

Yolda siyah bezler örtülü bir çocuk tabutu gördü. Üç sandalye üstüne yerleştirilmiş tabutun yanında, tek bir mum vardı. Az önce gördüğü o yoksul kızları hatırladı: «Vah zavallı analar,» diye söylendi. «Çocukların öldüklerini görmekten daha acıklı olan, onların sefilce yaşadıklarını görmek!»

Daha sonra, o gölgeler de aklından silindi, kendi düşüncesine daldı. Yaz aylarını, o mutlu, altı aylık aşkını düşündü. Parkın o güzel ağaçlarının sahne oldukları o aşk ve mutluluk sahnelerini hüzünle andı.

«Tanrım, hayat ne de sıkıntılı!» diye söylendi. «Kızlara rastlıyorum gerçi, fakat eskiden melekleri görürdüm, şimdikiler sadece hayalet.»

3
ZARF VE MAZRUF

Marius, yatmak için soyunurken, eli cebindeki pakete değdi, unutmuştu onu. Açmayı düşündü; belki içinde kaybedenin adı ve adresini bulabilirdi.

Zarfı açtı.

Mühürsüzdü. Dört mektup vardı içinde.

Mektuplarda adresler vardı.

Kâğıtlardan ağır bir tütün kokusu yükseldi.

İlk mektupta, şunlar yazılıydı:

Saygın Madam, Markiz Hazretleri, Markiz de Gruccheray, Bakanlar Odası karşısındaki alan, no:...

Marius mektupta gereken bilgiyi alacağını düşündü, mühürlenmemiş olduğuna göre okumasında sakınca yoktu.

Mektup şöyleydi:

Madam la Markiz,

İyilik ve merhamet duygusu, toplumdakileri birbirlerine bağlayan en asil şeylerdir. Dindar bir hanımefendi olduğunuzu bildiğimden, gururumu çiğneyerek, size başvurmaktan çekinmedim. Bendeniz, kutsal bir dava için, İspanya'da kanını döken bir yurtseverim. İzin verirseniz ülkemin asilleri arasında yer aldığımı açıklamak isterim. İnandığım dava yolunda, her şeyimi, servetimi son kuruşuna kadar yitirmiş biri oldum. Markiz hazretleri, gönlünüzde yeşeren yüksek duygulardan emin olduğumdan, size yazma cüretini kendimde buldum. Evine dönerek parası bile olmayan, bir İspanyol Kralcı'ya el vermekten çekinmeyeceğinizi biliyorum.

Sadık Hizmetçiniz

Emekli Yüzbaşı Don Alvarez

Hiçbir şey anlayamadı Marius, çünkü adam adresini vermemişti. Belki daha şanslı olacağını düşünerek, ikinciyi aldı:

Bunun adresi*: Madam La Kontes de Montvernet, Cassette Sokağı no: 9*

Marius okudu:

Sayın Hanımefendi, Asil Kontes hazretleri,

Altı çocuk anası zavallı bir kadın, size bu satırları yazdı. Çocuklarımın en küçüğü, sekiz aylık. Lohusalığımdan beri, hasta yatağımdan çıkamıyorum. Alçak kocam altı ay önce beni terk edip bir dansözle kaçtı. Şu kötü dünyada beş param yok, korkunç bir sefalet içindeyim.

Son umudunu size bağlamış olan bu yoksul kadına yardım edeceğinizden eminim. En derin saygılarımla.

Balizard Ana.

Mektuplarda korkunç gramer hataları vardı.

Marius şaşkınlıktan şaşkınlığa giriyordu. Üçüncü mektubu aldı, bu da bir yardım dilekçesiydi. Şu adres vardı:

Mösyö Pabuourgeot, seçmen, toptan şapkacılık mağazası işletir. Saint-Denis Sokağı.

Sayın Efendim,

Merhametinizi uyandırmak için, bu mektubu yollamak cüretinde bulundum. Şansı kötü giden bir yazara el vermenizi saygılarımla rica ediyorum. Fransız Tiyatrosuna yolladığım oyunum reddedildi. Konu tarihten alınmaydı, olay Auvergne eyaletinde geçiyor. Dramı okuyanlar bunun çok ustaca olduğunu söylediler. Fakat yine de koruyanım olmadığı için, reddedildim.

Saygıdeğer Mösyö, sizin sanatsever biri olduğunuzu duydum. Bundan dolayı bana el vereceğinizden eminim. Aynı zamanda oyunun ön sayfasına sizin adınızı yazmayı ve bana ettiğiniz yardımları yazmak istiyorum. Bu yazıyı size oyunumla göndermeye karar verdim. Şimdiden teşekkür eder, minnet ve saygılarımı sunarım.

HİZMETÇİNİZ, GENFLOT, (Yazar)

Ek: Birkaç frank bile yeter.

Kendim gelemediğim ve kızımı gönderdiğim için beni bağışlayın Fakat huzurunuza çıkacak kılığım olmadığından, sizinle görüşmek onurundan mahrum kalıyorum.

Marius'un hayreti giderek artıyordu. Cümleler yalan yanlış yazılmıştı. Mektuplar gramer hataları yüzünden zor okunuyordu.

Marius dördüncü mektubu açtı:

Saint-Jacques Kilisesindeki iyi kalpli, yüce ruhlu Beyefendiye:

Velinimetim,

Kızımla gelmek zahmetinde bulunursanız, bize onur vereceğiniz gibi, size diplomalarını gösterebilirim. Aynı zamanda, ne kötü bir yoksulluk içinde yaşadığımızı görürsünüz.

Bize acıyacağınızı biliyorum, çünkü sizin gibi aydın kişilerin genellikle merhametli ve yüce ruhlu olduklarını biliyorum. Kader bana çok zalim davrandı, kendim yoksulluğa alıştım ama ailemin aç kaldığını görmek, beni mahvediyor. Sizden yardım beklerken, bir kez daha en sadık kulunuz olduğunu belirtmeme izin verin.

En derin saygılarımla

P. Fabantou, Tiyatrocu

Mektupların yazarı adresini yazmamıştı. Hem bu dört mektup sanki dört ayrı kişiden gelmişti. Don Alvarez, Balizard Ana, Yazar Genflot ve Oyuncu Fabantou. İşin en tuhaf ve ilginç yanı mektupların hepsinin de aynı kalemden çıkmış olmasıydı. Aynı yalın ifade, aynı imla hataları.

Bundan dolayı dört mektubu da aynı elin yazdığı kesindi.

Üstelik, mektup kâğıtları da aynıydı. Aynı tütün kokusu, aynı kaba kâğıt. İstek konuları birbirine benzemiyordu, fakat niyet birdi; mektuplar yardım ve sadaka isteyen mektuplardı.

Marius bu sırrı çözmeyi denemek bile istemedi, öyle mutsuz ve perişandı ki, hiçbir şeyle ilgilenecek gücü yoktu.

Marius bir ara mektupları kızların düşürdüklerini sanmıştı, ama şu anda bundan o kadar emin değildi. Üstelik bu kâğıtlar metelik etmez, önemsiz, zırva şeylerdi.

Marius, bunları o büyücek zarfa tıktı ve bir kenara atıp, yatağına yattı.

Ertesi gün, her zamanki gibi yedide kalkmış, giyinmiş ve kahvaltısını ederek, çalışmak için masasına oturmaya hazırlanıyordu ki, kapısı çalındı.

Fazla parası ve eşyası olmadığından kapısını asla kilitlemezdi. Anahtarı her zaman kapı kilidinin üstünde dururdu.

Kapıcı, bunun için Marius'ü azarlar, bir gün soyulacağını söylerdi. Marius küçümseyerek: «Ne var ki, neyimi alacaklar?» derdi. Yine de Madam Bougon haklı çıktı, günün birinde, eski çizmeleri çalındı.

Kapı bir daha çalındı ama usulca.

«Buyurun,» diye seslendi Marius.

Kapı açıldı.

Marius önündeki yazıdan başını kaldırmadan sordu:

«Bir şey mi istediniz, Madam Burgon?..»

Ona ait olmayan bir ses:

«Özür dilerim, Mösyö,» dedi.

Ses kısık ve çatlaktı. İçkiden kalınlaşmış, uğultulu bir erkek sesine benzeyen bir sesti.

Marius başını kaldırdı ve genç bir kız gördü.

4
BATAKLIK ÇİÇEĞİ

Aralık kapının önünde, çok genç bir kız duruyordu. Tavandaki pencereden akan o kötü ışık, kızı aydınlatıyordu.

Bu uzun boylu, kemikli, zayıf bir kızdı. İncecik bedeni yırtık

bir etek ve yazlık bir gömlekle kapatılmıştı. Morarmış elleri vardı, kırık dişlerini gösteren çatlak dudaklar, fersiz olmasına rağmen, yine de küstah bakışlı gözler. Henüz gelişmemiş bir genç kız bedenine hiç uymayan bir cadının bakışları eklenmişti. Elli yaşla, on beşin birbirlerine karışması gibi bir şey.

Marius, yerinden kalkmış ve bir hortlak gibi solgun bu kıza afallayarak bakıyordu.

Aslında, kızın çirkin doğmadığı ilk anda seziliyordu. Bu da insanın içini sızlatıyordu. Evet, bu yoksul kız bile, çocukluğunda tombul ve hoş bir bebek olmuştu. Hâlâ gençliğin taze şirinliğiyle sefaletin yıpratması içinde çatışır gibiydi.

Henüz on altısında olan bu gencecik yüzde, bir güzellik artığının can çekiştiği belliydi. Marius, onu kış yağmurlarında boğulan, sıkıntılı bulutlarla kaplı solgun bir güneşe benzetti.

Delikanlı bu yüzü bir yerlerden hatırlıyordu. Kız kendisine yabancı gelmedi.

«Bir şey mi istediniz?» diye sordu.

Kız uğultulu sesiyle:

«Size bir mektup getirdim, Mösyö Marius...»

Marius kendisine adıyla seslenen kızın, kendisine nereden tanıdığını merak etti.

Kız, ondan izin beklemeden sallanarak odaya girdi. Masanın yanına dek geldi. Ayakları çıplaktı, lime lime etekliğinin yırtıkları, uzun bacaklarını ve kemikli dizlerini ortaya çıkarmıştı.

Marius zarfı açarken, kırmızı balmumunun kurumamış olduğunu fark etti. Mektup herhalde, çok uzaklardan gelmemişti. Şunları okudu:

İyi kalpli komşum, Sayın Beyefendi,

Şu anda bana etmiş olduğunuz iyiliği öğrenmiş haldeyim. Altı ay önce kiramı ödemişsiniz. Tanrı, sizden razı olsun. Nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum.

Size mektubu getiren büyük kızım, nasıl bir *sefalet içinde ol-*

duğumuzu anlatacaktır. İki günden beri, bir lokma yiyecek bulamadık. Tam dört kişilik zavallı bir aileyiz. Eşim hasta, günlerden beri yatakta. Bana yine o merhamet elinizi uzatacağınızdan eminim.

Vaktinizi aldığım için affedin ve en derin saygılarımı lütfen kabul buyrunuz, yüce ruhlu soylu beyefendim.

Esireniz
Jondrette.

Bu mektup karanlık bir mahzende ansızın yakılan bir mum gibi, Marius'ün aklını karıştıran o sırrı çözecekti. Evet, bu mektup bir akşam önce okuduğu o dört mektubun yazarındandı. Aynı elden aynı yazı, aynı imla hataları, aynı kâğıt, aynı dilenme ve aynı kötü tütün kokusu.

Demek, o dört ayrı kişi; Don Alvarez, Balizard Ana, Yazar Genflot ve Oyuncu Fabantou, onun komşusu Jondrette'den başkası değildi.

Fakat Marius, adamın gerçek adının Jondrette olabileceğinden de kuşkulanmıştı...

Marius uzun süredir bu yıkıntılarda oturmasına rağmen, yine de komşuları hakkında fazla bilgi sahibi değildi. Aklı ve yüreği farklı hayallerle dolu delikanlı belki koridorda onlarla karşılaşmış olabilirdi. Fakat daha fazla ilgilenmemiş ve aylar önce bir sadaka verdikten sonra, onların varlığını unutmuştu. Kızı gözünün ısırmasının nedenini de artık anlıyordu. Herhalde, ona birkaç kez rastlamıştı...

Genç adam artık gerçeği olanca çıplaklığıyla görüyordu. Yoksul Jondrette, çalışmayı sevmeyen, iyi kalpli kişilerin merhametlerini uyandırıp onlardan para alan bir parazit olmalıydı. O hiçbir zaman iş tutmamış bir asalak, bir şarlatandı. Varlıklı ve bonkör kişilerin adreslerini öğrenmiş, onları mektupları ve istekleriyle huzursuz ediyor ve aldığı sadakalarla zar zor hayatını sürdürüyordu. Ne var ki, fakir adamın bu yolda kızlarını da har-

cadığı, onları kullandığı gerçekti. Marius bir akşam öncesini, o gün batımında gördüğü kızları hatırladı. Kızlar koşmaktan soluk soluğaydılar. Birbirleriyle argo şeyler konuşuyorlardı. Bu da hayatlarının karanlık yanını ortaya koyuyordu. Ne kız ne kadın olan bu kişiler sefaletin ürünü olan lekeli ve günahsız canavarlardı. Kızların ağızlarından kaçırdıkları o «Polisler» sözünden, onların da korktuklarını ve doğru yoldan çıkmış olduklarını anladı. Yoksulluğun yıktığı zavallı yaratıklar!..

Adları, yaşları hatta cinsiyetleri bile olmayan, bu biçare kızlar çocukluktan çıkar çıkmaz, hiçbir beceriye sahip olmadıklarından fenalığa alışırlar. O zavallıların ne özgürlüğü, ne fazileti, ne de iffetleri vardır. Daha dün açılan ve hemencecik solan çiçeklere benzer onların ruhları... tıpkı çamura ve hemencecik solan çiçeklere benzer onların ruhları...

Marius'ün içi sıkılmıştı, acıyan gözlerle kıza baktı, baktı. Kız sanki hiçbir şeyin ayrımında değil gibi görünüyor ve kendi evinde dolaşır gibi, küstahça genç adamın odasını inceliyordu. O yırtık gömleği arada bir omuzlarından sıyrılıyordu, fakat kız çıplaklığını bile umursamadan iskemleleri itiyor, genç adamın tuvalet masasının üstündeki, tarak ve fırçaları elliyor, Marius'ün giysilerine hayretle bakıyordu.

«Vay canına!» diye söyledi, «aynanız bile var!»

Odada yalnızmış gibi, son moda şarkıları o uğultulu sesiyle mırıldanıyor. Yine de küstahlığına karşın, onda bir kaygı, bir ürkeklik seziliyordu. Küstahlık da bir utançtır.

Kanatları kırık bir kuş gibi, kız oradan oraya sekiyor, her şeye beğeniyle bakıyordu. Marius, bu kızın bu taşkın neşesinin başka koşullar altında yetişmiş olsa, çok cana yakın bir şey olabileceğini düşündü.

Delikanlı hiç sesini çıkarmadan üzgün ve dalgın gözlerle onu izledi.

Kız masaya yaklaştı.

«Ah, kitaplar!» diye bağırdı.

Fersiz gözlerinde bir parıltı yanıp söndü ve gururlanır gibi:

«Ben okumayı biliyorum,» dedi.

Masadaki kitaplardan birini aldı, epey ustaca okudu:

General Baudouin, Waterloo ovasının tam ortasındaki Hougomont kasrını kuşatma buyruğu almıştı.

Kız bir ara okumayı bıraktı:

«Waterloo, ben bu ismi iyi bilirim. Bir zamanlar orada savaşılmış, babam da Waterloo savaşına katılmış, İngilizlerle savaşmışız... Bizim evde herkes Bonapartçı'dır, biz imparatorun yanını tutarız.»

Daha sonra kitabı bıraktı, bir kalem aldı.

«Yazı da yazarım ben...»

Kalemi hokkaya batırdı ve Marius'e bakıp:

«Bir şeyler yazayım da görün,» dedi.

Genç adamın yanıt vermesine fırsat bırakmadan, beyaz kâğıtlardan birini aldı ve üzerine şu sözleri yazdı: «Polisler geldi.»

Sonra kalemi bir yere fırlattı ve anlattı:

«Hiç imla yanlışı yok, bakın... Kız kardeşimle ben çok iyi bir öğretmenden ders aldık. Biz her zaman, bu kadar yoksul değildik, böyle bir yoksulluk için...»

Birden konuştuğuna pişman olmuş gibi sustu, fersiz bakışlarını Marius'ün yüzüne çevirdi ve hiçbir şeyi dert etmez gibi:

«Boş ver...» dedi. Sonra neşeli bir halk şarkısına başladı:

Karnım aç babacığım,
Yiyecek yok,
Üşüyorum anne,
Kazağım yok,
Titre Lolotte
Ağla Jacquot...

Şarkıyı yeni bitirmişti ki haykırdı:

«Tiyatroya gider misiniz Mösyö Marius? Ben arada sırada giderim. Erkek kardeşim bize kimi zaman bilet bulur. Oyuncularla dost olduğundan, bana bilet getirir. Ne var ki, en tepede oturmasını hiç sevmem, pis pis tütün kokar orası, adamların giysileri berbattır.»

Marius'e ilgiyle baktı. Ve yüzünde çok farklı bir ifadeyle şöyle dedi:

«Alımlı birisiniz, Mösyö Marius, bunu biliyor muydunuz?»

Birden ikisinin de aklına aynı şey gelmişti. Kız buna gülüp geçti, fakat Marius kıpkırmızı oldu.

Kız ona yaklaştı ve elini okşar gibi genç adamın omzuna koydu:

«Siz benim farkımda değilsiniz Mösyö Marius. Fakat ben sizi uzun zamandır tanıyorum. Kaç kez merdivenlerde rastladım size. Sizi Austerlitz civarında oturan Mabeuf Baba'nın evine giderken de gördüm. Çoğu zaman ben de oralarda gezmeye giderim. Şu kabarık saçlarınız size çok yakışıyor!»

Sevimli hale getirmek istediği sesi, daha da kısık çıkmıştı.

Marius usulca geri çekildi, ağır ve ciddi nezaketiyle:

«Matmazel, dün akşam yolda bulduğum şu zarfı size vereyim. Bunun size ait olduğunu düşünüyorum.»

O dolgun zarfı kıza uzattı.

Kız sevinçle el çırptı:

«Yaşasın!..»

Daha sonra paketi açmaya başladı:

«Aman Tanrım! Kız kardeşimle az mı aradık? Demek siz buldunuz? Caddede buldunuz değil mi? Herhalde, koşarken düşürmüşüz. Benim kardeşim küçük, bu ahmaklığı o yapmıştır. Eve döndüğümüzde baktık zarf yok. Dayak yemekten korktuğumuz için babamıza bunları adreslere bıraktığımızı söyleyerek, yalan attık. Hoş, adreslere bıraksak ne faydası olacaktı ki. Bunların benden düştüğünü nasıl anladınız? Öyle ya, yazıdan ol-

malı, dün caddede koşarken birine çarpmıştım. Kız kardeşim birine çarptığımı söyledi. Demek size çarptım, sizi fark etmemişim ben...»

Konuşurken mektuplardan birini ayırmıştı. Bu Saint-Jacques Kilisesinin devamcısı, o insancıl adama yazılandı.

«İşte bunu veririm. Sabahları erkenden duaya gelecek o moruk bonkördür. Hemen yetiştireyim, belki birkaç metelik verir. Tam üç gündür ağzımıza bir lokma şey girmedi.»

Daha sonra gülerek ekledi:

«Bugün yemek yersek, önceki günün yemeğini, dünün ve bugünün yemeğini yemiş oluruz.»

İşte o zaman Marius, bu sefil yaratığın kendisinden para istemeye geldiğini hatırladı, ceplerini karıştırdı, bir şey bulamadı.

Kız, sanki Marius odada yokmuş gibi, kendi kendine sürdürdü:

«Zaman zaman, başımı alıp giderim, geceyi dışarıda geçiririm. Geçen kez başımızın üstünde bir çatı bile yoktu, kışı köprüaltlarında geçirdik. Donmamak için, birbirimize sarılırdık. Küçük kız kardeşim, sürekli ağlardı. Karanlıkta su ne kadar korkunç, hele geceleri... Kaç kez, kendimi ırmağa atmayı düşündüm ama, suyun epey soğuk olacağını düşünerek caydım. Bazı geceler, tek başıma çıkıp hendeklerde uyurum. Geceleyin caddede dolaşırken ağaçlar bana çatal gibi görünürler. Evleri, simsiyah evleri kilise kuleleri gibi görürüm. Beyaz duvarlar ırmak gibi görünür. Aman Tanrım, neden her yeri, sular basmış diye söylenirim. Yıldızlar da fenerler gibi parlar, sanki tüterler ve rüzgâr onları söndürür. Otların nefes alışları kulaklarımda titreşir. Geceleyin laterna sesleri duyarım, fabrikaların makineleri de epey gürültü çıkarır. Bana taş atıyorlar sanıp, hemen ordan sıvışırım. Herhalde açlıktan böyle değişik düşüncelere kapılıyorum.»

Kız, genç adama delice bir bakışla baktı.

Marius ceplerini arana arana, sonunda bir beş franklık metal parayla, on altı metelik buldu. Başka parası yoktu. On altı metelik o günkü yemek parasıydı, bunu başka bir cebine koydu ve beş frankı kıza uzattı.

Kız parayı aldı, sevinçle:

«Oh güneş doğdu!» dedi.

Daha sonra argo dille dert anlatmaya çalıştı:

«Oh yaşasın. Beş frank, pırıl pırıl. Kıyak çocuksunuz Mösyö Marius. Kalıbımı basarım, vay be! Bu parayla etler gelsin, şölen var!..»

Kız omuzlarına kayan gömleğini düzeltti, boynunu öptü Marius'ün. Önce selamladı, sonra el sallayıp:

«İyi günler efendim, teşekkürler, haydi şimdi de gidip şu moruğu cımbızlayayım.»

Kapıya giderken dolabın üstündeki bayat ekmek parçasını kaptı ve ısırıp:

«Oh ne hoş, dişlerimi kıracak kadar da katı!» dedi ve çıkıp gitti.

5
MARİUS'ÜN ODASINDAKİ İZLEME YERİ

Marius yıllardır sıkıntı içinde yaşamış, koyu bir yoksulluk çekmişti, fakat kızı gördükten sonra, asıl sefaleti de görmüş oldu. Erkeğin yoksulluğunu gören pek bir şey görmez, kadının yoksulluğunu görmeli, fakat bu yoksulluktan daha kötüsü vardır: O da çocuğun açlığıdır.

İnsanoğlu, yoksulluğun sınırına geldiğinde, ne yazık ki her yola başvurur. Kendisini çevreleyen savunmasız kişilerin, vay haline! Yoksulun, hiçbir şeyi kalmamıştır. Ne işi, ne parası, ne ekmeği, ne ateşi, ne cesareti, ne de iyi niyeti. Her şey terk etmiştir onu… Gün ışığı kendisine nasıl sönük gelirse, ruhundaki iyi duygular da öylece sönük gelir.

İşte bu haldeki erkek çoğu zaman kadınının ve çocuğunun zayıflıklarını kendi yararına kullanacaktır.

İşte o zaman, uçurumun en dibinde saymalı kendisini. Düştüğü acı, onu cinayetlere bile sürükleyebilir.

Sağlık, gençlik, edep, tenin kutsal ve yabani titremeleri, yürek ve bekâret, ruhun bir örtüsü olan utanma... Bütün bunlar yoksuluktan korunma için bir çare arayan unsurlarca kötüye kullanılır.

Artık kepazelik batağına düşmüşlerdir. Oradan kurtuluş yoktur. Aileler, çocuklar, erkek ve kız kardeşler, kadınlar ve erkekler, hepsi de bu cinsiyet ve akrabalık karışımında, kepazelik ve günahsızlık tuzağına yakalanabilirler. Artık birbirlerine dayanmış halde, birlikte yaşarlar.

Kader bataklığında birleşmişlerdir. üzüntüyle bakışırlar. Ah zavallılar, yüzleri ne kadar da solgun, ne çok üşüyorlar. Sanki onlar bizden çok farklı ve güneşe çok uzak, farklı bir gezegendeler.

Demin odasına giren kız Marius için gölgelerin aracısı olmuştu. Kız, kendisine gecenin en müthiş yanını göstermişti.

Marius hemen kendi bencilliğinden tiksindi. Kendi derdine düşmüş, aylardan beri, bir duvarın ayırdığı yan odada yaşayan ailenin acısıyla ilgilenmemişti. Bir kez kiralarını vermekle, her şey yoluna girdi sanmıştı. Marius düşündükçe korkuyordu. Yanı başında, açlık ve soğukla yaşayanların olması ve kendisinin onlara yardım etmediğini düşünmesi genç adamı perişan etti. Aslında okuduklarından sonra, Marius bu ailenin her açıdan alçak olduğunu anlamakta gecikmemişti, fakat yine de insandılar. Düşüp de alçalmamış olana az rastlanırdı, üstelik kişi ne kadar sefil olursa olsun, ona yardım kaçınılmaz bir görevdir. Zaten zavalllılarla alçakların, lanetli «Sefiller» kelimesinde birleştiği, karıştığı bir yer vardır. Kabahat kimdedir? Üstelik düşkünlük çoğaldıkça merhamet da çoğalmalıdır.

Çok namuslu bir genç olan Marius, kendi kendisini kandır-

maktan hoşlanmazdı. Kendi kendisini suçlarken, bakışları o ince duvara çevrili, sanki duvarın gerisindekileri görmek ister gibiydi... Duvar dar ve uzun tahtalardan yapılmıştı. Üzerinde bir kat alçı badanası olan bu duvar, epey ince olduğu için yan odadan gelen seslerin duyulması işten bile değildi. Marius daima hayaller içinde olduğundan, şimdiye değin, bunu fark etmemişti. Marius gözlerini bu önemsiz duvara dikmişti ki, irkildi. Tavana yakın birkaç santimlik üçgen biçimli bir delik vardı. Marius, bunun bir izleme deliği olacağını düşündü ve yardım etmek için onları yakından gözlemek istedi. Masanın üstüne çıktı ve gözünü deliğe uydurdu.

6
MAĞARADAKİ YABANCI

Şehirlerin de ormanlarda olduğu gibi, mağaraları vardır. Bu mağaralarda en korkunç en fena yaratıklar yaşar. Şehir mağaralarında en çirkin, en yabani, en korkunç şeyler saklanır, oysa ormanlardaki mağaralarda, yabani ama asil yaratıklar bulunur. Aslında, yabani hayvan barınaklarının, insanların saklandıkları yerlerden çok daha üstün olduklarını hemen söyleyebiliriz. Uzatmayalım, mağaralar izbelerden daha iyidirler.

Marius bir izbe görüyordu.

Gerçi kendisi de yoksuldu ve odası fakir birinin odasıydı, ama sefaleti asildi, odası tertemizdi. Şu anda, o gördüğü mezbele iğrendirici, kasvetli ve korkunç görünümlüydü. Eşya olarak sadece hasır bir iskemle, kırık bir masa, birkaç kırık çanak çömlek ve bir köşede şilteler vardı. Örümcek ağlarının kapattığı bir tavan penceresinden ışık alıyordu. Bu çatı penceresinden giren o ölü ışıkta insan yüzleri hortlağa dönüşüyordu. Duvarlar yer yer çatlamıştı ve korkunç bir hastalığın yaralarını taşıyan yüzlere benziyordu. Nemden yer yer yosun bağlamış bu duvarlarda, kömürle birkaç müstehçen resim çizilmişti.

Marius'ün odasının zemini kırmızı tuğla döşeliydi, oysa orada zemin topraktı. Tozdan ve çamurdan görünmüyordu. Yere pılı pırtı, takunyalar atılmıştı. Üstelik bu odada, bir de ocak vardı. Bundan dolayı yıllık kirası da kırk franktı ya... Bu ocakta neler yoktu ki, kırık tahtalar, çivilere asılı kumaş parçaları, parçalanmış bir kuş kafesi, bir mangal, kül ve biraz kıvılcım. İki ıslak odun tüterek yanıyordu...

Bu çöplüğün daha da korkunç görünmesinin nedeni, onun epey enli olmasıydı. Açıları, köşeleri, karanlık delikleri olduğu gibi tavandan da kirişler sarkıyordu. Bunlar örümceklere ve karafatmalara barınak olmuştu... Hoş, burada yaşayanlar da bu böceklerden farksızdı ya... Şiltelerden biri, kapıya yakın, diğeri, pencerenin önündeydi.

Marius, hemen karşıkı duvarda kara bir çerçevede bir resmin olduğunu gördü. Renkli gravürün altında irice harflerle «rüya» yazılıydı. Gravür, uyuyan bir genç kadınla, uyuyan bir çocuğu anlatıyordu. Çocuk, adamın dizlerine yatmıştı, bulutlarda gagasında bir taç tutan bir kartal... Uyuyan kadın bilinçsizce sanki tacı çocuktan uzaklaştırmak ister gibi elini yukarı atmıştı... Gravürün alt kısmında, iyi giyimli Napoleon sarı bir sütuna yaslanmıştı. Sütunda şu yazı okunuyordu:

MARİNGO
AUSTERLİTZ
IENA
WAGRAMME
ELOT

Bu tablonun hemen altında duvara dayalı tersyüz edilmiş bir çerçeve daha vardı ki, Marius bunu asmayı unuttuklarını düşündü.

Marius, masada bir hokka, kalem ve kâğıt gördü. Masa başında zayıf, altmışında görünen, solgun yüzlü bir adam vardı. Sinsi, cin yüzünden fenalık akıyordu.

Adamın uzun gri sakallıydı. Gri kıllı kolları ve kıllı bağrını açıkta bırakan bir kadın bluzu giymişti. Çamurlu pantolonu bacağında, ayak parmaklarını ortaya çıkaran delik ayakkabılar giymişti. Ağzındaki pipoyu hazla içiyordu. Evde ekmek yoktu, fakat aile reisi yine de kendisini tütünsüz koymamıştı.

Bir şeyler yazıyordu. Marius, okuduğu o dilenme mektupları gibi mektuplar yazdığını var saydı.

Masanın bir kenarında, cildi yırtık bir roman duruyordu.

Adam, bir yandan yazıyor, bir yandan da yüksek sesle konuşuyordu:

«Öldükten sonra bile eşitlik yok. Pere-Lachaise mezarlığına bak, zenginlerin mezarlarında akasyalar var. Güzel yoldan arabayla çıkılıyor. Diğerleri lanetlenmişler, parasızlar, alçaklar, onlar basık yerdeler. Kişi ta dize değin çamura batar insan orada yürürken. Herhalde cesetlerin daha hızlı çürümesi için onları oraya gömerler.»

Sustu, yumruğunu masaya indirdi ve diş gıcırdatıp: «Vay canına, kahrolsun şu hain dünya!»

Kırkında, belki de yüz yaşında bir kadın, ocağın önüne çömelmişti.

O da çok kötü giyimliydi. Yamalı bir bluz ve yer yer yatak çarşaflarıyla yamalı bir etek. Kadın çömelmiş olmasına rağmen, uzun boylu olduğunu belli ediyordu. O kara kuru eşinin yanında, çam yarmasıydı. Gri tellerle karışık tiksindirici kırmızı saçları vardı, arada bir kürek gibi elleriyle bu saçları alnından geriye atıyordu.

Kadının hemen yanında masada, o romanın aynısı bir roman daha vardı, herhalde aynı eserin ikinci cildi...

Şiltelerden birinde, Marius neredeyse çıplak denecek giyimli ince uzun bir kız gördü. Kız ayaklarını uzatarak oturmuş, ne işitiyor, ne görüyor ne de yaşıyordu sanki.

Bu herhalde, demin Marius'ün odasına gelen kızın kardeşiydi.

Kız on ikisinde bir çocuk kadar inceydi, fakat dikkatle bakınca hiç yoksa on beş yaşında olduğu anlaşılıyordu. Bu, bir gün önce caddede «Koştum» diyendi.

O hastalıklı bir çocuktu, uzun zaman kavruk kalan, sonra hemen uzayanlardan. Sefalet bu insan bitkilerini, böyle sıskalaştırır. Bu biçare yaratıkların, ne çocuklukları olmuştur, ne de gençlikleri...

On beşinde, on iki gösteren bu zavallılar, on altı yaşında yirmilik gibi görünürler. Daha dün çocuk olan bu kız, birden kadına dönüşür, sanki hayatlarını daha seri bitirmek için onun üstünden atlarlar.

Şu sırada o bir çocuğa benziyordu.

Bu odada, kimsenin herhangi bir iş yapmadığı görülüyordu. Ne bir gergef vardı, ne de bir çıkrık, ne bir tezgâh. Gereçler bile görünmüyordu. Bir köşede tuhaf görünümlü paslı zincirler vardı. Acıya hazırlanan ve can çekişmeyi geliştiren bir uyuşukluk...

Marius, uzun uzun bir mezardan bile daha kasvetli görünen bu odaya baktı.

Bazı yoksulların varlıklarını sürdürmek için barındıkları nemli mahzen, mezbele toplumsal yapıtların en alt katını oluşturur, mezar değilse bile, mezara epey yakındır. Konaklarının girişine olanca servetlerini, gömülerini yığan paralı insanlar gibi, ölüm de en koyu yoksulluğunu burada toplamıştı.

Adam susmuştu, kadın konuşmuyor, genç kız soluk bile almıyordu. Kâğıt üzerindeki kalemin sesinden başka ses yoktu.

Adam yazmayı sürdürüp:

«Ah alçak dünya!» diye homurdandı.

Dünya kurulduğundan beri insanın kaderine isyan etmesi olan bu tür isyanlar duyulmuştur. Kadın eşini avutmak istedi:

«Ah kocacığım,» dedi, «kaygılanma, şu adamlara yazmak seni yordu.»

Yoksul ailelerde bedenler birbirlerine sokulur, fakat yürekler

aksine birbirlerinden uzaklaşır. Anlaşıldığı kadarıyla, yıllar önce, şu çam yarması kadın, bu sıskacık adamı epeyce sevmişti, ama kendilerini kuşatan o korkunç sefalete beraber dayanmak, onları birbirlerinden uzaklaştırmıştı. Kadında, eşine karşı ölü bir yakınlıktan başka duygu kalmamıştı, ama yalnızca adet yerini bulsun diye ona «sevgilim» «canım» gibi şeyler söylüyordu. Bunları dudakları seslendiriyordu, kalbi çoktan susmuştu.

Erkek tekrar yazmaya başlamıştı.

7
STRATEJİ

Marius'ün kalbi daralmıştı, delikten bakmayı bırakıp aşağı inecekti ki, bir gürültü dikkatini çekti ve tekrar izlemeye başladı.

Kapı ansızın açılmıştı.

Adamın büyük kızı kapıda belirdi. Çıplak ayaklarına erkek pabuçları giymiş, morarmış bileklerine değin çamura batmıştı, üzerinde lime lime bir giysi vardı. Kapıyı bir tekmeyle açtı ve soluk almak için bekledikten sonra sevinçle haykırdı:

«Geliyor!..»

Baba bakışlarını kaldırdı, kadın başını çevirdi, fakat şiltedeki küçük kız kıpırdamadı.

Baba sordu: «Gelen kim?»

«Kim olacak, şu kilisedeki hayırsever moruk.»

«Geliyor mu dedin? Emin misin?»

«Ardımdan geliyor, ama arabayla.»

«Araba mı? Yüce Tanrım, o bir parababası olmalı.»

Baba yerinden fırladı, coşkuyla sordu:

«Adamın geldiğinden nasıl böyle emin olabilirsin? Peki ama, ya kira arabasıyla geliyorsa, nasıl oldu da sen ondan önce geldin? Ona adresi verdin mi? Koridordaki son kapı olduğunu söyledin mi? Aman Tanrım, umarım yanılmaz. Ya, demek onu kilisede buldun? Mektubumu sonuna değin okudu mu? Ne dedi?»

Kızı anlattı:

«Hey babalık, çeneyi bırak, izin ver anlatayım. Kiliseye girdim, her zamanki yerinde oturuyordu, onu diz çökerek selamladım ve mektubu uzattım. 'Nerede oturuyorsunuz kızım?' diye sordu. 'Sizi götüreyim efendim,' dedim. 'Hayır olmaz, kızımın alışverişleri var, bir arabaya biner geliriz,' dedi. Ona adresi verdiğimde bir ara afallamış göründü, onun sarardığını fark ettim, sonra: 'Önemi yok, yine de gelirim. Arabaya bineceğim için, siz eve gitmeden belki kapıda karşılaşırız,' dedi.

«Tören bitince kızıyla kiliseden çıkıp bir arabaya bindiklerini gördüm. Ona adresi uzun uzun tarif ettim, koridorun sonundaki kapı dedim, kaygılanma babalık, işler tıkırında.»

«Peki ama geleceğinden nasıl bu kadar emin olabilirsin?»

«Demin sapakta arabasını gördüm, sana haber vermek için, pergelleri açıp geldim.»

«Arabanın aynı araba olduğunu nasıl çaktın?»

«Numarasına bakmıştım, ihtiyarla kızı, 440 numaralı arabaya binmişlerdi. Şu anda aynı araba bizim sokağa girmiştir bile.»

«Bravo sana, akıllı kızsın doğrusu.»

Kız babasına aksice baktı ve katı bir sesle:

«Bunu ben de biliyorum fakat bana bak babalık, bir daha ayağıma bu pis şeyleri giymem, yalınayak giderim, daha iyi!.. Bunlarla kaç kez kaydım, neredeyse çamurlara batıyordum.»

Babası kızının katı sesine, çok uysal bir sesle yanıt verdi:

«Haklısın çocuğum. Ne yazık ki, yoksulların kiliseye yalınayak girmeleri yasak.» Daha sonra aynı coşkuyla sordu: «Gelecek dedin değil mi?»

«Demin çok yakınlardaydı. Birkaç dakikaya kalmaz, burada olur kesin.»

Adam yerinden fırladı, yüzü aydınlanmıştı.

«Hey, hanım duydun mu bak? Hayırsever baba geliyor, hemen ocağı söndür.»

Daha sonra büyük kızına:

«Sen de şu sandalyenin hasırlarını sök, daha kötü görünsün.»

Kız anlayamamıştı.

Adam, kıza yardım olsun diye, bir tekmeyle hasırın oturak yerini deldi.

Daha sonra sordu:

«Dışarısı çok mu soğuk?»

«Çok soğuk, kar yağıyor.»

Adam şiltede yatan küçük kızına döndü ve bağırarak:

«Haydi tembel, kaç saattir zıbarıyorsun, sen hiç iş yapmaz mısın? Şu camı kır.»

Kız titreyerek, yerinden kalktı. Baba yineledi:

«Beni duymadın mı?» diye payladı.

«Haydi, kırsana şu camı.»

Çocuk neye uğradığını bilmeden, hemen istenileni yapmak için, yumruğunu cama vurarak kırdı. Büyük bir şangırtı koptu. Cam yere inmişti. Fakat kızın bileği kesilmişti, oluk oluk kan aktı.

Baba ağır bir sesle: «İyi,» dedi ve savaştan önce ordusunu denetleyen bir general gibi, çevresine bakındı.

Henüz sesini çıkarmamış olan anne, dirseğinin üstünde doğruldu ve titreyerek sordu:

«Kocacığım ne yapmak istiyorsun?»

Kocası:

«Sen hemen şu yatağa yat.»

Karşı çıkılmaz bir sesle konuşmuştu, kadın onun söylediğine uydu.

Sonra köşeden bir hıçkırma sesi geldi. Adam:

«Orada neler oluyor?» diye bağırdı.

Küçük kız sindiği yerden çıkmadan, kanlı bileğini gösterdi. Camı kırarken yaralanmıştı, annesinin şiltesine yaklaştı ve sessizce ağlamayı sürdürdü.

Derken annesi haykırdı:

«Gördün mü yaptığını! Camı kırarken çocuk bileğini kesti...»

Adam gururla: «Daha iyi ya,» dedi, «ben bunu biliyordum, farkındayım.»

«Ne dedin? Delirdin mi?»

«Kapa çeneni! Elinin hamuruyla erkek işine karışma, aklın ermez...»

Daha sonra üzerindeki kadın bluzundan kocaman bir parça yırtıp, kızın kanlı bileğini bağladı.

«Oh, oh!» dedi, «çok kederli bir sahne oldu doğrusu!»

Kırık camdan buz gibi bir rüzgâr saldırdı içeri, dışarıda karın lapa lapa yağdığı görülüyordu. Bir gün önce beliren güneş, sözünü tutmuş, yanında karı ve soğuğu getirmişti.

Adam etrafına bir kez daha hoşnutça baktı ve ıslak odunlara biraz kül attı.

Yerinden fırladı ve ocağa dayanarak:

«Dekor tamam,» dedi. «Artık hayırsever ziyaretçimizi bekleyebiliz.»

8
ÇÖPLÜĞE DOĞAN GÜNEŞ

Marius'ün önceden tanıdığı büyük kız, babasına yaklaşıp elini uzattı.

«Bak ne çok üşüdüm.»

«Amma yaptın, ben senden daha çok üşüyorum.»

Kızının yaralanmasına öfkelenen kadın, eşinden intikam almak istercesine bağırdı:

«Sen herkesten daha çoğunu yaparsın, her şeyi herkesten daha iyi yaparsın, fenalığı bile.»

«Sus!»

Adam karısına öyle bir bakmıştı ki, kadın sustu.

Uzun bir sessizlik. Büyük kız, eliyle eteğindeki çamurları sildi; küçük kız hıçkırmayı sürdürdü. Annesi, onun başını elleriyle sardı ve yüzünü öpücüklere boğarak:

«Canım çocuğum, sus artık, ağlama, babanı kızdıracaksın. Birazdan acın geçer,» dedi.

«Hayır, bırak ağlasın, tam aksine, ağlasın. Hıçkır kız, canın çok acıyormuş gibi ağla!»

Daha sonra büyük kızın yakasına yapıştı:

«Bana bak, adam hâlâ görünmedi, ister misin caymış olsun? Ateşimi boşuna söndürmüş, iskemlemi boşuna parçalamış ve camı da boşuna kırmış olurum.»

Kocasına hâlâ kin tutan kadın:

«Kızını boşuna yaralamış olduğunu da ekle, rica ederim,» dedi.

Baba homurdanmaya başladı:

«Aman Tanrım, şu çöplükte dondurucu bir soğuk var, ister misin adam fikir değiştirmiş olsun, gelmesin. Mösyö kendilerini bekletiyorlar mı? Ah şu paralı adamların ipiyle kuyuya inilir mi? Onların karınları tok, sırtları pek ya, yoksullara niye üzülsünler? Üstelik bizi küçük ve aşağı gördüklerini de hiç saklamazlar, yine bu hayırsever herif de birkaç pılı pırtı getirecek, işe yarayaman paçavralar. Ah gözü kör olası para... para bulunca bizim bunu içkiye harcadığımızı, bizlerin uyuşuk ve sarhoş alayı olduğumuzu söylerler... Peki ya, kendileri? Kendileri bizden daha mı iyi sanki? Ah şu zenginlerin hepsini bir bohçaya sarıp, denize atmalı!.. Senin şu bunak nerede kaldı kız? Hayvan herif belki de adresi unuttu! Gelmeyeceğine iddiaya girerim, o hergele moruğun...»

Tam o sırada kapıda usulca bir tıkırtı oldu. Adam, hemen koştu ve yerlere değin eğilip selamlayarak kapıyı açtı:

«Buyurunuz Mösyö, buyurun velinimetim, güzel kızınızla bizim şu fakirhaneyi onurlandırdınız.»

İhtiyar bir beyle, bir genç kız kapıda göründüler.

Marius yerinden oynamamıştı. O andaki hislerini hiçbir dil anlatamaz.

Kapıda duran O idi; gelmişti.

Seven bir kalp, bu tek harfin içinde ne mutluluklar sığacağını bilir.

Evet gelmişti: Parktaki Sevgili. Marius'ün Ursula'sı gelmişti. Yokluğu ufuklarını gölgeleyen o güneş karşısında tekrar ışıyordu. Onun güzel gözleri, pürüzsüz alnı, pembe dudakları ve şirin yüzü yine tam karşıda parlıyordu. Kaybettiği görüntü yok olduğunda, Marius karanlık bir geceye saplanmıştı, fakat artık şansı dönmüştü, ufuklarını güneş aydınlatıyordu.

Uzun zaman güneş tutulmuş, gölgelerde bocalamıştı Marius, fakat şu anda güneşine tekrar kavuşmuştu.

Bu iç sıkıcı çöplüğü, bu iğrenç odayı, bu biçimsiz gölgeleri hemen ışığa boğmuştu.

Marius bayılacak gibiydi. Kalbi o kadar çarpıyordu ki, yandakilerin duymalarından korktu, gözleri kararmıştı. Ağlamamak için kendisini zor tuttu. Uzun zaman aradıktan sonra, onu bulmuştu. Sanki yitirdiği ruhuna bir daha kavuşmuştu.

Güzel kız fazla değişmemişti. Yalnızca yüzü, eskisi gibi renkli değildi. O kadifemsi yanakları solgundu. Nazlı yüzünü, mor menekşe bir şapka gölgeliyordu. Kalın satenden, siyah bir manto gövdesini örtüyor, eteklerinin altından saten ayakkabılı o ufacık ayakları görünüyordu.

Yanında her zamanki gibi, o ihtiyar vardı.

Genç kız odanın ortasına değin yürümüş ve masanın üstüne elindeki ağır çıkını koymuştu.

Evin büyük kızı kapının arkasına çekilmiş ve kıskanç gözlerini bu kadife şapkaya, saten mantoya ve güzel yüze dikmişti. Tatlı ve mutlu yüze üsteleyerek baktı.

9
JONDRETTE MERHAMET EDİLSİN DİYE AĞLIYOR

Çöplüğün içi o kadar karanlıktı ki, dışarıdan girenler uzun zaman hiçbir şeyi göremediler. Dehlize girmiş gibi bir izlenime kapıldılar.

Yeni gelenler ürkerek içeri girdiler. Onlar odanın içini iyi göremiyorlardı, fakat içerdekiler onları gözlüyordu.

İhtiyar iyi yüzünde hüzünlü bir gülümseyişle ev sahibesine sokuldu:

«Mösyö şu çıkında yeni giysiler bulacaksanız. Yünlü çoraplar ve yün şallar.»

Jondrette yerlere değin eğilerek ziyaretçiyi selamladı:

«Ah iyi kalpli velinimetim bizi ihya ettiniz...» Bu arada kızının kulağına eğildi ve konuklara duyurmamak için fısıltıyla soludu:

«Sana demedim mi, sürekli aynı şey, giysi, fakat para yok. Söyle bana şu döküntü adamın mektubunu hangi isimle imzalamıştım?»

Kızı fısıldadı:

«Fabantou.»

Jondrette tam vaktinde davranmıştı, çünkü tam o sıra ihtiyar onun ismini unutmuş gibi:

«Çok kötü bir halde olduğunuzu görüyorum efendim... isminiz...» dedi.

«Fabantou efendim, esiriniz Fabantou...»

«Aa, evet şimdi hatırladım, öyle ya Mösyö Fabantou...»

«Ah bir zamanlar sahnelerde ne alkışlar almıştım. Artık ne yazık ki, şansım kötüye gidiyor. Zavallı evlatlarımı ısıtacak ateş bulamadığım gibi, onlara verecek yiyecek bile bulamadığım oluyor. Biçare kızlarım tir tir titriyorlar, tek sandalyem de bugün ikiye ayrıldı, camımız rüzgârdan kırıldı, biçare eşim hasta yatağında inim inim inliyor...»

«Biçare kadıncağız!» diye mırıldandı ihtiyar.

Jondrette ekledi: «Hem küçük kızım da yaralandı.»

Yabancıların gelişiyle onlari izlemeye dalan küçük kız, bir ara hıçkırmayı bırakmıştı. Kız gözlerini güzel «Matmazel»den alamıyordu.

Jondrette ona yaklaştı ve:

«Ağla aptal kız, hıçkır!» dedi.

Bu ara kızın yaralı elini çimdikledi. Bütün bu fısıltıları ve çimdiklemeyi bir madrabazın seri hareketiyle yapmıştı.

Küçük kız acıyla bağırdı.

Marius'ün Ursula adını taktığı güzel kız, yaralı çocuğa yaklaştı ve ufacık elini onun başına atıp:

«Vah zavallı çocuk,» diye mırıldandı.

Jondrette yakındı:

«Ah güzel hanımım, bakın bileciği kanlar içinde. Günde altı metelik kazanmak için çalışırken, elini makineye kaptırdı. Kim bilir, belki de bileğinden kesmek durumunda kalacağız.»

İhtiyar telaşlanmıştı:

«Ne diyorsunuz!» diye bağırdı.

Küçük kız, babasının sözlerine inanmıştı, daha yüksek sesle hıçkırdı.

«Ne yapalım iyi kalpli efendim, gerçek bu!»

Birkaç saniyeden beri, Jondrette bu iyilik etmeyi seven adama merakla bakıyordu. Sanki eski anılarını hatırlamak ister gibi, alnını kırıştırmıştı.

Bir ara yeni gelenlerin yaralı çocukla ilgilenmelerini nimet bildi, karısının kulağına fısıldadı:

«Şu herifi dikkatle izle,» dedi.

Daha sonra, ellerini birleştirip konuğuna döndü ve yakınmayı sürdürdü:

«Ah efendim, ne berbat bir yoksulluk uçurumuna düştüğümü anlatamam. Karda ayazda, üzerimde eşimin eski bir bluzu, onun da her yeri yırtık. Ceketim bile yok. Üzerime alacak bir çulum olsa, gider sahne arkadaşım Matmazel Mars'ın(*) kapısını vururdum. Ünlü oyuncu beni epey sever. Bana el vereceğinden eminim. Fakat işte berbat talih her yerden vurdu. Oysa Matmazel Mars ile birkaç kez taşra turnelerinde sahne almıştık... O bana, yardım eder, bunu iyi bilirim. Eşimin de hastalığı tuz biber ekti doğrusu, zorlukla soluk alıyor, kalbinden rahatsız, yaşından bu, ama doktor çağırmak gerek, ilaç gerek. Nasıl öderiz? Tek kuruşumuz yok. Ah, işte böyle, sanatçıların hazin sonu. Ah,

(*) Matmazel Mars: Ünlü bir tiyatro oyuncusu.

evet güzel Matmazel ve siz eliaçık yüce yürekli velinimetim, zavallı kızım her sabah duada sizi kilisede görüyormuş. Evet, kızlarımı dindar olarak yetiştiriyorum. Onların sahneye çıkmalarına kesinlikle izin vermem. İffet ve doğru yoldan bir ayrılsınlar hele, günlerini gösteririm. Onların edepli, kendini bilen kızlar olmaları için her şeyi yaptım. Benim namus konusunda şakam olmadığını bilirler. Evet Mösyö, Tanrı'ya hamd olsun, kızlarım dindar, uysal çocuklardır. Bu da bizim servetimiz. Namustan başka neyimiz var? Evet, efendiciğim yarın başımıza gelecek acıları düşündükçe tüylerim ürperiyor. Bugün, bana verilen vadenin son günü. Yarın 4 Şubat. Akşama kadar biriken kiramız olan bir yıllık parayı, altmış frankı ödemezsek ev sahibi bizi kovacak. Evet beyefendi, tam bir yıllık kira borcum var... Yağmurda, yaşta sokaklara düşmek...»

Jondrette uyduruyordu. Çöplüğün yıllık kirası yalnızca kırk franktı, bunun dört aylığını da Marius ödemiş olduğundan, sadece yirmi frank borcu kalmıştı.

İhtiyar, yelek cebinden çıkardığı beş frankı masaya bıraktı.

Jondrette'in yüzü döndü, kızının kulağına fısıldadı:

«Aptal!» diye soludu, «sadece beş frank için mi camı kırıp iskemlemi parçaladım? Çok pintiymiş teres!..»

Bu arada ihtiyar üzerindeki kalın ceketi çıkartıp kırık sandalyenin üstüne bıraktı:

«Mösyö Fabantou, üzerimde şu beş frank dışında para yok, fakat kızımı eve götürüp bırakayım, akşama tekrar uğrarım. Bu akşam borcu ödemeniz gerekiyor değil mi?»

Jondrette'in yüzünde tuhaf bir ifade belirdi, hemen atıldı:

«Evet saygıdeğer efendim, saat sekizde ev sahibinin borcunu ödemem gerekiyor.»

«Tamam, o zaman ben de saat altıda gelir, size altmış frank veririm.»

Jondrette kendinden geçmişcesine bağırdı:

«Ah iyi kalpli efendim!.. Velinimetim!..»

Karısına yine buyruk verdi: «Karı, ona dikkatle bak!»

İhtiyar, güzel kızın koluna girmişti, kapıya yürüdüler, seslendi:

«Akşama görüşmek üzere, dostlarım.»

Tam sırada, evin büyük kızı kırık iskemleye atılmış ceketi hatırladı.

«Efendim» dedi, «ceketinizi unuttunuz?»

Jondrette kızına korkunç bir bakış attı. İhtiyar başını çevirdi ve gülümseyerek:

«Hayır çocuğum, unutmadım, bıraktım.»

Jondrette, konuğunun önünde yerlere değin eğildi:

«Koruyucum, iyi kalpli efendim, iyiliğiniz beni o kadar duygulandırdı ki kendimi tutmasam ağlayacağım. İzin verirseniz, arabanıza kadar eşlik edeyim.»

İhtiyar ona gülümseyerek baktı:

«Çıkarken şu ceketi omuzlarınıza atın, dışarısı çok soğuk.»

Jondrette, bunu yineletmedi, hemen kahverengi kalın ceketi üzerine geçirdi.

Üçü de çıktılar. Kılavuzluk etmek ister gibi, Jondrette önden ilerliyordu.

10
KİRALIK ARABA TARİFESİ

Marius bütün bu olanları izlemiş, fakat aslında hiçbir şey anlamamıştı. Gözlerini genç kıza çevirmişti, çöplüğe adımını attığından beri onu yakalamış ve sarmıştı. Güzel kızın orada bulunduğu zaman boyunca Marius kendinde değildi, bir esrime içindeydi. O kıza bakmıyordu, saten manto ile mor kadife bir şapkanın sınırladığı bir ışığa gözlerini dikmişti. Odanın ortasına gökten bir yıldız inmiş olsa, Marius daha fazla şaşırmazdı.

Güzel kız, onlara getirdiği paketi açıp, yünlü giysilere ve battaniyelere dokunurken, hasta anneyle konuşur, yaralı kızı avuturken, Marius bütün ruhunu gözlerinde ve kulaklarında topla-

mış, onun hiçbir devinimini kaçırmıyor ve söylediklerini duymaya çalışıyordu. Henüz sevdiğinin sesinin nasıl olduğunu bile bilmiyordu. Aslında aylar önce, parkta bir kez öteden duymuştu bu sesi, ama o kadar emin değildi. Şu anda, onun sözlerini duyabilmek için, hayatından on yılı verebilirdi. Delikanlı, gözlerini ondan ayırmıyor, talihe inanamıyordu. İçinden dua okumak, Tanrı'ya şükranlarını bildirmek istiyordu. Şu sıkıntılı, berbat odada, şu müthiş mahlukların ortasında O'nu, sevgilisini gördüğüne ne yapsa inanamıyordu. Kurbağalar arasında, sanki bir irem kuşu görmüş gibi hoş bir şaşkınlığa bürünmüştü.

Onların çıktıklarını görünce Marius'ün ilk işi artları sıra gitmek oldu. Onu mucizevi bir şekilde bulduktan sonra, bir daha kaybetmemek için gerekeni yapacaktı. Masanın üstünden yere indi ve şapkasını aldı. Tam elini tokmağa atmış, kapıyı açıyordu ki, ansızın aklına takılan bir düşünceyle olduğu yere çivilendi. Koridor uzun, merdiven dikti. Jondrette de habire konuşan bir lafazandı. İhtiyar henüz arabaya binmemiş olabilirdi. Adam ona burada rastlayacak olursa tekrar telaşlanacak ve izini kaybettirecekti. Peki ama ne yapmalı? Beklemekten başka çare yoktu... Evet ama bu zaman içinde araba uzaklaşmış olabilirdi. Marius epey şaşkındı, ama karar alıp odasından çıktı.

Koridor boştu, hızla merdivene koştu. Merdivende de kimse yoktu, basamakları dörder dörder indi. Yola çıktığında bir arabanın Küçük-Banker Sokağının köşesini döndüğünü kederle gördü.

Marius deli gibi koştu. Caddenin kıvrımına vardığında, kira arabasının Mouffetard Sokağı yokuşundan indiğini gördü, ama çok uzaklaşmıştı, ona nasıl yetişecekti? Ardından koşmak olmazdı, arabadakiler kendisini tanırlardı, ihtiyar onu tanımakta zorlanmazdı. Tam o anda, olağanüstü bir rastlantı sonucu bir kira arabasının geçtiğini gördü. Arabaya atlamaktan başka yolu kalmamıştı. Bu hem güvenilir, hem de tehlikesizdi.

Marius arabacıya işaret etti ve ona şöyle seslendi:

«Arabanı kiralıyorum, bir saatliğine.»

Marius epey kılıksızdı, üzerindeki eski ceketinin düğmeleri kopuk, gömleğinin yakası da yırtıktı.

Arabacı, Marius'e ilgiyle baktıktan sonra, sol elini uzattı, baş ve işaret parmağını birbirine değdirip mangır işareti verdi.

Marius:

«Ne istediniz?» diye sordu.

Arabacı eğlenen bir sesle; «Paramı şimdiden isterim,» dedi.

İşte o zaman Marius cebinde sadece on altı metelik olduğunu hatırladı:

«Ne kadar?» diye sordu.

«Kırk metelik.»

«Dönüşte veririm.»

Adam bir ıslıkla kamçısını şaklatıp, oradan uzaklaştı. Zavallı Marius'ün yirmi dört metelliği olmadığı için, sevdiği kızın adresini öğrenemeyecekti. Ufku yeniden kararmıştı, mutluluğunu, sevincini, aşkını kaybediyordu. Demin görmüştü, oysa tekrar kör oluyordu. Sabahleyin fukara kıza verdiği beş frankı pişmanlıkla hatırladı. Beş frankı olsa kurtulacak, tekrar doğacaktı. Bocaladığı karanlık geceye gömülüyordu. Demin gözleri önünde dalgalanan ve bir kez daha kopan altından örülü ipliğe, geleceğinin o kara ipliğini bağlayacaktı. Hüzünle evine döndü.

Aslında durum o kadar kötü değildi. Yaşlı, hayırsever akşam altıda tekrar geleceğine söz vermişti. Marius bu kez, ne yapar eder onun izini yitirmezdi. Fakat kıza bakmakla öylesine meşguldü ki, babanın sözlerine fazla dikkat etmemişti.

Tam merdivenleri çıkıyordu ki, Jondrette'i gördü. O iyi adamın verdiği kalın ceket sırtında, bet suratlı, bir kılıksızla konuşuyordu.

Marius onun bir alçak olduğunu hemen anladı. Böyle adamlar suç işlemek için, gündüzleri saklanıp geceleri çıkarlar.

Lapa lapa yağan kar altında, baş başa vermiş fısıldaşan bu iki adamı bir polis görse, hemen işkillenirdi. Fakat Marius onları şöyle bir fark etmişti.

Epey kederli olmasına rağmen, ansızın aklında bir şimşek

çaktı. Jondrette'in konuştuğu adamı tanır gibi olmuştu. O alçak suratlı herifi, bir gün Courfeyrac göstermiş ve onun Fanchaud isimli epey belalı bir suçlu olduğunu da söylemişti. Daha sonraki yıllarda, bu Panchaud Bahar Çiçeği, Kolpacı, Gece Kuşu gibi adlarla cinayetler işleyecekti, şu sıralarda, henüz işinde ilk adımlarını atmasına karşın, yine de tehlikeliydi. 1832 yılında polis kendisini izliyordu, ama henüz aleyhinde yeterli kanıtlar bulunamamıştı.

11
MARİUS'E İYİLİK ETME TEKLİFİ

Marius, yavaş adımlarla merdivenden çıktı, tam odasına giriyordu ki, ardı sıra ayak sesleri duyarak başını çevirdi. Şu anda kızı görmek Marius'ün acısını çoğalttı. Beş frankını ona vermişti, fakat artık isteyemezdi, üstelik epey gecikmişti.

Başka bir arabayı nasıl bulurdu? Aslında kız belki de parayı harcamıştı bile, ona geri vermezdi. Demin gelenlerin adreslerini sormanın da hiçbir faydası olmayacaktı. Kız bilmezdi, nereden bilecekti ki. Fabantou imzasıyla yazılı mektup, «Saint-Jacques Kilisesindeki iyi kalpli Mösyö» adresine yazılmıştı.

Marius odasına girip kapısını kapatmak için, itti. Fakat kapı kapanmadı, delikanlı bir elin kapıyı aralı tuttuğunu gördü.

«Ne var?» diye sordu. «Orada kim var?»

Jondretteler'in kızıydı.

Marius'un sabrı kalmadı, katı bir sesle:

«Yine mi siz?» diye sordu. «Ne istiyorsunuz?»

Kız dalgınca durdu, hemen karşılık vermedi. Henüz içeri girmemişti, kapıdaydı. Sabahki gibi kendinden emin, ukala değildi. Marius yarı aralı kapıdan, onun kederli göründüğünü fark etti. Genç adam haykırdı:

«Ee, artık konuşsanıza. Benden ne istiyorsunuz?»

Kızın fersiz gözlerinde bir kıvılcım yandı:

«Mösyö Marius, çok acılı görünüyorsunuz, neyiniz var sizin?»

«Benim mi?»

«Evet.»

«Bir şeyim yok.»

«Bir sıkıntınız var, boşuna inkâr etmeyin!»

«Beni rahat bırakın... Yalnız kalmak istiyorum.»

Marius kapıyı itti, kız onun elini tuttu:

«Bakın, boşuna üstelemeyin. Size yardım etmek istiyorum. Siz çok iyi birisiniz, paralı olmadığınız halde, bu sabah bana beş frank verdiniz. Fakat siz bana derdinizi söylemiyorsunuz, oysa ben çok kaygılı olduğunuzu biliyorum. Sizin üzülmenizi istemem. Size yardımcı olabilirim, benden ne istersiniz? Hatırınız için her şeyi yaparım. Ama derdinizi söylemezseniz, size nasıl yardım ederim? Babama çok yardım ediyorum, mektup götürmesini, evlere girip çıkmasını, adres aramayı, birinin ardından giderek, kendimi göstermeden izlemesini bilirim. Derdinizi anlatın, isterseniz gidip sizin adınıza konuşurum. Böylece her şeyi yoluna koyarız. Beni istediğiniz gibi kullanabilirsiniz.»

Birden Marius'ün aklına bir şey geldi, denize düşen yılana sarılır.

Kıza yaklaştı:

«Dinleyin,» dedi.

Kızın yüzünde bir mutluluk ifadesi gördü, kız onun sözünü kesti:

«Oh, oh, benimle teklifsizce konuştunuz, bu da hoşuma gitti.»

Marius kıza açılmaya kararlıydı:

«Baksana, şu ihtiyarla kızını buraya sen getirdin değil mi?»

«Evet.»

«Adreslerini biliyor musun?»

«Hayır.»

«Bir iyilik yap, bana onların adreslerini öğren.»

Demin ışıldayan sönük yüz karardı.

«Ya, istediğiniz bu ha!»

«Evet.»

«Onları tanıyor musunuz?»

«Hayır.»

Kız, coşkuyla sordu:

«Ya, demek tanımıyorsunuz, fakat tanışmak istiyoruz?»

Demin «onlar» diyen kız, ansızın «o» demeye başlamıştı, sesinde acı tonlar seziliyordu.

Marius sordu: «Bana yardım edecek misin?»

«Şu güzel hanımın adresini mi istiyordunuz?»

Bu «güzel matmazel» deyiminde, Marius'ü huzursuz eden bir şey vardı. Hemen atıldı:

«Fark etmez, babanın adresi, kızın adresi, adres olsun da...»

Kız ona aksice baktı:

«Karşılığında ne vereceksiniz?» dedi.

«Ne istersen.»

«Ne istersem verir misiniz?»

«Evet.»

«Tamam, adresi öğrenir, size getiririm.»

Başını eğdi ve sonra seri bir hareketle kapıyı çarparak çıktı. Marius yalnız kalmıştı.

Bir sandalyenin üzerine attı kendini, başını ellerinin arasına alıp düşünceye daldı. Sanki başı dönmüştü. Sabahtan beri, gelişen olaylar gözlerinin önüne serildi. O meleğin görünüşü, kayboluşu, şu yoksul kızın kendisine önerisi, koyu bir kederde yüzen, ufacık bir umut ışığı oluşturmuştu. Marius, derin düşüncelerine tekrar daldı.

Birden dalgınlığından sıyrıldı.

Jondrette'in o kaba sesini tekrar duydu. Adam yüksek sesle Marius için çok önemli olabilecek şu sözleri söylüyordu:

«Ben sana eminim diyorum, onu görür görmez tanıdım.»

Jondrette kimden söz ediyordu? Kimi tanımıştı? İhtiyar'ı mı?

Yani onun «sevgilisi»nin babasını? Demek Jondrette onu tanıyordu.

Marius genç kızı saran o giz perdesinin açılacağını ve onun kimliğini öğreneceğini düşündü. Kimdi o kız? Marius kimi seviyordu? Babası kimdi? Onları örten koyu karanlık dağılacaktı... Aman Tanrım... Tekrar masanın üzerine tırmandı ve izleme deliğine gözünü uydurdu.

Jondretteler'in çöplüğünü izlemeye başladı.

12
İHTİYARIN VERDİĞİ PARANIN HARCANMASI

Ailenin ve odanın manzarasında bir değişiklik yoktu. Kadın ve kızlar, gelen çıkını açmışlar; yün çorapları, yün bluzları, yün etekleri giymişlerdi. Yataklarının üzerlerini de o adamın getirdiği yeni battaniyelerle örtmüşlerdi.

Jondrette Baba, dışarıdan yeni dönmüş olmalıydı. Soluk soluğaydı. Kızları şöminenin önünde yere oturmuşlardı. Büyük kız, kardeşinin elini pansuman ediyordu. Kadın şiltenin üzerine yarı uzanmış, yüzünde büyük bir şaşkınlıkla, eşine baktı. Jondrette çok coşkulu görünüyordu. Odada geniş adımlar atarak bir aşağı bir yukarı dolanıyordu. Gözleri kıvılcımlar saçıyordu.

Kocasının karşısında korkak görünen kadın nihayet sorma cüretini gösterdi:

«Ne diyorsun, kesinlikle emin misin?»

«Kesinlikle! Benden kaçar mı? Gerçi üstünden tam sekiz yıl geçti ama onu görür görmez tanıdım. Senin tanımamana şaştım. Nasıl oldu da tanımadın?»

«Ben tanımadım.»

«Oysa sana dikkatle bak demiştim. Aynı boy, aynı tavır, yüzü biraz daha yaşlanmış, ama çok az. Böyle uzun yıllar yaşlanmayan insanlar vardır, nasıl ederler bilmem. Ses tonu. Tek fark adamın kılığının daha iyi oluşu. Ah, iblis, seni yakaladım, artık elimden kaçamazsın!»

Hemen sustu ve kızlarına:

«Haydi çocuklar,» dedi, «sizler dışarı, çıkın...»

Kızlar babalarının söylediğini yapmak için yerlerinden fırladılar.

Anneleri söylenecek oldu:

«Evet ama o, yaralı eli?»

Jondrette: «Açık hava iyi gelir,» dedi. «Haydi dışarı!»

Adamın itiraz kabul etmez bir tip olduğu belliydi. Kızlar sessizce çıktılar.

Tam kapıdan çıkıyorlardı ki, adam büyük kızının kolunu tuttu ve sözlerinin üstüne basa basa:

«Saat tam beşte gelmiş olacaksınız,» dedi. «Size ihtiyacım olabilir.»

Marius kulak kesilmişti.

Eşiyle yalnız kalan Jondrette, odada dolaşmayı sürdürdü. Sonra bir ara üstündeki kadın bluzunun eteklerini pantolonun beline sokmaya çalıştı. Sonra birden, karısına döndü ve kollarını göğsünde birleştirip, yengi dolu bir sesle:

«Bir şey daha söyleyeyim mi sana? O güzel hanım kim? Anladın mı?»

«Güzel hanım mı? Nereden bileyim bunu? Bana ne?»

Marius artık emindi, şu sırada sevdiği kızdan söz ediyorlardı. Kaygıyla kulak kabarttı, bütün ruhunu kulaklarında toplamıştı.

Fakat ne yazık ki, iyi duyamadı, çünkü Jondrette eğilip karısının kulağına bir şeyler fısıldamıştı. Sonra başını geriye attı ve yüksek sesle:

«Evet kız da, O.»

«Ne!»

Kadın yabanıl bir sesle bağırmıştı.

«Evet, O. Ben ne dediğimi biliyorum,» dedi adam.

Kadınının «Ne!» diye bağırırken nasıl bir sesi olduğunu anlatmak çok zor. Bu iki harfli kelimede neler yoktu? Hayret, kin, öfke ve acı. Hepsi de içiçe geçmiş ve müthiş ifadeler kazanmış-

tı. Kocasının az önce kulağına fısıldadığı sözlerden sonra, kadın zıvanadan çıkmıştı. Gerçi her zaman korkunç bir kadın olmuştu, fakat ne de olsa anneydi. Şu anda anne olmaktan da çıkmış canavarlaşmıştı.

«Olamaz!» diye bağırdı. «Benim kızlarım çıplık ayaklı. Üstlerine başlarına adam gibi giyecek bir şey bulamazlarken, onun ipekli mantosu, kadife şapkası ve saten pabuçlarının olmasına, aklın nasıl yatıyor? O çok şık bir hanım giyimliydi. Üzerinde hiç yoksa iki yüz franklık elbise vardı. Hem baksana, o çirkin, sıska, uyuşuk kızın biriydi. Oysa bu genç kız çok güzel, hayır olamaz, bu kız o olamaz.»

«Sana ne diyorsam o. Birazdan sen de anlayacaksın ya.»

Kocasının bu kararlı ifadesine Madam Jondrette öfkeden morarmış yüzüyle yanıt verip, korkunç gözlerini tavana çevirdi. O anda Marius, onu kocasından daha korkunç buldu. Kadın kaplan bakışlı dişi domuz gibiydi. Uğultulu bir sesle bağırdı:

«Nasıl olur! Kızlarıma merhametle bakan şu güzel kız o çirkin kız ha? Tekmelerimle onun karnını deşmek isterim.»

Şiltesinden çıktı ve bir ara saç baş darmadağınık, burnundan soluyarak odanın ortasında durdu. Ağzı açık, yumrukları sıkılıydı. Daha sonra tekrar kendisini şiltenin üzerine attı. Erkek, onu umursamadan dolanıp duruyordu.

Birkaç dakikalık bir sessizlikten sonra adam karısının önünde durdu ve demin yaptığı gibi, kollarını göğsünde birleştirip:

«Sana bir şey daha diyeyim mi?» diye sordu.

«Evet.»

Beriki uğultulu bir sesle: «Beni dinle,» dedi, «bir altın madeni buldum sayılır, bundan böyle işim gıcır!»

Eşi ona afallayarak baktı, kocasının delirmiş olabileceğini düşünmüştü. Fakat adam sürdürdü:

«Bana bak, yıllardır parasızlıktan neler çektik, açlıktan öldük bittik. Isınacak ateş, yiyecek ekmek bulamadık. Artık ben de paralı insanlar gibi yaşamak istiyorum, patlayasıya yemek, şık

giyinmek, insan gibi yaşamak istiyorum. Ölmeden önce şöyle bir milyoner gibi yaşamaya, ne dersin?»

Kadın şaşkındı:

«Ne demek istiyorsun?» diye sordu.

Adam, baş salladı, göz kırptı ve bir köşede duran işportacı gibi sesini yükseltip:

«Ne demek istediğimi dinle!»

Karısı telaşlandı:

«Sus, bağırma bu kadar, yavaş ol. Yerin kulağı vardır.»

«Boş ver. Komşu çıktı, demin onu sokakta gördüm. Hem burada olsa ne çıkar... O ahmağın biri, ne anlar ki?..»

Fakat yine de karısını dinlemiş, sesini kısmıştı. Ama Marius birkaç kelime duyabildi. Dışarıda yağan kar, arabaların seslerini kesiyordu, bu da genç adamın daha iyice duymasını sağladı.

Marius şunları duydu:

«Dinle beni. Şu zengin moruğu enseledik sayılır. O elimizde. Her şeyi ayarladım, dışarıda binleriyle konuşup anlaştım, arkadaşlar bize yardım edecekler. Adam akşam saat altıda şu paraları getirmeye gelince onu sıkıca yakalarız. O saatte bizim şu aptal komşu da yemeğe gider. Burgon Ana komşulara bulaşığa çıkacak. Evde kimsecikler olmaz. Komşu, gece on birden önce gelmez. Kızlar nöbet bekler, sen de bana yardım edersin, adamı sucuk gibi bağlar, yola getiririz.»

Kadın sordu:

«Peki ama ya yola gelmez, söylediklerimizi yapmazsa?»

Jondrette eliyle müthiş bir işaret yaptı ve:

«Kaygılanma,» dedi. «Onu adam etmesini bilirim!»

Sonra bir kahkaha attı.

Marius ilk kez onun güldüğünü duyuyordu. Bu yumuşak ve titretici kahkaha genç adamı iliklerine değin titretti.

Jondrette, ocağın yanı başındaki bir dolap kapağını açıp eski bir şapkayı başına geçirdi.

«Ben şimdi çıkıyorum, daha önce görmem gereken adamlar var. Bak görürsün, her şey nasıl tereyağından kıl çeker gibi ola-

cak. Öyle bir düzen kurdum ki! Birazdan dönerim. İyi iş yaptım, inan. Sen, burayı bekle.»

Ellerini pantolonun cebine atıp biraz dalgınca durdu ve sonra bağırdı:

«Neyse, sersem beni tanımadı. Bu da bir talih. Beni tanısa, bir daha geri gelmezdi. Elden kaçırırdık. Şu sakal beni kurtardı, benim şu canım sakalım, güzel sakalım!»

Tekrar güldü. Pencereye yaklaştı, kar hâlâ yağıyordu.

«Ne kötü bir hava,» diye homurdandı.

Ceketinin önünü kapattı:

«Bu benim için epey bol, ama önemli değil. İyi ki ihtiyar bunu bana bıraktı. Aksi halde yarı çıplak sokağa çıkamazdım. Ah kader, nelere bağlı!..»

Şapkayı gözlerinin üstüne kadar çekti ve çıktı.

Sonra tekrar kapıda göründü, sinsi ve yabanıl yüzünü içeri soktu:

«Ha, unuttum,» dedi. «Mangal yak.»

Karısının önlüğüne ihtiyarın verdiği beş frankı attı.

«Otuz meteliklik kömür al.»

«Tamam, kalanla da yiyecek bir şeyler alırım.»

«Sakın ha!»

«Ne?»

«Geri kalan parayı, sakın harcama!»

«Peki, ama niye?»

«Çünkü benim yapacak alışverişlerim var.»

«Ne?»

«Yakınlarda bir hırdavatçı var mı?»

«Evet, Mouffetard Sokağında öyle biri var. Ne kadarlık alışveriş edeceksin?»

«Üç frank harcarım herhalde.»

«Evet, ama yiyecek için para kalmıyor.»

«Bugün sen yemeği dert etme. Yemekten daha ilginç şeyler var aklımda...»

«Sen bilirsin, canım.»

Jondrette Baba, bu sözlerden sonra kapıyı kapattı ve bu kez Marius onun koridordan geçerek merdivenlere gittiğini duydu.

Tam o sırada, yakınlardaki Saint-Medard Kilisesinde saat ikindinin birini çalıyordu.

13
MARİUS BİR ŞEYLER YAPMAYA ÇALIŞIYOR

Hayalci olmasına rağmen Marius, cesur ve güçlü bir yaradılıştaydı. Aslında içine kapanık olması onun insaniliğini ve duygusallığını çoğaltmış, öfkelenme yetisini köreltmişti. Fakat haksızlığa gelemezdi. Haksızlık karşısında bir yargıç gibi adil davranırdı. Fakat şu anda gördükleri kanını donduruyordu. O bir kaplumbağaya acır, fakat bir yılanı kolaylıkla ezerdi. Komşularının yılandan bile kötü canavarlar olduklarını anlaması birkaç saniyesini aldı. «Şu alçakları ezmek gerekiyor!» diye düşündü.

Aklına takılan sır iyice kararmıştı. Parkta rastladığı o güzel kız ve ihtiyar babasıyla ilgili düşünceleri karışıktı.

Tek anladığı Jondrette'in onları tanımış olması ve adamdan faydalanmak istemesiydi. İhtiyara bir tuzak kuruluyordu. O ve kızı büyük bir tehlikeyle yüz yüzelerdi. Marius, Jondrette'in tasarılarına engel olmaya karar verdi.

Genç adam, bir süre odada tek başına kalan kadına bakakaldı. Kadın ocağın içinden bir şeyler çıkarmaya uğraşıyordu. Onun bir mangalı yaktığını gördü.

Genç adam ses çıkarmamaya çalışarak, masanın üstünden indi. Birden mutlulukla doldu içi, sevdiği kıza yardım edeceğini düşünmek onu rahatlatmıştı.

Peki ama nasıl davranacaktı? Başı belada olanlara haber ulaştırması gerekiyordu. Onların bu çöplüğe dönmelerine engel olması zorunluydu. Evet, ama Marius onların yerini yurdunu bilmiyordu ki. Onları şöyle bir görebilmiş ve sonra onları tekrar Paris'in derinliklerinde kaybetmişti. Belki, akşam saat altıya de-

ğin dışarıda beklese ona haber verebilirdi. Fakat bu epey tehlikeli olurdu. Jondrette'in suçortakları onu görürlerdi. Onları kurtarmak bir yana, onların mahvolmalarına neden olabilirdi. Marius delirecek gibiydi, saat biri çalmıştı, akşam saat altıda o iyi kalpli adam, kendisi için hazırlanan tuzağa düşecekti. Hem de ne tuzak? Kim bilir şu katiller ona ne yaparlardı? Yapılacak tek iş vardı.

Marius seri bir kararla ceketini giydi, şapkasını başına taktı ve boynuna bir atkı alıp sessizce dışarı süzüldü.

Petit Banker Sokağına saptı. Çok basık bir duvar boyunca yürüyordu. Bu duvar bir arsaya açılırdı. Kar iyice tutmuştu, ayak sesleri duyulmuyordu. Derken genç adam sesler duydu, sağa sola baktı, kimsecikleri göremedi. Oysa sesler çok yakından gelmişti. Marius yürüdüğü duvarın arkasına bakmayı düşündü. Kendisine arkalarını dönmüş, sırtlarını duvara vermiş, iki serseri gördü. Bunlar baş başa konuşuyorlardı. Marius o iki adamı da tanımıyordu. İçlerinden biri sakallıydı, üzerinde bir önlük vardı, diğeri gür saçlı biriydi, pılı pırtı içindeydi. Sakallının başında Rum biçimi bir takke vardı, diğerinin başı açıktı, kıvırcık saçlarını kar kaplamıştı. Marius, azıcık daha yaklaşıp kulak kesildi. Gür saçlı adam arkadaşını dirsekleyerek:

«Patron-Minette'dekiler işe karışırsa iyi olur,» dedi.

Sakallı o kadar emin görünmüyordu: «Öyle mi sence?» diye sordu.

Darmadağınık saçlı olanı tekrar konuştu: «İyi iş, kelle başı beş yüz frank. En kötüsü beş ya da altı yıl yatmak. Haydi bilemedin on yıl yeriz, ama yakalanmayacağız.»

Diğeri kafasını kaşıyarak yanıtladı:

«Evet ama yakalanmayı da hesaba katmalı.»

«Ben sana bu iş olur diyorum, inan bana.»

Daha sonra konuyu değiştirdiler ve bir akşam önce tiyatroda izledikleri bir dramdan söz ettiler.

Marius yoluna gitti.

Derken, uğursuz suratlı serserilerin konuşmasının Jondret-

te'in planıyla ilgili olduğunu düşündü. Evet sözünü ettikleri «İş,» o iş olmalıydı.

Genç adam Saint-Merceau Mahallesine değin yürüdü ve önünden geçtiği ilk dükkâna uğrayıp karakolun yerini sordu.

Adresi verdiler. Pontoise Sokağı, numara 14. Marius oraya koşar adımlarla gitti.

Bir fırının önünden geçerken iki meteliklik bir francala alıp yedi, akşam yemeğini yiyemeyeceğini biliyordu.

Yolda giderken Tanrı'nın yollarının sahiden çok isabetli olduğunu düşünerek, şükürler etti. O sabah Jondretteler'in kızına o beş frankı vermese, güzel kızla babasının artlarından arabayla gidecek, Jondretteler'in o korkunç tuzaklarından habersiz olacaktı. O zaman hem ihtiyar, hem de kızı mahvolacaklardı.

14
POLİSİN BİR AVUKATLA KONUŞMASI

Marius karakolun önüne varınca, hemen girdi ve komiserle konuşmak istediğini söyledi.

Oradaki bir görevli, kendisine komiserin orada olmadığını söyledi, ama acil bir şeyse müfettişle görüşebileceğini söyledi.

«Acil,» dedi Marius.

Memur kendisini bir odaya aldı. Orada uzun boylu ve iri kıyım biri, bir masanın ardında oturuyordu. Sobaya ellerini uzatan adamın dörtgen bir yüzü, ince dudakları, sert bir ağzı, epey gür ve kırlaşmış favorileri vardı. Adamın gözleri o kadar keskindi ki, sanki bu bakışlarla kalbinin içindekileri bile öğrenmek istiyor gibiydi.

Adamın müthiş görünümü Marius'ü ürkütemedi, onu Jondrette kadar tehlikeli bulmadı.

«Ne istiyorsunuz?» diye sordu Marius'e. Ona Mösyö bile dememişti.

«Komiserle görüşmek istemiştim.»

«Henüz gelmedi, onun yerine ben bakıyorum.»

«Çok gizli bir iş ve epey acil.»

«O zaman hemen anlatın.»

Sakin ve aynı zamanda korkunç görünümlü adam, karşısındakini korkutmakla birlikte, ona güven de veriyordu. Marius olanı biteni anlattı. Tanımadığı birinin tuzağa düşmek üzere olduğunu bildirdi. O kötü adamın oturduğu evin yan odasında oturduğunu, avukat Marius Pontmercy olduğunu da ekledi. Tuzağı hazırlayan alçak adamın, Jondrette isimli ne olduğu bilinmez bir hırsız olduğunu, adamın suçortaklarının bulunduğunu, birkaç dakika önce Jondrette'in Panchuaud isimli bir sabıkalıyla konuştuğunu gördüğünü söyledi. Jondrette'in kızları evin önünde nöbet tutacaklardı. Her şey akşam saat altıda olup bitecekti. Harabenin çok tenha bir yerde olduğunu da belirtti. Hastane Caddesi, numara 50-52.

Bu numarayı söylediğinde müfettiş başını kaldırdı ve:

«Ya, demek koridorun bitimindeki oda.»

Marius:

«Evet, orayı biliyor musunuz?»

Müfettiş biraz sustu sonra sol ayağını kaldırıp sobada ısıttıktan sonra:

«Evet bilirim,» dedi.

Dişleri arasından söylendi:

«Patron-Minette'dekilerin işidir!»

Bu adı duyunca Marius hemen bağırdı:

«Evet demin o çeteden söz edildiğini duymuştum.

Az önce duvar önünde gördüğü iki adamdan söz etti. Müfettiş homurdandı:

«Tamam, onların adamları. Perişan saçlı Brujon olmalı, sakallı da Demi Liard yani İki Milyar.»

Adam bakışları yerde, düşünüyordu:

«Çetebaşının da kim olduğu... Ah, eyvah, çizmemin tabanını yaktım, lanet olası, şu sobaları da ne kadar harlı yakarlar. O harabe eski Gorbeau mülkü.»

Daha sonra, tekrar sordu:

«O sakallı ve perişan saçlıdan başka kimseyi görmediniz mi?».

«Bir de Pauchaud'u gördüm.»

«Ufak tefek, kara kuru birini görmediniz mi?»

«Hayır.»

«Peki ya çam yarması birini? Hayvanat bahçesindeki file benzeyen birini?»

«Hayır.»

«Peki, ya cin suratlı ve ihtiyar bir madrabazı andıran birini?»

«Hayır.»

«Dördüncüyü ise, onu suçortakları bile görmez, o sadece geceleri ortaya çıkar, onu görmüş olamazsınız.»

Marius şaşkındı, sordu:

«Peki ama bana söylediğiniz bu isimler neyin nesi?»

Müfettiş:

«Aslında onların saati değil.»

Sustu ve sonra:

«Numara 50-52. Orayı iyi bilirim. Ne yazık ki içeride gizlenecek olsak, hemen yakayı ele veririz. O zaman oyunlarını ertelerler. Zavallılar, o kadar kibirsizdirler ki, kalabalık karşısında rol yapamazlar. Hayır, yağma yok, ben onların şarkı söylediklerini ve dans ettiklerini görmek isterim.»

Bu konuşmadan sonra Marius'e döndü ve ona dik dik bakıp sordu:

«Cesur musunuz?»

«Neden olmayayım?» diye sordu Marius.

«Şu adamlar sizi korkutuyor mu?»

Marius'ün tepesi atmıştı, şu polis, çok kaba konuşuyordu henüz kendisine «Mösyö» bile dememişti.

«Sizden korktuğumdan daha çok korkacak değilim,» diye öfkeyle söylendi.

Müfettiş daha aksice baktı ve çok ağır bir sesle:

«Gözüpek biri gibi konuştunuz. Namuslu biri olduğunuza eminim. Cesaret cinayetten, namus da yetkeden korkmaz.»

Marius araya girdi:

«Tamam ama, ne yapmayı düşünüyorsunuz?»

Müfettiş bir soruyla karşıladı:

«O çöplüğün kiracılarının içeri girmek için anahtarları vardır değil mi? Sizde de olmalı?»

«Evet, var.»

«Verin bana.»

Marius yeleğinin cebindeki anahtarı mütfettişe verirken, şöyle dedi:

«İnanın bana, onlar çok güçlüler siz yanınıza birkaç adam alıp gelin.»

Müfettiş genç adama eğlenerek baktı ve sonra ceketinin her iki cebinden iki küçük tabanca çıkarıp ona uzattı. Bunları delikanlıya verirken:

«Bunları alıp evinize gidin, odanızda saklanın. Sizi dışarıda sansınlar. Tabancalarda ikişer mermi var. Siz o katilleri izleyin. Bana duvardaki bir delikten söz etmiştiniz. Adamlar geldikten sonra, bir zaman olayları öylece bırakın. Vakti gelince, bir el ateş edin, üst yanını bana bırakın. Ama dikkat, sakın telaşlanmayın. Adamları suçüstü yakalamak isterim. Siz avukatsınız, ne demek istediğimi anlamışsınızdır.»

Marius tabancaları ceketinin yan cebine koydu.

Müfettiş: «Hayır,» dedi, «cebiniz kabardı, siz bunları pantolon ceplerinize koyun.»

Marius onun söylediğini yaptı. Müfettiş:

«Kaybedecek bir saniye bile yok, saat kaç oldu, iki buçuk, saat yedide mi demiştiniz?»

Marius:

«Altıda,» dedi.

«Vaktim var,» dedi, polis, «ama bir an bile yitirmemeliyim. Ne dediğimi unutmayın; bir el ateş edin.»

Marius onu ferahlatmak istedi:

«Kaygılanmayın.»

Delikanlı tam kapıdan çıkıyordu ki, müfettiş ona seslendi:

«Ha, bir şey daha söyleyeyim; yeni bir gelişme olacak olursa ya buraya gelin, ya da birini gönderin. Müfettiş Javert'i arasınlar.»

15
JONDRETTE ÇARŞI-PAZAR GEZİYOR

Birkaç dakika sonra, saat üç civarında, Courfeyrac ile Bossuet Mouffetard Sokağından geçiyorlardı. Kar iyice şiddetlenmişti, tipi gibi yağıyordu. Bossuet o sırada Courfeyrac'a şöyle diyordu:

«Sanki göklerde beyaz kelebeklerin vebası başladı, bu karlar tıpkı ölü kelebekler gibi değil mi?» Sonra Bossuet, Marius'ü gördü. Genç adam epey tuhaf halde, yokuşu çıkıyordu.

«Vay canına, Marius'a bak.»

«Evet, gördüm,» dedi Courfeyrac, «ama sakın ona seslenme.»

«Niye?»

«Çünkü işi var.»

«Ne işi var ki?»

«Görmüyor musun birini izliyor.»

Bossuet arkadaşını onayladı.

Courfeyrac:

«Baksana, nasıl sağa sola bakıyor, kaygılı gibi. Herhalde âşık olduğu kızın ardında olacak...»

Bossuet etrafına dikkatle baktıktan sonra:

«Ben kız falan görmedim,» dedi. «Sokakta öyle birileri yok!»

Courfeyrac da, biraz baktıktan sonra:

«Haklısın, bir erkeğin peşinde.»

Sahiden Marius yirmi adım önünden koşan şapkalı bir adamı izliyordu.

Bu adamın üzerinde yepyeni bir redingot, ama ayağında paramparça bir pantolon vardı.

Bossuet bir kahkaha attı:

«Aman Tanrım! Bu da ne?»

Courfeyrac bilmişçe:

«O bir şair olmalı,» dedi. «Onlar hep böyledir, dilenciler gibi pantolonlar ve zenginler gibi ceket giyerler.»

Bossuet heyecanlanmıştı: «Haydi Courfeyrac,» dedi, «merak ettim, gel biz de artlarından gidelim bakalım, Marius'le şu adam nereye gidecekler?»

Courfeyrac karşı koydu:

«Bossuet, Meaux Kartalı, yazık sana, çok ayıp doğrusu. Bir erkeği izleyen birinin ardından gidilmez.»

Geri döndüler.

Marius, Jondrette'in Mouffetard Sokağına girdiğini görüp ardına takılmıştı. Jondrette izlendiğini fark etmeden yürümeyi sürdürdü.

Marius bir ara onun Gracieuse Sokağındaki çok döküntü bir kulübeye girip, birkaç dakika kaldığını gördü. Adam tekrar Mouffetard Sokağında yürümeyi sürdürdü. Köşedeki bir nalburun önünde durup içeri daldı ve Marius birkaç dakika sonra onu elinde bir paketle gördü. Adam kâğıdı sarılı kocaman bir makası ceketinin cebine attı. Sonra sola sapıp Petit-Banker Sokağına daldı. Marius artık adamı izlemeyi bıraktı. Çok isabetli davranmıştı, çünkü Jondrette duvar önünde sakallı ve dağınık saçlı adamlarla buluşacaktı. Jondrette arkasına baktı, kimseyi görmeyince, duvardan aşıp boş arsada yok oldu.

Marius adamın yokluğunu fırsat bilip görünmeden eve girmenin doğru olacağını düşündü. Aslında tam vaktiydi. Akşamları şehre bulaşık yıkamaya inen Madam Burgon mezbelenin giriş kapısını kilitlerdi. Marius anahtarını polise vermişti, bundan dolayı, kapı kapanmadan odasına çıkması gerekiyordu.

Karanlık çökmüştü. Ta ufuklarda, güneşin aydınlattığı yerde

doğan ay yükselmeye başladı. Kıpkırmızı bir top gibi gökyüzünde görünüyordu. Marius koşarak mezbeleye vardı, kapı henüz açıktı, sessizce basamakları çıktı ve odasına süzüldü. Bu koridorda birkaç boş oda vardı. Madam Burgon kapıları açık tutardı. Odalardan birinin önünden geçerken, içerde, dört baş görür gibi oldu. Fakat kendisi görünmek istemediği için bakmadan geçip gitti. Kimseye görünmeden odasına vardı. Tam vaktiydi, az sonra Madam Burgon'un kapıdan çıktığını duydu. Evin giriş kapısı ardından kapandı.

16
1832'NİN ÇOK TUTULMUŞ BİR ŞARKISI

Marius yatağının üzerine oturdu. Saat beş buçuk olabilirdi. Yarım saat sonra bir şeyler olacaktı. Karanlıklarda ilerleyen şu iki gücü düşündü. Bir yandan cinayet ilerliyordu, öte yandan adalet. Marius korkmuyordu ama, birazdan olacakları düşündükçe titremesini bastıramıyordu. Önce, tatlı bir rüya olarak başlayan gün, kâbusa dönüşmüştü. Delikanlı bütün bunların gerçekliğine inanmak için, ellerini pantolon ceplerindeki tabancalara değdirdi.

Kar kesilmiş, giderek parlayan ay bulutlardan çıkmıştı. Karın beyazlığına karışan ay ışığı odayı bir gün batımı ışığına boğmuştu.

Jondretteler'in odasında ışık vardı. Marius duvardaki çatlaktan kanlı bir kızıltı gördü.

Bu kızıltı bir mumdan gelen ışık olamazdı. Üstelik evde çıt yoktu. Kimse kıpırdamıyor, kimse konuşmuyordu, bir soluk sesi bile duyulmuyordu. Buz gibi ve çok koyu bir sessizlik. Işık olmasa Marius yandaki odanın bir mezar olduğuna yemin edebilirdi.

Marius usulca çizmelerini çıkartıp, yatağının altına itti.

Birkaç dakika geçti. Marius Jondrette'in döndüğünü duydu.

Birden sayısız ses yükseldi. Aile reisi hariç bütün aile odada toplanmıştı ve sessizce bekleşiyorlardı. Adam girdi:

«Ben geldim,» dedi.

«Hoşgeldin Beybaba,» diye seslendi kızları.

Kadın sordu:

«Ne oldu?»

Jondrette:

«Her şey yolunda, ama ayaklarım dondu. İyi, bak giyinmişsin. Böyle daha iyi bir halin var. Güven vermelisin.»

«Her an çıkmaya hazırım.»

«Sana dediklerimi unutmadın ya? Her şeyi yapacaksın değil mi?»

«Kaygılanma.»

Jondrette, «Çünkü,» dedi ama sözlerini bitirmedi.

Marius onun masanın üstüne ağır bir şey bıraktığını duydu. Herhalde satın aldığı kocaman makası masaya bırakmıştı.

Jondrette sordu:

«Ya, demek burada yemek yenildi?»

Anne:

«Evet üç irice patates aldım, biraz da tuz, ateşte pişirip yedik.»

Jondrette:

«Çok iyi,» dedi. «Yarın sizi lokantaya götüreceğim, ördek kızartması ile salata ısmarlarım size. Ağalar gibi tıkınırız. Her şey yolunda ya?»

Daha sonra, yarım sesle:

«Kapan açık ve kediler de burda.» Sesini daha da kısarak ekledi: «Şunu ocağa koy da ısınsın...»

Marius kömürlerin yanarken çıkardığı sesi duydu, sanki bir maşayla karıştırmışlardı. Jondrette bir daha sordu:

«Kapıyı yağladınız mı, gıcırtı olmasın.»

«Tamam,» dedi kadın, «her söylediğini yaptık.»

«Saat kaç?»

«Altıya geliyor. Demin Saint-Medard'da beş buçuktu.»

Jondrette:

«Haydi kızlar,» dedi, «nöbete, haydi gelin de sözlerimi iyice dinleyin.»

Bir fısıltı duyuldu.

Sonra Jondrette yüksek sesle sordu:

«Şu Burgon sürtüğü defolup gitti mi?»

Madam Jondrette onayladı.

«Komşunun odası boş ya? Adam evde değil ya?»

«Bütün gün dönmedi, hem bu saatte akşam yemeğine çıkar. Bilirsin.»

«Emin misin?»

«Elbette.»

«Olsun biz işi sağlama alalım, haydi kızım, sen şu şamdanı al git, odasına bir bak.»

Marius yere karınüstü yattı ve sessizce yatağın altına girdi.

Henüz girmişti ki, kapının deliklerinden bir ışık süzüldü.

Bir ses duyuldu:

«Baba, o evde yok.»

Marius büyük kızın sesini tanıdı.

Baba sordu:

«İçeri girdin mi?»

«Hayır, ama anahtarı kapı dışında olduğuna göre evde yok demektir.»

Babası buyurdu:

«Sen yine de bir bak.»

Kapı aralandı. Marius, elinde şamdanla kızın içeri girdiğini gördü.

Kız doğruca yatağa yürüdü. Marius bir an yakalanmaktan korktu. Fakat kız yatağa yakın duvara asılı olan aynaya doğru yürümüştü. Ayak ucunda başını yükseltip kendisine baktı. Yan odada bir şıngırtı duyuldu, zincir ve demirlerin şıngırtısı.

Kız elleriyle saçlarını düzeltti ve gülümseyerek bir şarkıya başladı. Çatlak sesiyle o yılların son moda bir romansıydı söylediği:

Aşkımız sadece bir hafta sürdü,
Mutluluklar ne kadar kısa,
Bir hafta sevinmiştik ikimiz,
Aşk mevsimi neden erkenden biter?
Aşk bitmesin, aşk bitmesin…

Bu arada Marius kaygılıydı. Kızın kendi nefesini duymasından korkuyordu.

Kız pencereye yaklaştı ve dışarı baktı, yine yüksek sesle söylendi: «Aman Tanrım! Paris beyaz gömleğiyle ne kadar çirkin.»

Aynanın önüne geçti ve kendisine bu kez profilden bakarak eliyle saçlarını kabarttı. Birden, yan odadan babanın sesi geldi:

«Eh haydi, ne yapıyorsun orada?»

Kız ayna karşısında durup seslendi:

«Yatağın ve masanın altına bakıyorum. Kimse yok burada.»

«Aptal şey hemen dön. Kaybedecek vakit yok…»

«Bağırma, geldim. Şu evde hiçbir şeye vakit olmaz zaten…»

Kız başka bir şarkıya başlayıp, kapıyı ardından kapatıp gitti.

Beni terk edip gidiyorsun kahraman olmak için,
Hüzünlü gönlüm hep gelecek seninle.

Hemen sonra Marius, kızların çıplak ayaklarının sesini duydu. Babaları ardı sıra haykırıyordu:

«Haydi, dikkat edin. Biriniz parmaklık önünde, diğeriniz Petit-Banker Sokağının başında dursun. Kuşkulu bir şey görür görmez hemen buraya dönün. Ha!.. Girişin anahtarını aldınız değil mi?»

Büyük kız homurdandı:

«Şu karda kışta yalın ayak nöbet beklemek!..»

Babaları kaba bir sevinçle:

«Yarın ikinize de şu beğendiğiniz uğurböceği rengindeki ayakkabılardan alırım,» dedi.

Kızlar hemen merdivenleri indiler. Birkaç saniye sonra kapanan kapının sesi duyuldu. Kızlar dışarıdaydı.

Evde Marius ile Jondretteler'den başka kimse kalmamıştı. Bir de Marius'ün demin şöyle bir görebildiği karanlık adamlar.

17
MARİUS'ÜN BEŞ FRANKI NELERE GİTTİ

Marius artık izleme yerinin önüne geçme vaktinin geldiğini düşündü. Bir sıçrayışta masanın üstüne çıkıp, gözünü deliğe uydurdu. Jondretteler'in odası epey tuhaf görünüyordu. Marius o kızıl ışığın kaynağını görebildi. Bir şamdanda iri bir mum yanıyordu, ama kızıl ışık ondan gelmiyordu. Ocağın içindeki bir mangal her yeri kızıla boyamıştı. Bu, kadının sabahtan hazırladığı mangaldı. Marius mangala sokulu makası seçti, Jondrette'in hırdavatçıdan satın aldığı makastı. Kapının yanı başında iki kütle görünüyordu. Biri demir hurdaları ve zincirler, diğeri yumak halinde ipler. Böylece görünen çöplük, odadan çok bir nalbant dükkânını andırıyordu. Fakat Marius böyle aydınlanan Jondrette'i bir nalbanta değil de, bir cehennem zebanisine benzetti.

Mangaldan yükselen ısı masanın üzerindeki mumun erimesine neden olmuştu. Şömine önünde, eski bir fener duruyordu. Mangal ocağın tam içine yerleşmiş olduğundan, duman ocak bacasından çıkıyor ve içeriyi duman doldurmuyordu. Pencerenin kırık camından içeri süzülen ayışığı, bu kızıl çöplüğü gümüşe boyamıştı. Kırık camdan giren temiz hava, odadaki kömür kokusunu dağıtmıştı.

Gorbeau yıkıntısını daha önce tanımlamıştık, bu nedenle, Jondretteler'in karanlık ruhunun bir aynası sayılan boğucu oda, korkunç bir olaya, bir cinayete sahne olabilecek bir dekor oluşturuyordu. Paris caddelerinin en tenha köşesindeki evin koridorunun en dipteki odasıydı. Tuzak için bundan elverişli bir yer bulunamazdı.

Jondrette piposunu yakmış, kırık iskemleye yan ilişmiş, keyif çatıyordu. Eşi yarım sesle, ona bir şeyler anlatıyordu.

Marius, arkadaşı Courfeyrac gibi, her şeyde komik bir yan bulsa, kadının o şaşılası kılığı karşısında gülmekten kırılırdı. Kadın, başına eskiden kral muhafızlarının giydikleri uzun tüylü şapkalardan birini takmış, örme etekliğinin üzerine, aynı yünden bir şal almış ve sabahleyin kızının beğenmediği erkek ayakkabılarını yün çoraplarının üzerine geçirmişti. İşte onun bu süslenmesi karşısında eşi: «Bravo, giyinmişsin iyi ettin, böylece daha saygın görünüyorsun, güven veriyorsun,» demişti.

Jondrette ise, yine yırtık pantolonun üzerine yepyeni ceketi giymiş ve Courfeyrac'ın dediği gibi bohem bir şair kılığına bürünmüştü.

Adam sesini yükseltti:

«Ha, yeri gelmişken, bak ne düşündüm, hava karlı olduğuna göre, adam yine arabayla gelir. Sen feneri yak ve aşağı in, araba sesini duyar duymaz hemen kapıyı açarsın. Elinde fenerle adamın önünden merdivenden çıkar, ona ışık tutarsın. Sonra hemen in, arabacının parasını ver ve arabayı sav.»

Kadın sordu:

«Peki ya para?»

Jondrette cebine el attı ve ona beş frank verdi.

Kadın:

«O da nesi?» diye bağırdı.

Jondrette gururla:

«Şu komşunun bizim kıza verdiği para,» dedi. Daha sonra ekledi:

«Bize iki sandalye gerek.»

«Neden?»

«Neden olacak oturmak için.»

Marius ansızın ecel terleri döktü, çünkü kadın sakince: «Tamam, gidip komşunun sandalyelerini alayım,» diyordu.

Marius'ün oradan inip yatak altına girmeye vakti olmadı. Jondrette karısına sesleniyordu:

«Mumu alsana...» Kadın karşı koydu: «Kaç elim var ki mumu alayım, iki sandalyeyi zor taşırım. Zaten ayışığı iyice aydınlatıyor, muma ihtiyaç yok.»

Marius kadının el yordamıyla kapısının dışındaki anahtarı aradığını duyar gibi oldu.

Madam Jondrette içeri girdi.

Damdaki pencere ayışığının birazını odaya yaymış, büyücek iki gölge oluşturmuştu. Gölgelerden biri Marius'ün dayandığı duvarı kaplıyor, onu gizliyordu.

Kadın içeri girdi, Marius'ü fark etmeden sandalyelere doğru yürüdü, onları aldığı gibi, dışarı çıktı. Kapıyı çarparak kapatmıştı.

Genç adam geniş bir soluk aldı.

Odasına dönen kadın eşine:

«Sandalyeleri getirdim,» dedi. Adam da, «Haydi feneri al, moruk birazdan gelir, in aşağıya,» dedi.

Kocasının sözünü dinleyen kadın, hemen indi. Jondrette tek başınaydı. İki sandalyeyi masanın kenarına yerleştirdi.

Ateşteki makası iyice kızsın diye diğer yana çevirdi. Ocağın önüne yırtık bir paravan koyarak mangalı salladı. İp ve zincir yumağına eğilip sanki bir şeyler almak istedi. Marius biçimsiz yığında ipten bir merdiven olduğunu gördü.

Bu ip merdiven ve birkaç demir topuz kapı ardındaki zincirlere karışmıştı. Fakat sabahleyin bunlar yoktu, herhalde Jondrette bunları akşam üstü alıp getirmiş olmalıydı.

Marius bunların marangoz gereçleri olabileceğini düşündü.

Marius bu konuda biraz bilgili olsa, bunların hırsızların kullandığı gereçler olduklarını anlardı.

Ocak, masa ve sandalyeler Marius'ün hemen karşısındaydı. Ocaktaki mangal görünmüyordu. Oda sadece mumla aydınlanıyordu. Masadaki en küçük nesne bile kocaman bir gölge olmuştu. Duvarın önündeki bir ibriğin verdiği gölge, duvarın büyük bir bölümünü kaplamıştı. Odada insanı ta iliklerine değin donduran korkunç bir hava seziliyordu.

Jondrette piposunu sönmeye bırakmıştı ki, bu onun epey dalgın olduğunu gösteriyordu. Masanın başına geçip oturdu. Mum ışığı onun yüz hatlarını daha belirgince aydınlatmıştı. Somurtuyordu, arada bir elini açıp kapatıyordu, sanki kendi kendisiyle giriştiği konuşmayı sürdürür gibi dudaklarını oynatıyordu. Yine böyle bir kendisiyle konuşma bitiminde masanın çekmecesini çekerek, bir mutfak bıçağı çıkardı. Keskin yerinde parmağını gezdirip onu denedi. Daha sonra bıçağı tekrar yerine koydu.

Marius da cebindeki tabancayı çıkardı ve tetiği kaldırdı. Bu arada silah bir tıkırtı çıkardı, Jondrette yerinde doğruldu:

«Kim var orada?» diye seslendi.

Marius soluğunu tuttu. Jondrette bir süre daha kulak verdi ve gülerek şöyle söylendi:

«Ne aptalım, duvardaki tahtalar çatırdamıştır.»

Marius elinde silahla bekledi.

18
YARDIMSEVER ZİYARETÇİ

Epey uzaktan gelen bir çanın titreşimleriyle camlar zangırdadı. Kilisenin çanı saat altıyı haber vermişti.

Jondrette her darbeyi başını sallayarak dinledi. Altıncıda eliyle mumunu söndürdü.

Daha sonra odada dolanmaya başladı, koridoru dinlemek için kulağını kapıya verdi, kendi kendisine homurdandı: «Aman Tanrım, umarım gelir, ya gelmezse!» Daha sonra gelip iskemlesine çöktü.

Henüz oturmuştu ki, kapı açıldı.

Madam Jondrette kapıyı açmış, müthiş bir şekilde gülümsüyordu.

«Buyurun efendim,» diye söylendi.

Jondrette yerinden kalkıp:

«Buyurun velinimetim,» dedi.

İhtiyar göründü.

Yüzünde iyi ifadeli bir hava vardı.

İçeri girer girmez masanın üstüne dört altın bıraktı:

«Mösyö,» dedi. «İşte size seksen frank, kiranızı ödeyin, arta kalan yirmi frankı da ihtiyaçlarınıza ayırırsınız. Daha sonra bir şeyler ayarlarız.»

Jondrette karısına yaklaşıp:

«Tanrı bu iyiliğinizi karşılasın iyi kalpli efendim,» diye mırıldandı. Bu arada karısına fısıldadı: «Arabanın parasını öde ve geri yolla.»

Kocası selamlama işine girişmişti, kadın hemen çıktı. Jondrette konuğu oturttu. Kadın birkaç saniye sonra döndü ve kocasına fısıldadı:

«Tamam.»

Sabahtan beri yağan kar yerleri o kadar kaplamıştı ki arabanın tekerlek sesleri duyulmuyordu. Ne geldiğini duymuşlardı, ne de gittiğini.

Bu arada ihtiyar adam oturmuştu.

Jondrette karşısındaki yere iliști.

Okurun bir düşünce edinmesi için, dekoru anlatmak isteriz. Tenha bir mahalle, dondurucu bir gece, Salptriere Mahallesinin karla kaplı bomboş arsaları, arada bir görünen gece fenerlerinin boğuntulu ışıklar. Kimseciklerin olmadığı, ıssız bir yer. Bütün bu sonsuzluklar arasında, Jondretteler'in o mezbelesi, tek bir mumun aydınlattığı oda. Odada yüz yüze oturan iki erkek. Sakin ve huzurlu ihtiyar, hain ve can alıcı Jondrette. Bir köşede dişi kurt gibi Madam Jondrette ve duvarın öte tarafında tek bir kelimeyi kaçırmak istemeyen, bütün ruhunu göz ve kulaklarında toplamış olan Marius. Eli tetikte.

Marius biraz korkmuş olsa da, kendi adına korkmuyor, içinden sürekli aynı sözleri yineliyordu:

«İstediğim anda o alçağı durdurabilirim. Onun adama zarar

vermesini önleyebilirim.» Polislerin bir yerlerde pusu kurduklarını, kendi işaretini beklediklerini biliyordu.

Aynı zamanda ihtiyar ile Jondrette'in konuşmalarının kendisi için de iyi olacağına inanmıştı.

19
YASADIŞI İŞLER

İhtiyar oturur oturmaz, boş şiltelere bir baktı:

«Zavallı küçük yaralı nasıl?» diye sordu.

Jondrette yürek yakıcı, ama minnet dolu bir gülümseyişle:

«Ah, çok kötü, velinimetim,» dedi. «Ablası onu pansuman için hastaneye götürdü. Birazdan dönerler.»

Yaşlı adam, tuhaf kılıklı kadına bir göz atıp:

«Hanımefendiyi daha iyi gördüm,» dedi.

Kapının önüde duran kadında bir gözdağı ifadesi vardı.

Jondrette: «Ah efendim, o ölüm halinde, ne var ki çok cesurdur. O bir kadın değil, bir öküz gibidir...»

Bu sözlere duygulanan kadın, işveli bir sesle:

«Ah sen de beni sürekli kayırırsın Mösyö Jondrette,» dedi.

İhtiyar şaşkın göründü:

«Jondrette mi, oysa adınızın Fabantou olduğunu sanıyordum.»

Jondrette omuzlarını kaldırdı ve eşine anlamlıca bakarak:

«Fabantou sahne ismim,» dedi, «malum biz sanatçılar kendi adımızı fazla kullanmayız da.»

Okşayıcı bir sesle ekledi:

«Ah efendim,» diye başladı, «şu zavallı sevgili ile çok mutlu olduk. Aslında bizi kurtaran da bu oldu ya. Sevgimiz de olmasa ne ederdik? Ah, güçlü kollarım var ama iş bulamıyorum. Acılar her yandan sardı. Bir ara kızlarıma bir meslek öğretmeye heveslendim. Evet, o çocukları bile çalıştırmayı göze aldım. Ama bunu bile başaramadım, karton kutu yapımını öğretmek

istemiştim. Fakat bunun için de malzeme gerekti, hepsi ateş pahası, üstelik günde sadece dört metelik kazanmak için, değer mi? Bununla nasıl yaşanır? Ah şu devletin beceriksizliği, baştakiler hiç fukaraları düşünmüyor, tok açtan anlamaz deyimi, boş değil... Oysa bir zamanlar böyle miydik? Ah o zengin günlerimi hatırladıkça içim sızlıyor... O günlerden elimde kalan, tek bir andaç var. Eşsiz bir tablo, aynı zamanda duygusal açıdan benim için vazgeçilmez. Bu paha biçilmez tabloyu, bu gözdemi bile elden çıkarmaya hazırım inanın. Ne yapalım geçim derdi...»

Jondrette aklına gelenleri böyle karman çorman söyleyedursun, Marius ansızın odanın karanlık bir köşesinde o zamana kadar fark etmediği bir adam gördü. Bu adam o kadar sessizce girmişti, kapının açıldığını bile duymamışlardı. Yeni gelenin üzerinde mor fanila, yamalı bir pantalon vardı. Suratı isten simsiyahtı. Kolları ve ayakları çıplaktı, boynu kalındı, kolları dövmeliydi. Adam usulca şiltelerden birine oturdu. Kadının hemen arkasında durduğundan belirgince seçilmiyordu.

O sırada birden işkillenmiş gibi duran ihtiyar, başını çevirip yabancı adamı gördü:

«Bu da kim?» diye sordu.

«O mu, evet bir komşumuz, boş verin efendim.»

Aslında bu komşunun suratı tekinsizdi, fakat çok iyi kalpli bir adam olan ihtiyar, daha fazla uzatmadan ev sahibine döndü:

«Evet Mösyö Fabantou, ne diyordunuz?»

«Evet velinimetim, satılık tablomdan söz ediyordum.»

Bu sırada, çıngıraklı bir yılanın gözlerine benzeyen, sinsi bakışlarını adama çevirmişti.

Kapıda bir ses oldu. İkinci bir adam da girmişti. O da ilk gelen gibi, kötü kılıklı ve çıplak kolluydu. Onun da yüzünde isten bir maske var gibiydi.

Adam sessizce girmeye çalışmıştı, ama ziyaretçi onu fark etti.

Jondrette hemen anlattı:

«Onlar kiracılar, yan odalarda oturan işçi arkadaşlar, arada sırada uğrarlar. Evet ne diyordum, elimde kalan o eşsiz tablodan söz ediyordum, işte bakın.»

Adam kalktı ve ters halde duvara dayadığı tabloyu çevirdi. Bu loş aydınlıkta tabloya benziyordu. Ancak Marius hiçbir şey göremedi. Bunu kaba çizgiler ve çiy renklerle yapılmış panayır afişlerine benzetti.

İhtiyar sordu:

«O da nesi?»

«Ah velinimetim, bu değerli bir tablo... ünlü bir ressamın fırçasından çıktı. Kızlarımı sevdiğim kadar bu resmi de severim, bana ne çok şey hatırlatır. Fakat dediğim gibi, o kadar zordayım ki elden çıkarmak zorundayım...»

Belki tesadüf, belki de bir kuşku başlangıcıyla, ziyaretçi, gözlerini odanın karanlık köşesine çevirdi. Orada dört erkek gördü, içlerinden üçü yatağın üzerine oturmuştu. Hepsinin de kılıkları perişan, kolları çıplak, yüzleri is karasıydı. Yatağa uzanmış biri, gözlerini kapatmış, uyuyor gibi yapıyordu. İçlerinden en ihtiyarıydı. Biri sakallıydı, diğeri perişan saçlı. Hiçbirinin ayağında ayakkabı yoktu, çorap giymişlerdi, bazıları da yalınayaktı.

Jondrette, ihtiyarın onlara ilgiyle baktığını fark etti.

«Evet,» dedi, «bunlar ahbaplarım, komşular, bizim burada ateş yakıldığını duydular; ısınmaya gelmişler. N'eylersiniz efendim, arada bir yardımlaşmak gerek, zararsız çocuklardır, kömürde çalışırlar. Siz onlara aldırmayın. İyi kalpli efendim, şu tablomu satın alın. Sizden fazla istemem, siz ne kadar verirsiniz?»

İhtiyar, gözlerini Jondrette'in yüzüne çevirdi, ondan epeyce kuşkulanmıştı:

«Evet ama, bu meyhanelerin kapılarına asılan bir şey yalnızca, belki üç frank eder.»

Jondrette hoş bir sesle yanıt verdi:

«Cüzdanınız yanınızda mı, ben bin franka fit olurum.»

İhtiyar yerinden kalktı ve etrafını gözleriyle taradı. Soldaki pencerenin önünde Jondrette vardı. Jondrette kadın, dört yabancıyla kapıyı tutuyordu. Adamlar yerlerinden bile oynamamışlardı, sanki konuğu görmemişlerdi. Jondrette, yakınan bir sesle sürdürdü. Öyle acıklı bir sesle konuşuyordu ki, bir ara ihtiyar, adamın yoksulluktan kafayı sıyırmış olabileceğini düşündü.

«Ah efendim, şu tabloyu satın alamazsanız, bittim demektir, inanın. Artık kendimi sulara bırakmaktan başka çarem kalmadı, meteliğim yok. Demin de size anlattığım gibi kızlarıma şu karton kutu işini öğretmek istedim. Ama bir yığın masraf çıkardılar. Değişik tipte bir masa, salt bu işe yarayacak bir gazocağı, tutkalı hazırlamak için farklı bölmeleri olan bir çanak, bir kalıp çeliği çivilemek için bir çekiç, penseler, ve daha neler!.. Ben bunca masrafın altından nasıl çıkarım? Üstelik kazanç da günde dört metelik. Günde on dört saat çalışmaya karşılık, işçi kızın çok özenli davranması, kâğıdı ıslatmaması, kutuları lekelememesi için harcamak zorunda olduğu gayret de cabası! Günde dört metelikle nasıl geçinirsiniz, efendim?..»

Jondrette bunları anlatırken, ihtiyara bakıyordu. Oysa ihtiyar, Jondrette'e bakışlarını çevirmiş, inceliyordu. Marius dikkat kesilmişti. İhtiyarın ne düşüneceğini bilemiyordu. Jondrette ya ahmak, ya da bir deliydi. Jondrette sürekli aynı sesle:

«Artık kendimi nehre atmaktan başka yolum kalmadı. Geçen akşam Austerlitz Köprüsünün basamaklarını indim, tam suya atlıyordum ki, ardımdan daha da sefil hale düşecek olan ailemi düşünerek caydım, ama artık daha fazlasına dayanamayacağım, bıçak kemiğe dayandı!..»

Derken bir değişim oldu. Fersiz gözlerinde korkunç bir ışık parladı ve o kara kuru adam dikleşti, korkunç görünüyordu. İhtiyara birkaç adım yaklaştı ve patlayan bir sesle:

«Bütün bunlar hikâye,» dedi. «Siz beni tanıdınız mı?»

20
TUZAK

Evin kapısı tekrar açıldı, mavi keten önlüklü ve yüzleri maskeli, üç erkek daha girdi. Siyah kâğıttan maskeleri vardı. Bunlardan biri zayıftı, elinde ucu demirli bir sopa tutuyordu. İkincisi çam yarması biriydi, o da sağ elinde demirden bir topuz tutuyordu. Üçüncü adam ilki kadar sıska olmasa da, o devanasına göre ince sayılırdı, o da elinde bir zindan kapısından alınma, kocaman bir demir çubuk sallıyordu.

Jondrette, herhalde bu adamları bekliyordu ki, hemen aralarında bir konuşma başladı. Ev sahibi, eli sopalıya sordu:

«Hazır mı?»

Beriki:

«Evet.»

«Montparnasse nerede?»

«Fiyakalı delikanlı, kızınla cilveleşmek için dışarıda kaldı.»

«Hangisiyle?»

«Büyük olanla.»

«Aşağıda kira arabası bekliyor mu?»

«Evet.»

«Atlar nasıl?»

«Rüzgar gibi.»

«Tamam.»

«Araba bekliyor, sen öyle istemedin mi?»

«Evet,» dedi Jondrette.

İhtiyar ansızın bembeyaz kesilmişti. Nasıl bir kapana düştüğünü anlamıştı. Etrafına dikkatle bakmasına rağmen, yine de korkmuş birine benzemiyordu. Masanın arkasına geçmişti. Az önce, kendi halinde hayırsever bir ihtiyar olan adamcağız, bir anda sanki boksör kesilmişti. Sandalyesinin tahtasına elini gözdağı veren bir şekilde dayadı.

Böyle bir tehlike karşısında kılını oynatmayan bu yürekli ve

güçlü ihtiyara Marius hayran kaldı. Aslında sevdiğimiz kızın babası bizim için asla bir yabancı sayılmaz. Marius bu adamla gururlandı.

Jondrette'in, kömür işçileri diye tanıştırdığı üç adam, köşedeki hırdavatlara eğilmiş, bir şeyler arıyorlardı. Biri eline bir kerpeten aldı, diğeri keser, üçüncüsü de bir kıskaç. Tek kelime etmeden kapıyı tuttular.

Yatakta uyuklayan ihtiyar bir ara gözlerini açtı, Madam Jondrette onun yanına oturdu.

Marius artık birkaç saniye sonra harekete geçme vaktinin geleceğini düşünüp, sağ elini o deliğe doğru yükselti, ateşe hazır bekledi.

Jondrette yeni gelenle fısıldaşmasından sonra, ziyaretçiye döndü ve iğrenç gülüşüyle sorusunu yineledi:

«Beni tanımadınız mı?»

İhtiyar onun yüzüne dik dik bakarak:

«Hayır,» dedi.

O zaman Jondrette masaya yaklaştı, mumun üstüne eğilip o korkunç yüzünü ihtiyarın sakin yüzüne yaklaştırdı ve ısırmaya hazır bu yabani hayvan gibi şöyle bağırdı:

«Adım Fabantou değil, Jondrette de gerçek adım değil. Benim adım Thenardier'dir. Montfermeil'deki han sahibi. Duydunuz mu, Thenardier? Haydi, artık beni tanıdınız mı?»

İhtiyarın yüzüne bir kırmızılık yayıldı, ama sakince:

«Hayır, çıkaramadım.»

Marius onun sözlerini duymadı. Onu, o anda gören, ne kadar etkilendiğini anlardı. Genç adam bir anda yıkılmıştı. Jondrette, isminin Thenardier olduğunu söylediğinde, Marius titremeye başlamış ve düşmemek için duvara dayanmıştı. O anda, sanki gövdesinin bir kılıçla yarılmış gibi olduğunu hissetti. Daha sonra ateş açmaya hazır olan sağ kolunu yavaşça indirdi. Jondrette'in Thenardier diye yinelemesinden sonra, perişan olan Marius, az daha elindeki tabancayı düşürecekti. İhtiyarın hâlâ

tanıyamadığı Thenardier adını, Marius çok iyi tanırdı. Bu ad onun için kutsal bir şeydi. Babasının vasiyetinde yazdığı bu adı, Marius günlerce göğsünde taşımıştı. Daha sonra, babasının o kelimelerini kafasına, yüreğine kazımıştı: «Thenardier isimli biri hayatımı kurtardı, oğlum onu bulsun ve ona elinden gelen iyiliği etsin.» Bu ad Marius için epey değerliydi, babasının anısına bağlı bir isim. Uzun zaman aradığı şu Montfermeil'deki hancıyı nihayet bulmuştu. Ne yazık ki, babasının kurtarıcısı bir yol kesiciden başka biri değildi. Marius'ün yıllarca aradığı, yardım etmek için uğraştığı adam, sadece bir hırsız değil, canavar ruhlu bir adamdı. Şu anda, onun bir cinayet tasarladığından emindi delikanlı. Alınyazısı, kendisine ne korkunç bir oyun hazırlamıştı!

Toprakta yatan babası, Marius'den Thenardier'ye yardım etmesini istiyordu. Marius dört yıldır, bu borcu ödemek için hiçbir özveriden kaçınmamıştı. Ama tam bir eşkıyayı, bir katili adalete teslim edeceği anda, yazgı, alaylı bir sesle, «O, Thenardier!» diye haykırıyordu. Waterloo'da, mermiler arasında babasını sırtlayıp kurtaran bu adama Marius, tam borcunu ödeyecekti ki, onun ipe layık biri olduğunu öğreniyordu. Babası kendisine Thenardier'ye yardım et, diye haykırıyor, oysa kendisi adamı ipe yollayarak babasının borcunu ödüyordu. Marius, ne edeceğini şaşırmıştı, korkunç düşüncelerle boğuşuyordu. Kararsızlığı giderek çoğalıyordu. Adamın bir cinayet tasarladığı gün gibi açıktı, kendisine yardım eden eli ısırıyordu, şu alçak.

Marius bu haksızlığa nasıl alet olurdu? Öte yandan, hancıyı polise teslim etmekle, babasının anısına ters davranmış olacaktı. Peki ama bunca kötü birine nasıl acınırdı? Marius yaprak gibi titriyordu, şimdi iki kişinin yazgısı elindeydi. Bir yandan günahsız bir ihtiyarın, sevdiği kızın babasının katledilmesine ya da yaralanmasına sebep olacaktı, öte yandan babasının kurtarıcısını mahkûm ettirecekti... Elindeki silahı ateşleyecek olsa,

ihtiyar kurtuluyor ve Thenardier mahvoluyordu. Ateş açmasa ihtiyar feda ediliyor ve Thenardier kurtuluyordu.

Marius iki camii arasında kalmıştı. Bir yandan sevdiği kızın babasını kurtarması için yalvardığını duyar gibi oluyor, öte yandan babasının Thenardier'ye yardım etmesini söylediğini hatırlıyordu. Marius delirecek gibi oldu, artık ne edeceğini bilemedi. Dizleri titredi düşünüp karar verecek fırsatı bile kalmamıştı ki, olaylar daha da hızlandı. Marius bir anaforda gibiydi. Bir ara kendinden geçecek gibi oldu.

Bu arada Thenardier (artık ona Jondrette demeyeceğiz) ziyaretçinin önünde dolanıp durmaya başlamıştı. Mumu kaptı, öyle hızla şöminenin üstüne bıraktı ki, neredeyse fitil sönecekti. Daha sonra korkunç bir ifadeyle ihtiyara döndü ve tısladı:

«Oh hele şükür, sizi buldum nihayet iyiliksever efendim, eski giysili para babası, çocuklara pahalı bebekler satın alan Noel Baba... Ya, demek, hâlâ beni tanımadınız ha? Demek, 1823 yılının Noel gecesi benim şu Montfermeil'deki hana gelip Fantine'in çocuğunu götüren adam siz değil misiniz? Onu siz benden çalmadınız mı? Üzerinizde hardal sarısı bir ceket yok muydu? Bu sabah bana getirdiğiniz gibi elinizde de giysi dolu bir çıkın yok muydu? Yoksa siz bir çamaşırcı mısınız milyoner efendim? Yoksullara dükkânda satılmayan malları veriyorsunuz. Demek, beni tanımadınız, ne iş ama? Evet ama ben sizi çok iyi tanıdım. Hanlara yoksul kılıklarla gelip, insanı kandırmanın, eliaçık davranarak kişilerin ekmek paralarını çekip almanın, ne demek olduğunu size gösteririm. İnsanı mahvettikten sonra, ona büyük gelen bir ceketle, iki battaniye verip, paçayı kurtardım sanıyorsun ha, moruk! Alçak seni!..»

Bir ara kendi kendisine konuştu, kinini dağıtmak ister gibi homurdandı ve sonra hıncını masadan alır gibi yumruklar indirdi ve:

«Şu ahmağın haline bir bakın...»

Sonra ona çıkışmayı sürdürdü:

«Bir zamanlar, beni ahmak yerine koydunuz. Tüm acılarıma siz neden oldunuz. Bin beş yüz frank karşılığında yıllarca büyüttüğüm o kızı alıp götürdünüz, oysa kız bana epeyce para getiriyordu. O benim için altın yumurtlayan tavuktu. Evet onu götürmekle bana çok kötü bir oyun ettiniz... Oysa ben o parayı yeyip içip harcadım, ah meyhanemde şarap içenler zıkkım içsinler, keşke onlara zehir olsa. Neyse, onunla çekip gittiğinizde arkanızdan geldim ama ormanda elinizdeki sopayla gözümü korkuttunuz. O gün, siz benden daha güçlüydünüz. Şimdi sıra bende. Şu sırada bütün ipler elimde. Sen de artık şapa oturdun ihtiyar. Evet, artık gülme sırası bende. Öyle bir faka bastın ki... Bakalım paçayı nasıl kurtaracaksın!.. Sana oyuncu olduğumu söyledim; ismimin Fabantou olduğuna, Matmazel Mars ile taşra turnelerine çıktığıma ikna ettim, seni koca ahmak. Bir de şu kira işini da yutturdum. Ah aptal ihtiyar, kira zamanının 4 Şubat olmayıp 8 Şubat olduğunu da bilemedin. Utanmadan bana sadece 4 altın getirdin. Alçak, en azından, yüz frank verseydin ya. Her dediğime nasıl da inandın. Oysa ben için için eğleniyordum seninle. Artık işin tamam aptal.»

Thenardier sustu, soluk soluğaydı. Göğsü bir körük gibi kalkıp iniyordu. Gözlerinde, acımasız, sinsi bir yaratığın ışıkları vardı. Bir devi ezmeye hazırlanan, bir cücenin sevinci... Hasta bir boğayı parçalamakla mutlu olan bir çakalın sevinci...

İhtiyar onu sonuna kadar dinledi, ama sustuğunda şöyle dedi:

«Ne demek istediğinizi anlayamadım. Ben de aslında yoksul biriyim, öyle sandığınız gibi milyoner falan değilim. Herhalde beni bir başkasına benzettiniz!»

Thenardier, kaba bir kahkahayla:

«Ha ha, sürekli aynı yalanlar. Demek hâlâ, bu şakayı sürdürmek istiyorsun ihtiyar. Demek anımsamıyorsun? Benim kim olduğumu çıkaramadın ha?»

İhtiyar o anda bile nezaketi elden bırakmadı, ama tuhaf bir tonlamayla:

«Bağışlayın efendim,» dedi, «sizin bir haydut olduğunuzu görüyorum.»

En iğrenç yaratıkların bile kendilerince huyları vardır. Canavarlar bile gerçekleri duymak istemezler. Bu sözleri duyar duymaz, Thenardier Kadın şilteden indi, kocası sanki kıracakmış gibi sandalyeyi yakaladı. Karısına:

«Sen bir yere kıpırdama!» diye seslendi ve ihtiyara dönüp:

«Evet sizin gibi paralı insanların bize haydut dediğini bilirim. Evet, artık meteliksiz kaldığım doğru, battım, saklamıyorum beş kuruşum yok. Ne ekmek alabiliyorum, ne de ısınmaya kömür. Evet bir hırsızım. Üç günden beri boğazımdan lokma geçmedi, evet ben bir haydutum. Evet, siz ayaklarınızı ısıtan içi kürklü ayakkabılar giyersiniz, piskoposların üstlükleri gibi kalın ceketleriniz vardır. Kapıcısı olan evlerde oturur, her gün mantarlı etler yersiniz. Ocak ayında, kilosu kırk franka aldığınız kuşkonmazları yersiniz. Havanın soğuk olup olmadığını anlamak için, termometreye bakarsınız. Oysa havayı ölçen şeyler bizleriz, zavallı yoksullar, bizim soğuğu anlamak için termometreye bakmaya ihtiyacımız yok. Biz damarlarımızdaki kanın donduğunu, ayaklarımızın soğuktan sızladığını duyarız ve işte o zaman bizler 'Tanrı yalan' deriz. Sonra yaşadığımız inlere gelip, bizi aşağılar, bize 'hırsız' dersiniz ha. Ha, ha, ama biz sizi yeriz yutarız milyoner ahmaklar. Bir zamanlar ben de, saygıdeğer bir adamdım, iş-güç sahibiydim, bir seçmendim, bir kenterdim, sizin öyle olmadığınıza iddiaya girerim.»

Sonra Thenardier, kapının önünde duran adamlara yaklaşıp:

«Olacak iş değil! Herif kendinde bütün hakları görüyor, bir dilenciymişim gibi konuşuyor benimle...»

Daha da coşkuyla ihtiyarın üstüne yürüdü:

«Şunu da unutmayın hayırsever efendi. Ben öyle adını, kim-

liğini saklayan, ne olduğu belirsiz biri değilim. Ben evlere girip, çocukları kaçıran bir hırsız değilim. Ben eski bir Fransa askeriyim. Waterloo'da savaştım, hatta kont olan bir generalin hayatını kurtardım. Adam gerçi bana adını söyledi, ama o lanet olası sesi, o kadar fersiz çıkıyordu ki, sadece 'teşekkürler' dediğini duydum. Oysa bana teşekkür edeceğine, ismini söylese daha iyi ederdi. En azından onu bulmama yardımcı olurdu. Şu gördüğünüz tabloyu David(*) yaptı. Tablodaki kim biliyor musunuz? Ben.

Generali üzerimde taşıyorum. David o kadar duygulanmıştı ki, benim o kahramanlığımı sonsuza bırakmak istedi. Evet, işte bakın, sırtımda general, mermilere karşın, onu kurtarıyorum. İşte bütün hikâye. Oysa adam da işe yaramazın biriydi. Bana ne yapmıştı ki? O da diğerlerinden daha matah değildi. Fakat yine de kendi canımı hiç sayarak, onu kurtardım. Haydi artık, bu kadarını neden anlattım bilmem. Artık işi bitirelim, bana para gerek; çok para, ya verirsin ya da seni şuracıkta öldürürüm...»

Marius biraz toparlanmıştı. Artık hiç kuşkusu kalmamıştı, bu, babasının vasiyetnamesinde yazılı adamdı. Marius hemen titredi, adam babasından nasıl saygısızca söz ediyordu. Yine ne edeceğini bilmez gibi düşündü. Fakat Thenardier'nin konuşmasında, anlattıklarında, sesinde hareketinde, bakışında çok fena bir ruhun gölgeleri beliriyordu. Sözde kendini övmesi, o kafa tutmasında bile bir alçaklık, bir hırs, bir enayilik okunuyordu. O çirkin ve kötü ruhunu olanca çürümüşlüğüyle karşısına çıkarmıştı.

İhtiyara satmak istediği o harika, tablo, sözüm ona değerli Ressam David'in yaptığı tablo, okurumuzun tanıdığı o meyhane levhasıydı. Bunu kendisi çizmişti. Montfermeil'deki handan ayrılırken bunu da getirmişti.

(*) David: Ünlü bir ressam.

Şu sırada Marius önünde kimse olmadığından, resmi iyice seçebildi. Tozu dumana karışmış bir savaş meydanında, adamın biri sırtında bir yaralıyı taşıyordu. Bu Thenardier ile Pontmercy'nin yer aldığı resimdi. Marius bu resimde babasını canlı görür gibi oldu, ona göre bu bir meyhane levhası değildi. Bu, tekrar canlanan babasıydı. Bir mezar aralanıyor, bir hortlak dışarı süzülüyordu. Marius kalbinin deli gibi attığını duydu. Waterloo topları kulaklarında gürledi. Tablodaki gibi, ağır yaralı, kanlar içindeki babasının resmine baktı baktı, sanki onun da kendisine baktığını sandı.

Thenardier soluklandıktan sonra kanlı gözlerini ihtiyara dikti ve kısık bir sesle:

«Bir sözün var mı? Hesabını görmeden önce öt bakalım.»

İhtiyar susuyordu, koridordan cırtlak bir ses duyuldu:

«Odun kırmak gerekiyorsa, buradayım.»

Eli topuzlu çam yarması konuşmuştu.

Aynı zamanda kapı arasında korkunç bir yüz göründü, adam sırıtıyordu, ama gösterdiği insan dişleri değil, bir kurdun keskin dişleriydi.

Thenardier hıncını ondan almak istercesine:

«Maskeni niye çıkardın?» diye parladı.

Adam o korkunç sesiyle:

«Hiç, biraz gülmek istemiştim de.»

Birkaç dakikadır, ihtiyar, Thenardier'nin tavırlarını ilgiyle izliyordu. Kendi öfkesiyle coşan alçak herif, odada geziniyordu. Kendisine yardımcı olacak haydutların bulunması, silahsız birini tuzağa düşürme mutluluğu, bire karşı dokuz kişi olmanın sarhoşluğuyla kendisinden geçmişti. Topuzlu adama bağırırken sırtını çevirmişti. İhtiyar, onun bu dalgınlığından faydalanmak istedi, bir tekmeyle sandalyeyi devirdi ve atak bir hareketle pencereye tırmandı. Camı açmak, dışarı atlamak, bir bacağını dışarı çıkarmak anlık işti. Dışarı atlamak üzereydi ki, altı güçlü el, onu yakalayıp geri çektiler. Bunlar üç kömür işçisiydi. Thenardi-

er Kadın, ihtiyarın saçlarına yapıştı, gürültüye koridordaki diğer haydutlar koştu. Demin yatakta yatan o sarhoş kılıklı adam da indi ve elinde bir keserle sendeleyerek geldi

Kömür işçilerinden birinin yüzü mumla aydınlanmıştı. Marius, Panchaud'yu tanıdı. Adam elindeki bir topuzu ihtiyarın başına doğru salladı.

Marius artık bu kadarına dayanamadı. İçinden şunları geçirdi: «Babacığım ne olur beni affet!» Tam tetiğe basıyordu ki, Thénardier'in sesi geldi:

«Ona zarar gelmesin!»

Kurbanın acıklı atılımı Thénardier'yi öfkelendirmemiş, aksine, yatıştırmıştı. Aslında onda, sanki iki karakter yaşıyordu. Biri yabanıl ve kötü adam; diğeri, hünerli, işinin ehli adam. Şimdiye değin, yabanıl tarafını açığa vurmuştu, kurbanının kaçma girişimi karşısında, işi cinliğe dökmeyi seçti.

«Ona zarar gelmesin!» diye bağırdı.

Bu tavrı Marius'ün elini kolunu bağladı. Delikanlı bir süre daha beklemenin gerektiğini düşündü. Kim bilir, belki şansı yaver gider ve «Ursula»nın babasını kurtarır ve aynı zamanda bunu kendi babasının kurtarıcısını yakalatmadan yapardı...

Müthiş bir çarpışma başladı, ihtiyar adam, tek yumrukla yaşlı serseriyi yere devirdi ve elinin tersiyle üstüne çullanmak isteyen, iki hırsızı da geriletti. Fakat arkada bekleyen dört haydut onu kıskıvrak yakalamışlardı. İhtiyar, it sürüsüne yenilen bir kurt gibi, üzerine çullanan haydutların altında kaldı.

Aralarından biri, onu en yakın yatağa yatırdı ve devinimlerini önlemek için eliyle bastırmayı denedi. Hancı kadın hâlâ saçlarını çekiştiriyordu.

Kocası azarladı:

«Sen karışma, öte dur, şalın yırtılacak.»

Kadın, erkeğini dinleyen dişi kurt gibi hırıltıyla geri çekildi.

Thénardier adamlara:

«Ceplerini arayın.»

İhtiyar artık karşı çıkmayı bırakmış gibiydi. Üzerinde, içinde altı franktan başka para olmayan deri bir kese buldular, bir de kar gibi beyaz bir mendil.

Thenardier hemen mendili alıp cebine attı.

«Cüzdanı yok mu?» diye sordu.

«Hayır, saati bile yok,» diye dedi kömürcülerden biri.

Maskeli adam, genizden gelen bir sesle:

«Cesurmuş da,» diye söylendi. «Sıkı bir moruk.»

Thenardier kapıya doğru yürüdü ve köşedeki ipleri alıp haydutlara attı:

«Onu yata sıkıca bağlayın,» dedi.

Daha sonra, ihtiyarın yumruğuyla yere devrilmiş ihtiyarı gösterip:

«Boluatruelle öldü mü acaba?» diye sordu.

«Hayır, dut gibi sarhoş; sızdı.»

«Onu bir kenara atın,» dedi.

İki adam, bir tekmeyle yıkılan ihtiyarı bir kenara itti.

Thenardier adamlardan birine:

«Babet, niye bu kadar çok adam getirdin, bu kadarı da fazla!»

Elindeki ucu demirli sopayı sallayan beriki:

«Ne edelim, hepsi de gelmek istedi. Kesat sezon, iş yok, biliyorsun...»

İhtiyarı bağladıkları şilte dört tahta ayak üzerinde yükselen bir somyaydı. İhtiyar, hiç sesini çıkarmamıştı. Hırsızlar onu pencereden uzak, ocağa yakın bir yere sucuk gibi bağladılar.

İpin son ilmiği de atıldığında Thenardier bir sandalye alıp onun tam karşısına geçti. Adam deminki öfkeli adam değil gibiydi. Yüzündeki vahşet ifadesi silinmiş, sakin ve kurnaz bir ifadeye bürünmüştü.

Marius, ansızın yumuşayan bu yüzde beliren gülümsemede, az önce köpükler saçan azgın dudakları tanımakta zorlandı. Bu köklü değişime hayretle baktı; kaplan, bir tilkiye dönüşmüştü.

Thenardier: «Efendim,» diye başladı ve eliyle adamı tutan haydutları gösterip: «Çekilin,» dedi «Onunla görüşeceğim.»

Adamlar kapıya doğru çekildiler, Thenardier başladı:

«Demin pencereden atlamak istemeniz hatalı bir şeydi. Tanrı korusun, bacağınızı kırabilirdiniz. Şimdi izin verirseniz, rahatça konuşabiliriz. Size deminki yorumlarımdan söz etmek istiyorum. Size saldırıldığında asla bağırmadınız.»

Thenardier haklıydı. Epey afallamış olan Marius bu ayrıntıyı unutmuştu, ama ihtiyar sesini yükseltmeden birkaç kelime etmişti. Ne bağırmış ne de yardım istemişti. O altı adamla boğuşurken, sessizliğini bozmamıştı.

«Sizin, 'yetişin, adam öldürüyorlar, katil var' diye bağırmanıza asla şaşırmazdım. Kendisine fenalık etmek isteyenleri gören birinin biraz yaygara koparmasından olağan ne olabilir? Ağzınızı bile bağlamamıştık. Gerekçesini anlatayım. Çünkü bu odada ne kadar ses yapsanız dışarı çıkmaz. Bu da bizim yararımıza, burası bir in. Burada bomba patlasa bile, dışarıdan zor duyulur. Fakat siz çıt çıkarmadınız. Bu cesaretiniz için sizi kutlarım, fakat kafama takılan başka bir şey var. Neden imdat istenir? Kendisine yardıma gelinsin diye. Yardıma kim koşar? Polis. Fakat siz polisin gelmesini istemediğinizden, ses çıkarmadınız. Demek polisle aranız iyi değil, tıpkı bizler gibi. Bu da saklamak istediğiniz bir şeylerin varlığı yüzünden, bize gelince aynı hallerde olduğumuz için sizinle çok iyi anlaşabiliriz.»

Thenardier bu sözleri ederken sanki vicdanını en derinine kadar okumak ister gibi, bakışlarını ona dikmişti.

Bu arada konuşma biçimi tarzı hayli değişmişti, az önceki hırsızın yerini rahiplik eğitimi alan hin bir patron almıştı.

Marius de adamın bu olağan olmayan sessizliğinin kuşku verdiğini düşündü ve bundan azap duydu. Thenardier'in o anıştıran sözleri delikanlıyı afallatmıştı. Courfeyrac'in ihtiyar olarak adlandırdığı, asıl ismini bile bilmediği bu ihtiyarın geçmişinde nasıl bir sır olabilirdi? Fakat şu anda iplerle sıkıca bağlı

olmasına rağmen, onda öyle bir huzur vardı ki... Marius onun o iyi ifadeli, kederli ve gururlu yüzüne bıkıp derin bir saygı duydu.

Adam herhalde, epey yüce ruhlu ve güçlü biriydi. En zorlu durumlara bile katlanmasını bilen o demir istemli kişilerdendi.

Thenardier sandalyesinden kalktı ve ocağa yürüdü. Ocağın önündeki o eski bölmeyi çekerek, kömürlerin üzerindeki mangalı çıkardı. Ateşte kor olmuş makas bir kızıltı yayıyordu.

Thenardier ihtiyarın karşısına geçip oturdu:

«Anlaşabiliriz ihtiyar, zaten anlaşmak her ikimizin de çıkarına. Demin öfkelenmekle hata ettim. Ne olur affedin beni. Nasıl oldu, ben de bilemiyorum? Aklım karıştı. Çok abarttım, aptalca sözler ettim. Para, çok para, etekler dolusu para istediğimi söyledim. Fakat bunun zırvalığını hemen anladım. Yüce Tanrım, her ne kadar varsıl olsanız da, giderlerinizin epey ağır olduğu doğru. Sizin meteliksiz kalmanızı hiç istemem, sizi yıkıma sürüklemek aklımın ucundan geçmez, hem ben bir parazit değilim ki. İpleri elinde sanıp ahmakça işler yapanlardan değilim. Ben de bu özveride bulunmaya karar verdim. Fazla bir şey istemiyorum sadece iki yüz bin frank verin, yeter.»

İhtiyar tek kelime etmedi, beriki sürdürdü:

«Gördünüz ya, nasıl yumuşadım, şarabıma ne çok su kattım. Servetinizin tutarını aslında bilmiyorum fakat sizin parayı önemsemeyen, gönlü bol bir adam olduğunuz kesin. Sizin gibi biri perişan bir aile reisine bu kadar para verse, neyi eksilir ki? Bu arada sizin zeki biri olduğunuz da belli. Bu akşam, bu kadar hazırlık yaptığınıza göre bu paradan daha azıyla yetinmeyeceğimi sezmişsinizdir. İki yüz bin frankçık, inanın, size fiske bile vurulmayacak. Fakat şu anda üstünüzde bu kadar para olmayabilir, ben beklemeyi de bilirim. Sizden tek isteğim, size okuyacağım mektubu yazmanız.»

Thenardier biraz sustu ve kelimelerin üstüne basa basa, mangaldan tarafa bakarak sırıttı:

«Şimdi bana, yazmayı bilmediğiniz gibi bir palavra atmayın, çünkü buna inanmam.»

O kadar çirkince sırıtmıştı ki, bir engizisyon yargıcı daha kötü sırıtamazdı.

Eski hancı, ihtiyarın bağlı olduğu yere masayı itti, kalemi hokkaya batırdı ve yarı aralı duran ve içinde bir bıçağın parladığı bir çekmeceden bir kâğıt çıkardı. Kâğıdı adamın önüne bıraktı:

«Haydi yazın,» dedi.

Adam nihayet konuştu:

«Bu halde nasıl yazabilirim?»

Eski hancı o acımasız gülümseyişiyle onayladı:

«Evet. Haklısınız.»

«Sağ kolunu açın.»

Fauchaud buyruğu yerine getirdi. Tutsağın sağ eli boş kalır kalmaz, eski hancı, mürekkebe batırdığı kalemi ona verdi.

«Evet efendim,» dedi. «Şu sırada elimizde olduğunuzu ve şu kör odadan sizi hiçbir gücün kurtaramayacağını unutmayın isterim. Beni acımasız davranmaya zorlamayın. Gerçi isminizi ve adresinizi bilmiyorum fakat şunu da söyleyim ki, şu mektubu götürecek kimse geri dönünceye dek olduğunuz yerde bekleyeceksiniz. Haydi yazın lütfen.»

Adam sordu:

«Ne yazmamı istiyorsunuz?»

«Söyleyeceğim...»

İhtiyar kalemi eline aldı.

Beriki yazdırmaya başladı:

Kızım,

Adam titredi bakışlarını eski hancıya kaldırdı.

Alçak adam:

«Dilerseniz *sevgili kızım* da diyebilirsiniz, *hemen buraya gel.* Onunla teklifsizce konuşursunuz değil mi?»

İhtiyar: «Kiminle?»

«Canım şu bizim küçük kızla...»

İhtiyar çok sakince davrandı, heyecan işareti göstermeden:

«Ne demek istediğinizi anlayamadım,» dedi.

«Siz yazmanıza bakın. *Hemen gel kızım, sana ihtiyacım var, sana bu mektubu getiren adam, seni de benim bulunduğum yere getirecek. Hiç çekinmeden gel.*»

İhtiyar söylenenlerin hepsini yazmıştı ki, beriki:

«Hayır, olmadı, 'çekinmeden gel' sözlerini çizin. Kız işkillenir. Sadece 'hemen gel' yazın yeter.

İhtiyar o iki kelimeyi çizdi.

«Şimdi de imzanızı atın, ha isminiz neydi?»

Adam kalemi bıraktı ve sordu:

«Kime yazıldı bu mektup?»

Hancı:

«Amma yaptınız ha. Anlamadınız mı, şu küçük kıza. Size söyledim ya...»

Hancı niyeyse kızın adını söylemek istemiyordu. Bu da suç ortağını yakalatmayan cin gibi bir adam davranışı. İsmi söyleyecek olursa, odadakilerin hepsi gerçeği öğrenirlerdi ki, bu da onun işine hiç gelmiyordu. Gereğinden fazlasını öğrenmelerinin anlamı yoktu.

«Haydi atın imzanızı atın, isminiz nedir?»

Adam:

«Urbain Fabre.»

Hancı bir kedi ataklığıyla elini cebine atıp adamdan kaptığı mendili çıkardı ve muma yaklaşıp armalara baktı:

«U.F. Urbain Fabre. Peki tamam, haydi imzanızı atın. U.F. olarak.»

Adam imzayı da attı.

«Kâğıdı katlamak için iki el gerek, verin ben katlayayım.»

Eski hancı bunu da yaptıktan sonra:

«Şimdi de adresi yazın. Matmazel Fabre. Sizin buralardan fazla uzaklarda oturmadığınızı biliyorum. Saint-Jacques Mahallesi civarında. Çünkü sürekli Saint-Jacques Kilisesi törenlerine,

sabahları gittiğinize göre. Fakat sokağınızı bilmiyordum. İsminiz konusunda yalan söylemediğinize göre, bana doğru adresi vereceğinize eminim.»

Tutsak bir an dalgınca durdu, sonra kalemi alıp yazdı:

«Matmazel Fabre, Urbain Fabre'nin evi Saint-Dominique Sokağı, No. 17.»

Beriki mektubu çekip aldı: «Hanım,» diye seslendi.

Karısı koşup geldi, ona anlattı:

«İşte mektup. Ne yapacağını biliyorsun. Kira arabası aşağıda. Hemen git ve kızı alıp dön.»

Daha sonra elinde topuz tutan adama:

«Sen de bizim hanımla git. Arabanın arkasına oturursun, tamam mı?»

«Tamam,» dedi haydut.

Topuzunu bir kenara bırakıp, hancının karısının ardı sıra yürüdü. Kapıdan çıkıyorlardı ki, Thenardier başını uzattı ve arkalarından seslendi:

«Karıcığım, sakın mektubu düşürme. Üzerinde iki yüz bin frank taşıdığını asla unutma.»

Karısının uğultulu sesi geldi:

«Sen keyfine bak, mektup koynumda.»

Bir an sonra, kamçı ve tekerlek sesleri duyuldu. Sabık hancı ellerini oğuşturdu:

«Oh oh, hızlı gittiler, bu gidişle bizim karı üç çeyrek saat sonra gelmiş olur.»

Sandalyesine kuruldu ve ayaklarını ateşe uzatıp:

«Ayaklarım dondu!» diye söylendi.

Burada, tutsak ve sabık hancı dışında beş adamdan başka kimse kalmamıştı. Yüzlerini örten kara tutkal veya taktıkları maskelerden dolayı adamların bazıları kömürcülere, bazıları zencilere, bazıları da ifritlere benzemişti. Hepsi de, ifadesiz görünüyorlardı, sanki bir görev yaparcasına bir cinayet işleyecekleri belliydi. Can almak onlarda, ne kin, ne de merhamet uyandırırdı, bunu sıkıntılı bir iş gibi benimsemişlerdi.

Hepsi de kaba saba şeyler olan bu ahmaklar, bir köşeye yığılmışlardı. Müflis hancı, ayaklarını ateşte ısıtıyordu. Bağlı adam, yine düşüncelerine dalmıştı. Demin burayı dolduran yaygaranın yerini, şu sırada koyu bir sessizlik almıştı.

Yarısına değin yanmış mum, büyücek olan bu odayı iyi aydınlatıyordu. Mangaldaki kömürler de kararmaya başladığı için, canavar kafalarını andıran hırsız kafaları, duvarlarda ve tavanda kötü gölgeler halinde yansıyordu. Bir köşeye serili sızmış ihtiyarın horlaması dışında ses yoktu.

Marius her an çoğalan bir kaygıyla bekliyordu.

İhtiyarla kızını kuşatan sır giderek yoğunlaşıyordu. Hancının hanımefendi diye söz ettiği o kız da neyin nesiydi. Bu isim adamı hiç etkilememişti. Aksine, o sakince, «kimden söz ettiğinizi anlayamadım,» demişti. Öte yandan, mendildeki markalar «U.F.» harfleri durumu aydınlatmıştı. Babanın adı Urbain Fabre olduğuna göre, kızın adı «Ursula» değildi. Marius büyülenmiş gibi olduğu yerden ayrılamıyordu. Hâlâ kendine gelememiş, herhangi bir değişimi, sanki bir tansığı bekliyordu... Şöyle düşünüyordu:

«Eğer aradığım kızsa bunu hemen anlarım, birazdan onu buraya getireceklerine göre. İşte o zaman, her şey ortaya çıkacak. Onları kurtarmak için, kanımı son damlasına kadar seve seve akıtırım. Beni hiçbir şey durduramaz!»

Böylece yarım saat geçti. Hancıyı karanlık bir düşünce almıştı. Bağlı adam hareketsizdi. Yine de Marius arada bir, ihtiyarın olduğu yerden usulca bir gürültü duyar gibi oldu.

Derken hancı, adama seslendi:

«Mösyö Fabre, sizinle açık konuşmak istiyorum.»

Bu sözlerden bir açıklama geleceği belliydi, Marius kulak kesildi. Beriki sürdürdü:

«Sabırsızlanmayın, eşim birazdan geri dönecek. Onun sahiden sizin kızınız olduğundan eminim. Ondan ayrılmak istememenizi anlayışla karşılıyorum. Fakat siz de beni dinleyin.

Karım mektubunuzu kızınıza verecek, beraberce buraya gelmek için kira arabasına binecekler. Şehrin kapılarının birinde kira arabasını bekleyen ve iki güçlü at koşulu başka bir araba var. Kızınız, bulunduğu arabadan arkadaşımla beraber inerek ikinci arabaya geçecek. Eşim de kira arabasıyla buraya gelip bize durumu anlatacak. O bize 'İş tamam,' diyecek. Hiç kaygılanmayın, kızınızın saçının teline bile zarar gelmeyecek, bindiği ikinci araba, onu güvenilir bir yere götürecek, arkadaşımın gözü hep üstünde olacak, siz bana şu iki yüz bin frankı verir vermez, kızınızı size vereceğiz. Beni polise teslim edecek olursanız, siz bilirsiniz,o zaman arkadaşım kızınızın hesabını görecek!»

Adam karşılık vermedi, bir anlık sessizlikten sonra, hırsız hancı sürdürdü:

«Çok kolay, gördünüz değil mi! Her şey sizin elinizde, kimse zarara uğramayacak ama, bu da size bağlı. Sizin her şeyi bilmenizi istediğim için anlattım, olancası bu. Karım döner dönmez ve bana 'Kız yolda' der demez, biz de sizi serbest bırakırız, geceleyin evinize gidebilirsiniz. Amacımızın kötü olmadığını anladınız ya!»

Marius delirecek gibi oldu, korkunç olayların gelişeceği belliydi. Demek kızı kaçırmak, fidye karşılığı serbest bırakmak istiyorlardı. Demek o canım kız, bu yabani adamların elinde bir rehineydi. Marius onun sevdiği kız olduğundan emindi. Yüreği duracaktı. Ne yapmalıydı?

Tetiğe basacak olsa, bütün bu alçakları polise teslim etmiş olurdu. Fakat o eli topuzlu adam sevdiğini rehin aldığına göre kız tehlikedeydi.

Marius, hırsız hancının lanetli sözlerini hatırladı:

«Beni yakalatırsanız, arkadaşım kızınızın hesabını görür.»

Marius'ün hali şu anda çok kötüydü. Babasının vasiyeti bir yana, sevdiği kızı da ölüme bırakmamak için şeyler yapması gerekiyordu.

Bir saattir süren bu korkunç durum, her an kötülüyordu. Ma-

rius tutunacak bir şey aradı, aklına hiçbir şey gelmiyordu. Aklında çatışan düşüncelerin yankıları evdeki sessizlikle karıştı.

Sessizlikte açılan bir kapı gıcırtısı duyuldu. Hancının gözleri parladı:

«Bizim karı döndü!» diye söylendi.

Sözlerini yeni bitirmişti ki, kadın telaşla içeri daldı. Cadının gözleri alev saçıyordu, irice ellerini kalçalarına atıp:

«Yanlış adres vermiş!» diye bağırdı.

Yanında götürdüğü adam da, onunla girmişti. Adam hemen köşeye bıraktığı topuzuna kaptı.

Hancı yineledi:

«Ne? Yanlış adres mi?»

Kadın:

«O verilen adreste, Saint-Dominique Sokağında 17 numarada Urbain Fabre isimli birini tanımıyorlar. Kim olduğunu bile bilmiyorlardı.»

Kadın öfkeden boğulacaktı, soluklanmak için durdu, sonra tekrar coştu:

«Kocacığım, şu ihtiyar seni faka bastırdı, sen de çocuk gibi inandın. Sen çok iyi niyetlisin, ben onun gözünü korkutmak için iyice canını yakardım, onu pişirmeden yerdim, ciğerini sökerdim. İşte ben böyle yapardım, ama siz erkekler bizler kadar zeki değilsiniz, ne kadar ahmaksınız. 17 numara büyük bir giriş kapısı, Mösyö Fabre diye birini tanımıyorlar. Kapıcıyla ve karısıyla konuştum, tombul ve güzel bir kadın olan kapıcı kadın, bana o isimli birini tanımadıklarını söyledi.»

Marius geniş bir soluk aldı. O Ursula, ya da adını bilemediği sevgili kurtulmuştu!

Öfkeden delirecek gibi olan kadın, ağzı burnu köpükler içinde homurdanırken, sabık hancı yine masa başına oturmuştu. Bir zaman tek kelime etmeden bekledi. Sağ bacağını salladı, ocaktaki mangala çevriliydi yabanıl gözleri.

Sonra konuştu, korkunç bir sesle ihtiyara:

«Yanlış adres ha!.. Peki ne umuyordun alçak?»

İhtiyar çınlayan bir sesle:

«Vakit kazanmak!» dedi.

Ansızın silkindi, bütün ipleri çözmüştü, yatağa sadece tek bacağından bağlıydı.

O yedi adamın kendisine engel olmalarını önleyerek, ocağa eğildi ve doğruldu. Thenardier ve adamlar ona korku yüklü bir şaşkınlıkla baktılar. Adam başının üstünde ateşte kızmış makası sallıyordu.

Korkunç ve görkemliydi.

Çok daha sonraları Gorbeau harabesi cinayet planıyla açılan soruşturmada, yerde ortadan ikiye bölünmüş, üstünde kabartmalar ve oymalar bulunan kocaman bir para bulundu. Bu para, forsaların kaçmak için kullandıkları gereçlerden biriydi. Evet, bu forsalar, arasında ünlü kuyumcu Benvenuto Cellini'yi(*) cebinden çıkaracak kadar usta sanatçılar vardı. Bu sefillerin aralarında Villion(**) gibi ozanlar da çıkardı kimileyin.

Firar etmek isteyen bu adamlar, çoğu zaman kör bir bıçakla kocaman bir meteliği ikiye bölüp, onlar üzerinde bazı oyuklar açarlar, kesilen parçaları tekrar birbirine vidalarlardı. Kişi istediği anda vidayı sökebilir, oluşan bu küçük kutuya, bir saat yayı yerleştirebilir ki, bu da ipleri ve demir çubukları kesebilir. Gardiyan, tutuklunun sadece tek meteliği olduğunu sanır, onun özgürlüğünü elinde tuttuğunu bilmez. Evet işte araştırmalar sonunda Gorbeau yıkıntısının o odasında yerde ikiye bölünmüş böyle kocaman bir para bulunacaktı. Yine aynı meteliğin içinde saklanabilecek küçük çelikten bir yayı vardı. Herhalde haydutlardan sakladığı bu metelikle tutuklu iplerini kesmişti. Marius'ün demin duyar gibi olduğu hafif gürültü bundandı...

(*) Benvenuto Cellini: Rönesans zamanlarının Floransalı kuyumcusu, gümüş oymalarıyla ün kazanmıştı.

(**) Villion: Ortaçağın Fransız ozanı. Bir hırsızlık şebekesi mensubu olduğu için ipe gitti.

Adam kendisini yakalatmamak için eğilememiş ve sol bacağının iplerini çözmeyi başaramamıştı.

Adamlar kendilerini toplar gibi oldular. Panchaud:

«Üzülme,» dedi karısına, «bacağından bağlı, o kadar kolay kurtulamaz elimizden. Onun bacağını kendi ellerimle bağladım, ben sorumluyum...»

Bu arada adam sesini yükseltti:

«Sizi gidi hırsızlar! Hepiniz birbirinizden betersiniz, ama hayatımı bu kadar savunmaya değmez. Aynı zamanda, beni konuşturacağınızı, bana istemediğim şeyleri yazdıracağınızı sanıyorsanız yanılıyorsunuz...»

Sol kolunu sıyırıp, dirseğine kadar açıkta bıraktı.

«İşte bakın!»

Bu arada kolunu uzattı ve kızmış makası koluna dayadı.

Odayı yanık etin kokusu sardı, işkence odalarının iğrenç kokusu yayıldı her yere. Marius korkmuştu, başı döndü, yuvarlanmamak için duvara tutundu, adamlar da ürpermişlerdi. Kızgın demir çıplak kolunu dağlarken, ihtiyar adamın yüzü bile değişmedi. Kinden uzak bakışını hancıya çevirdi, beden acısı yüce bir huzur kazandırmıştı ona.

Yüce kişiliklerde beden acıları ruhun yüceliklerini çoğaltır. Adam gür bir sesle bağırdı:

«Fareler! Benden korkmanıza gerek yok! Ben de sizden korkmuyorum!»

Daha sonra makası çıplak kolundaki yaradan çekip çıkarttı ve açık pencereden dışarı attı. Bu sırada karı-koca baş başa vermişler, bir şeyler hazırlıyorlardı.

Adam:

«Bana istediğinizi yapabilirsiniz!»

Hırsızlardan biri, onun yakasına sarıldı ve karnından konuşan soyguncu, elindeki kocaman demir çubuğu, başının üstünde sallayarak onu korkutmaya çalıştı.

Batık hancı masaya yaklaştı ve çekmeceyi açıp bıçağı aldı.

Marius eli tetikte, duraksıyordu. Bir saatten beri vicdanında

savaşan iki şey vardı: Biri babasının son arzusuna uymasını, diğeri, adamı kurtarmasını söylüyordu. Son dakikaya kadar bir tansık beklemişti, ama artık bir karar vermek zorundaydı. Hancı elinde bıçakla bekliyordu.

Delikanlı titredi.

Ayışığı ayaklarının ucunda, masanın üzerindeki bir kâğıdı gümüşe boyamıştı. Bu kâğıdın üstünde iri harflerle şunlar yazılıydı:

«*Polisler geldi.*»

Marius'ün aklında bir şimşek çaktı. İşte beklediği tansık; hem ihtiyarı kurtarabilecek, hem de Thenardier'yi yakalatmayacaktı. Alçak adama kaçma şansı veriyordu. Hemen eğilip kâğıdı aldı ve delikten bir alçı parçası daha koparıp, kâğıdı alçıya sarıp odanın içine attı.

Tam vaktinde davranmıştı, Hancı kararını vermiş, elinde bıçakla kurbanına yaklaşıyordu.

Karısı bağırdı:

«Yukarıdan bir şey düştü.»

Kadın eğilip kâğıdı kaptı ve kocasına uzattı, adam sordu:

«Bu da ne?»

«Ne olacak,» dedi kadın, «pencereden gelmiş olmalı.»

Adam kâğıdı telaşla açıp okudu:

«Bu bizim Eponine'in yazısı,» diye söylendi, sonra kısık sesle bağırdı:

«Haydi, hemen ip merdiveni pencereye getirin, adamı burada bırakıp canımızı kurtaralım.»

Kadın afallamıştı:

«Ne, onun gırtlağını kesmeden mi gideceğiz?» diye sordu.

«Vakit yok.»

Panchaud sordu:

«Nereden gideceğiz?»

Hancı:

«Pencereden, Eponine taşı oradan bize attığına göre, demek orada kimsecikler yok, oradan hemen sıvışırız.»

Karnından konuşan adam, kocaman demiri yere bıraktı ve ellerini başı üstünde kaldırıp tek kelime etmeden indirip kaldırdı. Bu bir işaretti. Adamı yakalayan haydutlar bıraktılar, bir anda, ip merdiven pencere dışına sarkıtıldı ve iki demir kancayla sıkıca tutturuldu.

Bağlı adam, olup bitenlerle ilgilenmiyordu, dua ediyor ya da derin derin düşünüyor gibiydi.

Merdiven bağlanınca hancı, karısına seslendi:

«Haydi gel.»

Kendisi pencereye koştu, fakat tam bacağını dışarı aşırıyordu ki, Panchaud onu ceketinin eteğinden yakladı:

«Hey, yavaş ol dostum, bizden sonra çıkarsın!»

Haydutlar aynı anda:

«Bizden sonra! Bizden sonra!» diye bağırdı.

Hancı:

«Haydi arkadaşlar ahmaklık etmeyin,» dedi. «Zaman geçiyor. Polisler neredeyse gelir.»

Aralarından biri:

«O zaman kura çekelim,» dedi, «bakalım talih kimden yana, hangimiz önce çıkacağız?»

Hancı:

«Delirmişsiniz, vakit yitirmek, kura çekmek, aman ne hoş, isterseniz adlarımızı bir kâğıda yazıp, tombala çekelim!..»

«Benim şapkama ne dersiniz?»

Aynı anda başlarını çevirdiler, kapıda Javert vardı.

Şapkası elinde, gülümseyerek, onları selamladı.

21
ASLINDA KURBANLARI TUTUKLAMAK GEREK

Karanlık çökerken, Javert ekibini Gorbeau'nun karşısındaki sokakta toplamıştı. İlk işi, çevreyi izlemek olan kızları yakala-

mak oldu. Fakat sadece Azelma'yı yakalayabildi, Eponine tüymüştü. Daha sonra Javert, kulağı kirişte, tabanca sesini dinlemeye başlamıştı. Kira arabasının gelip gitmesi polisi epey rahatsız etmişti. Fakat haydutların orada toplanmış olduklarından emindi.

Cebinde Marius'ten aldığı anahtar vardı.

Tam vaktinde içeri girmişti.

Haydutlar köşede bıraktıkları silahlarını toplamak için atıldılar. Bu kuduruk yedi eşkıya savunmaya hazır bekliyorlardı. Biri elinde topuzu, diğeri kocaman demiri, kalanlar da keserler, çekiçler havada, bekliyorlardı. Hancı bıçağını salladı, karısı, köşedeki kocaman taşı aldı.

Javert şapkasını başına taktı, kılıcı belinde, sopası kolunda, kollarını göğsünde birleştirip, sakince odanın ortasına kadar yürüdü.

«Biraz yavaş olun!» dedi. «Pencereden kaçamazsınız, kapıdan çıkın. Daha rahat çıkarsınız. Siz yedi kişi, biz on beş kişiyiz. Boşuna kendinizi yormayın.»

Panchaud tabancasını hancıya uzatıp:

«Dinle,» dedi, «ben şu Javert'e ateş etmeye cesaret edemem, istersen silahı sen al, sen ateş eder misin?»

«Tabii ederim.»

«O zaman et de görelim.»

Hancı tabancayı kapıp, Javert'i hedef aldı. Javert:

«Boşuna yorulma, bana ateş edemezsin, ıskalarsın,» dedi.

Adam tetiğe bastı, mermi Javert'e isabet etmeden duvara saplandı.

Polis alaylı bir gülüşle:

«Dememiş miydim?» diye söylendi.

Panchaud elindeki topuzu Javert'in ayaklarının önüne atıp:

«Sen iblisler kralısın,» diye boynunu büktü. «Teslim oluyorum!»

Javert diğer adamlara döndü:

«Peki ya sizler?»

Aynı ağızdan:
«Biz de!» dediler.
Javert sakince:
«Bravo, bakın işte, şimdi akıllı çocuklar oldunuz.»
Panchaud Javert'e yanaştı:
«Tek arzum şu; damda olduğum sürece, beni tütünsüz bırakmayın.»
Javert:
«Arzun yerine getirilecek,» dedi, sonra ardına dönerek adamlarına seslendi:
«Haydi çocuklar girin, hepsini kelepçeleyin.»
Elleri kılıçlı ve silahlı jandarmalar, kapıdan girdiler. Adamlar kelepçelendi.
Derken, erkek sesi olmayan, ama kadın sesine de benzemeyen bir ses:
«Biraz yaklaşın bakalım.»
Hancı karısı saklandığı köşeden çıkmıştı. Jandarmalar ve polisler gerilediler.
Korkunç kadın şalını, atmış, başında tuhaf şapka, dev anası gibi eşine siper olarak, demin kaptığı taşla polislere yaklaştı:
«Yaklaşmayın!»
Herkes geriledi, evin ortası boşalmıştı.
Kadın, kelepçelenmeyi kabul eden hırsızlara yaklaştı ve tükürürcesine haykırdı:
«Hainler!»
Javert gülümseyerek boşlukta yürümeye başladı.
«Yaklaşma!»
Javert:
«Yavaş olun,» dedi. «Müthişsin inan, tam bir jandarma gibi de bıyığın sakalın da var, fakat benim de kadın gibi uzun tırnaklarım var, onları kullanmayı bilirim.»
İlerlemeyi sürdürdü.
Hancı kadın ürkütücü bir görünüm aldı. Bacaklarını açtı, gerildi ve hızını alıp taşı Javert'in kafasına attı. Javert başını eğdi,

taş kafasının üstünden geçip karşı duvara değdi ve orada büyük bir yarık açtı.

Tam o sırada Javert lanetli çifte yaklaştı, bir elini erkeğin, diğerini kadının kafasına vurup emir verdi:

«Kelepçe!»

Jandarma ve polisler hemen koşup onun dediğini yaptılar.

Hancı kadın perişandı, kelepçeli ellerine baktı ve kendisini yere atıp kederle haykırdı:

«Ya kızlarım?»

«Birini içeri tıktık,» dedi Javert.

Bu arada polisler bir köşedeki sızmış adamı bulmuşlardı, tekmeyle uyandırdılar. Adam sersemce sordu:

«İş tamam mı adamım?»

«Evet,» dedi Javert.

Elleri kolları bağlı ve kelepçeli altı adam ayakta bekleşiyorlardı. Üçünün yüzü is ve kömürden kararmıştı, kalan üçü maskeliydi.

«Maskeleriniz dursun,» dedi Javert.

Savaştan önce ordularını denetleyen bir Alman kayzerinin vekarıyla onları inceledi. Üç adama şöyle seslendi:

«Günaydın Panchaud, günaydın Brujon, merhaba İki Milyar.»

Daha sonra maskelileri selamladı. Topuzluya:

«Merhaba Geulemer,» dedi.

Sopalıya:

«Nasılsın Babet?»

Karnından konuşana:

«Hey, Claquesous!»

Tam o sırada haydutların şiltenin ayağına bağladıkları ihtiyarı gördü. Adam tek kelime etmemiş, başı eğik bekliyordu.

Javert adamlarına:

«Beyi çözün ve kimse buradan ayrılmasın.»

Daha sonra masa başına görkemle kuruldu ve kalemi hok-

kaya daldırıp, cebinden çıkardığı pullu bir kâğıda tutanak yazmaya başladı. Birkaç satır karaladıktan sonra gözlerini kaldırdı:

«Adamların bağladığı şu ihtiyarı getirin bana.»

Polisler çevrelerine şaşkınca baktılar Javert sabırsızlandı:

«E, ne oldu?» diye sordu.

Haydutların esiri ihtiyar, Mösyö Urbain Fabre, Ursula'nın ya da kızın babası sırra kadem basmıştı.

Kapıda nöbetçiler vardı, fakat pencere boştu. Javert tutanağı yazarken adam kargaşalıktan faydalanıp pencereden dışarı atlamıştı. Polislerden biri koştu, dışarıda kimseleri göremedi. İp merdiven hâlâ sarkıyordu. Javert dişleri arasından söylendi:

«Vay anasına, sıkı adam, hepsini susta bekletmiş.»

22
BİR ZAMANLAR BAĞIRAN ÇOCUK

Bu olayların ertesi günü, Austerlitz Köprüsü tarafından gelen sıska, solgun yüzlü bir çocuk neşeli bir şarkıyla, Gorbeau'ye yaklaştı. Gölgeler düşmüştü, karanlık bastırıyordu. Zayıf ve solgun yüzlü çocuk, kışın en üşütücü bu gününde, pılı pırtı içinde, ayağında keten bir pantolon, şarkı söylüyordu.

Petit-Banker Sokağı köşesinde bir çöp yığınına eğilmiş olan yaşlı bir kadın gördü ve köşedeki sokak fenerinin önünde ona çarparak homurdandı:

«Hey, ben de bunu büyücek bir köpek sanmıştım. İri bir çomar!»

Bu son sözleri üstüne basarak söylemişti, kadın doğruldu ve hışım dolu bir sesle:

«İtoğlu it!» diye sövdü, «Yere eğik olmasaydım, tekmeyi nerene yapıştıracağımı bilirdim.»

Çocuk uzaklaşmıştı: «İrice bir çomar sanmakla aldanmış sayılmam.»

Kadın daha da doğruldu ve sokak fenerinin solgun ışığı onun kırışık ve perişan yüzünü aydınlattı. Gecenin bir ışınla

parlattığı bir yıkıntı maskesi. Çocuk ona uzun süre baktı ve dudak bükerek:

«Kadının güzelliği benim ağız tadıma pek uygun değil,» diye söylendi. Şarkısını sürdürüp yoluna gitti.

Kral Coupdesabot
Çıkardı ava,
Karga öldürmeye...

Sonra sustu, Gorbeau çöplüğünün önüne gelmişti, kapıyı kapalı bulunca tekmeledi, yumrukladı, yine tekmeledi fakat açılmadı kapı.

Bu arada demin karşılaştığı ihtiyar ardı sıra koşarak onu payladı:

«Bu da nesi, şimdi de kapıyı mı kıracaksın, serseri!»

Çocuk tekmelemeye ara vermedi:

İhtiyar kadın karşı çıktı:

«Hey yavaş, kapıyı kıracaksın...»

Hemen sustu, deminki yumurcaktı bu, iyice bakınca onu tanıdı.

«Ha, iblisin yavrusu, sen misin?»

Çocuk:

«Hey, bu bizim kocakarı, merhaba Burgon Ana, bizimkileri ziyarete geldim.»

«Kimse yok, ifrit.»

«O da nesi, babam nerede?»

«La Force Cezaevinde.»

«Vay canına, ya annem?»

«O da Saint-Tazaire Cezaevinde.»

«Peki ya kız kardeşlerim?»

«Onları da polis Madelonettes Islahevine aldı.»

Çocuk kulağının arkasını kaşıdı, cadıya uzun uzun baktı:

«Öyle mi?» diye söylendi.

Topuklarının üstünde döndü ve oradan uzaklaştı. Kapının

önünde, ardından bakakalan yaşlı kapıcı kadın, onun körpe sesinin ağır ağır uzaklaşmasını dinleyerek üzüntüyle baş salladı. Geceyle kararan kayınların arkasındaki ses giderek siliniyordu:

Tahtabacak Kralı,
Gitti ava,
Karga bulmaya.
O bacakların,
Arasından geçen,
İki metelik ödüyordu ona.

İKİNCİ CİLDİN SONU